

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

ALMANYA İMPARATORU II. WILHELM'İN
OSMANLI DEVLETİ'Nİ ZİYARETLERİ

CEVAT ŞİMŞEK

TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

EKİM 2019

**ALMANYA İMPARATORU II. WILHELM'İN OSMANLI DEVLETİ'Nİ
ZİYARETLERİ**

Cevat ŞİMŞEK

**YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

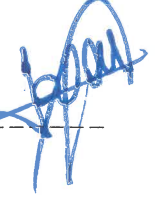
EKİM 2019

Cevat ŞİMŞEK tarafından hazırlanan “Almanya İmparatoru II. Wilhelm’in Osmanlı Devleti’ni Ziyaretleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi TARİH Anabilim Dalı YAKINÇAĞ TARİHİ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

Tarih Bölümü Anabilim Dalı, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Necdet HAYTA

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 11 / 10 / 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAF

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Cevat ŞİMŞEK

11/10/2019

ALMANYA İMPARATORU II. WILHELM'İN OSMANLI DEVLETİ'Nİ
ZİYARETLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Cevat ŞİMŞEK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2019

ÖZET

XIX. yüzyıl gerek Avrupa ve gerekse Osmanlı tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Bismarck, 1871 yılında savaşlarla kurduğu İmparatorluğu barış ile korumak ve sağlam bir zemine oturtmayı amaçlayan bir politika izlemiştir. 1888 yılında II. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla genç imparator ile yaşlı şansölye arasında amansız bir üstünlük mücadelesi başlamıştır. Alman siyasetinin hâkimi olan Bismarck'ın temel hedefi Avrupa barışını korumaktan yanayken II. Wilhelm ise Almanya'nın artık kalıplarını kırarak, kıtanın dışında sömürgeciliğe dayanan bir dış politika takip etmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak sömürge yarışında geç kalan Almanya için, gerek dünya üzerinde sömürge olmaya elverişli alanın az kalması, gerekse edindiği sömürgeleri destekleyecek donanma gücünün olmayışı, Almanya'yı ilk etapta Doğu'nun az gelişmiş, fakat zengin kaynaklara sahip geleneksel imparatorluklarına yöneltmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin hem Almanya'nın istediği özelliklere sahip olması, hem de Almanya'nın dostluğunu isteyen bir konumda bulunması, Osmanlı Devleti'ni Almanya için en uygun yayılma alanı haline getirmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından İngiltere'de Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasından vaz geçince Osmanlı Devleti Avrupalı büyük güçler karşısında yalnız kalmıştı, Almanya bu fırsatı değerlendirerek Osmanlı yanlısı görünen ve bu vesileyle Osmanlı Devleti'nin kaynaklarından barışçı yollarla faydalanmayı amaçlayan bir politika izlemeye başlamıştır. Bu noktada çalışmamızın ana konusunu oluşturan Kaiser II. Wilhelm tarafından 1889, 1898 ve 1917 yıllarında Osmanlı topraklarına ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ziyaretlerden birincisi ve üçüncüsü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlıyken ikincisi Hristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kudüs ve civarını da kapsamaktadır.

Bilim Kodu: 116114

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Alman ilişkileri, II. Wilhelm, seyahat, imtiyaz.

Sayfa Adedi: 238

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK

VISITS OF THE GERMAN EMPEROR II. WILHELM TO THE OTTOMAN EMPIRE

(M.Sc. Thesis)

Cevat ŞİMŞEK

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCESMART

EKİM 2019

ABSTRACT

The century XIX. was a milestone for both Ottoman and The German Empire history. In that period, the policy of the Bismarck was to protect his empire which he had set up with the help of wars. In 1888 when the II. Wilhelm succeed the throne, the relentless war had begun between the young emperor and the elder one. While the main goal of the ruler of the German Policy, Bismarck, was to keep te European peace II. Wilhelm was aiming to break chains of the Germany and the following the colonial foreign policy. But, Germany was so late to set this colonies because there were not so many parts of the World remain had not been colonied, on the other hand Germany hadn't had the sufficient navy to support their colonies. Because all of that, in the first steps Germany headed to the traditional empires with a rich sources but underdeveloped. For this purpose, besides being a good candidate of the features that Germany asked for, and the insterest of the Ottoman Empire for allience of the Germany, Ottoman Empire was the best choice for II. Wilhelm. After the 1877-1878 Ottoman- Russian war, England had step back to protect territorial integrity of the Ottoman Empire that resulted in being alone against the super powers. Germany had taken advantage of that and started a policy which had looked like Germany was a friend of Ottoman Empire to use their good sources. In this point Kaiser II. Wilhelm made visits to the Ottoman Empire which is the main point of our research in the years 1889, 1898 and 1917. These visits had a contribution to the German-Ottoman relations. While the first and third visit was only limited to İstanbul and the surroundings, the second one was to Jerusalem and the surroundings where they accepted as a holy by the Islamic World.

Science Code: 116114

Key Words: Ottoman-German Relations, travel, concession.

Page Number: 238

Supervisor: Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen, tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Togay Seçkin Birbudak'a teşekkürlerimi sunarım. Yine yoğun çalışma mesaisine rağmen araştırmalarım sırasında karşılaşmış olduğum problemlerin çözümü konusunda yardımlarını esirgemeyen, ilmi tenkitleri ve değerli fikirlerinden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Çanlı'ya teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam boyunca her zaman desteğiyle yanımda olan ve yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Naziye Saralı'ye teşekkürlerimi sunarım. Son olarak karşılaştığım bütün zorluklarda her zaman yanımda olan kardeşim Murat Şimşek'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ:.....	1
BAŞLANGICINDAN II. WİLHELM DÖNEMİNE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ....	1

1. BÖLÜM

İMPARATOR II. WİLHELM'İN 1889 TARİHLİ İLK TÜRKİYE ZİYARETİ

1.1. XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Almanya ve Osmanlı Devleti	33
1.1.1. İlk Ziyarete Zemin Hazırlayan Siyasal Ortam	33
1.1.1.1. Almanya'nın Kuruluş Süreci	33
1.1.1.2. 1871-1890 Yılları Arası Almanya'nın Dış Politikası	39
1.1.1.3. Bismarck'ın Dış Politikasında Osmanlı Devleti'nin Yeri.....	44
1.1.2. İlk Ziyaret Öncesi Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu ve Dış Politikası	49
1.2. İmparator II. Wilhelm'in 1889 Tarihli İlk Türkiye Ziyareti	53
1.2.1. Ziyaret Öncesi Yapılan Hazırlıklar	53
1.1.2. II. Wilhelm Dersaadet'te	60
1.3. Ziyaretin Sonuçları	70
1.3.1. Almanya Açısından Sonuçları	70
1.3.2. Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları.....	88

2. BÖLÜM

İMPARATOR II. WİLHELM'İN 1898 TARİHLİ İKİNCİ TÜRKİYE ZİYARETİ

2.1. İkinci Ziyarete Zemin Hazırlayan Gelişmeler	95
--	----

Sayfa

2.1.1.	II. Wilhelm Dönemi Alman Dış Politikası.....	95
2.1.2.	Alman Dış Politikasında Osmanlı Devleti'nin Yeri	98
2.1.3.	İkinci Ziyaret Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası ve Dış Politikada Almanya'nın Yeri	101
2.2.	II. Wilhelm'in İkinci Türkiye Ziyareti	103
2.2.1.	Ziyaret Öncesi Yapılan Hazırlıklar	103
2.2.2.	II. Wilhelm İkinci Defa İstanbul'da	112
2.2.3.	II. Wilhelm Kutsal Topraklarda	122
2.2.4.	Beyrut ve Şam Ziyareti	129
2.3.	Ziyaretin Sonuçları	134
2.3.1.	Almanya Açısından Sonuçları	134
2.3.2.	Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları.....	160

3. BÖLÜM**İMPARATOR II. WILHELM'İN 1917 TARİHLİ ÜÇÜNCÜ TÜRKİYE ZİYARETİ**

3.1.	1898-1918 Türk-Alman İlişkileri	165
3.1.1.	Almanya'nın Genel Durumu ve Dış Politikası	165
3.1.2.	Osmanlı Devletinin Genel Durumu ve Dış Politikası	167
3.1.3.	I. Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Türk-Alman İlişkileri ve İttifakı	168
3.2.	II. Wilhelm Üçüncü Kez İstanbul'da	178
3.2.1.	Ziyaret Öncesi Yapılan Hazırlıklar	178
3.2.2.	II. Wilhelm Son Kez İstanbul'da	181
3.3.	Ziyaretin Sonuçları	191
	SONUÇ	195
	KAYNAKÇA.....	201
	EKLER.....	211

EK-1: Padişahın, 1889 yılındaki ziyaretinde Almanya imparatoru II. Wilhelm'e hediye ettiği mücevheratın cins ve tutarını gösterir cetvel. 212

Sayfa

EK-2: II. Wilhelm'in kardeşinin düğün merasimi için Atina'da bulunduğu sırada Girid Hristiyanları ileri gelenlerinin Alman imparatorunu etkilemek amacıyla Atina'ya gideceklerine dair belge.	215
EK-3: Alman İmparatoru'nun Kudüs'te Hazret-i Meryem'in istirahatgahı olan araziyi Alman Katoliklerine hediye etmesi.	217
EK-4: Çini Fabrikası ve Hereke Fabrikası'ndan Almanya imparator ve imparatoriçesine takdim edilen vazo ve halılar.	219
EK-5: Bağdad ve Basra demiryolu inşası imtiyazının Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verilmesinden dolayı Almanya imparatorunun memnuniyetini ifade eden telgrafname.	221
EK-6: Edirne yoluyla Dersaadet'e gelecek olan Alman imparatorunun yol güvenliğinin sağlanmasına dair Edirne vilayetine çekilen telgraf.	223
EK-7: Almanya imparatorunun Çanakkale ve Gelibolu'yu ziyaret edeceklerinden bahisle, gerekli tedbirlerin alınmasına dair çekilen telgraf.	224
EK-8: Almanya imparatoru ve imparatoriçesi.	226
EK-9: Kaiser II. Wilhelm'in Yıldız- Şale'ye Gelişi.	225
EK-10: Kayzer Çadır Kampında.	226
EK-11: Çadır Kampı.	226
EK-12: Kayzer'in Çadırının iç düzenlemesi.	227
EK-13: Karşılama Töreni, Hayfa.	227
EK-14: Gezi Sırasında, Beyrut.	228
EK-15: Kayzer'in Hediye Plaketi.	228
EK-16: Baalbek harabeleri.	229
EK-17: Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898'de yaptırdığı Alman Protestan Kilisesi Erlöserkirche.	229
EK-18: Dormisyon Alman Katolik Kilisesi.	230
EK-19: Almanya imparatoru Wilhelm'in Çatalca'dan İstanbul'a girişi.	230
EK-20: Alman imparatoru Kaiser'in 1917 İstanbul ziyaretini bekleyen halk.	231
EK-21: Kaiser'i getiren trenin Sirkeci Garı'na girerken Alman Marşını çalan bando..	231

Sayfa

EK-22: Sultan V. Mehmed Reşad ve Enver Paşa, İmparator II. Wilhelm'i Sirkeci Garı'nda Karşılarken.	232
EK-23: Çamlıca Kız Lisesi'nde okuyan Perihan, İmparator'a çiçek takdim ederken.	232
EK-24: Mehmed Reşad ve Alman imparatoru.	233
EK-25: Çanakkale ziyaretinde General, II. Wilhelm'e Bilgi Verirken.	233
EK-26: II. Wilhelm'in Çanakkale cephesine teşrifleri. Sağda Cevad Paşa ve Enver Paşa.	234
EK-27: II. Wilhelm Tarabya'da mezara çiçek bırakırken.	234
EK-28: Kayzerin Çanakkale ziyaretinden dönüşü.	235
EK-29: İttifak kartpostalı.	235
ÖZGEÇMİŞ	237

TABLOLARIN LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1. 1898 Yılında Osmanlı'daki Demiryolu Hatlarının Durumu	80
Tablo 1.2. Ülkelere göre Osmanlı Devleti'nin ithalatı	86
Tablo 1.3. Ülkelere Göre Osmanlı Devleti'nden İhracat (1888-1898)	90
Tablo 1.4. Osmanlı Devleti'nden Almanya'ya Başlıca İhraç Edilen Mallar ve Bunların Toplam İhraç İçindeki Payı	90
Tablo 2.1. 1898-1913 Osmanlı Devleti Ticaretinde Pay Sahibi Ülkeler	144
Tablo 2.2. Ülkelere göre Osmanlı Devleti'nin ithalatı	151
Tablo 2.3. XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman Kültürel ve Sosyal Müesseseleri	154
Tablo 2.4. Ülkelere Göre Osmanlı Devleti'nden İhracat (1878-1913)	163

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.}MTZ.(04)	:Sadaret Bulgaristan
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.t.	:Adı Geçen Tez
BEO	:Bab-ı Âli Evrak Odası
bkz	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	:Cilt
Çev	:Çeviren
Çev	:Çeviren
DH. ŞFR	:Dâhiliye Şifre Kalemi
DH-KMS	:Dâhiliye Kalem-i Mahsus
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed	:Editör
HR. SYS	:Hariciye Nezareti-Siyasi
HR. TO	:Hariciye Nezareti-Tercüme Odası
İ..DH	:İrade Dâhiliye
İ..DUİT	:İrade Dosya Usulü
İÜY	:İstanbul Üniversitesi Yayınları
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı

Müt	:Mütercim
MV	:Meclis-i Vükela Mazbataları
Nr	:Numara
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Y.A.HUS	:Yıldız, Sadâret, Hususi Ma'rûzât Evrakı
Y..EE	:Yıldız Esas Evrakı
Y..EE..KP	:Yıldız Kamil Paşa Evrakı
Y..PRK.ASK	:Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y..PRK.BŞK	:Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabet Dairesi Maruzat
Y..PRK.EŞA	:Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y..PRK.NMH	:Yıldız Perakende Evrakı Name-i Hümayunlar
Y..PRK.PT	:Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
Y..PRK.SGE	:Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı
Y..PRK.ZB	:Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı
Y.MTV	:Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK. HH	:Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa Nezareti
Y.PRK. ŞH	:Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı
Y.PRK. TKM	:Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mütercimliği
Y.PRK. UM	:Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı
Yay, Haz	:Yayına Hazırlayan
YTY	:Yeni Türkiye Yayınları
vb	:Ve Benzeri

GİRİŞ:

BAŞLANGICINDAN II. WİLHELM DÖNEMİNE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Kaynaklara göre Türkler ile Almanlar tarihte ilk kez Haçlı Seferleri sırasında karşılaşmışlardır. Almanlar ile Türklerin siyasi münasebetleri Kutsal German Roma İmparatoru III. Konrad'ın 1147 yılında Haçlı Seferi münasebetiyle Anadolu'ya gelmesiyle başlamıştır. III. Haçlı Seferi'ne katılan Kutsal Roma German İmparatoru I. Friedrich (Barbarossa) Anadolu'da Türklerle yaptığı savaşlar sırasında Türklerin kullandıkları silahların üstün özelliklerine hayran kalarak, kendi ordusunda silah yapması için Türk silah ustalarını Almanya'ya götürmüştür¹.

Osmanlı Devleti'nde ise Almanlarla ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde Haçlı seferi fikrinin doğal bir temsilcisi haline gelen Alman Kralı Şarlken (İmparator V. Karl) ile karşı karşıya gelinmiştir². Ayrıca Şarlken Sultan Süleyman'a karşı onun düşmanlarını her zaman desteklemiştir³.

Macar Kralı II. Layoş tarafından komuta edilen ve içinde Almanların da bulunduğu Macar ordusu, Mohaç Meydan Savaşı'nda yenilgiye uğratılarak Kral II. Layoş'un savaş meydanında ölmesi sonucu Macar tahtının varisi olduğunu iddia eden Ferdinand 17 Aralık 1526'da kendini Macar Kralı ilan etmiştir. Fakat Erdel Voyvodası Zapolya'da taht üzerinde hak iddiasında bulunmuştur. Böylece biri Osmanlı'nın diğeri de Almanların himayesinde iki Macar Kralı doğmuştur. Savaştan sonra Ferdinand ile Zapolya arasında Macaristan'ın hâkimiyeti için bir mücadele başlamıştır. Ferdinand'ın, Zapolya üzerine giderek huzursuzluk çıkarmaya başlaması üzerine Sultan Süleyman ordusuyla ikinci Macaristan seferine çıkmış, Ferdinand Budin'den Viyana'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Sultan Süleyman, Viyana'ya kadar gitmiş, fakat olumsuz hava koşulları ve yaklaşmakta olan kış sebebiyle kuşatmayı kaldırıp tekrar İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. 1531 yılında bir yıllık ateşkes imzalanmasına rağmen Ferdinand'ın Osmanlıların fethettikleri yerlere tekrar saldırılar

¹ Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *DİA, C. 14*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 534-536; Kutay, C. (1986). *Türk-Alman Tarihi Kader Bağ*. İstanbul: Ercan Holding Yayınları, 15-17.

² Jorga, N. (2008). *Kanuni Dönemi-Yenilmez Türk*. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 16.

³ İran Şahı Tahmasb'a Osmanlı'ya karşı iyi mücadele edebilmesi için göndermiş olduğu toplar buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Jorga, a.g.e. 22.

düzenlemesi üzerine sefere çıkılmıştır. İmparator Şarlken ve kardeşi Ferdinand savaşa davet edilmiş ancak Almanlar savaşa yanaşmadıkları için Osmanlı ordusu istenilen sonucu alamadan yeniden İstanbul'a dönmüştür. Bu seferlerden sonra Sultan Süleyman ile Ferdinand arasında 1533 yılı Temmuz ayında imzalanan barış antlaşmasına göre Ferdinand artık Zapolya'nın bölgesine girmeyecek ve Osmanlı Devleti'ne vergi ödeyecekti, böylece Ferdinand'a Macaristan'da belli bir hâkimiyet tanınmıştır⁴. Görüldüğü üzere Kanuni döneminde Şarlken ve kardeşi Ferdinand devleti sürekli uğraştırmışlardır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da meydana gelen değişimlerin etkisiyle XIX. yüzyılda Avrupa'nın yükselişi hızla devam ederken, Osmanlı Devleti ise her ne kadar Avrupa devletler sistemince pek önemsenmese de, siyasi arenada etkin bir konumda yer almaya devam etmiştir. Avrupa'da meydana gelen bu değişimler sonucunda Osmanlı Devleti de kendi sisteminde bazı yapısal reformlara ve Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde ikili yakınlaşmalara yönelmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti ile diğer devletlere nazaran daha yakın ilişkiler kuran ve nihayet I. Dünya Savaşı'nda ittifak yapacak olan Almanya ile ilişkiler XVIII. yüzyılda Prusya Krallığı zamanında başlamıştır⁵. Bu açıklamadan hareketle 1701-1871 yılları arasında Osmanlı-Alman ilişkilerinden bahsedildiğinde aslında söz konusu Prusya ile ilişkiler olduğunu belirtmek gerekir.

Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki ilişkilerin başlangıcı noktasında kaynaklarda kesin bir tarihleme bulunmadığı⁶ için iki devlet arasındaki ilk temasların ne zaman gerçekleştiği hakkında kesin bir tarih vermenin zor olacağını ifade edilmiştir⁷.

⁴ Yıldız, Y. (2013). *Osmanlı-Habsburg ilişkileri, Kanuni-Şarlken-Busbecq*. Ankara: TTK Yayınları, 56-84.

⁵ Prusya'nın temelini, Prusya ile Brandenburg oluşturmaktadır. 1618'de veraset yoluyla Prusya Dukalığı, başında Hohenzollern Hanedanı'nın bulunduğu Brandenburg Elektörlüğü'ne geçmiş ve Brandenburg Elektörlüğü de 1701'de Prusya adını almıştır. (Armaoğlu, F. (2014:a). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2.) Otuz Yıl Savaşları'nda harabeye dönmüş olan bölgede, Prusya Krallığı'nı ve ordusunu kurmak için ilk adım Friedrich Wilhelm (1640-1688) tarafından atılmıştır. (Enisi, M. (1330). *Alman Ruhu*. İstanbul: Nefaset Matbaası, 10) Sonraki süreçte ise oğlu ve halefi III. Friedrich von Brandenburg (1688-1713) Elektörlüğü devlet haline getirmek için çalışmıştır. III. Friedrich'in gerek Alman İmparatorluğu'nun Osmanlılarla yaptığı savaşta gerek Avusturya Veraset Savaşı'nda yaptığı para yardımı ve askeri desteği sonucunda İmparator Leopold 1701'de Elektörlüğü Krallık olarak ilan etmiş ve III. Friedrich'i ilk Prusya Kralı, I. Friedrich olarak tanımıştır. Prusya 11 Nisan 1713'te imzalanan Utrecht Antlaşması ile diğer Avrupa devletleri tarafından da tanınmıştır. (Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi. C.IV/I*. Ankara: TTK Yayınları, 239) Fakat Kutay, bu sırada devam eden Osmanlı-Avusturya savaşına Avrupalı devletlerden yardım gelmesine rağmen Prusya'nın kurucusu Brandenburg dukalığından herhangi bir yardımın gelmediğini ifade etmiştir. Kutay, a.g.e. 20.

⁶ Beydilli, K. (1985). *Büyük Friedrich ve Osmanlılar (XVIII. yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri)*. İstanbul: İÜY, 1.

⁷ Beydilli, K. (1981). *1790 Osmanlı Prusya İttifakı (Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki)*. İstanbul: İÜY, 1.

Burada ilk olarak iki devlet arasındaki ilişkilerden ziyade bu ilişkileri başlatan ortak sebeplere değinecek olursak; Osmanlı Devleti ve Prusya, coğrafi konum itibariyle birbirine oldukça uzak ve ilgisiz gibi görünse bile, iki devlet arasındaki ilişkinin başlaması ve gelişimi, aslında ortak komşu ve düşman karşısında birlikte hareket etme zorunluluğundan kaynaklanmıştır⁸. XVIII. yüzyılda Prusya, Avrupa’da hızla güçlenen ve yükselen bir devlet konumundayken, aynı dönemde Osmanlı Devleti sınırlarını savunmakta güçlük çekmektedir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti, toprakları üzerinde emelleri olan Rusya ve Avusturya gibi rakiplerine karşı Avrupa denge siyasetinden yararlanarak Prusya ile ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Ayrıca iki devlet arasında ortak sınırın olmaması; bu dönemde Prusya’nın Osmanlı topraklarında yayılma hedefi gütmemesi ve diğer yandan Osmanlı Devleti’ni, Avusturya ve Rusya gibi rakiplerine karşı önemli bir güç olarak görmesi, iki devleti tabii birer müttefik haline getirmiştir. Bunun yanında Protestan bir devlet olarak, Katolik Avusturya ve Ortodoks Rusya gibi dini ve mezhepsel faktörlerin ağır bastığı bir siyaset izlememesi Prusya’nın, Osmanlı Devleti ile ittifak yapmasını kolaylaştırmıştır⁹. Ayrıca Prusya, Rusya ve Avusturya’nın Osmanlı toprakları üzerinde genişlemesine karşı çıkmaktadır, çünkü böyle bir genişleme bu devletlerin güçlenmesine ve Avrupa’daki siyasal dengenin kendi aleyhine bozulmasına neden olacaktır¹⁰. Görüldüğü üzere bütün bunlar iki devlet arasındaki ilişkilerin dostane bir zeminde ilerlemesine imkân sağlamış ve içinde bulundukları şartlar bu iki devleti tabii müttefik haline getirmiştir.

Osmanlı-Prusya ilişkilerinin başlangıcı hakkında kesin bir tarih vermenin zorluğu ile birlikte 1683 yılındaki II. Viyana kuşatması sonrasında imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında yeni bir döneme girilmiş ve taraflar arasında daha yoğun diplomatik ve siyasi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti’nin diplomatik ilişkiler yoluyla yakınlaşmaya çalıştığı devletlerden birisi de Prusya olmuştur¹¹. Bu cümleden hareketle iki devlet arasındaki ilişkiler, Sultan II. Mustafa (1695-1703) döneminde başlamıştır. III. Friedrich’in, Avusturya Arşidükü I. Leopold’un da rızasını alarak 18 Ocak 1701 tarihinde kendini “Prusya Kralı”

⁸ Altıntaş, Y. Z. (2013). Prusya’dan Alman İmparatorluğu’na: Osmanlı ile İlişkiler. *Perspektif*, (218), 47.

⁹ Tepekaya, M. (2002). Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914). *Türkler*, C.13. Ankara: YTY, 40.

¹⁰ Kocabaş, S. (1988). *Pancermenizm’in “Şark’a Doğru Politikası” Tarihte Türkler ve Almanlar*. İstanbul: Vatan Yayınları, 10.

¹¹ Kurtaran, U. (2015). Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Rexin’in Faaliyetleri (1755-1761). *Uluslararası İlişkiler*, 12(47), 117; Kaşıkçı, R. (2014). *Nizam-ı Cedid’den Tanzimat’a Osmanlı-Prusya İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 8.

ilan etmesinin ardından, II. Mustafa'da I. Friedrich'in Krallığını kutlamak için Prusya'ya bir heyet göndermiştir¹². Bu heyetin Prusya'ya gönderilmesinde; bu sırada devam eden Osmanlı-Rus mücadelesi de etkili olmuştu, çünkü II. Mustafa, Rusya'ya karşı Prusya ile işbirliği yapmak istemiştir. Asım Said Efendi başkanlığındaki 15 kişilik bu heyetin Berlin'e gidişi ile iki devlet arasındaki ilişkiler de başlamıştır¹³. Ardından Avrupa devletleri ile girişilen diplomatik yakınlaşmaların etkisiyle 1718 yılındaki Pasarofça Barış görüşmeleri sırasında dönemin padişahı III. Ahmed (1703-1730) tarafından Lehistan (Polonya) ve Rusya yanında, Franz Rakoçi'nin de teşvikiyle Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm'e iki devlet arasında dostluk arzusunu içeren bir mektup gönderilmiştir¹⁴. Bu mektup 14 Ocak 1718 tarihli olup, Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa tarafından imzalanmış ve Fransa vasıtası ile I. Friedrich Wilhelm'e iletilmiştir¹⁵.

Prusya'nın Krallık olarak ortaya çıkması Avusturya-Prusya rekabetine de neden olmuştur. Askeri bakımdan hızla güçlenen Prusya, Avusturya'nın nüfuz alanı içerisinde bulunan Macaristan ile münasebet kurmakla birlikte¹⁶ Avusturya'nın rakipleriyle yakınlaşma gayreti içerisine girmiştir. Prusya Kralı da Avusturya'ya karşı Osmanlı

¹² Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi. C. VIII*, Ankara: TTK Yayınları, 162; Aktaş, H. (1994). *Türk Alman Askeri İlişkileri (1913-1918)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1; Klaus Schwarz; genel kabul görmüş eserlerin hiçbirinde böylesi bir elçilik heyetinden bahsedilmediğini ve bu olayın o dönemin Osmanlı diplomasisi ile bağdaşmadığını ifade etmiştir. 1701'de birden fazla kişiden oluşan Osmanlı heyetinin önceden bildirilmeden rastgele ve henüz tam olarak diplomatik ilişkilerin bile kurulmadığı bir ülkeye gidip Kralın taç giymesini tebrik edilemeyeceğini ifade etmiştir. Schwarz, K. (1988). Brandenburg-Prusya'nın Türk ve Tatarlar ilk ilişkileri Üzerine. *Tarih ve Toplum Dergisi*, X(55), 29-31.

¹³ İnan, U. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: TTK Yayınları, 18. Prusya Krallığı'nın kurulması Osmanlı Devleti açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü Prusya, Lehistan ile birlikte Rusya'ya komşudur ve bu üç devlet arasında bir ittifak kurulması Osmanlı Devleti için tehlikeli bir durum oluşturacaktır. (Altıntaş, Y. Z. (2012). *Otto Von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 15-16.) Çünkü Rusya bu iki devletle anlaşırса bütün gücünü güneye toplayabilir ve sıcak denizlere inme idealini gerçekleştirmeye yönelebilirdi. Ancak Osmanlı Devleti ile Prusya arasında oluşturulacak iyi ilişkiler bu tehlikenin önünü alabilirdi bu nedenle Prusya Kralını kutlayan ilk başkent İstanbul olmuştur. Çulcu, M. (1999). Tarihsel Süreçte Türkiye-Almanya İlişkilerine Yorumsal Bir Bakış. *Çıkarlar, Çatışmalar, Çözümler: Tarihten Geleceğe Türk-Alman İlişkileri*, (Yay, Haz: E. Yazar), Ankara: Art Basın Yayın, 5.

¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e. 151.

¹⁵ Beydilli (1981), a.g.e. 1.

¹⁶ Prusya'nın Krallık olarak ortaya çıkmasından sonra, Macaristan'daki soyluların başı olan Franz Rakoçi, Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'nden yardım aldığını Prusya'ya bildirmiştir. Franz Rakoçi, bundan sonraki süreçte de I. Friedrich ile Avusturya aleyhinde temaslarda bulunmuş ve Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki ilk temaslara başlamasında etkili olmuştur. (Kaşıkçı, a.g.t. 8-9.) Prusya'nın, Osmanlı Devleti ile irtibat kurmasını İngiltere de desteklemiştir. Çünkü İngiltere, Fransa ile arasında çıkabilecek bir savaşta doğu ile ticaret yaptığı deniz yolunda bir kesinti olabileceği endişesini taşıdığından bu tehlikeyi önlemek içinde bazı çareler aramaktaydı. Bu amaçla İngiltere, Jurgowsky'nin Osmanlı Devleti'ne gönderilmesinde etkili bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti ve Prusya arasında bir antlaşma gerçekleştiği takdirde Akdeniz ticaret yolunda bir kesinti olursa İngiltere ticaret mallarını Alman toprakları ve nehirleri üzerinden Karadeniz'e ulaştıracaktı. İngiltere'nin bu planı I. Friedrich tarafından da benimsenmiş olmasına rağmen bir sonuca kavuşturulamamıştır. Soy, H. B. (2004). *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 24-25.

Devleti’ni kazanma amacına yönelik bir politika takip ederek¹⁷, gönderilen mektuba cevaben III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa’ya dostluk temennisi içeren mektuplar (7 Eylül 1720) yazmıştır. I. Friedrich Wilhelm 1721 yılı başlarında bu mektupları başseyisi Johannes Jurgowsky’ye vermiş ve Prusya ordusuna iyi cins at satın almak için Osmanlı Devleti’ne yollamıştır. Prusya Kralı’nın Sultan III. Ahmed’e ve sadrazama yazmış olduğu bu mektuplar Osmanlı-Prusya ilişkileri konusunda Osmanlı Arşivlerinde bulunan en eski belgeler olup İngiltere’nin İstanbul elçisi Abraham Stanyan aracılığıyla padişaha takdim edilmiştir¹⁸. Elçinin getirdiği mektuplarda yollanış sebebi at satın alma olarak ifade edilse de aslında bir ahitname yapmak istediği anlaşılmaktadır¹⁹. Bu olay iki devlet arasındaki ilk resmi münasebet olarak gösterilebilir. Ayrıca Prusya bu süreci Osmanlı Devleti’nde araştırmalar yapmak ve el altından siyasi bağlantılar kurarak, ileride gerçekleşecek siyasi ilişkiler için iyi bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

Bu ilk temasların ardından Osmanlı-Prusya ilişkilerinde kısa süreli bir durgunluk yaşandıktan sonra Prusya, ikili ilişkileri geliştirme noktasında yeni adımlar atmaya başlamıştır. 1739 başlarında Prusya Kralı tarafından Sattler adında bir teğmenin, at satın alma ve ordu için insan temini göreviyle Kırım Hanı’na gönderilmiştir. Bu elçinin aynı zamanda sadrazama da bir mektup getirmek için İstanbul’a gelmesi iki devlet arasında ilişkilerin tekrar gelişmesini sağlamıştır²⁰. Sattler’in gönderilişi ile Prusya’nın daha I. Friedrich Wilhelm zamanında bir dostluk ve ticaret antlaşması yapmak isteğinde olduğu anlaşılmaktadır²¹.

Taraflar arasındaki çeşitli bahanelerle oluşturulan bu küçük temaslardan sonra asıl önemli gelişmeler ve siyasi münasebetler II. Friedrich’in (Friedrich der Grosse) 31 Mayıs

¹⁷ Dursun, D. (1989). Almanya. *DİA*, C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 511-512.

¹⁸ Refik, A. (1333). *Osmanlılar ve Büyük Frederik*. İstanbul: Orhaniye Matbaası, 3. Gönderilen mektupların tercümeleri için bkz. a.g.e. 9-12.

¹⁹ Unat, F. R. (2008). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: TTK Yayınları, 112.

²⁰ Schwarz, a.g.m. 28. Sattler hakkında Prusya Gizli Devlet Arşivi’nde araştırma yapan Helmuth Scheel bu şahsın ismi hakkında herhangi bir kayda rastlamadığını ifade etmiştir. Bu kişi hakkında bilgilerin Subhi Tarihi’nde ve Hammer’in eserinde geçtiği ifade edilmektedir. Beydilli yapmış olduğu araştırmalarla ve bulduğu belgelerle bu kişinin varlığını kanıtlamıştır. Hatta Bender de ikamet ettiği gibi Bender Defterdarı Mustafa Efendi tarafından kendisine ve hizmetkârlarına yevmiye tahsis edilmiş bu yevmiyeler karşılığında kendisine her ay için birer temessük verilmiştir. Bu temessüklerin altını imzalayıp mühürleyen Sattler kendisini “Bende-i Elç-i Prus” olarak tanıtmış ve asıl isminin “Johann de Sattler Königlich Preussischer Lieutenant” (Prusya Kraliyet Teğmeni Johann de Sattler) olduğu belirlenmiş, hatta 1739 Kasım ayına kadar Bender de kalmıştır. Beydilli, K. (1984). İlk Prusya Osmanlı Münasebetlerinde Kayıtlar ve Düzeltmeler. Jurgowsky, Sattler, Seewald. *Serta Balcanica – Orientalia Monacensia in honorem Rudolphi Trofenik septuagenarii*, (Ed: H. J. Kissling, L. Kretzenbacher, P. Bartıl), München: MCMLXXXI, 222.

²¹ Kurtaran, a.g.m. 118.

1740 tarihinde tahta çıkışından sonra önem kazanmıştır²². Bu dönemde Slav tehlikesini sezen II. Friedrich Prusya siyasetini iki temel konu üzerine dayandırmış, ilk olarak Avrupa’da parçalı bir yapıda olan Almanları merkezi ve güçlü bir devlet çatısı altında birleştirmek; ikinci olarak ise; Rus tehdidine karşı Osmanlı Devleti ile uygun bir siyasi zeminde dostluk kurmaktı²³. Ayrıca özellikle Avusturya’ya karşı verdiği amansız mücadelede Osmanlı Devleti’nden kendi planları doğrultusunda istifade etmek istemiş, bu amacını gerçekleştirmek için de Osmanlı Devleti ile bir ittifak kurulması amacıyla her türlü gayreti göstermiştir²⁴.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Prusya’nın büyük devlet olma yolunda verdiği mücadele de önemli bir yer tutmuştur. II. Friedrich, yapılmasını istediği Osmanlı-Prusya ittifakını tarihi ve coğrafi bir zorunluluk olarak görmüş ve bu ittifakın gerçekleşmesi için planlı ve ısrarlı bir politika takip etmiştir²⁵. Bununla beraber, II. Friedrich dış politika hesaplarının bir gereği olarak ilk zamanlarda Osmanlı Devleti ile açık bir ilişki içinde olmaktan kaçınmıştır. Bundan dolayı da Osmanlı Devleti ile gizli bir şekilde temas kurmaya çalışmıştır. II. Friedrich’in gizliden gizliye veya İstanbul’daki İsveç elçisi Karlson aracılığıyla sürdürmeye çalıştığı irtibat kurma teşebbüsleri, 1755 yılında ilk Prusya elçisinin İstanbul’a yollanışına kadar sürmüştür²⁶.

Prusya’nın bir taraftan Avusturya’ya karşı mücadele verip diğer yandan Osmanlı hükümeti ile gizliden gizliye işbirliği oluşturmaya çalışması, Viyana ve Petersburg’da bazı endişelerin artmasına yol açmıştır. Artan bu söylentilerin etkisi ve Rusya’nın konu hakkında bilgi istemesi ortamı daha da germiştir. II. Friedrich ise gerginleşen ortamı yumuşatmak için bu söylentilerin “*Gülünç Arap Masalları*” olmaktan ileri gitmediğini ve Osmanlı Devleti ile

²² Yazman, M. Ş. (1969). Prusya Kralı Büyük Friedrich. *Hayat Tarih Mecmuası*, 1(5), 88-89. Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi, 695. Prusya’nın Avrupa’da hızla yükselişi iyi işleyen bürokrasisinin olması disiplini ve harekât kabiliyeti yüksek ordusu sayesinde askerî bir güç haline gelmesi “asker kral” lakaplı Friedrich Wilhelm (1713-1740) ve “büyük” unvanıyla tarihe geçen II. Friedrich (1740-1786) devirlerinde gerçekleşmiştir. Beydilli, K. (2007). Prusya. *DİA, C.34*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 354.

²³ Kutay, a.g.e. 19.

²⁴ Turan, K. (2000). *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 25.

²⁵ Kutay, a.g.e. 21.

²⁶ Beydilli, (1981), a.g.e. 3-4. Prusya Devlet arşivlerinde 1749 öncesi Osmanlı-Prusya ilişkileri hakkında belge bulunmadığı için Prusya tarihçileri 1740-1745 arasında iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde faaliyet gösteren kişilerin varlığını kabul etmemektedirler. Beydilli, (1985), a.g.e. 11.

ne şimdi ne de sonraki süreçte böyle bir girişiminin olmayacağını söyleyerek Rusya'yı rahatlatmaya çalışmıştır²⁷.

Bütün bu gelişmelere rağmen siyasi hareketlerini faydacı bir yapı üzerine temellendiren ve ele geçirdiği fırsatları Prusya lehine kullanan II. Friedrich'in bu söylemlerinin de politik bir manevra olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Osmanlı Devleti ile yapılmaya çalışılan ittifak teşebbüsleri Prusya dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacak olan Avusturya Veraset Savaşları'ndan (1740-1748) kârlı bir şekilde çıkan Prusya, Avusturya ile anlaşmış olsa bile Osmanlı Devleti'nin, Prusya açısından önemi Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-1763) bir kez daha ortaya çıkmıştır.

II. Friedrich'in tahta çıktığı dönemde Avusturya Kralı VI. Karl ölmüş (20 Ekim 1740) ve Kralın erkek varisi olmadığı için yerine kızı, Avusturya Arşidüsesi, Bohemya ve Macaristan Kraliçesi olarak Maria Theresa (1740-1780) tahta geçmiştir²⁸. Avusturya'daki bu taht değişikliğinden yararlanmak isteyen II. Friedrich ise Aralık 1740'ta Avusturya'ya ait olan Silezya'yı²⁹ işgale girişmesiyle Avusturya Veraset Savaşları başlamıştır. 1741 yılı başından itibaren ise bir tarafta Prusya, Fransa, İspanya, Bavyera, Napoli ve Sicilya Krallığı, Ceneviz Cumhuriyeti ve İsveç'in diğer tarafta Avusturya (Habsburglar), Hollanda Cumhuriyeti, İngiltere (Büyük Britanya), Hannover, Saksonya, Sardinya ve Rusya'nın dâhil olduğu büyük çaplı bir savaşa dönüşmüştür³⁰. Silezya'yı tekrar Avusturya'ya kaptırmak istemeyen Prusya ise verdiği uzun mücadelelerden sonra Avusturya ile 28 Temmuz 1742'de Breslau ve 25 Eylül 1745'te Dresden antlaşmalarını yaparak Prusya'nın, Silezya üzerindeki hâkimiyetini kesinleştirmiştir. 1748'de imzalanan Aix la Chapelle (Aachen) Antlaşması Avusturya Veraset Savaşları'nı sona erdirmiş ve Silezya'nın Prusya toprağı olduğu kabul

²⁷ Schwarz, a.g.m. 29; Beydilli, (1984), a.g.m. 224-225.

²⁸ Lee, S. J. (2012). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1492-1789*. Ankara: Dost Kitabevi, 199; Belge, M. (2011). *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 185. Erkek çocuğu olmayan Avusturya Kralı VI. Karl'ın 1713'te yayınlamış olduğu bir fermanla Habsburg hanedanından bir kadının da tahta çıkabileceği ilan edilmiştir. Erhan, Ç. (2012). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Büyük Güçlerin Küresel Rekabeti". *Siyasi Tarih-I*. (Ed: Ç. Erhan, Dr. E. Yakut.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 64.

²⁹ Avusturya Arşidükü VI. Karl, Bohemya ve Macaristan toprakları dışında çok sayıda Alman devletini ve Silezya'yı Habsburg yönetimi altındaki topraklar arasında saymaktaydı. VI. Karl'ın 1740 yılında ölünün ardından "Avusturya Arşidüsesi" olarak Habsburg tahtına geçen kızı Maria Theresa da Silezya'yı kendi toprakları arasında saymaktan çekinmemiştir. (Erhan, a.g.m. 64) II. Friedrich Silezya'yı işgale girişmeden önce Maria Theresa'dan burayı kendisine vermesini istemiş, karşılık olarak ise Maria Theresa'ya kocasının Alman İmparatoru olması için destek vereceğini ve iki milyon Florin teklifinde bulunmuştur. Bu teklifi kabul olmayınca Silezya işgaline başlamıştır. Mahruki, C. (1992). Prusya Kralı II. Friedrich'in Masonik Çalışmaları. *Mimar Sinan*, (86), 51.

³⁰ Erhan, a.g.m. 64.

edilmiştir. Böylece iki devlet arasındaki anlaşmazlık geçici de olsa bir çözüme bağlanmıştır³¹. Prusya'nın, Avusturya ile arasını düzeltmesi, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini ikinci plana itmiştir. II. Frederik o tarihten sonra Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini tam olarak gözden çıkarmadıysa da Bâb-ı Âlî ile daha yakın bir ilişki kurmak için doğrudan bir adım atmamıştır. Bu duruma 1747 yılında Osmanlı ile Avusturya arasındaki Belgrad barışının yenilenmesi³² de etkili olmuştur. Fakat 1749'dan itibaren Avrupa'da yaşanan siyasal değişiklikler II. Friedrich'i Osmanlı Devleti'yle tekrar ittifak yollarını aramaya itmiştir³³.

1740-45 yılları arasında Avusturya karşısında verdiği mücadelelerde bazı başarılar elde eden Prusya, buna rağmen içinde bulunduğu politik yalnızlıktan kurtulamamış ve elde ettiği toprakları tekrar kaybetmemek için, 1750'den itibaren Avusturya'yı bir Osmanlı savaşı ile oyalamayı planlamıştır³⁴. Bu dönemde iki devlet arasında başlayan yakınlaşmada İsveç elçisi Karlson, Osmanlı Devleti'ni Avusturya'ya karşı harekete geçirmek isteyen Kont de Bonneval ve Boğdan Voyvodası Gregor Ghika'nın önemli etkileri olmuştur³⁵. Bu şekilde iki devlet arasında dolaylı yollarla başlayan ilişkilerin ardından Prusya, Yedi Yıl Savaşları öncesinde giriştiği diplomatik hazırlıklar çerçevesinde, Osmanlı Devleti ile açıkça münasebet kurma fikrini benimsemiş ve durumu yerinde incelemek üzere İstanbul'a bir temsilci göndermeye karar vermiştir. Gönderilecek olan bu temsilci Osmanlı Devleti ile Prusya arasında herhangi bir ittifak imkânının bulunup bulunmadığını ve düşman karşısında Osmanlıların Prusya ile birlikte hareket edip etmeyeceğini araştıracaktı³⁶.

Prusya Kralı tarafından İstanbul'a gönderilmek üzere seçilen Silezyalı Gottfried Fabian Haude, kendisine verilen talimatla birlikte, 13 Aralık 1754'te I. Mahmud'un (1730-1754) vefatının ardından, 24 Ocak 1755'de III. Osman'ın (1754-1757) tahta çıkışını tebrik etmek ve iki devlet arasında bir ittifak antlaşması yapmak amacıyla, at satın almaya giden bir tüccar sıfatı ve Pomerenyalı Karl Adolf Von Rexin takma ismiyle yola çıkmıştır³⁷.

³¹ Aksan, V. (1997). *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)*. (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 68.

³² Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. C. 5*. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 599,621.

³³ Tansel, S. (1946:a). Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında. *Belleten*, 10(37), 135-136.

³⁴ Beydilli, (1981), a.g.e. 4.

³⁵ Tansel, a.g.m. 135.

³⁶ Beydilli, (1985), a.g.e. 25.

³⁷ Unat, a.g.e. 112-113; Zinkeisen, a.g.e. 622; Turan, a.g.e. 26; Kocabaş, a.g.e. 11. Silezya asıllı olan Gottfried Fabian Haude daha önce de Osmanlı topraklarında bulunmuştur. İlk olarak Avusturya Orient Ticaret

Rexin'e verilen 14 ve 18 Ocak 1755 tarihli talimatlara göre başlıca görevleri şunlardır; Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında doğru ve güvenilir bilgi toplamak, devletin anayasal düzeni, ordu ve donanmanın durumu, teşkilât ve müesseselerin işlerliği ve buralarda uygulanan disiplin ile Tatarların ve Yeniçerilerin hükümet üzerindeki etkilerini incelemek, Tahta yeni geçmiş olan III. Osman'ın Avrupa meseleleriyle ilgili fikirlerinin neler olduğunu öğrenmek, Saray ve Türk devlet adamlarıyla irtibatı bulunan yabancı elçileri tespit etmek, Türklerin Prusya Kralı hakkındaki düşünceleri öğrenmek ve bir dostluk antlaşması yapılması hakkındaki fikirleriyle, bu ittifakın hangi şekillerde gerçekleştirilebileceğini araştırmaktır. Rexin'den istenen görevler II. Friedrich'in, Osmanlı Devleti'nin gerek iç gerekse dış politikaları ile ilgili bilgileri öğrenmek istediğini göstermektedir³⁸.

Mart ayı sonunda İstanbul'a varmasına rağmen Haziran'a kadar gayri resmi olarak İstanbul'da kalan Rexin, İsveç elçisi Gustav de Celsing ile irtibata geçmiştir³⁹. O sıralarda Avrupa'daki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olan Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın mesele ile yakından ilgilenmesi Rexin'in itimatnamesini kısa süre içinde Bâb-ı Âlî'ye ulaştırmasında etkili olmuştur⁴⁰. Celsing vasıtasıyla Hekimoğlu Ali Paşa ile temasa geçen Rexin, kendisi ile görüşmesinden sonra bu ittifak antlaşmasının gerçekleşebileceğini düşünerek ümitlenmiştir⁴¹. Rexin, Celsing aracılığıyla Reisülküttap Mühürdar Abdi Efendi'yle de bir görüşme yapmış ve getirilen mektuplar ona sunulmuş⁴² ancak Ali Paşa'nın

Şirketi'nin İstanbul'daki temsilcisi Friedrich'in yanında bir müddet çalışmış biraz Türkçe öğrenmiş ve İstanbul'u tanıma fırsatı bulmuştur. Bu durum kendisinin elçi olarak seçilmesinde önemli bir etken olmuştur. İkinci defa ise Avusturya ordusunda hizmet görmüş; Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış ve 1736-1739'da Osmanlı'ya esir düşmüştür. Silezya, 1740 yılında Prusya tarafından alındığında artık Prusya tebaasından olduğu için geri dönme imkânına kavuşmuş ve Prusya hizmetine girmiştir. Haude Osmanlı Devleti'nde daha önce bulunduğundan dolayı tanınmamak için ismini Karl Adolf Von Rexin olarak değiştirmiştir. (Beydilli, (1985), a.g.e. 25-26) (Schwarz, a.g.m. 29) 1750 ve 1753 yıllarında Fransız sefiri Kont des Alleurs, İsveç Sefiri Celsing ile büyük bir çaba göstererek Prusya'nın İsveç, Lehistan ve Bâb-ı Âlî ile Rusya'ya karşı bir ittifaka girmesini sağlamaya çalışmıştır. Böylece Berlin sarayı ve Osmanlı Sultanı arasında resmi ve kalıcı bir dostluk antlaşması meydana getirilmiş olacaktı fakat bu girişiminde başarılı olamamıştır. Bâb-ı Âlî'nin bu yeni kuzey ittifakı ile ilgilenmemesinin sebebi ise muhtemelen çok etkin faaliyetler gösteren ve o dönemlerde Divân-ı Hümayûn'da oldukça nüfuz sahibi olan Habsburg Vekili Penkler'in dur durak bilmeyen çabalarıdır. Zinkeisen, a.g.e. 621.

³⁸ Kurtaran, a.g.m. 119.

³⁹ Aksan, a.g.e. 69.

⁴⁰ Kurtaran, a.g.m. 120.

⁴¹ Kaşıkçı, a.g.t. 17.

⁴² Aksan, a.g.e. 69.

azledilmesi bu işi kesintiye uğratmış ve Regin'e yeni Sadrazam Abdullah Paşa, Celsing aracılığıyla cevap vermiştir⁴³.

Mektubun değerlendirilmesinden sonra Osmanlı Devleti, Prusya ile de İsveç gibi bir dostluk tesis edilebileceği kararını vermiştir. Fakat Prusya'nın önermiş olduğu ticaret ve dostluk antlaşmasını prensip olarak kabul etmekle birlikte, teklif edilen bu antlaşmanın daha müsait bir zamanda gerçekleştirilebileceği diplomatik bir dille Celsing'e bildirilmiştir⁴⁴. Buradan da Celsing'e verilen cevapla meselenin şimdilik kibarca reddedildiği anlaşılmaktadır. Regin'in sunduğu ittifak teklifinin Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemesinde, 1739 Belgrad Antlaşması'ndan itibaren Batı'da devam eden barış politikasından ayrılmak istenmemesi⁴⁵ ve böyle bir antlaşmanın Rusların tepkisine neden olacağı yolundaki endişelerin artması; İngiltere, Avusturya ve Fransa elçilerinin Osmanlı devlet adamları üzerindeki nüfuzları gibi nedenler etkili olmuştur. Prusya tarafından istenen bu antlaşma teklifi şer'i açıdan uygun görülmesine rağmen Padişah tarafından onaylanmamıştır⁴⁶.

Görüldüğü üzere Avrupa'nın önemli güçlerinin, yapılması düşünülen Osmanlı-Prusya ittifakına şiddetle karşı çıkmalarının temel sebebi; Prusya'yı Avrupa siyasetinde yalnız bırakmak ve güçlenmesini engellemektir. Celsing'de kendisine verilen cevap üzerine yakın gelecekte görüşmelerin tekrar başlayabileceği ümidiyle durumu Regin'e bildirmiştir. Verilen bu karar üzerine Regin 16 Haziran 1755'te İstanbul'dan ayrılmıştır⁴⁷. Bu olaylardan sonra İstanbul'un İsveç Elçisi Kont Snowder, II. Friedrich'e bir mektup yazarak *"Teşebbüsünüzün geri kalmış olmasından asla endişe etmeyiniz, Bâb-ı Âli dikkatle harekete mecburdur, zira Rusya ve Avusturya yeni bir savaşa girecek hazırlıkta değildir. Kralım, XII. Karl devrinde de böyle olmuştur. Ümitsizliğe kapılmadan girişimlerinize devam etmenizi tavsiye ederim."* diyerek ittifak teşebbüsünden vazgeçilmemesi gerektiğini bildirmiştir⁴⁸.

XVIII. yüzyılın başından itibaren Avrupa'nın geleneksel diplomatik ilişkilerinde köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. 1756 öncesinde Avrupa'da diplomatik faaliyetleri

⁴³ Kurtaran, a.g.m. 120. İsveç sefirine verilen olumsuz notaya *"Prusya kralı ile iyi ilişkilerin pekiştirilmesi için Allah izin verirse başka bir yılı beklemek zorunda kalınması"* gerektiği şeklinde cevap yazılmıştır. Zinkeisen, a.g.e. 623.

⁴⁴ Beydilli, (1981), a.g.e. 6.

⁴⁵ Kurtaran, a.g.e. 120.

⁴⁶ Turan, a.g.e. 26.

⁴⁷ Aksan, a.g.e. 69; Beydilli, (1985), a.g.e. 32.

⁴⁸ Kutay, a.g.e. 21.

belirleyen ve bu döneme kadar genellikle karşıt cephelerde yer alan, Fransa-Avusturya ve Fransa-Britanya arasında yaşanan geleneksel rekabettir. Fakat XVIII. yüzyılın ortalarında Doğu Avrupa’da Prusya ve Rusya’nın yeni birer güç olarak ortaya çıkmaları, Fransa ve Avusturya’nın eski güçlerini yitirmelerine sebep olmuştur⁴⁹. Avrupa’da Avusturya Veraset Savaşları’yla çözüme kavuşturulamayan sorunlar 1740’tan itibaren bölgenin önde gelen devletleri arasında yeni ittifak girişimlerinin yolunu açmıştır⁵⁰. Bu ittifak arayışı sürecinde Avusturya, Rusya’nın girişimleri sonucunda ezeli rakibi olan Fransa’yı kendi safına çekerken, İngiltere ise Avrupa kıtasında yalnız kalmamak için Prusya ile bir ittifaka yönelmiştir. Böylece İngiltere, Prusya ile 16 Ocak 1756 yılında Westminster Antlaşması’nı ve Fransa, Avusturya ile 1 Mayıs 1756’da Versailles Antlaşması’nı imzalamıştır⁵¹. Avusturya Veraset Savaşları sırasındaki ittifak yapısını tamamen tersine çeviren bu gelişmeyi siyasi tarihçiler “diplomatik ihtilal” olarak ifade etmişlerdir⁵².

İmzalanan bu antlaşmalar ile Avrupa’daki eski ittifaklar ortadan kalkarken, Fransa ve Avusturya ittifakına Rusya’nın da katılmasının ardından, bu üçlü grubun topraklarını kâğıt üzerinde paylaşma planları karşısında zor durumda kalan Prusya ise düşman saldırılarına meydan vermemek için harekete geçerek⁵³ Ağustos 1756’da Saksonya’ya saldırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Avrupa’da Yedi Yıl Savaşları başlamıştır⁵⁴. Böylece Avrupa’da 1756 öncesi ittifak sistemleri temelden sarsılmış ve yapılan ittifaklar yıkılmıştır. Osmanlı Devleti ise savaş yıllarında Avrupa’da yaşanan bu gelişmelerden uzak durarak tarafsız bir politika takip etmiştir.

İngiltere ile ittifak oluşturmakla birlikte beklediği desteği bulamayan Prusya, Fransa, Avusturya ve Rusya üçlüsü tarafından topraklarının çevrilmesi sebebiyle Osmanlı Devleti ile de bir antlaşma yapmayı istemiş⁵⁵ hatta kendi safında yer almasını bir zorunluluk olarak görmüştür. Bu amaçla, Rexin’in tekrar İstanbul’a gönderilmesi kararlaştırılmış ve 1755’te hazırlanan ittifak taslağında bazı değişiklikler yapılmıştır. Yeni ittifak önerisi için Rexin 1756 Eylül ayında tekrar İstanbul’a gitmek için hareket etmiştir. Yapılması düşünülen ittifak

⁴⁹ Aksan, a.g.e. 67.

⁵⁰ Erhan, a.g.m. 64.

⁵¹ Zinkeisen, a.g.e. 606-607; Kurtaran, a.g.m. 121.

⁵² Erhan, a.g.m. 65.

⁵³ Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi. C.V.* Ankara: TTK Yayınları, 344-345; Beydilli, (1985), a.g.e. 34.

⁵⁴ Lee, a.g.e. 203.

⁵⁵ Kaşıkçı, a.g.t. 18.

antlaşması karşılıklı yardımlaşmayı planlamakla birlikte, Rusya ve Avusturya'yı hedef almıştır⁵⁶.

Büyük Friedrich'den gerekli talimatları alan Rexin, ilk olarak İzmir'e daha sonra ise İstanbul'a giderek 1755'te teklif ettiği dostluk antlaşmasını tekrar sunmuştur⁵⁷. Rexin'in Ocak 1757'de İstanbul'a geldiği sıralarda, Avrupa'da, devletler arasında yeni ittifaklar gerçekleşmişti ve bu durum ise Prusya'nın isteklerine uygun bir ortam oluşturmuş gibi görünüyordu. Bu sırada III. Osman'ın yerine III. Mustafa (1757-1774) tahta geçmiş ayrıca sadrazam değişikliği de yaşanmış, Ocak ayı içinde Koca Râgıb Paşa yeni sadrazam olarak göreve başlamıştır. Devlet yönetimi konusunda tecrübe sahibi olan bu sadrazam döneminde devlet istikrarlı bir politika takip edebilecek bir yola girmiştir⁵⁸. Avrupa'nın iç işlerine karışarak devleti sonu belirsiz bir mücadeleye sokmak istemeyen Râgıb Paşa, Osmanlı'nın kesin olarak Avrupa'daki bir savaşa katılmamasının ve süregelen barışın devamlılık göstermesinin devletin menfaatlerine daha uygun olacağını ifade etmiştir⁵⁹. Ragıp Paşa'nın devlet idaresini elinde bulundurduğu süre içinde bu politikayı takip etmeye çalışması, Prusya için şartların kendi plânları açısından pek müsait olamayacağını göstermekle beraber, devletin menfaatleri göz önüne alınarak, birçok devlete karşı başarılı mücadeleler veren Prusya'yı gücendirmek istemeyen yöneticiler tarafından bu politik davranışın bir göstergesi olarak, Rexin'in, III. Mustafa'nın cülûsu münasebetiyle takdim ettiği tebriknâmeye ve sadrazama sunduğu mektuba dostane cevaplar verilmiştir⁶⁰.

⁵⁶ Beydilli, (1981), a.g.e. 7. II. Friedrich, Rexin'den önce 1755 Aralık ayında Yüzbaşı Albert Friedrich Marquis de Varenne'i, Osmanlı Devleti'ne göndermiş, fakat Avrupa'da yaşanan siyasal çalkantılar sonucunda Varenne hiçbir şey yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. Beydilli, (1985), a.g.e. 33-35.

⁵⁷ Turfan, R. Yazman, M. Ş, (1969), *Tarihte Türk-Alman Dostluk İlişkileri*. İstanbul: Nurettin Uycan Tesisleri, 12; Kaşıkçı, a.g.t. 18. Celsing, Prusya adına gelecek olan yeni temsilcinin, İstanbul'daki durumun Prusya için müsait olduğu zamana kadar İzmir de beklemesi gerektiğini söylemiştir. (Beydilli, (1985), a.g.e. 33.) Celsing'in önerisi üzerine, Rexin gizli bir şekilde önce İzmir'e gelmiş, İstanbul'a ise III. Mustafa'nın tahta çıkması ile birlikte gitmiştir. Uzunçarşılı, a.g.e. 345,350.

⁵⁸ Beydilli, (1985), a.g.e. 36; Turan, a.g.e. 26.

⁵⁹ Aydın, M. (2007). Râgıb Paşa. *DİA, C. 34*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 405. Zinkeisen, Sadrazam Koca Râgıb Mehmed Paşa'nın Rexin'in ittifak teklifine olumlu baktığını fakat muhtemelen İngiliz Sefiri Porter'in de desteği ile Avusturya ve Fransız elçilerinin kışkırtmaları karşısında görüşünü açıkça bildirmeye çekindiğini söylemektedir. (Zinkeisen, a.g.e. 623.) Rexin'in 1757'de yaptığı ikinci ittifak teklifine olumlu bakmasına rağmen, Ragıp Paşa gerek Osmanlı ordusuna gerekse Prusya'ya tam olarak güvenmediği için ittifaka da pek yanaşmamaktadır. Ayrıca bu ittifakın gerçekleşmesini isteyen III. Mustafa'ya da muhalefet ederek, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Arap isyanlarıyla zayıflamış olduğunu ve Avrupa'da devam eden savaş nedeniyle Hristiyan devletlerin silahlarını Osmanlı'ya da yöneltebileceklerini söyleyerek, devam eden bu savaşta İsveç, Fransa gibi dost devletlerinde bulunduğunu, eğer Osmanlı Devleti ile Prusya arasında bir ittifak olursa bu dost devletlerinde tepkisini çekeceğini ifade etmiştir. Tansel, a.g.m. 133-140.

⁶⁰ Hammer, V. J. (1986). *Büyük Osmanlı Tarihi. C. XVI*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 12.

Rexin, ilk gelişinde kendisine, ileride münasip bir zamanda iki devletin işbirliği yapabileceği yolundaki cevaba istinaden, ikinci gelişinde her iki devletin ortak komşusu ve düşmanı olan devletlere karşı bir ittifak içinde olmalarının fayda ve zarureti belirtmiştir. Rexin'i 2 Nisan 1759 tarihinde gizli olarak kabul eden, ancak devletin geleceğinin barışın sürekliliğinde gören sadrazam bu temel politikasından vazgeçmeyerek yapılan görüşmede, Rexin'e, bir Osmanlı-Prusya ittifakının ancak İngiltere'nin böyle bir ittifaka katılması veya bu ittifakı garanti etmesi ve Macaristan fethedilirse bu durumu tanınması halinde gerçekleşebileceğini söylenmiştir. Rusya ile devam eden ticari ilişkilerinin bozulmasını istemeyen İngiltere ise böyle bir ittifaka katılmaya ve bunu garanti etmeye yanaşmamıştır⁶¹. Avrupa'da yaşanan olayları yakından takip eden ve İngiltere'nin cevabının bu şekilde olacağını tahmin eden sadrazamın amacı işi yokuşa sürmek ve Prusya ile bir ittifakın yapılmasını en azından geciktirmektir.

İttifak konusunda Prusya'ya kesin bir red cevabı vermeyi politik açıdan doğru bulmayan Padişah, Prusya'nın tamamen Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini kesmesini istemediğinden, II. Friedrich'in bazı isteklerine olumlu cevap verilmesi ve başka bir devletin aracılığına ihtiyaç duymadan bir antlaşmanın yapılabileceğine karar vermiştir⁶². Böylece diğer Avrupa devletleriyle yapılan ve onlara bazı kolaylıklar sağlayan ticaret antlaşmalarının bir benzerinin Prusya ile de yapılmasına karar verilmiştir⁶³. Bazı devletlerle de yapıldığı gibi üçüncü bir devletin aracılığına ihtiyaç duymaksızın denizden tüccar ve ziyaretçilerin gelip gitmelerine ve bunların haklarının korunmasına dair taleplerin olduğu bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması taslağı hazırlanmıştır⁶⁴.

Yedi madde halinde hazırlanan bu Dostluk ve Ticaret Antlaşması taslağına bir madde daha ilâve edilmiştir. Bu maddenin ilave edilmesinde Rexin'in ısrarları etkili olmuştu çünkü Prusya Kralı, Rexin'e, önerilen ittifak antlaşması kabul görmezse geri dönmesi gerektiği bildirmiştir. Antlaşma taslağına eklenen bu son madde ile Prusya Kralı'na bu antlaşmanın iki devlet arasında ileride yapılabilecek müzakere ve ittifak antlaşmalarının başlangıç oluşturabileceği işareti verilmiştir. II. Friedrich ise bu antlaşmayı hedefine ulaşmak için

⁶¹ Schipatich, (1917). *Alman-Şark Münasebat-ı Düvelîyesinin Safahat-ı Maziye ve Hazırasıyla İnkişaf-ı Müstakbelesi*. (Müt: Selahaddin (Mütekaid Bahriye Binbaşısı)), Berlin: Alman Hükümet Matbası, 18-19; Soy, a.g.e. 25-26.

⁶² Tansel, a.g.m. 156.

⁶³ Turan, a.g.e. 27.

⁶⁴ Kaşıkçı, a.g.t. 20.

atılan ilk adım olarak görmüş ve antlaşmaya eklenen son maddeye güvenerek Osmanlı Devleti nezdinde teşebbüslerine devam etmiştir⁶⁵.

22 Mart 1761’de imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile Regin “Orta Elçi” olarak tanınmıştır⁶⁶. Fakat yapılan bu antlaşma esasında ne bir ittifak ne de iki devletin sınırlarını ve egemenliklerini güvenlik altına alan bir garanti antlaşmasıdır. Yapılan antlaşma diğer dost devletlere gösterilen kolaylıkları içeren bir ticaret ve seyrüsefer antlaşmasıdır. Böylece artık Prusyalılar Osmanlı limanları arasında gemi işletme, konsolosluk açma ve tercüman bulundurma gibi hususları garanti altına almışlardır⁶⁷. Bu antlaşma ile iki devlet arasında uzun süredir gizli olarak sürdürülen siyasi ilişkiler artık açıkça yürütölmeye başlamıştır.

Bu antlaşmaya rağmen iki devlet arasında resmi bir ittifak antlaşması hala yapılmamış olmakla birlikte Osmanlı Devleti, Prusya ile siyasi ilişkilerini dostane bir şekilde devam ettirmeye çalışmıştır. Fakat 1767-1774, 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım’ın elden çıkması gibi olaylar Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki rollerin değişmesine sebep olmuş, artık Osmanlı yöneticileri Prusya ile ittifak teşebbüslerinde bulunmaya başlamışlardır.

Görüldüğü üzere XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Prusya’nın Osmanlı’ya Avusturya ve Rusya’ya karşı hem doğal bir müttefik olarak görmesi hem de askeri gücünden yararlanmak istemesi iki tarafında yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu yakınlaşmayı Osmanlı Devleti açısından değerlendirdiğimizde ise Prusya, Rus tehlikesi karşısında stratejik bir öneme sahip olmuştur. Osmanlı Devleti ve Prusya arasında ortak çıkarlar etrafında gelişen dostane ilişkiler taraflar arasında ilk antlaşmanın imzalanmasına vesile olmuştur.

İki devlet arasında yapılan antlaşmanın ardından, II. Friedrich, Osmanlı Devleti’ni kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için İstanbul’daki faaliyetlerini sürdürmüş ve Osmanlı Devleti’nin, Avusturya ve Rusya’ya karşı savaşması için Kırım Hanı ile irtibat kurmak ve ilişkilerini geliştirmek amacıyla Boskamp’ı 1761 Eylül’ünde Kırım’a göndermiştir. II. Friedrich, şunu planlamaktaydı; eğer Kırım kuvvetleri Avusturya ve Rusya

⁶⁵ Tansel, a.g.m. 160; Soy, a.g.e. 26. Antlaşmanın maddeleri için bkz. Turfan-Yazman, a.g.e. 12-15.

⁶⁶ Dursun, a.g.m. 512. Ticaret antlaşmasının metni 18 Kasım 1760’da Prusya Kralı’na yollanmıştır. Antlaşma 22 Mart 1761’de mübadele olunmuş 30 Mayıs 1761’de Kral tarafından imzalanmış ve 27 Temmuz’da da III. Mustafa tarafından tasdik edilmiştir. Beydilli, (1981), a.g.e. 10.

⁶⁷ Oğuz, B. (1983). *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*. İstanbul: Can Matbaa, 37-38.

topraklarına saldırırlarsa, Osmanlı Devleti'ni de Kırım ile birlikte hareket ettirecekti bunun içinde birçok teşebbüste bulunmuştur. Yedi Yıl Savaşları'nın devam etmesinden dolayı askeri açıdan zor durumda olan Prusya, içinde bulunduğu sıkışık askeri durumdan kurtulmak için mutlak surette bir Türk müdahalesine ihtiyaç duymuştur⁶⁸. Prusya, bu sıkışık durumdan ancak 5 Ocak 1762'de Çariçe Elizabeth'in ölümünün ardından II. Friedrich'e annesi gibi nefretle bakmayan III. Petro'nun tahta çıkması ile kurtulmuştur. III. Petro'nun, II. Friedrich'e karşı bir hayranlığı olduğu da bilinmektedir. Bunu ikili arasındaki yazışmalarda ve III. Petro'nun tahta çıktıktan sonra verdiği ilk emirde de görmek mümkündür. Rus ordularının Prusya topraklarını girdiği hatta Berlin'i zapt ettikleri bir anda III. Petro, Rus ordularını Prusya üzerinden geri çekme kararı vermiştir⁶⁹.

Meydana gelen bu olumlu gelişme ile II. Friedrich, Avusturya ile daha rahat mücadele etme imkânı elde etmiştir. Rusya ile kurduğu ittifak ve dostluk münasebetiyle Osmanlı Devleti ve Kırım Hanı'nı yalnızca Avusturya üzerine sevk etmeye çalışması Osmanlı Devleti tarafından hoş karşılanmamıştır⁷⁰. Çünkü Rusya'yı tehlikeli bir düşman olarak gören Osmanlı Devleti II. Friedrich'in ittifak teklifini Rusya'ya karşı olduğu için kabul etmek istemiştir. II. Friedrich'in Rusya ile arasını düzeltmesi Avusturya ile daha rahat mücadele olanağı sağladığı için Osmanlı Devleti ile acil bir antlaşma yapma gereği kalmamıştır. Fakat bu devlet ile bağlarını tamamen koparmak istemeyen II. Friedrich, diplomatik ilişkilere devam etmiştir⁷¹. II. Friedrich Osmanlı Devleti'ni Avusturya aleyhinde harekete geçirebilmek için Kırım Hanı vasıtasıyla Osmanlı Devleti lehine Rusya'dan bazı isteklerde bulunacağını bildirmesi olumlu bir hava oluştursa da, bu istekler Rusya tarafından kabul edilmemiştir⁷².

Bu arada Rusya tahtında yeniden bir değişiklik olmuş, III. Petro, karısı II. Katherina tarafından 9 Temmuz 1762'de tahtan indirilmiştir. Katherina Osmanlı Devleti ile herhangi bir dostluğa yanaşmadığı gibi, kocasının II. Friedrich ile imzaladığı ittifak antlaşmasını da yürürlükten kaldırması II. Friedrich'in İstanbul'da yürüttüğü ittifak çalışmalarını da etkilemiştir⁷³. Osmanlı-Prusya arasında yapılmak istenen ittifak, 1759'da İngiltere'nin

⁶⁸ Unat, a.g.e. 114; Beydilli, (1981), a.g.e. 11.

⁶⁹ Mahruki, a.g.m. 51; Refik, a.g.e. 3-8; Uzunçarşılı, a.g.e. 355; Lee, a.g.e. 205.

⁷⁰ Tansel, S. (1946:b). Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında, *Belleten* 10(38), 280-281.

⁷¹ Unat, a.g.e. 114.

⁷² Prusya'nın, Osmanlı Devleti için Rusya'dan istediği garanti maddeleri için bkz. Tansel, (1946:b), a.g.m. 282.

⁷³ Aksan, a.g.e. 71-72.

garantörlüğe yanaşmaması hadisesinde olduğu gibi, bu sefer de, Prusya'nın istediği garantileri Rusya'nın vermek istememesi yüzünden sonuçsuz kalmıştır.

Rexin'in 1757 ve 1762'deki ittifak girişimlerinin sonuçsuz kalmasına rağmen sonraki süreçte rollerin değiştiğini görmek mümkündür. Artık Osmanlı Devleti, Prusya ile bir ittifak oluşturmak isteyecektir. Devlet yönetiminde önemli yetkilere sahip olan Sadrazam Ragıp Paşa'nın ölümünün ardından devletin dış politikasını kendi görüşleri doğrultusunda yön verebilme imkânına kavuşan III. Mustafa, Prusya ile ittifak yapılmasına taraftardır. Bu ittifakın gerçekleştirilmesine Şeyhülislam dahi olumlu cevap vermiş olsa bile Rusya-Prusya ittifakı sebebiyle Osmanlı'nın içine düşeceği durum yeni sadrazam tarafından padişaha bildirilmiştir. Böyle olmakla beraber, III. Mustafa daha Ocak 1763'de Berlin'e bir elçi yollamayı planlamış, II. Friedrich ise, gönderilecek elçinin ittifak için tam bir imza yetkisine sahip olması gerektiğini bildirmiştir⁷⁴.

III. Mustafa'nın bu teşebbüsü II. Friedrich'i şaşırtmakla birlikte bu durumun Prusya açısından bazı faydalı sonuçlar oluşturacağını da düşünmüştür. Avrupa'da 1733'ten beri Lehistan tahtında bulunan III. Augustus'un vefatından sonra çıkacak politik kargaşa ve anlaşmazlıklardan dolayı Prusya tekrar yalnız başına kalabilirdi. Bu durumda II. Friedrich, Osmanlı Devleti ile bir ittifakı gerekli görmüştür⁷⁵.

Osmanlı Devleti ise Avusturya ile 1739'da imzaladığı Belgrad Antlaşması'nın uzatılması konusunda Avusturya'nın baskısını hafifletmek amacıyla ve Lehistan'da yaşanan gelişmelerden dolayı Rusya'nın müdahalesinden çekindiği için Prusya ile bir ittifakı faydalı görmüş, ayrıca dış politikadaki yalnızlığından bu ittifak sayesinde kurtulmayı planlamıştır. Görüldüğü üzere her iki devlette benzer kaygılardan dolayı ittifak yapmak istemişler. III. Mustafa bu yüzden gönderilecek elçinin seçimi konusunda şahsen ilgilenmiştir⁷⁶. Haziran 1763'te sefaret görevine Ahmed Resmî Efendi'nin seçildiğini ve hazırlıklara başlanıldığını bildiren⁷⁷ III. Mustafa; Ahmed Resmî Efendi ile yüz-yüze bir görüşme yapmış ve kendisine,

⁷⁴ Aksan, a.g.e. 72-73.

⁷⁵ Beydilli, (1985), a.g.e. 80-81.

⁷⁶ Beydilli, (1981), a.g.e. 14; Refik, a.g.e. 7. III. Mustafa'nın bu elçiyi göndermesindeki diğer sebeplere baktığımızda ise: Büyük Friedrich'in Lehistan Kralı III. Augustus'un ölümü ile ortaya çıkan karışık durumda nasıl bir tutum izleyeceğini öğrenmek istemekte, aynı zamanda Friedrich'in daha önce teklif ettiği Osmanlı-Prusya ittifakı konusunun yeniden açılmasını isteyip istemediğini merak etmektedir. Ayrıca Rusya'nın aday olan Stanislaw Poniatowski'nin seçilmesini önlemek için Fransa'nın bu konuda Osmanlı'ya yaptığı baskılardan dolayı, Prusya'nın desteğini istemektedir. Aynı zamanda 1739'da Avusturya ile imzalanan Belgrad Antlaşması'nın yenilenme tarihi yaklaşırken Sultan, Prusya kartını oynamak istemiştir. Aksan, a.g.e. 73.

⁷⁷ Refik, a.g.e. 3-8; Unat, a.g.e. 114.

“Prusya Kralı’nın hâlâ Osmanlı Devleti ile bir ittifâk yapmak arzusunda olup olmadığının araştırılması” şeklinde bir talimat vermiştir. Böylece Ahmed Resmî Efendi, 14 Temmuz 1763’de 73 kişiden oluşan bir heyet ile ilk Osmanlı elçisi olarak yola çıkmış ve 9 Kasım’da Berlin’e varmıştır⁷⁸.

21 Kasım’da II. Friedrich’in huzuruna çıkmış olan Osmanlı heyeti ile yapılan ilk görüşmenin ardından II. Friedrich, Ahmet Resmî’yi, bizzat düzenlediği askeri manevraları izlemesi için Potsdam’a davet etmiştir⁷⁹. 29 Kasım 1763’de gerçekleşen bu görüşmede II. Friedrich, Ahmed Resmî Efendi’ye yapılmak istenen ittifakın iki devlet için sağlayacağı avantajları bir harita üzerinde açıklamıştır⁸⁰. İki devlet arasında yapılan yazışmalar sonucunda II. Friedrich’in önerdiği ittifak teklifi İstanbul’da da olumlu karşılanmış ve antlaşmanın, Ahmed Resmî Efendi’nin İstanbul’a dönüşünden sonra yapılmasına karar verilmiştir. Böylece Ahmed Resmî Efendi 2 Mayıs’ta Berlin’den ayrılmış ve 14 Temmuz 1764’te İstanbul’a varmıştı. Dokuz madde halinde hazırlanan ittifak taslağı, Ahmed Resmî Efendi’nin İstanbul’a dönüşünden sonra, Prusya elçisi tarafından Bâb-ı Âlî’ye sunulmuş 3 Kasım’da ise bu taslak, II. Friedrich’in yazmış olduğu bir mektup ile birlikte padişaha takdim edilmiştir. Yapılan ittifak teklifi IIL Mustafa, Şeyhülislâm ve Sadrazam arasında görüşülmüş ve yeni Prusya elçisi Zegelin’e imzaya hazır olduğu bildirilmiştir⁸¹.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Osmanlı Devleti antlaşmayı imzalamaktan kaçınmıştır. Bunda öncelikli olarak, 11 Nisan 1764 tarihinde Prusya ile Rusya arasında bir ittifak antlaşması yapılmış olması ayrıca bu antlaşmanın Osmanlı Devleti aleyhine⁸² işleyeceği endişesi ve özellikle Lehistan’daki gelişmeler etkili olmuştur. Osmanlı Devleti, Lehistan meselesinde Prusya’nın kararsız tutumundan dolayı 9 Ocak 1765’de yapılmak istenen ittifakın Lehistan meselesinin çözümü sonuna bırakıldığını açıklamıştır⁸³.

⁷⁸ Altıntaş, a.g.m. 48.

⁷⁹ Aksan, a.g.e. 90.

⁸⁰ Zinkeisen, a.g.e. 628; Tansel, (1946:b), a.g.m. 291.

⁸¹ Beydilli, (1981), a.g.e. 16-17.

⁸² Rusya ve Prusya arasında yapılan ittifak antlaşmasında iki gizli madde yer almıştır. Bu maddelerden ilki yaşanacak bir Osmanlı-Rus savaşında her iki devletin birbirlerine maddi yardımını ön görmekteydi. İkinci madde ise seçilecek Kral Polonyalı olacak ve krallık bir hanedana veya soya bağlanmayacaktı. Böylece Poniatowski’nin kral olarak seçilmesi konularında anlaşmışlardı. Ayrıca Polonya’da Katolik olmayanların da haklarının korunmasına karar verilmiştir. Fransa’nın Prusya topraklarına saldırması halinde ise Rusya, Prusya’ya asker ve para yardımında bulunacaktı. Uzunçarşılı, a.g.e. 357.

⁸³ Tansel, (1946:b), a.g.m. 290-292.

1765 tarihinden itibaren Osmanlı-Prusya ilişkilerinde ve ittifak girişimlerinde bir değişim olmuş 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı-Prusya arasındaki roller artık yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmayı arzu eden II. Friedrich, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı Osmanlı Devleti'nin dış politikasına karışmak istememiştir. Bu tarihten sonra, özellikle 1774 Küçük Kaynarca hezimetini ve 1783'de Kırım'ın elden çıkmasına kadar devam eden süreçte Rusya'ya karşı Prusya ile bir ittifak zorunlu olarak görülmüştür⁸⁴.

Lehistan meselesi Osmanlı Devleti ile Rusya arasında büyük bir gerilime neden olmuştur. Katolik Lehistan içerisindeki diğer mezheplerden ve Rus karşıtlarından bir kısım Lehistan vatandaşının 1768'de Osmanlı topraklarına sığınması ile birlikte kıvılcım alan savaş, Osmanlılar için ağır şartların olduğu 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulmuştur⁸⁵. Rusya'nın çeşitli bahaneler ile Lehistan topraklarına asker sokması ve ülke içerisindeki Ortodoksları da kullanarak bu müdahaleyi meşru bir hale getirmeye çalışması Osmanlı Devleti'nin bu konuda endişelenmesine sebep olmuş, Rusya'nın emelinin Lehistan'ın işgalinin ardından Osmanlı Devleti'ne daha açık bir şekilde saldırı imkânı bulmak olduğunun farkına varmıştır⁸⁶.

Rusya'nın hızla ilerleyişi II. Friedrich'i de tedirgin etmiş, fakat daha önce iki devlet arasında yapılan ittifaktan dolayı Prusya, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti lehinde herhangi bir müdahale de bulunmamıştır. Rusların emin adımlarla ilerleyişi, Lehistan'a yapılanların ileri de Prusya'ya da yapılabileceği endişesi ile harekete geçen II. Friedrich, Avusturya ile ortak bir hareket planlamıştır. Bu amaçla 1769 ve 1770'de Avusturya ile görüşmelerde

⁸⁴ Soy, a.g.e. 27.

⁸⁵ Polonya'da 1733'ten beri tahtta bulunan III. Augustus'un 1763'te vefatının ardından yerine kimin geçeceği konusunda tartışmalar başlamıştı. Büyük Petro döneminden itibaren Polonya topraklarına göz dikmiş olan Rusya bu durumu bir fırsat olarak değerlendirmiş ve II. Katherina'nın desteğini alan Stanislaw Poniatowski 1764'te Polonya Kralı olmuştur. Böylece Polonya'nın iç işlerine daha fazla müdahale etmeye başlayan Rusya, Polonya'da Katoliklere tanınan hakların Ortodoks mezhebinden olanlara da tanınmasını istemiş, Polonya'nın bu istekleri kabul etmemesi üzerine Rusya, Polonya'ya asker sevk etmiştir. Sonuçta Polonya 1767'de Rusya'nın isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat Rusya'nın müdahaleleri Polonyalı Katoliklerin tepkisine neden olmuş ve Katolikler tarafından Polonya'da, Rusya aleyhine bazı konfederasyonlar oluşturmuştur. Bu konfederasyonlardan en önemlisi 1768'de kurulan Bar Konfederasyonu'dur. Bu konfederasyonların kurulmasıyla Polonya'da mezhepsel mücadeleler başlamıştır. Yaşanan bu olaylar üzerine II. Katherina, Polonya üzerine tekrar asker sevk ederek Bar Konfederasyonu'nu dağıtmıştır. Bu konfederasyona bağlı bazı kişilerin Osmanlı topraklarına sığınması ise savaşın kıvılcımını oluşturmuştur. Topaktaş, H. (2012). *Dersaadet'te son Leh Elçisi: Franciszek Piotr Potocki'nin Elçiliği Ekseninde Osmanlı-Leh Diplomatik İlişkileri ve Uluslararası Boyutu (1788- 1793)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 55.

⁸⁶ Topaktaş, a.g.t. 55.

bulunmuş ve savaşın sona erdirilmesi için taraflar arasında arabuluculuk yapılmasına başlanmıştır⁸⁷.

Bu karar doğrultusunda İstanbul'da arabuluculuk için faaliyete geçen Avusturya ve Prusya elçileri, Thugot ve Zegelin, savaşın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin barışa sıcak bakmadığını görmüşler, savaşın ilerlemesi ile gerek kara cephelerindeki başarısız savaşlar ve gerekse Çeşme'deki donanmanın imha edilmesi sebebiyle Osmanlı Devleti, barışa daha ılımlı bakmaya başlamıştır⁸⁸. Fakat gözünü Kırım'a dikmiş olan Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden kabul edilemeyecek bazı isteklerde bulunması barış görüşmelerinin olmasını istemediğini göstermiştir⁸⁹.

Savaşın giderek hız kazandığı bir dönemde Avusturya, Prusya ve Rusya arasında 1772 Temmuz ayında Petersburg'da Lehistan'ın ilk taksim planı yapılmıştır. Bunun üzerine bu üç devlet Lehistan'a asker sevk ederek Varşova'ya kadar ilerlemişler, Lehistan Kralı'na taksim planını kabul etmesi için yapılan baskılar sonucunda 1773'te taksim planını kabul edilmiştir⁹⁰. Osmanlı idaresi ise içinde bulunduğu şartlardan dolayı bu paylaşıma müdahale edememiştir. Sonraki süreçte ise 1774 senesine kadar başarısız bir şekilde devam eden savaş Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine 21 Temmuz'da imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla son bulmuştur.

Yapılan antlaşma gerek halk gerekse Divan üyelerin arasında büyük bir hoşnutsuzluk oluşturmuştur. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'ne Rusların asıl hedefinin İstanbul olduğunu göstermiş, bu görüşten hareketle antlaşma şartlarının hafifletilmesi konusunda Prusya ile teşebbüslerde bulunmaya başlanmıştır. Bâb-ı Âlî'nin ricaları üzerine, yapılan antlaşmanın bazı ağır şartlarının hafifletilmesi hakkında II. Friedrich, Rusya nezdinde teşebbüse geçmiş fakat bu istekler II. Katherina tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Hatta II. Katherina yapılan antlaşmanın Türklerin zannettiği kadar kötü olmadığını ifade etmiş ve Prusya'nın da Türkleri buna inandırmasını istemiştir⁹¹.

⁸⁷ Beydilli, (1981), a.g.e. 21.

⁸⁸ Kaşıkçı, a.g.t. 25.

⁸⁹ Çarice'nin, istekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beydilli, (1985), a.g.e. 99.

⁹⁰ Uzunçarşılı, a.g.e. 362; Lee, a.g.e. 206; Bu taksim planına göre Livonya, Belarus ve civarındaki bir kısım araziye Rusya'ya, Galıçya'daki Leh arazisinin, yani Küçük Lehistan'ın büyük bir kısmını Avusturya'ya ve Gdańsk ve Toruń hariç Lehistan'ın batıdaki bir kısım arazinin Prusya'ya verilmesi şeklinde Lehistan'ı aralarında bölüşmüşlerdir. Topaktaş, a.g.t. 59.

⁹¹ Osmanlı Devleti tarafından arzu edilen ve beş noktada toplanan tadilat için bkz. Beydilli, (1985), a.g.e. 102.

Dış politikasını Rusya ile yaptığı ittifaka ve dostluğa dayandırmış olan II. Friedrich bu tarihten itibaren dış politikada Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıklarda, Rusya yanlısı bir politika takip etmiştir. II. Friedrich'i böyle bir tutuma sevk eden sebep ise, Avusturya'nın, Rusya'ya yaklaşmasının önlenmesi yanında, Bavyera Veraseti yüzünden bu devletle girişeceği mücadelede, Rusya'nın yardımını sağlamak düşüncesidir⁹².

II. Friedrich bu politik çizgiden ayrılmamaya özen göstermekle birlikte aynı zamanda Rusya'nın baskısı yüzünden Osmanlı Devleti'nin kendisinden uzaklaşarak Avusturya'ya yaklaşmasını da istememiştir. Bu yüzden, Re'isü'l-küttâb Abdürrezzâk Efendi'nin, Prusya-Rusya ve Osmanlı Devleti arasında üçlü bir ittifak oluşturulması teklifine menfaatleri gereği olumlu cevap vermeyi uygun görmüştür. Bu teklifle Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki yalnızlık siyasetine de son verilmek istenmiştir. Abdürrezzâk Efendi'nin bu teklifi Prusya'nın yeni elçisi Christian Friedrich von Gaffron'a, 1779 Temmuz'unda büyük bir gizlilik içinde sunulmuş Gaffron teklifi II. Friedrich'e bildirmiştir. II. Friedrich ise bu teklifi Rusya'ya bildirilerek kabulü için ısrarla çalışmış, ancak Osmanlı Devleti'ne karşı tasarladığı planları adım adım uygulama hesapları yapan II. Katherina bu teklifi sert ve kesin bir şekilde reddetmiştir. Böylece yapılması düşünülen üçlü ittifak teşebbüsü II. Katherina'nın olumsuz tavrı ile sonuçsuz kalmıştır⁹³.

Üçlü ittifak teşebbüsünün gerçekleşmemesi Rusya'nın planladığı iki önemli noktanın açığa çıkmasına vesile olmuştur. Bunlardan ilki Rusya'nın, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü garanti eden bir ittifakta bulunmak istememesidir. Eğer Rusya böyle bir ittifakta yer alırsa Osmanlı Devleti aleyhine tasarladığı genişleme planlarına sekte vurulmuş olacaktı. İkinci olarak ise, bu ittifak teklifi sebebiyle Prusya ve Rusya arasında bir uzaklaşmanın başladığı ve ileride iki devlet arasındaki ittifakın tamamen çökeceği ortaya çıkmıştır⁹⁴.

II. Friedrich, Rusya'yı da bu üçlü İttifaka dâhil ederek Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine tasarladığı genişlemeyi önlemek istemiştir. Fakat bu teşebbüs Çariçe tarafından da hissedilmiş, Çariçe'nin ittifak konusunda gösterdiği reddedici tavır, II. Friedrich'e iki devlet arasındaki dostane münasebetlerin artık bozulmaya başladığını göstermiştir⁹⁵. İngiltere ve Avusturya ise Prusya-Rusya arasındaki ittifakı bozarak Rusya'yı kendi yanlarına çekmeye

⁹² Kocabaş, a.g.e. 17.

⁹³ II. Katharina'nın ittifaka karşı çıktığı noktalar için bkz. Beydilli, (1985), a.g.e. 117-118.

⁹⁴ Beydilli, (1985), a.g.e. 121.

⁹⁵ Kocabaş, a.g.e. 18.

çalışmışlardır. Bu sırada Amerika Savaşı ile uğraştığı için Rusya'nın da kendi safında olmasını isteyen İngiltere'nin bu ittifak teşebbüsüne Rusya, olumlu bakmamıştır.

Dış politikadaki istikrarsız gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Prusya'nın dostluğunu ve yapılması planlanan ittifakı vazgeçilmez bir kurtuluş yolu olarak görmeye başlamış fakat Prusya, yapılan ittifak tekliflerine olumlu bir cevap vermemiştir. Bunun sebebi ise, II. Friedrich, kendi menfaatleri gereği Rusya ile arasını açabilecek her tür olaydan özenle kaçınmış ve İstanbul'daki temsilcisine de bu doğrultuda talimat vermiştir⁹⁶.

Kralın talimatlarına uygun olarak, Osmanlı Devleti'ni Rusya aleyhine tahrik etmeyen bir politika takip eden Gaffron, tarafsız bir politika sürdürmeye çalışırken, bu sırada Kırım olayları yeniden gündeme gelmiştir. II. Katherina'nın sempatisini kazanmış olan Şahin Giray'ın Ruslar tarafından iktidara getirilmesi Kırım Tatarlarının ve Osmanlıların tepkisine neden olmuştur. Osmanlı Devleti ise yaşanan bu olay karşısında İstanbul'da bulunan Selim Giray'ı Kırım Hanı ilan ederek onu Kırım'a göndermiştir. Fakat iki han arasında yaşanan mücadeleyi kaybeden Selim Giray tekrar İstanbul'a dönmek zorunda kalmış bu olay üzerine Rusya'ya savaş açma kararı alan Osmanlı Devleti, Fransa'nın müdahalesi sonucu bu girişiminden vazgeçmiştir. Sonuçta Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan Aynalıkavak Antlaşması (Mart 1779) ile Şahin Giray'ın hanlığını tanınmıştır. Fakat bu antlaşmaya rağmen Rusya Kırım'dan askerlerini geri çekmeyerek 1783'te ilhak etmiştir⁹⁷.

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sürecinde, Prusya'ya bağlanan ümitler daha da artırmıştır. Bu sırada İngiltere ve Fransa'nın Amerika Savaşı ile meşgul olmaları Osmanlılara fiili olarak yardım edememelerine sebep olmuştur. Prusya'nın da Rusya ile arasını bozmak istememesi Osmanlı Devleti'ni Rusya karşısında büyük bir yalnızlık ve çaresizlik içinde bırakmıştır. Sonuçta Avrupalı devletlerin tutumları ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu askeri, mali ve siyasi yetersizlikten dolayı yeni bir savaşı şimdilik göze alamadığı anlaşılmıştır.

II. Friedrich'i, Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra ölümüne (17 Ağustos 1786) kadar, Osmanlı Devleti'ne karşı ihtiyatlı ve açıkça taraf tutmaktan kaçınan bir politika izlemeye yönelten sebep ise Rusya ile yaptığı ittifak dolayısıyla iyi münasebetleri bozmak istememesi

⁹⁶ Beydilli, (1985), a.g.e. 125.

⁹⁷ Sarıcaoğlu, F. (2002). 1774-1789 Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası. *Türkler, C.12*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 545; Armaoğlu, a.g.e. 37-38.

ve Rusya'nın, Avusturya ile birlikte Prusya aleyhine bir cephe oluşturmamasını engellemek istemesidir.

Kırım konusunda Osmanlı Devleti'ni Rusya aleyhine direnişe teşvik etmeye çalıştığı söylenen Gaffron'un II. Friedrich tarafından geri çağırılmasının ardından, Friedrich von Diez 17 Mart 1784'de yeni Prusya elçisi olarak görevlendirmiştir. 16 Temmuz'da İstanbul'a ulaşan⁹⁸ Diez, Rusya ve Avusturya'nın kuvvetlenmesini engellemek için Prusya'nın, Osmanlı Devleti yanında daha aktif bir politika ile yer alması gerektiğini savunmuştur. Diez 25 Ekim 1784 tarihli mektubunda, *“Bütün bu hadiseler karşısında, Avrupa'nın huzuru ve majestelerinin menfaati, Osmanlı İmparatorluğu'nun komşuları tarafından yok edilmesine var gücümüzle karşı çıkmamızı gerektirmektedir. Zira onların eline fazla üstün bir güç verilmiş olur.”* diyerek bu konuda düşüncelerini krala açıkça ifade etmiştir⁹⁹. Diez'e destek veren Graf Ewald Friedrich von Hertzberg, Şark politikasında Prusya'nın daha aktif olması gerektiğini düşünürken¹⁰⁰ Prusya tahtına geçen yeni Kral, II. Friedrich Wilhelm (1786-1797), ise Hollanda meselesi ile ilgilenmeye başladığı içi şimdilik Rusya ile iyi geçinmek istemiştir¹⁰¹.

Diez'in girişimlerine rağmen Osmanlı Devleti'nin, Prusya'ya yaptığı ittifak tekliflerinden olumlu bir sonuç alınamamıştır. Prusya başta olmak üzere İngiltere, Fransa ve İspanya gibi Avrupalı devletlerin de desteğini elde edemeyen Osmanlı Devleti, 1787'de Rusya'ya karşı tek başına savaşmak zorunda kalmış, çıkan bu savaşı fırsat bilen Avusturya ise Belgrad'ı almak için harekete geçmiş ve Şubat 1788'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir¹⁰².

Bu arada Hollanda'daki sorunlarını çözen II. Friedrich Wilhelm, Hertzberg'in çabaları sonucunda, bu savaşta daha aktif bir rol oynamak ve kârlı bir şekilde çıkabilmek için girişimlere başlanmasına müsaade etmiştir. Hertzberg, devam eden savaş ortamından Prusya'nın kârlı şekilde çıkması için bir plan hazırlamıştır¹⁰³. Bu plan komşu devletler

⁹⁸ Zinkeisen, a.g.e. C. 6. 316-322.

⁹⁹ Zinkeisen, a.g.e. 350.

¹⁰⁰ Beydilli, (1985), a.g.e. 150.

¹⁰¹ Kaşıkçı, a.g.t. 28.

¹⁰² Armaoğlu, a.g.e. 40.

¹⁰³ Kaşıkçı, a.g.t. 29. Hazırlanan planın içeriğine göre, Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan'ı Avusturya'ya, Kırım, Basarabya ve Özi'yi Rusya'ya bırakacaktır. Avusturya Osmanlı Devleti'nden aldığı topraklara karşılık Galiçya'yı Lehistan'a bırakacak, Lehistan ise Danzig ve Thorn'u Prusya'ya bırakacaktır. Rusya Finlandiya'nın bir kısmını İsveç'e verecek, İsveç de Pomeranya'nın sahip olduğu kısmını Prusya'ya devredecektir. Osmanlı

arasında toprak değişimini öngörmüştür. Hertzberg bu plan konusunda önce Diez’le görüşmüştür. Planın II. Friedrich Wilhelm tarafından da benimsenmesi üzerine, Hertzberg, planı genişletmek ve ayrıntılarını ortaya koymak için çalışmalarına devam etmiştir. Planın tatbiki konusunda Diez’e yardımcı olmak üzere Albay Klonel von Götze’nin İstanbul’a gönderilmiştir. Götze’e verilen talimatta Osmanlı Devleti için iki durum söz konusu edilmekteydi; ya Savaş başarı ile sürdürecekti ya da mağluben acele ve kendisi açısından uygun olmayan bir barışa razı olacaktı¹⁰⁴. Fakat gerek Diez gerekse planı işler bir hale getirmek için İstanbul’a gönderilen Götze tarafından, bu planın herhangi bir şekilde kabul görmeyeceği ve uygulanamayacağı kısa zamanda anlaşılmıştır¹⁰⁵.

Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken 1788 yılında savaşın sonuçlandırılması ve barışın sağlanması noktasında Fransa ve İspanya’nın girişimlerde bulunmaya başlamaları Prusya’yı endişelendirmiştir. Prusya kendisinin dâhil olmadığı bir barış görüşmesinin gerçekleşmesini istememiştir. Bu gelişmeler üzerine Prusya elçisi Diez, 29 Kasım 1788’de Re-isü’l-küttâb ile bir görüşme gerçekleştirmiştir¹⁰⁶.

Osmanlı-Rus Savaşı sürecinde Prusya, Lehistan ile ilgili münasebetlerini artırmıştı, Rusya ise bu durumdan rahatsız olmakla birlikte müdahale edememiştir. Prusya’nın bu faaliyetlerinin ileride bir Prusya-Rusya anlaşmazlığına dönüşmesi ihtimalini fark eden Prusya bunu için Osmanlı Devleti’nin, Prusya ile bir ittifak oluşturabilmesi için öncelikli olarak Prusya ve İngiltere’nin haberi olmadan düşmanlarıyla barış yapmayacağını bir sened ile garanti etmesini istemiştir¹⁰⁷. İstenen bu sened, Prusya ile Rusya arasındaki ilişkileri sarsacağı için, Bâb-ı Âlî’nin lehine olacaktı. Aksi halde Prusya, yalnız kalmamak için Rusya-Lehistan yakınlaşmasında tepkisiz kalacak, hatta bu iki devlet belki de Prusya’yı kendi

Devleti ise Prusya, Fransa ve diğer Avrupa devletlerin garantörlüğünde Tuna ve Unna nehirlerini Osmanlı Devleti ile Hristiyan devletleri arasında sınır olacak şekilde garanti verecektir. Karal, a.g.e. 18,19.

¹⁰⁴ Turan, a.g.e. 28; Beydilli, (1981), a.g.e. 36.

¹⁰⁵ Kaşıkçı, a.g.t. 30.

¹⁰⁶ Beydilli, (1981), a.g.e. 37. Bu görüşmede Diez, Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm’in Osmanlı Devleti için yapmış olduğu faydalı işlerden bahsetmiştir. Avrupa da ki gelişmelerden Osmanlı Devleti’ni haberdar ettiklerini söyleyen Diez, Prusya’nın, Avusturya sınırına askeri kuvvet sevk etmesi ile Avusturya’nın orada kuvvet bırakmak zorunda kaldığını böylece bütün gücü ile Osmanlı Devleti cephelerinde yeterince faaliyet gösteremediğini söylemiştir. Bunun yanında Prusya-İngiltere-Felemenk ittifakı dolayısıyla Rusya’nın Baltık’tan Akdeniz’e çıkmasının ve İngiltere’nin Rusya’ya yapacağı yardımın engellendiğini vurgulamıştır. Ayrıca Prusya, Lehistan’daki hububatı satın alarak buradaki Rus kuvvetlerinin yiyecek konusunda sıkıntı çekmesini sağlamış ve Lehistan’da Rus taraftarlarının Çariçe ile Osmanlı Devleti aleyhine yapmak istedikleri iş birliği ve ittifak planının, 12 Ekim tarihinde verilen bir nota ve alınan askerî tedbirlerle sonuçsuz bırakıldığını ifade etmiştir. Uzunçarşılı, a.g.e. 559-560.

¹⁰⁷ Beydilli, (1985), a.g.e. 173.

taraflarına çekeceklerdi. Diez, ayrıca, Götze'nin savaşın gidişatını öğrenmek için Ordu-yı hümâyûn'a gönderilmesini istemiştir¹⁰⁸.

Görüşmeler bu şekilde devam ederken Prusya'nın ittifak için bir sened istediği, I. Abdülhamid'e iletilmiş ve padişahında böyle bir senedin verilmesine taraftar olduğu görülmüştür. Prusya temsilcisinin Ordu-yı hümâyûn'a gitmek istemesinin ise, düşmanlar tarafından, Prusya'nın, Osmanlı'nın yanında yer aldığı açık bir göstergesi olarak yorumlanacağına inanılmıştır¹⁰⁹.

Fakat iki devlet arasında yapılan birçok görüşmeye rağmen sened konusunda bir sonuca varılamamıştır. Bununla beraber, padişahın emri üzerine, 29 Ocak 1789'da meselenin bir Meşveret Meclisi'nde görüşülmesi ve bazı devlet elçilerine gizlice danışılmasına karar verilmiştir. Bu mecliste Prusya elçisine teklif edilecek hususlar belirlenerek¹¹⁰ 9 Şubat'ta Diez'e sunulmuş fakat olumlu karşılanmamıştır. Böylece, Meşveret Meclisi 12 Şubat'ta tekrar toplanmış ve mesele yeniden görüşülmüştür. Bu son görüşmede, Diez'e önce ittifak için ısrar edilmesi planlanmış, eğer bu talebi reddederse talep edilen senedde bazı önemli değişiklikler yapılarak kendisine tekrar verilmesi kararlaştırılmıştır¹¹¹.

15 Şubat'ta Diez ile tekrar görüşen Raşid Efendi, Prusya'nın, Osmanlı Devleti ile ittifak ederek Avusturya ve Rusya'ya karşı savaş açması şartıyla istenen senedin verileceğini söylemiştir. Diez belirlenen şartlarda bazı değişiklikler yapmaya çalıştıysa da bir sonuç alamamış ve senedin değişikliğe uğramış şekliyle verilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Anlaşmaya varılan noktalar üzerinde sadrazamın onayı alındıktan sonra on iki gün içinde Diez'e bir cevap verilmesi planlanmıştır. Diez'e verilecek senedin son şekli Orduda toplanan bir Meşveret Meclisi'nde de görüşülmüş ve burada da sened üzerinde bazı değişiklikler yapılarak İstanbul'a gönderilmiştir. I. Abdülhamid'in, Prusya'nın tamamen elden çıkartılmaması arzusuna rağmen, 22 Mart'ta toplanan Meşveret Meclisi'nde Ordunun son şeklini verdiği sened aynen kabul edilmiş ve bu karar 29 Mart'ta Diez'e bildirilmiştir. 15 Şubat'ta tespit edilen şartlar doğrultusunda onaylamayı beklediği senedin, şimdi karşısına bambaşka bir şekilde gelişine şaşırان Diez, senedin bu şekliyle kabul edilemeyeceğini

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, a.g.e. 560.

¹⁰⁹ Sarıcaoğlu, a.g.m. 550.

¹¹⁰ Alınan kararlar için bkz. Beydilli, (1985), a.g.e. 178.

¹¹¹ Beydilli, (1985), a.g.e. 181-182.

bildirmek zorunda kalmıştır¹¹². Görüldüğü üzere yapılan birçok görüşmeye rağmen sened konusunda bir karara varılamamıştır. Prusya yaşanan bu gelişmeleri dikkatle takip etmiş fakat Diez'in yapılan ittifak teklifini kabul etmeyişi, Kralı memnun etmekle birlikte başarısızlığın yükünü yine de Diez'e yüklemiştir.

Gelişmeler bu şekilde devam ederken I. Abdülhamid'in vefatının ardından 7 Nisan 1789'da III. Selim tahta çıkmıştır. I. Abdülhamid'in tutum ve davranışları Hertzberg'in sunduğu planı uygulama taraftarı olmadığını göstermiştir. III. Selim de, takip ettiği savaş yanlısı politika ile barışa pek yanaşmamış, kaybedilen toprakların geri alınması gerektiğini düşünmüştür¹¹³. Diez'in bütün girişimlerine rağmen Osmanlı Devleti, Prusya yanlısı bir tutum içine girmemiştir. Ayrıca Diez'in İstanbul'daki faaliyetlerinin olumsuzlukla sonuçlanmasında Osmanlı Devleti ile İsveç arasında 11 Temmuz 1789'da yapılan ittifak da etkili olmuştur. Bu antlaşmaya göre Osmanlı hükümeti, Rusya'ya karşı savaşa devam ettiği sürece İsveç'e birkaç taksitle 20.000 akçe ödeme yapmayı kabul etmiştir. Diğer neden ise Diez gerek Osmanlı gerek diğer devlet temsilcileri ile iyi ilişkiler kuramamıştır¹¹⁴.

Osmanlı Devleti açısından Prusya elçisine kesin bir cevap verilmemesi daha çok ittifak teklifinin kabul edilip edilmemesi hususundaki kararsızlıktan ve bu meseledeki mesuliyetin hiç kimse tarafından üstlenmek istenmemesinden doğmuştur. Prusya ile ittifaka gidilmesi bizzat III. Selim tarafından arzu edilmekte ve İstanbul'daki ricâl aynı yönde görüşlerini belirtmiş olmakla beraber, başta sadrazam olmak üzere devlet ve ordu yönetimindeki bazı ileri gelenler yapılacak bu ittifakla harbin uzayabileceğini ifade ederek askeri durumun parlak olmaması yüzünden olumsuz bir tavır takınmışlar¹¹⁵.

Osmanlı-Prusya ittifakında yoğun bir diplomasi mücadelesi veren Diez'e, uzun süre bekledikten sonra 9 Ocak'ta gerçekleşen görüşmede daha önce karar kıldıkları maddeler üzerinde önemli değişiklikler olduğu kendisine bildirilmiştir. Hazırlanan antlaşmanın ilk maddesinde Prusya Kralı'ndan Kırım ve diğer kaybedilen yerlerin geri alınması için garanti

¹¹² Beydilli, (1981), a.g.e. 41-43.

¹¹³ Kaşıkçı, a.g.t. 31.

¹¹⁴ Turan, a.g.e. 28. Ruslar Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmek istedikleri gibi Baltık denizine de egemen olmak istiyorlardı. 1787'de başlayan Osmanlı-Rus savaşı İsveç'i de endişeye sevk etmiştir. Çünkü Osmanlı'dan sonra sıranın kendine geleceğini düşünen İsveç Kralı III. Gustav, daha hızlı davranarak 1788'de Osmanlı-Rus savaşına dâhil olmuştur. Fakat bu sırada İsveç ekonomisi bu savaşı uzun süre devam ettirecek güçte değildi. Osmanlı devleti de bu durumu bildiği için Rusya'ya karşı bu müttefiki elde tutabilmek için İsveç ile ekonomik yardım temeline dayanan bir anlaşma yapmıştır. Karal, a.g.e. C.V. 17.

¹¹⁵ Beydilli, (1981), a.g.e. 57.

istenmiştir. Osmanlı Devleti de Galiçya'nın Lehistan'a iadesini kabul edeceğini ifade etmiştir. Diez, Osmanlı Devleti'nin kendi menfaatleri doğrultusunda hazırladığı bu antlaşma metnine itiraz etmek istemişse de bu şartlar altında yeni bir antlaşma sunabilecek durumda değildir. Zira Berlin'de Kral ve Hertzberg, Diez'den yoğun bir şekilde bu antlaşmanın bir an önce yapılmasını istemekteydiler. Diez bu antlaşmayı mümkün olan en kısa sürede imzalayarak bu baskılardan da kurtulmak istemiştir¹¹⁶.

Nihayet Diez, 17 Ocak'ta Raşid Efendi'ye antlaşmayı imza edebileceğini bildirmiş, fakat İstanbul ile ordudakiler arasında yaşanan görüş ayrılığı yüzünden, ayın sonuna kadar beklemek zorunda kalmıştır. 26 Ocak'ta İstanbul'u birkaç gün içinde terk edeceğini bildirilen Diez, nihayet 31 Ocak'ta antlaşmanın imzalanmasını sağlayabilmiştir¹¹⁷. Yapılan antlaşmasının ardından devam eden savaşta Prusya'nın yardımını temin için Ahmed Azmi Efendi Berlin'e gönderilmiştir. Osmanlı elçisi ile görüşen II. Friedrich Giyom verdiği sözleri yerine getireceğini söylemiş fakat Fransa'daki ihtilalinin hızla genişlemesi dikkatleri bu devrime çevirmiştir.

Bu ittifakın neticelenmesinde Osmanlı ordularının her iki cephede yenilmesi ve özellikle Rusya cephesinde ağır kayıplar vermesi ittifakın yapılmasında etkili olmuştur. Cezayirli Gazi Hasan Paşa daha Kaptan-ı Derya iken Osmanlı'nın Prusya ile ittifak yapmasına taraftardı ve nihayet onun sadrazam olduğu bir tarihte ittifak antlaşması bir karara bağlanmıştır. Rumeli Kazaskeri Aşrif Efendi ile Re'isü'l-küttâb Raşid Efendi'nin de hazır bulunduğu bu ittifak antlaşması, 31 Ocak 1790 yılında imzalanmıştır¹¹⁸.

Bu ittifak antlaşması Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa devleti ile karşılıklı şartlarla imzaladığı ilk ittifak antlaşması olması bakımından oldukça önemlidir. Bu antlaşmanın imzalanması ile Prusya'nın, ittifak politikası nihayet gerçekleşmiştir. Böylece iki devlet arasında gerek ticari ve iktisadi gerekse askeri alandaki iş birliği konularında daha fazla adımlar atılmaya başlanacaktır¹¹⁹. Yapılan bu antlaşmaya göre Prusya, Osmanlı Avrupası'nda Rusya ve Avusturya'nın ilerlemeleriyle bozulmuş olan dengeyi düzeltmek için bütün kuvvetleriyle savaşa girmeyi vadetmiştir. Osmanlı Devleti ise Prusya'ya;

¹¹⁶ Kaşıkçı, a.g.t. 33.

¹¹⁷ Sarıcaoğlu, a.g.m. 550; Antlaşmanın maddeleri için bkz. Turfan-Yazman, a.g.e. 25-27.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e. 560.

¹¹⁹ Turan, a.g.e. 29.

Akdeniz’de dost devletlere tanıdığı ticari imtiyazları tanımıştır¹²⁰. Fakat Napoleon Bonaparte’nin Mısır’ı işgal etmesi ve daha sonra Alman topraklarına saldırması nedeniyle iki devlet de bu antlaşmadan geniş anlamda faydalanamamışlardır¹²¹.

Hertzberg’in de ifade ettiği gibi bu antlaşma Prusya’nın, Osmanlı’ya birçok konuda yardım etmeyi kabul etmesine rağmen, Osmanlı, Prusya için herhangi bir yükün altına girmemiştir¹²². Savaş sırasında böyle bir antlaşmanın yapılması Osmanlı Devleti için bir başarı olduğu söylenebilir.

Bu antlaşmadaki Kırım’ın tekrar geri alınması için yardımcı olunacağını söyleyen üçüncü madde Kral ve Hertzberg hayal kırıklığına uğratmıştır. Ortak bir şekilde Diez’in yetkisini aşan tavizler verdiğini söylemişler kendisini bu konuda savunan Diez antlaşmanın hiçbir yerinde Kırım’ın geri alınması için bir vaatte bulunulmadığını dile getirmeye çalışmış fakat bu açıklamalarına rağmen, Kralın ve Hertzberg’in güvenini tekrar kazanamamıştır¹²³.

Antlaşmanın yapılmasıyla büyük bir başarı kazandığını düşünen ve daha yüksek bir mevkiye getirileceğini inanan Diez, bu gelişmeler karşısında derin bir üzüntüye düşmüş ve verdiği cevapta, kendisine verilen talimata uygun olarak davrandığını belirterek Prusya’nın, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti nezdinde üstün bir durum elde ettiğini ifade etmiştir. Kendisinin geri çağırılacağı hakkında dolaşan söylentileri ise tevekkülle karşılayan Diez, 23 Mayıs’ta İstanbul’dan ayrılarak Berlin’e doğru yola çıkmıştır. Böylece Prusya temsilciliğine geçen Friedrich Ernst von Konobelsdorf, 21 Nisan 1790’da İstanbul’a gelmiştir¹²⁴.

Osmanlı idaresi bir taraftan Prusya ile ittifak antlaşmasına son şeklini verirken diğer taraftan Rusya ve Avusturya’ya karşı savaşa devam etmiştir. 1787’de başlayan savaşın niteliğine baktığımızda Rusya’nın gayesi Avusturya ile Osmanlı Devleti’ni paylaşarak Osmanlıları Avrupa ve başta İstanbul olmak üzere Batı Anadolu’dan çıkarmak istemiştir¹²⁵.

¹²⁰ Tepekaya, a.g.m. 40.

¹²¹ Kutay, a.g.e. 24.

¹²² Beydilli, (1981), a.g.e. 68.

¹²³ Zinkeisen, a.g.e. C. 7. 521.

¹²⁴ Beydilli, (1981), a.g.e. 64-65.

¹²⁵ Şahin, H. (2002). Kaynarca’dan (1774) Paris Barışına (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış. *Türkler*. C.12, Ankara. YTY, 533.

Avusturya'nın genişlemesini ve savaştan galip olarak çıkmasını istemeyen Prusya, bu savaştan kendi topraklarını genişletmek amacıyla yararlanmak istemiştir. Osmanlılarla yapılan ittifaktan sonra harekete geçerek II. Leopold'u 27 Temmuz 1790'da Prusya ile Reichenbach Antlaşmasını yapmaya zorlamıştır. Avusturya bu antlaşma gereğince Osmanlı Devleti ile barış masasına oturmayı kabul etmiş ve böylece iki devlet arasında Yergöğü'nde çatışmalara son veren bir mütareke yapılmıştır (Temmuz 1790). Prusya'nın tehditleri karşısında savaştan çekilen Avusturya ile yapılan barış müzakereleri uzun pazarlıklardan sonra 4 Ağustos'ta Zıştovi'de neticelenen bir barış antlaşması imzalanmıştır¹²⁶. Avusturya böylece Rusya'yı ikinci kez hem bu sefer İstanbul yolu açılmışken terk etmiştir. Aynı zamanda bu antlaşmayla sona erdirilen savaş, son Osmanlı-Avusturya savaşı olması açısından da önem taşımaktadır. Bu tarihten sonra Avusturya, Osmanlı Devleti gibi aynı konudan muztarip ve aynı düşman tarafından tehdit edilmekte olduğunu açık bir biçimde görmüştür¹²⁷. Avusturya'nın savaştan çekilmeye zorlanması üzerine II. Katherina da İsveç'i kendi tarafına çekerek 14 Ağustos 1790'da bir antlaşma yapması Osmanlı Devleti'nin savaşa tek başına devam etmesine sebep olmuştur. Büyük bir azim ile savaşa devam edilmesini, savaşın çıkış sebebi ve nihai hedefi olan Kırım'ın geri alınmasını arzu eden III. Selim, bu amaçla eski başarılarını tekrarlayacağı ümidiyle Koca Yusuf Paşa'yı 27 Şubat 1791'de yeniden sadrazamlığa getirmiştir. Ancak Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu ve gittikçe kötüleşen düzensiz durumu, savaşın başarıyla sürdürülmesine imkân tanımamıştır¹²⁸.

Osmanlı Devleti'ni hayli yıpratmış olan bu zorlu süreç Fransız ihtilalinin patlak vermesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. İhtilalin ardından Avusturya savaştan çekilince Rusya savaşı bitirmenin yollarını aramaya başlamıştır. Sonuçta Rusya ile Osmanlı Devleti arasında uzun süren müzakerelerden sonra 9 Ocak 1792'de Yaş Barış Antlaşması

¹²⁶ Yapılan antlaşmaya göre Avusturya barış karşılığında işgal ettiği Belgrad dâhil olmak üzere takriben tüm topraklardan çekilmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti Hristiyan tebaaya iyi davranma ve onların Avusturya tarafından himaye görmelerine razı olmuştur. Karal, a.g.e. C. V. 19.

¹²⁷ Yalçinkaya, A. (2002). III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası. *Türkler. C.12*, Ankara. YTY, 631. “Rusların Balkanlardaki Slav ve Ortodoks tebaa üzerindeki nüfuzu, burada yaşayan milletlerin milli davalarını Rusya'nın yardımı ile başarıya ulaştırma gayretleri, Osmanlılar gibi sınırları içerisinde aynı şekilde Slav unsurlara sahip olan Avusturya'yı da tehdit etmekteydi. Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'daki Slav unsurları kullanarak hâkimiyet ve nüfuz alanını genişletmesinin önlenmesi, Avusturya ile Osmanlılar arasında siyasi bir kader birliği meydana getirecek ve bu durum sonuna kadar geçerliliğini koruyacaktı.” a.g.m. 631.

¹²⁸ Yalçinkaya, a.g.m. 631.

imzalanmıştır. Bu yeni antlaşma ile 1774 Küçük Kaynarca ile 1779 ve 1784’de imzalanan antlaşmaların yürürlükte oldukları tekrar onaylanmıştır¹²⁹.

Osmanlı Devleti 1787-1792 arasında Rusya ve Avusturya ile mücadele ederken, Fransa’da ise 1789’da sadece Avrupa’yı değil dünya siyasi dengelerini de etkileyen ayrıca dönemin siyasi ve idari yapılarında değişikliklere sebep olacak yeni fikirlerin ortaya çıkması gibi sonuçlara sebep olan bir ihtilal patlak vermiştir¹³⁰. Koalisyon savaşları sürecinde Napoleon’un Prusya’yı da işgal etmesinden dolayı Prusya uzun süre iç sorunlarıyla ilgilenmek durumunda kalmıştır. Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı bu kargaşa devrinden sonra, Osmanlı Devleti’nde de büyük değişimler yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ağırlık noktası askeri alanlarda olmak üzere bazı ıslahat çalışmalarında bulunmuş ancak bunlar, bazı padişahların veya devlet adamlarının genellikle kişisel ve yüzeysel çalışmalarından öteye gidemediği için başarılı olunamamıştır. III. Selim Avrupa standartlarına uygun yeni bir ordunun kurulmasını ve silah sanayisinin yeniden düzenlenmesini istemiş fakat onun döneminde mevcut Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmak mümkün olmadığı için yukarıda bahsettiğimiz yeni orduyu kurarken aynı zamanda da mevcut olan orduyu mümkün olduğu kadar düzenlemeyi esas almıştır¹³¹. II. Mahmud ise, Yeniçerilerin kaldırılmadan modern bir odunun kurulamayacağını çabuk kavramış ve bunun da üstesinden gelinebilmesi için Avrupalı devletlere yardım başvurusunda bulunulması gerektiğini anlamıştır. Fransa, Avusturya ve Rusya aslında bu iş için gönüllülerdi, ancak bu devletlerin Osmanlı toprakları üzerinde emellerinin olması sebebiyle Bâb-ı Âli söz konusu olan bu devletlerle böylesine bir işbirliği içerisine girmeyi sakıncalı görmüştür. Prusya’nın 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Edirne Barışı’nda (14 Eylül 1829) göstermiş olduğu çaba Bâb-ı Âli’nin dikkatini çekmiş bundan dolayı Prusya’ya diğer devletlerden daha fazla güvenerek daha az sakıncalı olduğu düşünülmüştür¹³².

¹²⁹ Karal, a.g.e. C. V. 20. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Rusların Kırım’ın ilhakını ve Gürcistan’daki hâkimiyet hakkını tanımaktaydılar ayrıca antlaşmaya göre iki devlet arasındaki sınır Dinyester (Turla) nehrine kadar geriye kaydırılarak Özi ve arazisi Rusya’ya bırakılmıştır. Ruslar işgal ettikleri Eflak-Boğdan, Bender, İsmail, Kili, Akkırman ve Bucak’ı geri vermekteydiler. Yalçınkaya, a.g.m. 631.

¹³⁰ Dursun, a.g.m. 512.

¹³¹ Çolak, F. (2013). *Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri (1876-1918)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 42-43

¹³² Wallach, J. (1985). *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*. (Çev. F. Çeliker), Ankara: Genelkurmay Basımevi, 9.

İki devlet arasındaki ilişkiler III. Selim döneminde başlamıştır. 1798 yılında Osmanlı padişahının arzusu üzerine Prusyalı Albay von Goetze Osmanlı kara birliklerini denetlemiştir¹³³. Osmanlı ordusunun girdiği birçok savaştan başarısız ayrılması, Yunan ayaklanması (1821) ve Navarin baskını (1827) gibi bazı durumlarda da çaresiz kalması sonucunda Prusya'dan askeri alanda yardım istenmiştir. II. Mahmud 1835 yılı sonlarına doğru Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'den Türk ordularını eğitmeleri ve organize etmeleri için ricada bulunmuştur¹³⁴. Daha sonra Genelkurmay Başkanlığı görevi de yapacak olan Helmut Graf von Moltke¹³⁵ başkanlığındaki bir askeri heyet 8 Haziran 1836'dan 1839 yılına kadar Türk ordularına komutanlık ve eğitmenlik yapmışlardır¹³⁶. Ardından Moltke'yi sırasıyla, Yüzbaşı Vincke, Yüzbaşı Fischer ve Yüzbaşı Mühlbach takip etmişlerdir. Türk ordusuna danışmanlık yapan Moltke ve Mühlbach 24 Haziran 1839'da Nizip'te Mehmet Ali Paşa'ya karşı Türk ordusunun yenilmesi sonrası geri çağırılmışlardır. Moltke'nin dönüşünden beş yıl sonra, padişahın polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi isteği üzerine Prusyalı Albay von Kuczkonski İstanbul'a gelmiştir¹³⁷.

Görüldüğü üzere XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Prusya, Fransa ile uğraşmak durumunda kaldığı için, doğudaki müttefiki Osmanlı Devleti ile fazla ilgilenememiştir¹³⁸. 1790-1871 yılları arasında iki devlet arasındaki ilişkiler ordunun ıslahı için Prusya'dan istenen subaylar ve eğitim almak için Prusya'ya giden askeri öğrencilerle sınırlı kalmıştır¹³⁹. Fakat Prusya dolaylı da olsa daima Osmanlı Devleti'nin yanında olmuştur. 1806-1812 ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları'nda Osmanlı ordularının mağlup olması ve bunun sonrasında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması sürecinde ordudaki zafiyetin iyice belirginleşmesiyle, Prusya'dan talep edilen askeri yardım neticesinde Helmuth von Moltke'nin gönderilmesi, tekrar yakın ilişki kurulmasını sağlamıştır¹⁴⁰. Moltke'nin Prusya'ya dönüşünün ardından Kaehler nezaretindeki askeri heyetin gelişi ve Colmar von der Goltz'un (1883) bu heyete katılışına kadar geçen süre içinde, Prusya ordusundan izinli olarak Osmanlı ordusunda vazife gören resmi bir askeri heyete rastlanmamıştır. Fakat birçok

¹³³ Wallach, a.g.e. 7.

¹³⁴ Turan, a.g.e. 136.

¹³⁵ Moltke, H. (1967). *Türkiye Mektupları*. İstanbul: Varlık Yayınları, 3-23.

¹³⁶ Osmanlı ülkesinde genç bir subay olarak bulunan Moltke sadece bir asker olarak değil bir iktisatçı olarak hareket etmiş ve Alman milletinin ilgisini Yakındoğu'ya çekmeyi başarmıştır. Dursun, a.g.m. 513. Pancermenizm'in öncüsü olarak kabul edilen Moltke'nin Anadolu ve Mezopotamya hakkındaki düşünceleri için bkz. Kocabaş, a.g.e. 66-68.

¹³⁷ Çolak, a.g.t. 43.

¹³⁸ Soy, a.g.e. 27.

¹³⁹ İnan, a.g.e. 19.

¹⁴⁰ Soy, a.g.e. 27-28.

Prusyalı subayın gayr-ı resmi olarak Osmanlı ordusunda vazife gördükleri bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı İslamiyet'i kabul ederek Osmanlı topraklarında kalırken bazıları ise görev süreleri son bulunca ülkelerine dönüş yapmışlardır¹⁴¹.

¹⁴¹ Kılıç, S. (2005). *Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852-1945'e Kadar)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 16. Osmanlı ordusunda hizmette bulunan Avrupalı subayların çoğu kişisel olarak Türk hizmetine giren, kendi devlet ve ordularını temsil etmeyen maceracılar olarak nitelendirilmişler ve bunlar arasında Prusyalı subaylarda kastedilmiştir. Ayrıca Prusya'dan gelen reformcu askerlerle Osmanlı askerleri arasında bazı uyuşmazlık ve sorunlarda yaşanmıştır. Örneğin bu maceracı askerlerin rütbeleri olmadığı için Osmanlı askerleri üzerinde herhangi bir ceza verme yetkileri yoktur. Ayrıca kâfirler Müslümanlara emir veremezdi bundan dolayı savaş zamanlarında bu askerlere komuta yetkisi de verilmemiştir. Benzer sorunları 1882 yılında Osmanlı ordusunda görev alan Kaehler'de yaşamıştır. İstanbul'dan gönderdiği bir mektubunda "Son zamanlarda Moltke'nin Türkiye hakkındaki mektuplarını büyük bir ilgiyle yeniden okudum. Bu günkü durum, esas itibariyle o günlerdekinin tamamen aynıdır." İfadelerini kullanmıştır bu da Osmanlı ordusunda çokta fazla bir değişiklik olmadığının bir göstergesidir. Wallach, a.g.e. 8,17.

1. BÖLÜM

İMPARATOR II. WILHELM'İN 1889 TARİHLİ İLK TÜRKİYE ZİYARETİ

1.1. XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Almanya ve Osmanlı Devleti

1.1.1. İlk Ziyarete Zemin Hazırlayan Siyasal Ortam

1.1.1.1. Almanya'nın kuruluş süreci

Avrupalı devletler, 1852 ve 1871 yılları arasında Kırım Savaşı, İtalya ve Alman milli birliklerinin kuruluşu gibi dünya siyasi dengelerini önemli ölçüde etkileyen üç konu ile ilgilenmişlerdir. Bu konular içinde, doğurduğu sonuçlar ve Avrupa siyasetine yaptığı etkiler itibariyle en önemli olanı Alman birliğinin kuruluşu olmuştur. Almanya'nın kuruluşu milletlerarası politikada büyük ölçekli etkiler oluşturmuş; bununla birlikte Avrupa diplomasisinin yapısı ve görüntüsü değişerek Avrupa'da devletlerarası denge bambaşka bir şekle bürünmüştür.

Alman birliğini kurma çabaları 1848 ihtilâlinin ardından hız kazanmış fakat kurulacak birliğe liderlik konusunda Avusturya ve Prusya arasında rekabet ortaya çıkmıştır. İhtilâlin öncülüğünü yapan liberaller liderlik için Prusya'ya şans vermişler fakat kurulacak Alman birliğinin başına Prusya'nın geçmesi ihtimali, Avusturya'yı son derece endişelendirmiştir. 1862 yılında Kral I. Wilhelm tarafından başbakanlığa getirilen ve yaşadığı devrede adını tarihin en ünlü şahsiyetleri arasına yazdırmış olan, Alman birliğini hayatının en büyük ideali haline getirmiş ve Alman milletinin yaşamasını bu birlikte gören Bismarck bu rekabetten ötürü Avusturya ile harbi kaçınılmaz görmüştür¹⁴².

Prusya'nın Alman birliğini kurmasını ve 36 Alman devletini sınırlarına dâhil etmesini Avrupa'da Alman orjinli Avusturya dâhil, hiçbir devlet desteklememiştir. Çünkü bu devletlerin birçoğu komşu ülkelerin yönetimi altındaydılar ve bundan dolayı Prusya'dan bile çekinen ülkelerin, Birleşik Almanya'ya tahammül etmeleri mümkün olamazdı. Bismarck da

¹⁴² Armaoğlu, a.g.e. 147-148.

bunu bildiği için, hiç kimseden yardım isteme yoluna gitmemiş, konjonktürel durumdan yararlanarak, bu ülkelerle tek başına savaşma yolunu seçmiştir¹⁴³.

Siyasetini bu konjonktür üzerine kuran Bismarck daha 1857’de, “*Eğer çekiç olmak için bir şey yapmazsak, örs haline geliriz.*” diyerek Alman milletinin yaşamını bu birliğin kurulmasında görmüştür¹⁴⁴. Prusya’nın kuvvetlenmesi konusunda, “*Parlamento ve basın politikası ile değil, ancak silahlı bir büyük devlet politikası ile mümkün*¹⁴⁵” olabileceğini ifade eden Bismarck, “*Söylevler, birlikler, çoğunluk kararları ile gayeye erişemeyiz, ancak kılıç ve kanla üstesinden gelinebilecek ciddi bir mücadeleden kaçınmak imkânsızdır.*” demiştir¹⁴⁶.

Alman milli birliği; topraklarının bir kısmında Alman halklarının yaşadığı Danimarka, Alman siyasi birliğini gerçekleştirme yolunda önemli bir rakip olan Avusturya ve yanı başında birleşik ve güçlü bir Almanya istemeyen Fransa’ya karşı yapılan savaşlar sonucunda kurulmuştur. Bismarck “Kılıç ve Kan” politikasına¹⁴⁷ 1864’te Danimarka ile yaptığı savaşla başlamıştır.

Prusya ve Danimarka arasında bir süredir devam eden, Elbe dükalıkları da denilen Schleswig, Holstein ve Lauenburg dükalıkları üzerindeki anlaşmazlık 1863 yılında daha da şiddetlenmiştir. Danimarka Kralı’nın şahsına bağlı olan bu dükalıklarda nüfusun çoğunluğunu Almanlar oluşturduğu için Bismarck, kurulacak birliğin ilk adımı olarak bu dükalıkları Prusya’ya katmak istemiştir¹⁴⁸. Böylece Prusya Kuzey Denizi’ne çıkarak donanma gücüne sahip olabilecekti fakat Prusya’nın böyle bir güce sahip olmasını istemeyen İngiltere ve İsveç, Prusya’nın bu niyetlerine karşı çıkmışlardır. İngiltere’nin bu muhalif tutumuna karşı Prusya kendine bir müttefik aramaya başlamıştır. 1863 Polonya ayaklanması

¹⁴³ Enisi, a.g.e. 15; Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri’nin Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 108.

¹⁴⁴ Bismarck, O. V. (1991). *Düşünceler ve Hatıralar. C. I.* (Çev. N. Akipek). İstanbul: MEB Yayınları, 298.

¹⁴⁵ Bismarck, a.g.e. C. II. 7.

¹⁴⁶ Bismarck, a.g.e. C. I. 452.

¹⁴⁷ Bismarck’ın “Kılıç ve Kan” veya “Kan ve Demir” sözleri, birleşik Almanya’nın nihai olarak kuruluş metodunu anlatmak için en çok kullanılan ifade olarak tarihe geçtiği kadar söylencelere de girmiştir. Fakat İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes Almanya’nın sadece diplomatik ve askeri etmenler tarafından kuruluşunu ifade eden ve uzun süre itibar gören bu kabullenmeye karşı çıkmıştır. Keynes, bunun yerine, iktisadi ve sınai hazırlanma sürecinin dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Keynes’e göre bunlar olmasaydı Alman ulusu sadece bir kabuktan ibaret olacaktı. Bu yüzden, Keynes, Alman İmparatorluğu’nun, kan ve demirden ziyade, kömür ve demir aracılığıyla kurulduğunu ifade etmiştir. Lee, S. J. (2012). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*. (Çev. S. Aktur). Ankara: Dost Kitabevi, 101-102.

¹⁴⁸ Üçok, C. (1975). *Siyasi Tarih (1789-1960)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 135.

Prusya ile Rusya arasındaki dostluğu güçlendirmiş ve Bismarck'a istediği fırsatı vermiştir. Artık Bismarck'ın bir fırsat bulup harekete geçmesi gerekiyordu¹⁴⁹.

Danimarka Kralı IX. Christian'ın 18 Kasım'da kabul ettiği yeni anayasayı Schleswig'de de uygulamak istemesi Bismarck'a aradığı fırsatı vermiş ve derhal harekete geçmiştir. Alman Konfederasyonu'nun bu duruma itiraz ederek Elbe dükalıklarının başına bir Alman Prensi tayin etmesi ve Danimarka'nın bu durumu kabul etmemesi üzerine sorun kısa sürede gergin bir hal almıştır¹⁵⁰. Bismarck'ın bu konuda konfederasyonu desteklemesi Prusya'nın Almanya üzerinde etkinliğini artıracığından Avusturya, Prusya'yı bu meselede yalnız bırakmak istememiştir¹⁵¹. Bu gergin hava içerisinde, Danimarka'dan son uygulamasından vazgeçmesini isteyen Alman devletlerinin önerileri kabul görmeyince Avusturya ve Prusya, 1 Şubat 1864'te Danimarka'ya savaş ilan etmişlerdir. Savaş süresinde İngiltere öncülüğünde sorunu çözmeye yönelik olarak 25 Nisan'dan 22 Haziran'a kadar süren konferans girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Prusya ve Avusturya karşısında fazla direnemeyerek üç ay kadar süren savaşın sonunda 20 Temmuz 1864'te mütarekeyi kabul etmek zorunda kalan Danimarka, 30 Ekim 1864'te imzalanan Viyana Barışı ile dükalıkları Avusturya ve Prusya'ya terk etmiştir¹⁵².

Fakat bu kez dükalıkların statülerinin ne olacağı sorunu kısa sürede Prusya ile Avusturya arasındaki münasebetlerin gerginleşmesine neden olmuştur¹⁵³. Avusturya, dükalıkların Alman Konfederasyonu'na bırakılmasını isterken Prusya, dükalıkları kendine bağlamak istemiş, Prusya Kralı'nın ılımlı yaklaşımı sonucu sorunun barışçıl yollarla çözülmesi sağlamıştır. Böylece Avusturya ile Prusya arasında 15 Ağustos 1865 tarihinde imzalanan Gastein Antlaşması ile Schleswig'in yönetimi Prusya'ya, Holstein'in yönetimi

¹⁴⁹ Rusya'nın Kırım Savaşı'ndaki yenilgisi, iç yönetimine de yansımış, bu yüzden savaştan sonra yönetimde bazı değişikliklere gidilmiştir. Çar II. Aleksandr, 5 Mart 1861'de yayınladığı bir beyanname ile Rusya'da köylülerin toprak sahiplerine olan esaret sistemini ilga etmiştir. "Kurtuluş Kanunu" denen bu beyanname ile toprak sahiplerine boğaz tokluğuna çalışmaktan kurtulan ve aynı zamanda toprak sahibi de yapılmış olan köylüler böylece biraz olsun serbestiyete kavuşmuşlardır. Bu durumdan cesaret alan Polonyalıların da Rusya'dan bazı haklar istemeleri üzerine Rusya bu isteklerine sert bir şekilde cevap vermiştir. 13 Ocak 1863 tarihinde Polonyalıların ayaklanması üzerine Rusya, Polonya milliyetçileri üzerine asker sevk etmek zorundan kalmıştır. Danimarka konusunda aradığı fırsatı bulmuş olan Bismarck, İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın bu konuda alacakları durumu önceden sezerek, Prusya için en faydalı ve en kestirme yolu seçmiştir. Bu üç devletin Rusya'nın Polonyalıları bazı haklar vermesini istemeleri Rusya'yı güç duruma düşürmüştür. Bu durumu fırsat bilen Bismarck 8 Şubat 1863 tarihinde Rusya ile bir antlaşma imzalamıştır. Armaoğlu, a.g.e. 302-307.

¹⁵⁰ Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. (10. Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 294.

¹⁵¹ Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. (12. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 220.

¹⁵² Reşad, A. (1930). *Bismarck*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 43-47.

¹⁵³ Fulbrook, M. (2014). *Almanya'nın Kısa Tarihi*. (Çev. S. Gürses). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 129.

Avusturya'ya bırakılırken Prusya, Lauenburg dükaliğini Avusturya'dan satın almıştır¹⁵⁴. Ancak yaşanan bu olay ve yapılan antlaşma temelde yatan sebeplere çözüm olacak nitelikte olmamış böylece ileride gerçekleşecek olan Prusya-Avusturya savaşının tohumları ekilmiştir.

Yaşanan gerginlik süresince Avusturya ile bir savaşın kaçınılmaz olduğunu kesin bir şekilde anlamış olan Bismarck, Avusturya'nın savaşla Alman Konfederasyonu'ndan çıkarılmasının mümkün olabileceğini görmüştür¹⁵⁵. Bu nedenle Avusturya'ya karşı yapacağı savaşın diplomatik hazırlıkları çerçevesinde Fransa'nın tarafsızlığını sağladıktan sonra İtalya ile bir ittifak yapmayı planlamıştır¹⁵⁶. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için Fransa Kralı III. Napolyon ile görüşen ve onun zayıf yanına hitap eden Bismarck, Avusturya ile yapacağı savaşın milli birlik davası olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Fransa lehine bazı sınır değişiklikleri yapacağını söyleyerek müphem bir şekilde toprak vaatlerinde bulunmuştur. İtalya'ya ise Venedik'i vaat ederek yanına çekmeyi başarmış olan Bismarck'ın İtalya ile ittifaka verdiği önemi "*İtalya mevcut olmasaydı, onu yaratmak gerekecekti*" cümlelerinden anlaşılmaktadır¹⁵⁷.

Savaş için bütün diplomatik hazırlıklarını tamamlayan Bismarck, Avusturya'nın yönetiminde bulunan Holstein dükaliğindeki bazı karışıklıkların Prusya'nın güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürerek Avusturya'dan bu duruma çözüm bulmasını istemiştir. Avusturya'nın, Holstein'daki yönetime Prusya'nın karışamayacağını bildirmesi iki devlet arasındaki gerginliği büyüterek meseleyi Alman Konfederasyonu üzerinde bir mücadele haline getirmiştir. Bazı devletlerin uzlaştırma teşebbüsleri de sonuçsuz kalınca, Prusya 14 Haziran 1866'da Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Prusya ordusunun Avusturya'ya nazaran sayıca az olmasına karşın, gösterdiği süratli hareket kabiliyeti tahminlerin aksine zaferi Prusya'ya kazandırmıştır¹⁵⁸. Prusya 3 Temmuz 1866'da Sadowa'da Avusturya'yı büyük bir bozguna uğratarken, 26 Temmuz 1866'da Nikolsburg'da imzalanan ateşkes antlaşmasının

¹⁵⁴ Kobal, a.g.t. 40. Bismarck hatıralarında, Prusya topraklarının büyümesini sağlayan Lauenburg'un alınmasından sonra, Kral I. Wilhelm'de ruhi bir değişiklik meydana geldiğinden bahsetmiştir. Bu süreçte Kral'ın fetihlerden zevk almaya başladığını belirtilerek kendisine gönderdiği ve konuyla ilgili memnuniyetini ifade ettiği mektuba yer vererek; "*Sizi hükümetin başına getirdiğimden beri geçen dört yıl içinde Prusya, tarihine layık bir mevki almıştır. Bu mevki aynı zamanda mesut ve şanlı bir istikbâl de vaat etmektedir.*" diyerek kendisini, çocuk ve torunlarını kontluk payesine yükselttiğini bildirmiştir. Bismarck, a.g.e. C. II. 27,33-34.

¹⁵⁵ Kocabaş, a.g.e. 25.

¹⁵⁶ Reşad, a.g.e. 49-50.

¹⁵⁷ Üçok, a.g.e. 136.

¹⁵⁸ Armaoğlu, a.g.e. 315-316.

ardından 23 Ağustos 1866 tarihinde Prag'da barış antlaşması imzalanmıştır¹⁵⁹. Bu suretle Avusturya'yı da devreden çıkaran Bismarck Alman Konfederasyonu'nu feshetmiş ve Main Nehri'nin kuzeyinde kalan Alman devletlerini kendi başkanlığı altında birleştirerek "Kuzey Almanya Federasyonu"nu kurmuştur¹⁶⁰.

Prusya-Avusturya savaşının uzun süreceğini düşünen III. Napolyon buna göre hesap yaparak tarafsız kalmıştır. Fakat Avusturya'nın Prusya karşısında yenilgisi ve bunun sonucunda Prusya'nın büyümesi Fransız kamuoyunda şiddetli tepkilerle karşılanmış ve III. Napolyon'a karşı muhalefet gittikçe artmıştır. Fransız halkı Prusya'nın durdurulmasını, bu uğurda savaş gerekirse tereddüt etmeden savaşılmasını istiyordu. III. Napolyon kamuoyunu yatıştırmak için, Avusturya savaşı öncesindeki görüşmelerine dayanarak, Bismarck'tan vaadinin bir gereği olarak Ren Nehri'nin sol kıyısındaki toprakların Fransa'ya terk edilmesini istemiş, Bismarck ise hiç oralı olmamıştır¹⁶¹. Bismarck hatıralarında konuyla ilgili şunları söylemiştir¹⁶².

Fransa'nın bizi kışkırdığı muhakkaktı. Kazandığımız başarılar karşısında Napolyon'un uğradığı hayal kırıklığını benden daha iyi hiç kimse bilemezdi. Napolyon, Avusturya'nın bizi mağlup edeceğini ve bizim de kendisinin aracılığına başvurmak zorunda kalacağımızı ummuştur.

Sadowa zaferi ile Alman birliği yarı yarıya gerçekleştirilmiş olsa da güneydeki devletler katılmadıkça birliğin bütünlüğü tam olarak sağlanmış sayılmazdı. Özellikle güneydeki Katolik Alman devletlerinin Kuzey Almanya Konfederasyonu'na katılmaları için

¹⁵⁹ Kobal, a.g.t. 42. Prusya Kralı I. Wilhelm'in başkanlığında 23 Temmuz'da Avusturya ile barış konusunda bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Kral ve askerler savaşa sonuna kadar devam edip Avusturya'yı ezmek istemelerine rağmen Bismarck bu duruma karşı çıkmıştır. Çünkü Alman birliği tamamlanmamıştı eğer Avusturya'nın onuru kırılırsa ileride Fransa ile yapılacak savaşta Avusturya, Fransa'nın yanında intikam savaşına girebilirdi. Bismarck bu toplantıda Kral'a şunları söylemiştir: "Avusturya'yı fazla rencide etmekten, bu memlekette gereksiz yere sürekli kin ve intikam arzusu bırakmaktan kaçınmalıyız. Tersine, bugünkü düşmanımızla tekrar dost olma imkânını muhafaza etmek lazımdır. Herhalde, Avusturya devletini, Avrupa satranç tahtasında bir satranç taşı olarak görmemiz ve bu devletle iyi münasebetlerin yenilenmesini, bizim için daima mümkün bir halde tutulması gereken maharetli bir manevra şeklinde telakki etmemiz zaruridir." Görüldüğü üzere Bismarck, Avusturya ile ileride yeniden kurulacak münasebetleri düşünerek kırıcı hatıralardan mümkün olduğunca kaçınmak istemiştir. Bismarck, a.g.e. C. II. 64.

¹⁶⁰ Sander, a.g.e. 221. Bu Konfederasyon bir devletler federasyonu değil federal bir devlettir. Main Nehri'nin kuzeyindeki Alman devletleriyle Prusya önderliğinde kurulan bu devlet sadece Avusturya'yı değil, Bayyera, Baden, Württemberg, Hessen-Darmstadt gibi güney Alman devletlerini de dışlıyordu. Bunun yanında Schleswig-Holstein, Hannover, Hessen-Kassel, Frankfurt ve Nassau'nun eklenmesiyle Prusya daha da genişlemiş oluyordu. Devletin başkenti Berlin, devlet başkanı Prusya Kralı, Başbakanı ise Prusya Başbakanıydı. Bismarck'ın tasarladığı anayasaya göre bölge hükümdarları kendi içişleriyle, Konfederasyon başkanı olan Prusya Kralı ise dış işleri ve askeri konularda sorumluydu. Fulbrook, a.g.e. 129.

¹⁶¹ Armaoğlu, a.g.e. 318-319.

¹⁶² Bismarck, a.g.e. C. II. 105.

mücadele veren Bismarck'ın bu devletler üzerindeki Fransız etkisini kırması ve yanına çekmesi gerekiyordu. Bu da ancak milli birlik havasının oluşması ve Fransa faktörünün ortadan kalkmasıyla gerçekleşebileceği için Bismarck milli birlik yolunda Fransa ile savaşa muhakkak gözüyle bakmıştır¹⁶³.

Fransa'nın Prusya karşısındaki askeri yenilgisi, İspanya tahtına adaylık meselesi üzerine yapılan bir dizi diplomatik gafin doruğa ulaştırdığı ve girilmesine hiç de gerek olmayan bir savaşın sonucu olmuştur¹⁶⁴. İspanya'da 1868 yılından itibaren çıkan taht sorunu Prusya ve Fransa'yı karşı karşıya getirmiştir. İspanya tahtına Hohenzollern Hanedanı'ndan Prens Leopold'ün oturması iki devlet arasında bir gerginlik oluşturmuştur¹⁶⁵. Leopold'ün İspanya Kralı olması ile kendisinin kuzeyden ve güneyden Hohenzollern Hanedanı tarafından çember içine alınacağını gören Fransa bu duruma itiraz etmiştir. Fransa ile savaş için bahane arayan Bismarck'ın ısrarları sonucu Leopold'ün Krallık tacını kabul etmesi Fransa'da savaş havası estirmeye başlamıştır¹⁶⁶.

Fransa'nın Leopold'ün adaylığını geri alması için Prusya'ya uyguladığı baskı, I. Wilhelm'in Leopold'e tahttan feragati tavsiyesiyle sonuçlanmıştır. Bu duruma çok sinirlenmiş olan Bismarck, Almanya'nın bu şekilde boyun eğmesini “zillet” olarak nitelendirmiş ve istifa etmeyi düşünmüştür. Fakat ertesi günü ortaya çıkan “Ems Telgrafi” olayı Bismarck'ın istifasına gerek bırakmazken Fransa'ya karşı istediği savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir¹⁶⁷. Öyle ki Fransa, Leopold'ün İspanya tahtından feragati konusunda elde ettiği başarıyla yetinmemiş ve Fransız elçisi Benedetti, 13 Temmuz 1870 sabahı Ems Kaplıcaları'ndan bulunan Prusya Kralı I. Wilhelm'i ziyaret ederek gelecekte de bir Hohenzollern prensinin İspanya tahtına geçmeyeceğini garanti etmesini istemiştir. I. Wilhelm ise gelecek hakkında ne kendisinin ne de başkasının garanti verme imkânına sahip olmadığı cevabını vermiştir. Kral olup bitenleri bir telgrafla Bismarck'a bildirmiş, tarihe Ems Telgrafi olarak geçmiş olan¹⁶⁸ bu telgrafi Bismarck kısaltarak basına vermiştir¹⁶⁹. Telgraf Fransa basınında, Fransa elçisinin Prusya Kralı'na saygısızlıkta bulunması sonucu Kralın elçiyi kovduğu şeklinde yorumlanmıştır. Böylece Bismarck'ın istediği bomba

¹⁶³ Üçok, a.g.e. 137.

¹⁶⁴ Lee, a.g.e. 121.

¹⁶⁵ Belge, a.g.e. 219.

¹⁶⁶ Uçarol, a.g.e. 300; Fulbrook, a.g.e. 130.

¹⁶⁷ Armaoğlu, a.g.e. 320-323.

¹⁶⁸ Reşad, a.g.e. 65-74.

¹⁶⁹ Bismarck, a.g.e. C. II. 131-132.

patlamış ve Fransa'da halk ayağa kalkmış, Prusya'ya karşı savaş havası durdurulamaz bir hale gelmiştir. Sonuçta Fransa 17 Temmuz 1870'de Prusya'ya savaş ilan etmiştir¹⁷⁰.

Savaşa kendine güvenle girmiş olan Fransa ilk harekâta iyi başlamıştı fakat 6 Ağustos'tan itibaren Prusya orduları Fransa sınırlarını aştıktan sonra Fransa yenilgileri bir birini izlemiştir. 1 Eylül 1870 günü ise III. Napolyon'un Sedan'da 83 bin kişilik ordusu ile Prusya ordusuna esir düşmesi Fransa da imparatorluğun feshedilerek Cumhuriyet'in ilanına ve Milli Savunma Hükümeti'nin kurulmasına vesile olmuştur. Sedan zaferinden sonra hızla Paris'e ilerleyen Prusya ordularına karşı yeni Fransa hükümeti savaşa devam etmiş, fakat Prusya orduları 19 Eylül 1870'den itibaren Paris'i işgale başlamış¹⁷¹ Milli Savunma Hükümeti'nin direnişi sonuç vermemiş ve savaşın nihai galibi Almanya olmuştur. Prusya'nın gücünü ortaya koyan Sedan Savaşı'ndan sonra Katolik Alman devletlerinin de katılımıyla Alman birliği'nin kurulması önündeki engeller kalkmıştır¹⁷².

Bismarck'ın eseri olan ve Prusya etrafında oluşan Almanya'nın¹⁷³ Avusturya ve Fransa ile yaptığı savaşlar ve kazandığı zaferler uzun vadede I. Dünya Savaşı'na giden sürecin ilk kıvılcımlarıdır. Zira Bismarck'ın Avusturya'yı yenmesi ve onu Balkanlara doğru yayılmaya tahrik etmesi Güney Slavları ile Avusturya arasında gerginliğe yol açmaya başlamıştır. Bu şartlarda I. Dünya Savaşı'nın kıvılcımını ateşleyen olay da Germen-Slav çatışmasının merkezi olan Bosna'da meydana gelmiştir. Bismarck'ın Fransa'yı yenerek Alsace-Lorraine endüstri bölgesini elinden alması ise Fransa'yı intikam ve geri alma politikası takip etmeye sevk etmiştir.

1.1.1.2. 1871-1890 Yılları Arası Almanya'nın Dış Politikası

1871 yılında imzalanan Frankfurt Barışı ile birliğini sağlayan Almanya'nın tek bir devlet olarak yükselmesi Avrupa'daki güç dengelerini köklü bir biçimde değiştirmiştir. Bismarck'ın zaferleri Almanya'nın Avusturya ve Fransa üzerindeki askeri üstünlüğünü açık bir biçimde göstermiştir. Ayrıca XIX. yüzyılın son çeyreğinde Almanya da, hızlı nüfus artışı ve sanayi devriminin sonucu olarak iktisadi yapıda hızlı bir yükseliş gerçekleştirmiştir. Bu

¹⁷⁰ Reşad, A., Hakkı, İ. (2018). *Bismarck: Hususi ve Siyasi Hayatı*. (Çev. H. Öztürk, E. Kılınç), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 52-54.

¹⁷¹ Enisi, a.g.e. 15.

¹⁷² Sander, a.g.e. 221.

¹⁷³ Ediz, İ. (2016). Tarihten Günümüze Türkiye-Almanya İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış. (Ed: B. Duran, K. İnat). *Türk Dış Politikası Yılı 2015*. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları, 51.

yüzden, 1871 sonrasındaki Alman devlet adamlarının Avrupa sahnesine egemen olma eğilimleri içerisinde girmeleri ve diğer devlet liderlerinin diplomatik yönelimlerini Berlin'den geçer bulmuş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir¹⁷⁴.

Alman birliğini gerçekleştiren Bismarck yeni bir iç ve dış politika takip etmeye başlamıştır. İçeride düzeni sağlamak ve ekonomik olarak hızla kalkınabilmenin ancak uzun bir barış sayesinde gerçekleşeceğini gören Bismarck, elde ettiği toprakları muhafaza edebilmek¹⁷⁵ için “uzlaşmacı ve dengeli” bir politika takip etmeye başlamıştır¹⁷⁶. Savaşla kurulmuş olan Almanya ancak barışla kuvvetlenebilirdi. Bu bakımdan, yeni devletin iç uyumunu bozacak veya uluslararası dengeleri alt-üst edebilecek faktörlerin, önceden sezilerek harekete geçilmesi ve bunların etkisiz hale getirilmesi, Bismarck'ın başlıca politik kaygıları olmuştur¹⁷⁷. Fransa'nın bir intikam savaşı açmasına meydan vermemek ve Fransa'yı müttefiksiz bırakmak için Avrupa'da ittifak arayışına yönelen Bismarck¹⁷⁸ ayrıca Rusya-Avusturya arasında çıkacak bir çatışmayı daima geciktirmeye çalışmış, sömürgecilik konusunda ise İngiltere'yi ürkütmemeye özen göstermiştir. Büyük devletleri birbirine karşı kullanmaya dayalı bir denge siyaseti takip ederken aynı zamanda Avrupa'ya egemen olma düşüncesinden de titizlikle kaçınmış ve savaşı yalnızca diplomasiyi destekleyen bir araç olarak görmüştür¹⁷⁹.

Bismarck hatıralarında dış politikasının esaslarını şöyle açıklamıştır¹⁸⁰.

Menfaatimiz barışın muhafazasını gerektiriyor. İstisnasız olarak kıta üzerindeki bütün komşularımızın ise, ancak harble gerçekleştirilebilecek gizli veya resmen bilinen arzu

¹⁷⁴ Lee, a.g.e. 153.

¹⁷⁵ Önsoy, R. (1982). *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)*. İstanbul: Enderun Yayınları, 13.

¹⁷⁶ Ortaylı, İ. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. (14. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 17. İmparatorluğunu 18 Ocak 1871'de ilan eden Almanya, içeride ve dışarıda iki önemli mesele ile karşı karşıya kalmıştır. Bu meselelerden ilki gerçekleştirilmiş olan Alman milli birliğinin sağlam temellere oturtulmamış olmasıdır. Alman birliği İtalya'nın aksine birçok krallık, prenslik ve serbest şehirlerde yaşayan bir milletin kendiliğinden Prusya'ya katılması ile olmamış, zamanla ve aralıksız sürdürülen gayretlerin neticesinde kurulabilmiştir. Özellikle Danimarka, Avusturya ve Fransa karşısında elde edilen başarılar, farklı yapı ve büyüklükteki Alman devletlerini birliğe katılmak zorunda bırakmıştır. Alman birliğinin lideri Prusya; sosyal yapısı, ideolojisi ve kültürüyle birliğe katılan diğer devletler tarafından pek sevilmiyordu. Bu sebeple imparatorluk sağlam temeller üzerine kurulmamıştır. Birliğin içeride zamanla güçlenmeye ve kaynaşmaya ihtiyacı olduğu için Bismarck; dışarıda ciddi sorunların çıkmasını istememiş, barışın egemen olmasını ve dıştaki bu barış döneminden yararlanarak içyapısını güçlendirmeyi, uygulayacağı siyasetin temel faktörlerinden biri olarak kabul etmiştir. İkinci mesele Fransa'nın bir intikam savaşına girişme ihtimali Bismarck için endişe kaynağı olmuştur. Yılmaz, V. (1993). *I. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar*. İstanbul: Cem Ofset, 2-3.

¹⁷⁷ Reyhan, C. (2005). Türk Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı 1878-1914. *Belleten*, LXIX(254), 3.

¹⁷⁸ Oğuz, a.g.e. 31.

¹⁷⁹ Kocabaş, a.g.e. 28-29.

¹⁸⁰ Bismarck, a.g.e. C. II. 378-379.

ve emelleri vardır. Binaenaleyh, politikamızı buna göre ayarlamamız, yani, harbi imkân nisbetinde önlemek veya sınırlamak, Avrupa iskambil oyununda en son eli kendimize sağlamak, ne sabırsızlık, ne memleket zararına hoş görünme isteği ile ne bir gurur duygusuyla, ne de dostların tahrik ve teşvikleriyle vaktinden evvel bekleme safhasından fiiliyata geçmemek zorundayız; aksi takdirde, kendimiz zararlı çıkarız.

Kısaca Bismarck 1871'den itibaren dış politikasını Avrupa'da barışın korunması ve Fransa'nın yalnız bırakılması prensibi üzerine kurarak barışçı ve fırsatçı bir dış politika takip etmeyi planlamıştır.

İleriyi gören bir devlet adamı olarak Fransa'nın Sedan yenilgisini kolay bir şekilde unutmayacağını çok iyi bilen Bismarck, intikam savaşı için kuracağı bir koalisyon ile Almanya'yı hedef alma olasılığına karşı Fransa'nın koalisyon yapabileceği devletleri kendi etrafında toplayarak Fransa'yı yalnız bırakmayı hedeflemiştir. Bundan dolayı Bismarck 1871-1890 yılları arasında Fransa'nın ittifak yapabileceği Avusturya ve Rusya'yı daima Almanya'nın yanında tutmak için çaba harcamış ve bu konuda çeşitli kombinasyonlar kurmuştur¹⁸¹. Bu doğrultuda 1872 Eylül'ünde Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorları bir araya gelerek bir toplantı yapmışlar böylece Birinci Üç İmparatorlar Ligi kurulmuştur¹⁸². Bismarck'ın istediği doğrultuda üç imparatorluğun ortak politikaları dolayısıyla Avrupa'da Fransa yapayalnız kalmış fakat bu birlik uzun ömürlü olmamıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının paylaşımı konusu Avusturya ve Rusya'yı karşı karşıya getirmiş, Balkanlar'da Rusya'nın yanında Avusturya'nın da gözünün olması iki devlet arasındaki münasebetlerin bozulmasına ve bu da Üç İmparatorlar Ligi'nin dağılmasına neden olmuştur¹⁸³.

Balkan mücadelesi dolayısıyla bu iki devleti ortak bir kombinasyonda tutamayacağını anlayan Bismarck Pangermen bloğunun devamı için 1879 Ekim'in de Avusturya ile bir ittifak yapmıştır¹⁸⁴. Yapılan ittifaktan telaşlanan Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile birleşme

¹⁸¹ Armaoğlu, F. (2014:b). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. (14. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları. 36; Kılıç, a.g.e. 10.

¹⁸² Reşad, a.g.e. 78.

¹⁸³ Yılmaz, a.g.e.3-5.

¹⁸⁴ Berlin Kongresi sonucu Avusturya'ya yakınlaşmaya başlayan Bismarck, "*Alman İmparatorluğu Avusturya ile büyük bir anlaşmanın yapılmasına rıza gösterdiği takdirde bunu Avrupa barışı ve Almanya'nın güvenliği için esaslı bir garanti telakki ederim. Böyle bir anlaşma yapılmazsa, Avusturya, Fransa ile hatta Rusya ile daha yakın temasa geçmeye çalışır. Bunun için ona güvenilmez. Hatta 1845 yılında olduğu gibi Avusturya, Fransa ve İngiltere ile temasa geçerse bu sefer Almanya için yalnız Rusya kalacak, Rusya'nın iç ve dış politikasının hatalı ve tehlikeli yolunu tutmaya mecbur kalacaktır. Avusturya, bize muhafazakâr ve barışsever bir yol gösterir; Rusya ise bizi emin olmayan bir istikamete sevk eder*" demiştir. Bismarck, a.g.e. C. II. 340-344.

imkânlarında bir değişiklik olmadığı için Pangermen bloğu ile münasebetlerini düzeltme yolunu seçmiştir. Böylece Rusya'nın başvurması üzerine Haziran 1881'de üç imparatorluk arasında İkinci Üç İmparatorlar Ligi Antlaşması yapılmıştır¹⁸⁵.

Bu arada boş durmayan Bismarck İkinci Üç İmparatorlar Ligi'nden hemen sonra 1882'de Almanya, Avusturya ve İtalya ile I. Dünya Savaşı'nın temelini oluşturacak ve 1915 yılına kadar gizli kalacak olan üçlü ittifakı gerçekleştirmiştir¹⁸⁶. Kurulan bu ittifak ile İtalya ve Avusturya-Macaristan arasındaki düşmanlığı sonlandıran Bismarck, İtalya'nın Avusturya-Macaristan'ın güneyinde oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmış ve Fransa'yı, kendisine yoğun bir psikolojik destek sağlayan potansiyel bir müttefikinden mahrum etmiştir¹⁸⁷. Bu antlaşma ile Avrupa'da Almanya'nın tartışmasız üstünlüğü kurulmuştur. Fakat 1890 yılından itibaren Avrupa'da Almanya'nın üstünlüğü sona ermiştir.

Bununla birlikte İkinci Üç İmparatorlar Ligi fazla uzun ömürlü olmamıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin muhtar bir eyaleti haline getirilen Bulgaristan'da 1885-86'da bazı olayların çıkması Avusturya ve Rusya'yı tekrar karşı karşıya getirmiş, münasebetler tekrar kötüleşince İkinci Üç İmparatorlar Ligi dağılmıştır. Üçlü bir kombinasyonda Avusturya ve Rusya'yı bir arada tutamayacağını gören Bismarck bu iki devleti ikili antlaşmalarla kendisine bağlamıştır. Avusturya ile 1879'da yaptığı antlaşmadan sonra 1887 yılında Rusya ile yapılan Teminat Antlaşması doğrultusunda, Bismarck politikasını Rusya'ya tekrar kabul ettirmiştir¹⁸⁸. Asıl amacı Rusya'yı yalnızlık duygusundan kurtararak Fransa'ya yaklaşmasını engellemek olan Bismarck bu antlaşmayla hedefine ulaşmıştır. Ancak 1887 yılı, Bismarck'ın Fransa'yı yalnız bırakma politikasının son yılı ve Rus-Alman Teminat Antlaşması da bu yolda attığı son adım olmuştur. Çünkü II. Wilhelm ile birlikte Almanya yeni bir dış politika izlemeye başlamış ve bu yeni politika kısa bir süre sonra Bismarck'ın korktuğu Rus-Fransız ittifakının doğmasına neden olmuştur. 1890

¹⁸⁵ Üçok, a.g.e. 164-166.

¹⁸⁶ Timur, T. (2009). Bismarck, II. Wilhelm ve Abdülhamid. *Toplumsal Tarih*, 25(181), 25. İtalya'yı Almanya'ya yaklaştıran temel sebep şudur. İtalya birliğini sağladıktan sonra denizaşırı girişimlerde bulunmak isteyerek gözünü Tunus'a dikmiştir. Fakat Fransa bir bahane ile Tunus'u işgal edince, İtalya'da durumunu kuvvetlendirmek için Almanya'ya yönelmiştir. Bismarck'ın İtalya'nın bu eğilimini sezmesi sonucunda 1882 yılında üçlü ittifak gerçekleşmiştir. Üç devlet arasında yapılan bu ittifak 1892, 1907 ve 1912 yıllarında genişletilerek yenilenmiştir. Fakat İtalya 1902 yılında gizlice Fransa ile bir antlaşma yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlarında ise İtalya itilaf bloğuna geçmiştir.

¹⁸⁷ Lee, a.g.e. 157.

¹⁸⁸ Armaoğlu, (2014:b) a.g.e. 38-40. Bismarck'ın Rusya ile yaptığı Teminat Antlaşması sağlam temele oturtulamamış daha imzalandığı tarihten itibaren sarsılmaya başlamıştır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, (2014:a) a.g.e. 374-377.

yılından itibaren gelişmeler şekil değiştirmeye başlamış böylece üçlü ittifak karşından yeni bir denge bloğu oluşmaya başlamıştır.

Bismarck'ın ilk dönemlerinde iktisadi kalkınmasını tam olarak tamamlayamayan Almanya'nın ham madde ve pazar bulma girişiminden bahsetmek için vakit erkendir¹⁸⁹. Fakat 1880'li yıllardan itibaren hızlı bir sanayileşme ve ekonomik gelişme sürecine girmesi sonucunda mallarına yeni pazarlar ve fabrikalarına hammadde sağlamak için yeni alanlara ihtiyaç duyması, Almanya'yı dünya politikası (Weltpolitik) uygulamaya yöneltmiştir. Sömürgecilik ve kolonyalizm politikasına istemeyerek de olsa giren Bismarck *"Menfaatimiz barışın korunmasından geçiyor"* diyerek büyük devletlerin düşmanlıklarını kazanmak istememiştir. Fakat Alman işadamlarının ve Pangermenistlerin, gelişen endüstri için "yeni hayat alanları" aramaya başlamaları sonucunda Almanya yeni bir dünya politikası izlemeye başlamıştır¹⁹⁰.

Bismarck'ın kolonyal yayılma yerine kendi topraklarını muhafaza etmeye çalışması ve sömürge konusundaki tutumu 1880'den sonra kamuoyunu tatmin etmemeye başlamıştır. Her ne kadar Bismarck sömürge siyasetine muhalif olduğunu açıklasa da; 1880'li yıllardan itibaren hızla gelişen Alman sanayi ve ticareti sonucunda sanayici ve tüccarların Alman hükümetini kolonyal yayılma için tahrik etmeleri Almanya'nın dış politikasında değişikliklere sebep olmuştur¹⁹¹.

Bismarck'ın uyguladığı dünya politikasının ağırlık merkezini 1882'de kurulan Alman Sömürge Cemiyeti'nin de etkisiyle, Avrupa'dan ziyade, daha az problemli olarak görülen, Afrika ve Pasifik oluşturmuştur. Bu konuda çok tedbirli davranan Bismarck, İngiltere ve Fransa'ya karşı uzlaşmacı bir politika takip etmiştir. Fakat Afrika ve Pasifik'te elde edilen alanların¹⁹² diğer hedeflere nazaran verimsiz ve değersiz olması ayrıca deniz gücünün olmaması Almanya'yı sömürge imparatorluğu kurmak için daha değişik alanlara ve daha farklı metotlar takip etmeye yöneltmiştir. Daha ziyade ticari temellere dayalı yeni sömürgecilik anlayışıyla hareket eden Almanya bakir alanlar olarak nitelenen ve henüz endüstrileşmemiş, zengin kaynaklara sahip Rusya, Çin, İran ve Osmanlı gibi geleneksel

¹⁸⁹ Turan, a.g.e. 34.

¹⁹⁰ Kocabaş, S. (2003). *Alman Kapıları Almanya'nın Nasıl Sömürgesi ve Eyaleti Yapılacaktı*. İstanbul: Vatan Yayınları, 14-15.

¹⁹¹ Kılıç, a.g.e. 12.

¹⁹² Almanlar; Güney Batı Afrika, Uganda, Kenya, Kamerun, Yeni Gine'nin bir kısmı ve Pasifikte bazı adaları sömürge altına almışlardır. Karal, a.g.e. 170.

imparatorluklara yönelmiştir¹⁹³. Fakat Rusya'nın ekonomisini düzeltmesi, İran ve Çin'de ise İngilizlerin tepkisinden dolayı bu bölgelerde yayılma alanı bulamayan Almanya paylaşılmış olan dünyada kolayca kolonyalist bir imparatorluk kuramayacağını anlayınca genişleme politikası çerçevesinde 1880'den itibaren Osmanlı Devleti'ne yönelmeye başlamıştır¹⁹⁴.

Yayılma alanı olarak Osmanlı topraklarını seçen Almanların, bu girişimlerine dönemin kaynaklarında şu şekilde yer verilmiştir: *“Anadolu dünyada henüz hiçbir büyük devlet tarafından ele geçirilmemiş yegâne yerdir. Hâlbuki en iyi sömürge yapılacak bir ülkedir. Ruslar o taraflara el uzatmadan önce Almanya onu zapt etmek fırsatını kaçırmazsa, dünyayı paylaşma işinden iyi bir pay almış olacaktır”*¹⁹⁵.

1.1.1.3. Bismarck'ın Dış Politikasında Osmanlı Devleti'nin Yeri

Bismarck iktidarının ilk döneminde Osmanlı Devleti, Almanya için büyük bir öneme sahip değilken, iktidarının son yıllarında Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya başlamıştır¹⁹⁶. Bismarck, Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesini Avrupa barışı için tehlike olarak görmüş ve dış politikada izlediği denge siyaseti için tehlike doğuracağından endişe etmiştir.

Bismarck, Alman birliğinin kurulmasından önce de Osmanlı Devleti'ne yönelim konusunda, ilgisiz bir tutum sergilemiş hatta Rusya'nın, Osmanlı Devleti üzerindeki

¹⁹³ Ortaylı, a.g.e. 19.

¹⁹⁴ Ortaylı, a.g.e. 24-25. Almanlar milli birliklerini gerçekleştirmeden önce dahi Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve politik kontrolünü ellerinde tutmanın çıkarları doğrultusunda olduğunu anlamışlardır. Kolonizasyon fikri Almanya da Moltke'nin Osmanlı Devleti'nde görev yaptığı yıllarda başlamıştır. Almanya'ya döndükten sonra Türklerin geleceği ile ilgilenmeye başlamış olan Moltke bu konuda 1841'de Augustburger Zeitung Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda Türkiye'nin varlığını sürdürebilmesi için kendi doğal sınırlarına çekilmesi, Türkiye'nin paylaşılmasında Almanya'nın mutlaka yer alması ve Alman göçmenlerin Türk bölgelerinde yurt edinmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarının doğal kaynaklarının ve zenginliğinin Almanlar tarafından paylaşılıp, Alman kolonizasyonu tarafından işgalini savunmuştur. Sadece Moltke gibi askerler değil Friedrich List, Lassalle Rodbertus ve Leroy Beaulieu gibi bilim insanları ve ekonomistler de bu konuyla ilgilenmişler ve Anadolu'nun gelecekte Almanların mirası olması gerektiğini savunmuşlardır. (Kılıç, a.g.e. 27.) Moltke, Almanların dikkatini bölgedeki fırsatlara yönlendirirken aynı zamanda Filistin civarında Alman yerleşim yerleri kurulması gerektiği üzerinde durmuştur. List ise bölgenin stratejik önemine dikkat çekerek Akdeniz'den Kızıldeniz'e ve Basra Körfezi'ne kadar olan bölgede İngiltere'nin tek başına hâkimiyetinin engellenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bismarck ise Osmanlı Devleti'ne yatırım yapacak sermayedarların baskısıyla bu ülkeye gerçekleştirilecek emperyalist yayılım oyununu diğer devletler karşısında tehlikeli bulmuş, bu korkusu Deutsche Bank'ın Anadolu'da bazı girişimlerde bulunduğunu kendisine bildiren Dr. Von Siemens'e gönderdiği bir tezkerede açıkça belli olmaktadır. Burada Şansölye *“girişimcilerin işin sonunda tek sorumlu olacaklarını, Devletin bu konuda hiçbir sorumluluk yüklenmeyeceğini ve ondan fazla bir yardım beklenmemesi gerektiğini”* açıkça belirtmiştir. Oğuz, a.g.e. 31-32.

¹⁹⁵ Pichon, J. (1939). *Cihan Harbi'nin Şark'a Ait Kaynakları*. (Çev. H. Yalçın). İstanbul: Kanaat Kitabevi, 108.

¹⁹⁶ Çolak, F. (2010). Osmanlı Devleti'nin Dış Ticaretinde Almanya'nın Yeri ve Önemi. *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya, 168.

saldırgan tutumunu bile savunmuştur. Rusya, İstanbul'a yerleşirse diğer devletler Rusya'ya tepki gösterecekleri için Alman birliğini kurma yolunda daha serbest hareket edecek olan Bismarck'ın 1848-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne yönelik takip ettiği politikanın esasını bu durum oluşturmuştur. Kırım Savaşı sırasında İngiltere, Prusya'yı da Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katmak için teşebbüslerde bulunmuş fakat Bismarck, Prusya'nın bu savaşa katılmasını engellemiştir¹⁹⁷. Alman birliğini gerçekleştirmeyi düşünen Bismarck bu süreçte Rusya'ya, değil savaş açmak İstanbul'un Ruslar tarafından işgalini dahi savunmuştur¹⁹⁸. 1870'li yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti Balkanlar'da çıkan ayaklanmaları, bastırınca bu bölgedeki Hristiyan topluluklar lehine harekete geçmiş olan Avrupalı devletler 1876'da İstanbul'da bir konferans toplanmasına karar vermişlerdi. Bismarck, bu süreçte dahi Şark Meselesi sebebiyle Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile savaşa girmesini istemiştir. Çünkü çıkacak savaş Rusya'nın ekonomisini etkileyeceği için bir sürede olsa Avrupa işlerine karışamayacağı için bu durum Almanya'nın menfaatlerine uygun düşecektir. 1878 yılına kadar takip ettiği Osmanlı politikasını Bismarck şu sözlerle ifade etmiştir¹⁹⁹.

Öyle zannederim ki, Rusların filen veya diplomatik şekilde İstanbul'a yerleşip bu şehri savunmak mecburiyetinde bulunmaları Almanya için faydalı olur... Bu gün Rusya İstanbul'a hâkim olursa, İngiltere'ye nisbetle bu devletin durumu daha iyi görünebilir, fakat Ruslar İstanbul'da kaldığı müddetçe Avusturya ve Almanya için daha az tehlikelidir... Rusya kudret ve nüfuzunun ağırlık merkezinin Güneye kayması, diğer devletlerin menfaatlerinden ziyade bizim menfaatimize uygundur; hatta denilebilir ki, bu suretle menfaatimize bir gelişme sahası açılmış olur.

Rusya, bir taraftan Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıkları yaparken diğer taraftan Almanya ve Avusturya'nın tarafsızlıklarından emin olmak istemişti, Almanya ise her fırsatta

¹⁹⁷ Prens Albert ile bir görüşme gerçekleştiren Bismarck, bu konuda şunları söylemiştir: “Şark Meselesi'nde Rusya ile değil bir harbi, uzun yıllardan beri sürüp giden iyi münasebetlerimizin feda edilmesini bile haklı gösterecek bir menfaatimizin bulunmadığını kendisine anlattım ve dedim ki: Bilakis biz komşularımızın isteğiyle Rusya'ya karşı yapılacak ve zaferle neticelenecek olan her harb, ortada kendimizi ilgilendiren bir sebep yokken saldırdığımız Rusya'nın sürekli intikam hissini üzerimize çekmekle kalmayacak, aynı zamanda Polonya meselesinin Prusya için kabul edilebilir bir şekilde halli gibi çok nazik bir vazifeyi bize yükleyecektir. Kendi menfaatimiz, Rusya ile münasebetlerimizi kesmeyi değil, kesmekten kaçınmayı icap ettirdiğine göre, şimdiye kadar bize dostluk gösteren ve daima komşu vaziyetinde kalacak olan bir devlet, bizi tahrik etmeden ona, sadece Fransa'dan korktuğumuz veya İngiltere ile Avusturya'ya hoş görünmek için saldırmış olacağız. Böylelikle, İngiliz himayesi altında, İngilizlerin hesabına harb eden ve onlara tabi bir Hind prensinin rolünü üzerimize almış veya Fransa'dan haklı olarak duyulan korkunun bizi Fransızlar'ın itaatli bir müttefiki olmak zorunda bıraktığı zamanlarda, Harbi için yürüyüşe geçen York Kolordusu'nun yaptığı gibi hareket etmiş vaziyetine düşeceğiz.” Bismarck, a.g.e. C. I. 175-176.

¹⁹⁸ Soy, a.g.e. 82.

¹⁹⁹ Bismarck, a.g.e. C. I. 374.

Şark Meselesi ile ilgilenmediğini tekrar etmiştir²⁰⁰. Bismarck 5 Aralık 1876'da Mecliste yaptığı konuşmada: “*Şark Meselesi, Pomeranian’lı bir askerin kemiklerinden daha değersizdir.*” diyerek konu hakkındaki ilgisizliğini tekrar vurgulamıştır²⁰¹. Aslında Bismarck kan ve ateşle kurulan Almanya’nın barış sayesinde teşkilatlanıp, elde etmiş olduğu toprakları koruyup, gücünü artırabileceğini bildiği için Batılı devletlerin Doğu politikasının nirengi noktası olan Şark Meselesi üzerine gitmemiştir. Almanya barışın uzun süre korunmasında kendisi açısından fayda gördüğü için Avrupa barışının korunmasından yana olmuştur²⁰².

Görüldüğü üzere Bismarck’ın Osmanlı Devleti’ne yönelik politikasının temelini Avrupalı devletlerin Doğu’daki hayati çıkarlarına dokunmama prensibi oluşturmuştur. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki, bu dönemde Osmanlı Devleti, Almanya’nın dış politikasında tamamen Avrupa politikasının gölgesinde kalırken kısa bir süre sonra Bismarck’ın bu düşüncesi değişmiştir.

Bismarck’ın Balkanlar ve Doğu’ya yönelik zayıf bir politika takip etmesinin sebebi Rusya olmuş²⁰³ Fransa’ya karşı birliğini güçlendirmek için Rusya’nın nüfuz alanına müdahale edip Ruslarla burun buruna gelmeyi yani ikinci bir cepheyi hiç arzulamamış, bundan dolayı da bir çatışma çıkarmak istememiştir²⁰⁴. Bismarck her ne kadar, “*Tekmil Türkiye, medeni Avrupa milletlerinin bu uğurda büyük harplerle birbirlerini mahvetmeye degecek kadar kıymeti haiz değildir.*” açıklamaları ile Doğu’ya olan ilgisizliğini belirtmeye çalışmışsa da, 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ortaya çıkan sorunların ele alınmasını sağlamak amacıyla toplanmasına öncülük ettiği Berlin Kongresi, bu görüşleri ile tam bir çelişki oluşturmaktadır²⁰⁵. Bismarck’ın Berlin Kongresi’nde Avusturya ve Rusya arasındaki ihtilafli konularda Avusturya yanlısı bir politika takip etmesi Rusya’yı hiç memnun

²⁰⁰ Kılıç, a.g.e. 11; Kocabaş, (1988), a.g.e. 35-36.

²⁰¹ Soy, a.g.e. 29.

²⁰² Tepekaya, a.g.m. 41.

²⁰³ Mühlman, C. (2009). *İmparatorluğun Sonu 1914*. (Çev. K. Kon), İstanbul: Timaş Yayınları, 20-21.

²⁰⁴ Earl, E. M. (2003). *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)*. (Çev. K. Yargıcı, N. Uğurlu). İstanbul: Örgün Yayınevi, 45; Oğuz, a.g.e. 31; Ortaylı, a.g.e. 30.

²⁰⁵ Oğuz, a.g.e. 106-107. Bismarck bu kongrede dahi Osmanlı Devleti’ni adeta yok saymış, diğer devletleri tatmin etmek ve Alman menfaatlerini gözetmek adına Osmanlı’nın tabiri caizse kesilip biçilmesine yardımcı olmuştur. Bismarck konferanstan önce Osmanlı baş delegesi (Nafia Nazırı) Aleksandr Karatodori Paşa’ya şunları söylemiştir: “*Hal-i hazırı sizden ketm (saklamak) etmek istemem. Kongre Devlet-i Aliye için içtima ettiği zannında bulunarak kendinizi aldatmayınız. Eğer Ayestafanos Muahedesi Avrupa devletlerinin menfaatlerine dokunur bazı maddeler ihtiva etmeseydi olduğu gibi bırakılırdı.*” Bismarck “*Müzakere esnasında Osmanlı Devleti delegelerine vakit vakit mühim meseleler hakkında müdafaaada bulunsalar, anifle sözlerini kesip fikir beyan eylemelerine mani olmuştur.*” Kocabaş, (1988), a.g.e. 37.

etmemiştir. Kongrede Almanların kendilerine yeteri kadar politik destek vermediklerini iddia eden Ruslar bu durumu “Berlin İhaneti” olarak nitelendirmişler²⁰⁶.

Almanya’nın iktisadi kalkınmasını henüz tam olarak gerçekleştiremediği ve bundan dolayı da pazar ve hammadde bulma teşebbüslerinin olmaması, Bismarck’ın ilk dönem uyguladığı dış politikada önemli bir etkiye sahiptir²⁰⁷. Fakat Berlin Kongresi’nden sonra Alman dış politikasında Osmanlı Devleti’nin yeri yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Almanya’nın ekonomik gelişimi ve Avrupa’daki siyasal şartlar Almanya’yı, Osmanlı Devleti’ne yaklaştırmaya başlamıştır²⁰⁸. Bu yakınlaşmada Berlin Kongresi’nde isteklerinin hepsini elde edemeyen Rusya’nın, Almanya karşısında olma ihtimali de etkili olmuştur.

Bismarck 1880’li yılların başından itibaren Osmanlı Devleti’ne karşı daha esnek bir politika takip etmeye başlamıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda alınan yenilginin ardından II. Abdülhamid ordunun modernizasyonu için Almanya’dan bir askeri heyetin gönderilmesini istemiştir. Bismarck’ın Osmanlı Sultanı’nın istediği askeri heyetin gönderilmesini kabul etmesi²⁰⁹ ile Osmanlı-Almanya ilişkileri yeni bir görünüm kazanmıştır. Osmanlı Devleti’ne askeri heyet göndermeyi, neden kabul ettiğini şu şekilde açıklayan Bismarck, “*Ruslar’ın Alman düşmanlığını ileri götürmeleri halinde Prusyalı subaylar tarafından eğitilmiş Türk askerlerini ve Türk süngülerini kullanmayı*” hesaplamıştır²¹⁰. Bismarck’ın dış politikasında Osmanlı Devleti’nin yerinin değiştiğini gösteren bir başka örnek ise veliahd Friedrich Wilhelm’e yazdığı bir mektup gösterilebilir. Bismarck mektubunda, “*Rusya’daki milliyetperverler, Panislistler ve Almanya aleyhtarları bize hücum edince Devlet-i Osmaniye’nin bekasına ve kıymet-i askeriyesine lakayıt bulunamayız. Türkler bizim için hiçbir zaman tehlikeli olamaz, fakat bazı ahval durumlarıdır ki, onların*

²⁰⁶ Turan, a.g.e. 35.

²⁰⁷ Önsoy, a.g.e. 14.

²⁰⁸ Turfan-Yazman, a.g.e. 52; Kutay, a.g.e. 58. Bismarck’ın Osmanlı Devleti’ne karşı olan siyasetindeki değişiklikte Gladstone’un Balkanlardaki siyaseti de etkili olmuştur. “*Gladstone, Karadağ’ın kesin bağımsızlığı için Eylül 1880’de İngiliz donanmasına Arnavutluk kıyılarında gövde gösterisi yaptırırken, Kıbrıs’ı Yunanistan’a vermeye kalktı. Ancak İngiliz kamuoyunun baskısı ile ada Britanya himayesinde kaldı. Bu andan itibaren Bismarck, İngiliz politikasına sırt çevirdi.*” Ortaylı, a.g.e. 51.

²⁰⁹ Bismarck Alman subayların gönderilmesine Doğu politikası ile çeliştiği için başta karşı çıkmış fakat daha sonra razı olmuştur. Bu talebin Bismarck tarafından kabul edilmesi büyükelçi için bile sürpriz olmuştur. Hâlbuki 1840-1880 yılları arasında, güçlü ekonomik bağlarla birlikte, Osmanlı Devleti’ne en yakın ülke İngiltere’dir. Bu dönemde önemli miktarda İngiliz sermayesi Osmanlı topraklarına girmiş ve İngiltere Osmanlı ithalatında önemli bir paya sahip olmuştur. İngiliz büyükelçileri padişah nezdinde itibarlı insanlar olduğu gibi, tüccarları da Osmanlı topraklarında en fazla iş yapan müteşebbisler olmuşlardır. Soy, a.g.e. 147.

²¹⁰ Earle, a.g.e. 44.

*düşmanları bizimde düşmanımız olabilir*²¹¹.” Osmanlı Devleti’ni Rusya’ya karşı yedek güç olarak gören Bismarck, Rusya ile olan ilişkilerin bozulmaması için de çaba harcamıştır.

İstanbul’da bulunan Alman Büyükelçisi Kont Hatzfeld’in ısrarlı tutumu ve Alman menfaatleri doğrultusunda tatmin edici izahları da Bismarck’ın fikrinin değişmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti’nden stratejik ve siyasal açıdan faydalanma ve askeri heyetin gelmesiyle silah sanayi için önemli bir pazar oluşturacağı da önceden görülmüştür²¹². Alman subayların gönderilmesini kabul eden Bismarck, bu sayede Almanya’nın Osmanlı Devleti’ne karşı düşmanca bir tutum içerisinde olmadığını da göstermek istemiştir²¹³. Alman askeri heyetin gelmesiyle birlikte Osmanlı ordusu artık gittikçe Alman askeri sistemiyle bütünleşen bir ordu olmaya başlamıştır²¹⁴.

Kıtanın iki yakasında Almanya’ya karşı oluşturulacak bir ittifaktan endişelenen Bismarck, Prusya, Avusturya ve Rusya arasında daha önce varolan uzlaşmayı onarıp Fransa’yı kıtada yalnızlaştırarak Almanya’yı bu şeytan üçgeninden kurtarmayı planlamıştır. Bu yaklaşım sonucudur ki, Bismarck dönemi Alman dış politikasında Osmanlı Devleti öncelikli bir gündem maddesi oluşturmamıştır. Zaten Almanya ile Osmanlı Devleti arasında, ikili ilişkileri mecburileştirecek bir toprak sınırı da bulunmamaktadır. Bismarck’ın dengeci dış politik anlayışını ve başbakanlığının ilk devirlerinde Almanya’nın henüz ekonomik bir güç haline gelememiş olduğunu da düşünürsek, Almanya’nın Osmanlı Devleti’nin toprakları üzerinde yayılması da söz konusu değildir²¹⁵.

Artan sanayileşme ile birlikte hammadde ve pazar bulma arayışlarına giren Almanya, Uzakdoğu, Afrika ve Amerika’daki sömürgelerden yeterince pay alamayacağını anlayınca, zengin kaynaklara sahip ve Almanya’ya daha yakın olan Yakındoğu’ya yönelmiştir. Denizlerde hâkim güç olan İngiltere’nin etkisinden uzak bir şekilde, Osmanlı topraklarına, hem kara yoluyla, hem de Tuna Nehri vasıtasıyla gemiyle ulaşılabilir olması, Almanya’nın bu yöneliminde etkili olmuştur. II. Abdülhamid ise yeni müttefik arayışında olduğu için,

²¹¹ Mahmut Muhtar Paşa, (1341). *Maziye Bir Nazar, Berlin Muahedesi’nden Harbi Umumi’ye Kadar Avrupa ve Türk-Alman Münasebeti*. İstanbul: A. İhsan Matbaası, 39.

²¹² Wallach, a.g.e. 24. Kont Hatzfeld, güçlendirilmiş bir Osmanlıyı, Ruslara karşı kullanabileceklerini düşünmüş ve Türkleri Almanlar için bir tehlike unsuru olarak görmemiştir. Hatta onların düşmanları bizim düşmanlarımız olabilir demiştir. Muhtar Paşa, a.g.e. 39.

²¹³ Türk, F. (2012). *Türkiye İle Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 42.

²¹⁴ Soy, a.g.e. 31.

²¹⁵ Reyhan, a.g.m. 4.

Osmanlı toprak bütünlüğünü destekleyen ve diğer devletlerin aksine burada sadece ticari hedefleri olan Almanya'nın bu niyetinden yararlanmak istemiştir²¹⁶.

1.1.2. İlk Ziyaret Öncesi Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu ve Dış Politikası

XIX. yüzyılın ikinci yarısı bir bakıma, Doğu Sorunu'nun son aşaması olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olarak ortaya çıkan birçok sorun kısa süre içerisinde uluslararası bir problem haline dönmüştür. Dolayısıyla bu dönemde Osmanlı diplomatları yoğun dış müdahaleleri mümkün olduğunca engellemek uğraşı içerisinde olmuşlardır.

Sedan Savaşı'nın (1870) Avrupa güçler dengesinde meydana getirdiği değişiklikler, Osmanlı Devleti üzerinde de doğrudan veya dolaylı etkiler yapmaya başlamıştır. Bu nedenle devletin dış ve iç politikasında önemli değişimler ve sorunlar meydana gelmiştir. Bunlardan ilki denilebilecek olanı ise, Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılmak istenmesidir. Ayrıca Osmanlı Devleti 1871-1873 yılları arası Yemen'de bir takım karışıklıklarla uğraşırken bu sıralarda devletin dış siyasetini daha geniş şekilde etkileyecek bir iç sorunla, Balkan bunalımıyla karşılaşmıştır²¹⁷.

1871 yılında Âli Paşa'nın ölümüyle ortaya çıkan iktidar boşluğu içerisinde, uzun zamandır birikmiş olan sorunlar patlak vermiş, siyasi, idari, mali alanlarda Tanzimat politikaları birer birer iflas etmeye başlamıştır. Tanzimatçıların inandıkları idealler ve uyguladıkları politikalar bu sürekli kriz ortamında sorgulanmaya başlanmış, farklı çözüm arayışları ve yeni siyasi teklifler gündeme gelmiştir. Özellikle 1875 yılından itibaren kriz en yüksek aşamasına ulaşmış ve tam bir kargaşa ortamına girilmiştir. Kırım Savaşı'ndan beri alınan borçların faizlerini ödeyemeyecek duruma gelen devlet hazinesi iflas etmiş, Balkan vilayetlerinde birbiri ardına isyanlar çıkmıştır. Avrupa'nın büyük devletleri ile diplomatik alanda bir mücadeleye giren Osmanlı Devleti'nde bütün iç ve dış sorunlara çözüm olarak,

²¹⁶ Soy, a.g.e. 146.

²¹⁷ 1870 Sedan Savaşı sonucunda Avrupa güçler dengesini geniş ölçüde değiştirmesi Rusya'ya 1856 Paris Antlaşması hükümlerini değiştirmek için beklediği fırsatı vermiştir. Nitekim savaştan hemen sonra Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov, 31 Ekim 1870'te Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlere bir nota göndererek, Rusya'nın bundan böyle Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de kendisini bağlayan hükümlerine uymayacağını bildirmiştir. Bu durum ise, Osmanlı-Rus ilişkilerini yeniden gerginleştirdiği gibi, diğer devletler için de bir sorun oluşturmıştır. Bunun üzerine Londra'da 17 Ocak 1871'de, Osmanlı, İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya'nın katılımıyla bir konferans toplanmıştır. Görüşmelerin sonucunda Rusya'nın isteklerine uygun olarak, 13 Mart 1871'de, Karadeniz'in yeni statüsünü belirleyen bir antlaşma imzalanmıştır. Uçarol, a.g.e. 308.

meşruti rejim kurmak amacıyla bir saray darbesi gerçekleştirilmiş; takip eden üç ay içinde üç sultan değişmiş; 31 Ağustos 1876'da Sultan II. Abdülhamid bu zaman ve zeminde, tahta geçmiştir²¹⁸.

II. Abdülhamid, padişahlığının ilk yıllarında Osmanlı Devleti açısından felaketle sonuçlanan ve Balkanlarda birçok toprak parçasının kaybedilmesine yol açan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın acı sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla sonraki dönemde uyguladığı dış politika icraatlarında, bu savaşın sonuçlarını her zaman göz önünde bulundurmıştır. Zaten karakter itibariyle evhamlı ve ihtiyatlı hareket eden bir kişiliğe sahip olduğundan, bu savaşın sonuçları, onun sonraki dönemde daha tedbirli hareket etmesine neden olmuştur. Hükümdarlığı döneminde kendine özgü bir dış politika anlayışı geliştirmiş olan II. Abdülhamid'in, bu politikasını değerlendirirken, dönemin büyük devletlerinin, Osmanlı Devleti'ne bakış açılarını da göz önünde bulundurmak gerekir²¹⁹.

Bu dönemde Osmanlı ekonomisi içinden çıkılmaz bir hal almış, 1853'ten beri alınan dış borçlar nedeniyle Osmanlı hükümeti 1875'de içinde bulunulan mali şartlar nedeniyle borçlarını ödeyemeyeceğini yani maliyesinin iflas ettiğini açıklamıştır. Mali alandaki dışa bağımlılık tabii olarak devletin iç işlerine müdahaleyi ve mali yapısının kontrol altına alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Aralık 1881'de iç ve dış borçlarla ilgili olarak Muharrem Kararnamesi'ni yayınlamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, kredi aldığı iç ve dış kuruluşların temsilcileri ile finansal problemlerini çözmek amacıyla Duyun-ı Umumiye Komisyonu'nun kurulmasını kabul etmiştir. Bu komisyonun kurulması ve göreve başlaması ile Osmanlı maliyesi açıktan açığa yabancı kontrolüne girmiştir²²⁰.

Dış politikada önemli değişikliklere yol açan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti'ni yıkılmaktan kurtarmış gibi görünse de aslında devleti temellerinden sarsan bir antlaşma olmuştur²²¹. Bu savaş aynı zamanda devletin müttefiklerini gözden geçirmesine neden olmuştur. Çünkü devletin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere ve Fransa, bu savaştan sonra politika değişikliğine giderek Osmanlı Devleti'nin topraklarını parçalamaya başlamışlardır. Bu süreçte en büyük tehlike olarak

²¹⁸ Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi. *Osmanlı Araştırmaları*, (47), 356-357.

²¹⁹ Engin, a.g.e. 24.

²²⁰ Hülügü, M. (2011). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Demiryolu Politikası (1876-1909). *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. 3. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 132-133.

²²¹ Üçok, a.g.e. 186.

İngiltere'yi gören II. Abdülhamid'e göre, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakarak politika değişikliğine giden İngiltere, artık devleti parçalama çalışmalarına başlamıştır²²². Abdülaziz'in, 1876'da, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönetimi kurulmasını isteyen İngiltere tarafından tahttan indirildiğine inanan II. Abdülhamid aynı şeyin kendisine de yapılmasından kuşkulananmaktadır. Padişah, İngiltere'nin, İslam toprakları üzerinde genişlemeye yönelik olarak attığı adımlara karşılık güçlü ve güvenilir bir dost gereksinim duymaya başlamıştır²²³.

II. Abdülhamid, İngiltere hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir²²⁴.

Büyük devletler arasında en fazla çekinilmesi icap eden İngilizlerdir. Çünkü onlarca söz vermenin hiçbir kıymeti yoktur. Daha 1882 senesi Kasım ayında Lord Granville, İngiltere'nin, Mısır siyasetini değiştirmeyeceğini, bizim fermanımızda yazılı olanların muteber kalacağını söylemişti. 1882 senesi Temmuz ayında Amiral Seymour İngilizlerin Mısır'ı zapt etmeyi veya herhangi bir şekilde Mısırlıların haklarını gasp etmeyi düşünmediklerini açıklamıştı. Hâlbuki Ağustos ayında İngiliz askerleri Mısır'a girdiğinde, General Wolseley bunun, Hıdiv'in otoritesini muhafaza maksadıyla olduğunu açıklamıştı. Fakat dönem İngiltere verdiği sözleri çabuk unuttu. Mısır'daki yüksek komiserimin nüfuzunu kırmak için sistemli bir şekilde çalıştı. Sonunda aciz kaldık.

II. Abdülhamid, İngiltere konusunda özel doktoru Atıf Hüseyin'e de şöyle demiştir²²⁵.

Evvelce de söylemiştim yine de söylerim. Bize her fenalık İngiltere'nin eli altından çıkar. Fransızlar da hayrımızı istemezler. Benim felâketim İngilizlerin eliyle olmuştur. Daha evvel "Sultan Aziz Vakası" da yine İngilizlerin teşvikiyle, Midhat Paşa ve komitesi tarafından vukua geldi.

Osmanlı yöneticileri, kendi toprakları üzerinde genişlemek isteyen Fransa ve Rusya ile bir ölçüde Avusturya karşısında, o zamana kadar, İngiltere'ye dayanan bir denge kurmaya çalışmışlardı. Fakat İngiltere de bu politikasından vazgeçince, yeni destek aramaya ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti aradığı desteği II. Wilhelm Almanya'sında bulmuştur²²⁶.

Almanya'nın hızla geliştiği bu dönemde, Osmanlı Devleti tam bir iktisadi bunalım içine girmiştir. Tanzimat'tan itibaren dış ticarete sürekli açık verildiği için en önemli

²²² Engin, a.g.e. 24-25.

²²³ Ülman, H. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I. İstanbul: İletişim Yayınları, 284.

²²⁴ Sultan Abdülhamid, (1987). *Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 127-128.

²²⁵ Ortaylı, a.g.e. 173; Reyhan, a.g.m. 7.

²²⁶ Ülman, a.g.m. 283-284.

yatırımlar dahi yabancı sermayedarlar tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır²²⁷. Berlin Kongresi'nden sonra Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin topraklarını hızla işgale girişmişler, İngiltere 1878'de Kıbrıs'a yerleşirken, 1882'de Mısır'ı işgal etmiştir. Fransa 1881'de Tunus'a yerleşirken, İtalya ise gözlerini Trablusgarp'a dikmiştir. Rusya ise her daim Osmanlı Devleti'nin karşısında olmuştur²²⁸. Ayrıca bu dönemde Ermeni meselesi de gündeme gelmeye başlamış ve Ermeni gruplar Osmanlı Devleti'nde eylemler gerçekleştirmiştir. Devleti uğraştıran sorunlardan biri de Balkanlar'da çıkmıştır. 1878 Berlin Antlaşması'yla kurulan Bulgar Prensiği ile 1879-1885'e kadar Doğu Rumeli sorunu yaşanmış, 5 Nisan 1886 yılında taraflar arasında mutabakat sağlanması ile sorun sona ermiştir²²⁹.

Uzun yıllar varlığını devletlerarası dengelerden yararlanarak devam ettiren Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın son çeyreğinde büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki tasarılarına karşın, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde doğrudan bir çıkarının olmamasından dolayı II. Abdülhamid'in Almanya'ya olan sempatisini artırmıştır.

Almanya'ya dönük bir politika takip eden II. Abdülhamid, diğer büyük devletleri karşısına alıp onların düşmanlıklarını üzerine çekmekten de kaçınmış²³⁰, böylece denge

²²⁷ Ortaylı, a.g.e. 46.

²²⁸ Turan, a.g.e. 142. Tahsin Paşa, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne düşmanlığı sonucu II. Abdülhamid'in Almanya'ya yaklaşması ile ilgili olarak hatıralarında şunları nakletmiştir: "*Sultan Hamid bilhassa iki devletten son derece tehaşi ederdi: Rusya ve İngiltere. Türkiye'nin başında gailik eksik olmaması, Türk ordusunun teçhizat ve teslihat itibarıyla daima zayıf kalması nihayet devletlerin müdahalesini icap edecek bir mesele hususunda Rus donanmasının Boğaziçi'ne gelip İstanbul meselesinin halledilmesi Rus siyasetinin ana hatlarından olduğu malum idi. İngiltere ise Mısır ve Hindistan dolayısıyla Türkiye'nin zayıf, her an meşgul, daima gailiklerle muhit olmasını isterdi. Sultan Hamid bunlardan İngiltere'yi daha tehlikeli görürdü. Hatta bir aralık İngiltere ile anlaşmak için Hariciye Nazırı Tefik Paşa'yı İngiliz Sefirine göndermişti. Tefik Paşa sefir ile bir kaç defa sureti muhaberede bulundu ise de bir netice hâsıl olmadı. Sultan Hamid, bu vaziyet karşısında Almanlar'la anlaşmaktan başka çare kalmadığına hükmetti. Almanya'nın muaveneti ile askerliğimizin ilerletilebileceğini düşündü. Alman siyasetinin İstanbul'da hâkim bir vaziyet alması ve Alman teşebbüsünün iktisadiyesinin rekabetsizce revaç bulması bundan mütevelliddir.*" (Tahsin Paşa, (1931). *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Milliyet Matbaası, 51-52.) II. Abdülhamid'de Almanya'ya siyasi yönden yaklaşmasının sebebinin şöyle anlatmıştır: "... İngiltere ve Rusya evimizi harap eden iki fareye benziyorlar. Eskiden Fransa, bu iki iğrenç kemiriciye karşı istediğimiz vakit çıkarabileceğimiz emin bir müdafimiz idi. Fakat Fransa her gün biraz daha bizden ayrılmaktadır. Allaha şükür, bunu telafi için Almanya ile dostluk kurmuş bulunuyoruz. Bu namuslu müttefikimiz, herkesi hizada tutmasını bilecektir." Ünal, Ö. (2009). *Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Osmanlı-Alman Ekonomik İlişkileri (1856-1914)*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 86; Ayrıca padişahı Almanya'ya yaklaştıran diğer nedenler için bkz. Kılıç, a.g.e. 12-16.

²²⁹ Karal, a.g.e. C. VIII. 102-109.

²³⁰ II. Abdülhamid, takip ettiği bu politika konusunda kızı Ayşe Sultan'a şunları söylemiştir: "*Ben Alman politikasına çok ehemmiyet vermekle beraber öteki büyük devletleri de gözden kaçırmaktan ve gücendirmekten daima sakındım. Politikamı daima terazi ile tarttım. İmparatorla şahsi dostlukta devamla beraber, Rusya imparatoru'na da fırsat düşüncüye dostluk gösterdim. Coğrafi mevkiimiz bunu icap ettiriyordu.*" Osmanoğlu A. (2017). *Babam Sultan Abdülhamid*. (11. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 56-57.

politikasının devamlılığını sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda yeni dönem Osmanlı-Alman ilişkileri kendisini ilk olarak askeri alanda göstermiştir. 1883’de Alman askeri heyetinin gelişi²³¹ ve 1888’de Anadolu Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmeye başlanmasıyla birlikte, Alman nüfuzu artarak, etkisini göstermeye başlamış böylece Osmanlı Devleti, Alman dünya politikasının önemli bir konusu haline gelmiştir.

1888’de II. Wilhelm’in Alman tahtına çıkması Osmanlı-Alman ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bismarck’ın uyguladığı içe dönük politikanın aksine, yayılmacı bir politika takip etmeye başlayan II. Wilhelm, Yakındoğu’daki mücadelede daha büyük pay alabilmek için dış politikada Rusya’ya karşı İngiltere ile ittifak kurmayı planlamış, fakat Bismarck İngiltere’ye pek önem vermemiştir²³². Böylece yeni dönemde, II. Wilhelm, Osmanlı Devleti’ni, Almanya’nın ekonomik ve siyasal yayılma alanı olarak görmüş ve Almanya’nın yeni Osmanlı politikası buna göre şekillenmiştir.

Coğrafi olarak Batı Avrupa sanayi merkezlerine yakınlığı, hammadde kaynakları açısından zengin olması ve sanayi ürünleri için büyük bir iç pazar sağlayan kalabalık nüfusa sahip olması gibi sebepler Almanya’yı Osmanlı Devleti’ne yöneltmiştir. Diğer taraftan Almanya’nın Yakındoğu’ya yerleşmesi, bu bölgede sömürgeleri bulunan diğer devletlere karşı daha etkili bir mücadele verebilmesine olanak sağlayacaktır. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın sömürgelerinde yaşayan Müslümanları, II. Abdülhamid’in dostu ve onun İslamcılık politikasının destekleyicisi sıfatıyla bu devletlere karşı istediği gibi kullanabilecekti, eğer İngiltere ile savaşmak durumunda kalırsa, onu Uzakdoğu’daki sömürgelerine giden yollar da vurabilecekti. İşte bütün bu düşüncelerle II. Wilhelm 1889 yılı Kasım ayında II. Abdülhamid’i ziyaret etmiştir. Böylece ilk defa bir Osmanlı padişahını Avrupalı bir hükümdar ziyaret etmiş, gerçekleştirilen bu ziyaret aynı zamanda Osmanlı-Alman münasebetlerinin gelişmesinde de önemli bir adım teşkil etmiştir²³³.

1.2. İmparator II. Wilhelm’in 1889 Tarihli İlk Türkiye Ziyareti

1.2.1. Ziyaret Öncesi Yapılan Hazırlıklar

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de liderlerin yaptıkları seyahatler, halkın ve basın ilgisini çekmiş ve yapılan karşılama merasimleri de hükümdarlara yaraşır büyüklükte

²³¹ Dursun, a.g.m. 514.

²³² Earle, a.g.e. 55.

²³³ Önsoy, a.g.e. 16.

olmuştur. Bu cümleden olarak Almanya imparatoru II. Wilhelm de Osmanlı Devleti'ni üç defa ziyaret etmiştir. Fakat yapılan bu ziyaretler sadece dostluk ve merak ziyaretleri olarak görülmemelidir. Çünkü ziyaretlerin sonucunda Alman mallarına pazar arayışı ve Alman nüfuzunun artırılması da hedeflenmiştir.

II. Wilhelm, babası III. Friedrich'in izinden giderek aktif bir Doğu politikası takip etmiştir. Hükümdarlığı sırasında üç defa Osmanlı topraklarını ziyaret eden II. Wilhelm döneminde Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikası, Bismarck'ın, Rusya ile ilişkileri dengede tutmaya önem veren temkinli dış politikasından uzaklaşmıştır. II. Wilhelm'in, imparatorluğunun geleceği konusundaki büyük hayalleri, Doğuda daha yayılımcı politika izlemesini gerektirmiş, bu da Bismarck'ın temkinli dış politikasının terk edilmesine neden olmuştur.

II. Abdülhamid'in, 15 Haziran 1888'de tahta geçen II. Wilhelm'i tebrik için 4 Ağustos'ta bir mektup ve çeşitli hediyeler göndermesi padişah ile imparator arasında uzun süre devam edecek olan dostluk ilişkilerini başlatmıştır²³⁴. II. Abdülhamid'e, "*Temenniyât-ı hüsn-i mülûkânelerinden dolayı zât-ı şevket-simât tâc-dârilerine teşekkürât-ı samimemin beyânına müsâra'at eylerim.*" diyerek samimi hislerle karşılık veren ve "*Devlet-i Âliyye ile Almanya Devleti beyninde müsennâ-i mevcûd olan münâsebât hasenenin bekâ ve tezâyüdü ehas-ı âmâlim olduğunu...*" söyleyen imparator iki devlet arasında eskiden beri devam eden dostluğun sürmesi dileğinde bulunmuştur²³⁵. İki devlet arasında artarak devam eden diyaloglar ve mektuplaşmalar aradaki yakınlaşmanın göstergesi olsa da en somut adım 1889 senesinde II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti olmuştur. Bu karşılıklı dostluk ilişkisi II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra da devam etmiş, II. Wilhelm 1917 senesindeki üçüncü ziyaretinde Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan II. Abdülhamid'e maiyetinden birisini göndererek selam ve sevgilerini iletmiştir²³⁶.

Osmanlı topraklarında heyecanla karşılanan bu ziyaret ile ilgili haberlere basında, II. Wilhelm'in gelişinden bir ay öncesinde yer verilmeye başlanmıştır²³⁷. Sabah Gazetesi,

²³⁴ Baytar, İ. (2010). Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti ve Hediyeler. (Ed: İ. Bayraktar). *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 60.

²³⁵ BOA, Y.EE.. 62/22.

²³⁶ Karacagil, Ö. K. (2014). II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898). *Türkiyat Mecmuası*, 24(2), 76-77.

²³⁷ II. Wilhelm'in gerçekleştirmeyi planladığı bu ziyaret haberi esasında II. Abdülhamid'i de memnun etmiştir. Çünkü bu tarihlerde Avrupalı devletler, Osmanlı'nın topraklarını parçalamaya başlamışlar, 93 Harbinde Rusya, Kars, Ardahan ve Batum gibi toprakları işgal etmiştir. 1878'de Avusturya Bosna-Hersek'i, 1881'de Tunus'u

seyahatle ilgili olarak, rivayet şeklindeki haberlerin²³⁸ 3 Ekim 1889 tarihinde kesinlik kazandığını, “*Almanya imparatoru haşmetlü ikinci Wilhelm hazretlerinin karîben Der-sa’âdet’e gelecekleri haberi bu kerre resmiyye-i karîb bir sûretde te’yîd edilmiştir.*” şeklinde imparatorun İstanbul’a geleceğini yazmıştır²³⁹. Gerek Alman gazetelerinde gerekse gezi ile ilgili haberlerin tercümesini yapan Osmanlı gazetelerinde, bu seyahatin önemi belirtilerek II. Wilhelm’in, 31 Ekim Perşembe günü İstanbul’a doğru yola çıkacağı ve 2 Kasım Cumartesi günü İstanbul’a ulaşacağına dair haberler nakledilmiştir²⁴⁰.

II. Wilhelm’in Dersaadet’e yapacağı ziyaret kesinlik kazandıktan sonra ziyaretle ilgili program belirlenerek gazetelerde yayınlanması kararlaştırılmıştır²⁴¹. Bundan sonra ise hem Osmanlı hükümeti hem de İstanbul’da bulunan Alman tebaası ziyaret için hazırlık yapmaya başlamışlardır. II. Abdülhamid’in, “*Der-sa’âdet’e gelecek olan Almanya imparatoru haşmetlü ikinci Wilhelm hazretlerinin istikbâline der-dest-i ta’mîr ve tezyîn olan Sultâniyye vapurunun tahsis buyrulacağı...*” şeklindeki haberler basına yansımıştır²⁴². Bundan dolayı Sultaniye vapurunun bakım ve onarım hazırlıklarına başlanmış ve hazırlıklar sürerken Bahriye Nazırı Hasan Paşa vapuru bizzat teftiş etmiştir²⁴³. Vapurun “*gerek kamaralarına ve gerek güvertesine yerleştirilmiş bulunan birkaç yüz*” elektrikli fener ile ışıklandırılması yapılmış ve vapurun çalışıp çalışmadığını kontrol etmek için Adalar’a kadar gidip geldikten sonra Beşiktaş sahiline demirlemiştir²⁴⁴.

II. Abdülhamid ziyaret süresi boyunca misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak için elinden gelen hassasiyeti göstermeye çalışmıştır²⁴⁵. II. Wilhelm’in saray nazırı Osmanlı

Fransa, İngiltere ise 1882’de Mısır’ı ele geçirmişti. Bu devletlerin izledikleri politikaların Osmanlı Devleti’nin aleyhinde olması, Osmanlıyı bu devletlerden uzaklaştırmıştır. Almanya’nın ise Osmanlılara karşı her hangi bir işgal girişimi olmaması ve Almanya’dan gelen subayların orduyu eğitime gayretleri iki devleti birbirlerine daha da yaklaştırmıştır. Rusya’nın tepkisini çekmemek için Bismarck’ın bu ziyareti engelleme çalışmaları da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Bismarck Ruslara, “*Kaiser’in ziyaretinin siyasi bir amacının olmadığını kardeşinin evlilik töreni için Atina’ya gitmişken İstanbul’u görmeden dönmek istemediğini*” söylemiştir. Soy, a.g.e. 84-85.

²³⁸ **Sabah**, Nr. 35: 22 Eylül 1305, 1.

²³⁹ **Sabah**, Nr. 36: 23 Eylül 1305, 1.

²⁴⁰ **Volks-Zeitung**, 01.11.1889. Aktaran: Göğüş, C. (2015). *Bir II. Alman İmparatorluğu Projesi: Kaiser Wilhelm Anıtı’ndan Alman Çeşmesi’ne*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 47. **Sabah Gazetesi**’de bu bilgileri Post Gazetesinden aktarmıştır. **Sabah**, Nr. 36: 23 Eylül 1305.

²⁴¹ **BOA, İ.DH.** 1161/90727.

²⁴² **Sabah**, Nr. 45: 2 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁴³ **Mürüvvet**, Nr. 430: 30 Eylül 1305.

²⁴⁴ **Sabah**, Nr. 53: 10 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁴⁵ Sultan Abdülaziz’in 1867 yılında gerçekleştirdiği Avrupa seyahatine o dönemde şehzade olan II. Abdülhamid de katılmıştır. Bu gezi sürecinde Osmanlı heyeti 25 Temmuz 1867’de Coblentz’de Prusya Kralı I. Wilhelm ve eşi tarafından karşılanmışlardır. II. Abdülhamid bu ziyarette çok iyi karşılandıkları için II.

Devleti'nden, “*Alman imparator ve imparatoriçesi hazerâtının gerek Der-sa'âdet'e muvâsalatlarında ve gerek burada esnâ-yı ikâmetlerinde haklarında icrâ olunacak merasim*” ve “...*ikâmetleri için tâhsis edilecek sarayın...*” ismi hakkında bilgi istemiştir²⁴⁶. Misafirlerin İstanbul'da kalacakları süre boyunca konaklamaları için Yıldız Sarayı'nın bahçesinde bulunan Şale Köşkü tahsis edilmiştir²⁴⁷.

Ziyaret için gerek İstanbul genelinde gerekse Yıldız Sarayı'nda geniş çaplı hazırlık çalışmaları başlamıştır. Yıldız Sarayı'nın yakınında ziyaret için inşa edilen Şale Köşkü'nün bahçe düzenlemeleri ve dekorasyon çalışmaları yapılmıştır²⁴⁸. Ayrıca İstanbul genelinde yenileme çalışmaları başlamış, bozuk yollar tamir ettirilmiş, yıkıntı halindeki yapılar süslü çitlerle çevrilmiş, belediye Maliye'den 100.000 kuruş temin ederek bu onarımlara harcamıştır²⁴⁹. Sultan II. Abdülhamid misafirlerin her cuma Hamidiye Cami önünde yapılan selamlık merasimini rahatça izleyebilmeleri için Büyük Mabeyn'in önüne bir Seyir Köşkü yaptırmıştır²⁵⁰.

İmparator ve maiyetinin İstanbul'da bulundukları süre boyunca geceleri şehrin birçok yerinin ışıklarla, İstanbul, Boğaziçi ve Beyoğlu'nda bulunan devlet binaları ve gemiler üç gece kandillerle aydınlatılması planlanmıştır. Tarabya, Büyükdere ve Beykoz'da özel olarak hazırlanan sallardan havai fişekler ve mehtaplar yakılacak, Boğaziçi'ndeki sahilhaneler ile özel binalar da fenerlerle iki gece, Beyoğlu tarafları üç gece donatılacaktır. Tarabya'daki Alman sefaret binasının üç gece aralıksız aydınlatılması için hazırlık yapılmış ve Almanya

Wilhelm'i aynı şekilde ağırlamak istemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Aktepe, M. (1968). Abdülhamid'in Coblenz Seyahati Anıları ve II. Wilhelm'in İstanbul'u Ziyareti. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (6), 32-34.

²⁴⁶ BOA, Y..A...HUS. 229/47.

²⁴⁷ Bayraktar, a.g.m. 61. II. Wilhelm ve Augusta Victoria'nın kaldıkları Şale Köşkü'ne II. Wilhelm'in hem ilk hem de ikinci ziyaretleri sırasında ekler yapılmıştır. 1889'da hamamın üzerindeki bölüme Nikolaki Kalfa tarafından bir Salon (Sarı Salon) eklenmiş, 1898'de D'Aronco tarafından Merasim Dairesi eki yapılmıştır. Döşeme için Hereke Fabrika-i Hümayundan kumaşlar kullanılmış, elektrik teçhizatı Siemens&Halske tarafından yapılmıştır. II. Abdülhamid'in kendi sarayını döşemek için eski saraylardan eşya getirmediği söylenirken, II. Wilhelm'in ziyareti öncesi Merasim Dairesi'ni dekore edebilmek için Çırağan Sarayı'ndan eşyalar getirilmiştir. Dışarıdan, sade bir yapı olan Köşkün iç düzeni oldukça görkemlidir. Üç katlı olan yapıda üst katlara geniş mermer bir merdivenle ulaşılmaktadır. Girişten merdivene uzanan duvarlar da doğu ve Afrika mermerlerindendir. Üç adet kabul salonu Kaiser'in kullanımına sunulmuş, bu salonlar duvardan duvara uzanan, büyük halılar ile süslenmiştir. Göğüş, a.g.t. 46.

²⁴⁸ Işıksal, C. (2002). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u Birinci Ziyareti. *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, (68), 61. *Volks-Zeitung*, 31.10.1889. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 46.

²⁴⁹ Demiray, G. (2010). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı-Alman İlişkileri ve Alman İmparatorunun Ziyafetleri. *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, (6), 127.

²⁵⁰ François, G. (2006). *Sultan Abdülhamid*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Homer Kitabevi, 151.

tebaası da kendi binalarında hazırlıklar yapmaya başlamışlar, Tarabya-Büyükdere arasındaki rıhtımlarda da düzlenmeler yapılmıştır²⁵¹.

Bu kapsamda İstanbul'daki Almanlar da hazırlıklara başlamışlardı, bir taraftan Alman sefaret binasında düzenlemeler yapılırken diğer taraftan Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nde ve Alman Hastanesi'nde ziyaret için gereken düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Pazar günü yapılması planlanan ayinde Aynalıçeşme Kilisesi'ne herkes alınmayacaktır. Ayrıca Alman muteberanı, imparatora vermek için “*gâyet kıymetdâr bir hediye*” ve “*teşekkürnâme-i umûmî*” hazırlamışlardır²⁵².

Karşılama hazırlıkları içinde II. Wilhelm'in Çanakkale Boğazı'ndan (Bahr-ı Sefid) geçişi esnasında resmi selamın şu şekilde yapılması istenmiştir²⁵³.

Haşmetlü Almanya imparatoru hazretlerinin Der'sa'âdet'e müteveccihen Bahr-i Sefid Boğazı'ndan mürûrları esnada boğaza duhûlleri gündüze tesadüf eder ise mezkûr boğazın medhali olan Seddülbahir veya mukâbilindeki Kumkale istihkâmlarının yalnız birinden ve boğazın merkezi bulunan Kale-i Sultaniye piş-gâhına vürûdlarında dahi Kale-i Sultaniye'den ve Marmara Denizi'ne hurûcları sırada da nağra veyâhûd karşısındaki Bigalı tabyalarının birinden yani boğazın evvela medhal ve sâniyen merkez ve sâlisen mahrecindeki istihkâmların fakat üç kıt'asından yirmi birer pâre top endâht edilmesi ve bilcümle istihkâmât sâhil-i sancâk direklerine sancâk çekilmesi ve siperleri üzerine asker dizilmesi suretiyle ifâ-yı resm-i selâm olunması ... geceye tesadüf eder ise hiçbir mahâlden top atılmayub yalnız istihkâmât-ı mevcûdenin sancâk direkleri ve siperleri fener ve kanâdil ile donadılmâkla iktifâ olunması...

II. Wilhelm'in İstanbul'a yapacağı bu ilk ziyaret günler öncesinden Osmanlı Devleti'ne bildirilmiş, bu konu hakkında yazışmalar yapılmıştır²⁵⁴. Ayrıca icra edilecek bu ziyarette, II. Wilhelm'in maiyetinde bulunacak kişilerin ve uğranılacak yerlerin isimleri belirlenmiştir²⁵⁵. II. Wilhelm İstanbul'a geldiğinde uygulanacak teşrifat Almanya sefreti tarafından sadarete gönderilen bir telgrafla belirtilmiştir²⁵⁶. Ziyaret için İstanbul'da karşılama hazırlıkları sürerken, 3 Ekim 1889'da Osmanlı sefirine, “*Almanya imparator ve*

²⁵¹ Gözeller, A. (2005). *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği (1889–1895)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 23.

²⁵² *Sabah*, Nr. 45: 2 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁵³ *BOA, Y.MTV.* 40/51.

²⁵⁴ *BOA, Y.EE..KP..* 3/240.

²⁵⁵ *BOA, HR.TO..* 34/26; Gazetelerde verilen bilgilere göre imparator ve eşinin maiyetinde bulunacak kişilerden bir kaçı şöyledir. İmparatorun saray nazırı, saray müşavirleri, birçok üst düzey askeri yetkili ve II. Wilhelm'in hususi doktoru gezi maiyetinde bulunacaklardır. *Sabah*, Nr. 57: 14 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁵⁶ *BOA, Y.EE..KP..* 3/237.

imparatoriçesi hazerâtının gelecek Teşrîn-i Sâni'nin birinci günü Der-sa'âdet'e muvasâlat'' edecekleri bildirilmiştir²⁵⁷.

II. Abdülhamid misafirlerini almak ve İstanbul'a geliste onlara refakat etmek üzere, Müşir Ali Nizami Paşa ve Keçecizade Fuad Bey'i özel bir trenle Berlin'e göndermiş, bu heyet imparator tarafından Kaiserhoff Otelinde misafir edilmişlerdir²⁵⁸. Fakat imparator İstanbul'a yapacağı bu ziyaretin tarihini kız kardeşi Prenses Sophia'nın Atina'da Yunan veliahdı Prens Konstantin ile yapacağı evlilik²⁵⁹ tarihine denk getirdiği için Berlin'den kara yolu ile Cenova'ya oradan da bir vapurla Atina'ya geçmeyi ve düğünden sonra deniz yoluyla İstanbul'a gelmeyi tercih etmiştir²⁶⁰. Yani II. Wilhelm'in İstanbul seyahati kız kardeşinin Atina'daki düğünü sonrasına tarihlenmiştir.

Atina'da gerçekleştirilecek düğün töreni için 17 Ekim 1889'da Berlin'den hareket eden imparator ve maiyeti, 26 Ekim'de Atina'ya ulaşmışlar, 27 Ekim'de Prenses Sophia ile Prens Konstantin'in düğün merasimi gerçekleşmiştir. Birkaç gün Atina'da kalan II. Wilhelm 31 Ekim Perşembe günü Atina'dan, Dersaadet'e doğru hareket etmiştir. İstanbul'a yapılan bu ilk ziyaret sırasında imparatorun maiyetinde kardeşi Prens Henry ve Maklenburg Dükü ve Dışişleri Bakanı olan Kont Herbert von Bismarck'ın da bulunduğu bu heyete memur ve askerlerden oluşan kalabalık bir hizmetkârlar sınıfı da eşlik etmiştir²⁶¹.

II. Wilhelm ve Augusta Victoria'nın Dersaadet'e yapacakları bu ilk ziyarette kendilerinin ve maiyetindekilerin rahatlığı için her şey düşünülmüş ve sarayda özel bir komisyon oluşturulmuştur. Ayrıca ziyaret sürecinde yapılacak olan masraflar için de “...*Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne'de dahi bir masârif komisyonu teşkîl...*” edilmiş²⁶², ve imparatorun İstanbul'da kalacağı süre içerisinde nasıl ağırlanacağı da detaylı bir şekilde programlandırılmıştır²⁶³.

²⁵⁷ BOA, Y..A...HUS. 229/45.

²⁵⁸ Şehsuvaroğlu, N. B. (1972). Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in Yurdumuzu Ziyaretleri. *Hayat Tarih Mecmuası*, (6), 21.

²⁵⁹ BOA, HR. TO.. 144/21.

²⁶⁰ BOA, HR.TO.. 34/19.

²⁶¹ BOA, HR.TO.. 34/26.

²⁶² BOA, İ..DH..1157/90475.

²⁶³ BOA, Y..EE.. 89/2. The Economist Dergisi'nin de gözünden kaçmadığı gibi ziyaretle ilgili tüm program II. Wilhelm ve II. Abdülhamid'in fazla baş başa kalmalarına olanak vermeyecek şekilde hazırlanmıştır. Timur, a.g.m. 27.

Misafirlerin nasıl ağırlanacağı hususunda hazırlanan programa göre; on hizmetçi misafirlerin hizmetlerini görmeleri için, ayrıca yirmi kişi de köşkün düzen ve tertibi için görevlendirilmiştir. Sabah kahvaltılarında misafirler için sütlü kahve, çay, çikolata ve tereyağı hazır bulundurulacak, bir görevli ise kahve, sigara ve nargile hizmeti için görevlendirilmiştir. Misafirlere mutlaka kendi adetlerine göre yemek saati sorulacak, yemekler alafranga usulünde hazırlanacak, ama misafirlerin arzusu halinde alaturka yemekler de hazır bulundurulacaktır. Yemek odasında üç kilerci devamlı hazır olacak, akşam yemeklerinde ise Muzika-i Hümayûn ve İncesaz takımı hazır bulundurulacak, misafirlerin arzularına göre müzik icra edilecektir. II. Wilhelm ve eşi için, uygun kitaplar, albümler ayrıca günlük yerli ve yabancı gazeteler çalışma odalarında hazır bulundurulacaktır. Bir görevli misafirlerin çamaşır temizliğinden sorumlu tutulurken köşkün odalarında ve salonlarında daima çiçek bulundurulacak bunların değişimi ve bakımından sarayın bahçıvanbaşı sorumlu olacaktır. Misafirler için köşkün önünde dört atlı araba sürekli hazır bulundurulacak ve misafirler İstanbul'u gezmek için çıktıklarında Ertuğrul Süvari Alayı'nın bir bölüğünün yarısı arabaların arka tarafında, yarısı da ön tarafında yer alacaklardı. Ayrıca bu atlı araba konvoyunda bir kilercinin görevli bulunduğu bir araba da su, sigara ve yiyecek taşımakla görevlendirilmiştir²⁶⁴.

Misafirlerin Dersaadet'te bulunacakları süre boyunca yanlarında bulunmaları için mihmandar paşalar görevlendirilmiştir. Yaver Ali Nizami Paşa, Goltz Paşa, Ahmed Ali Paşa II. Wilhelm'in; Musurus Paşa ve Raşid Paşa ise Augusta Victoria'nın; Hakkı Paşa ve İzzet Bey de Prens Henry'nin mihmandarları olarak görevlendirilmişlerdir²⁶⁵. Ayrıca imparatoru, İzzeddin yatıyla, Çanakkale önlerinde karşılamak için de bir heyet görevlendirilmiştir. Bu heyette, “Şûrâ-yı Devlet Reisi Arifi Paşa ve Berlin sefiri Tevfik Paşa ve Teşrifât-ı Hâriciyye İbrahim Bey” bulunmaktadır²⁶⁶. Fakat bu heyette daha sonra bazı değişiklikler yapılmış Arifi Paşa'nın rahatsızlığından dolayı yerine Edhem Paşa tayin edilmiş²⁶⁷, Said Paşa ve Alman sefiri Radowitz'in de heyetle beraber gitmesi kararlaştırılmıştır. Karşılama heyetinin “Müşârün-ileyhimin yevm-i vürûdlarından iki gün evvel Kale-i Sultâniye'ye müteveccihen

²⁶⁴ BOA, Y..PRK.ZB.. 22/13, Lef 2/4.

²⁶⁵ BOA, Y..EE.. 89/11, Lef 1/1; BOA, İ..DH.. 1161/90727. Alman sefiri, Sadrazam Kamil Paşa ile bir görüşme yapmış ve Musurus Paşa'nın yaşlı olduğunu ifade ederek yerine daha münasip birinin tayinini istemiştir. Sefir görüşme esnasında Edhem Paşa'nın Berlin sefaretinde bulunduğu II. Wilhelm'in kendisini bizzat tanıdığını ve imparatoriçenin refakatine tayininden memnun olacağını söylemiştir. Fakat padişah bu öneriyi kabul etmemiştir. BOA, Y.A.HUS. 230/14.

²⁶⁶ Tercüman-ı Hakikat, Nr. 3416: 20 Teşrin-i Evvel 1305, 1; BOA, Y..PRK.ZB.. 22/13, Lef 2/2.

²⁶⁷ BOA, Y.A.HUS. 230/25.

Der-sa'âdet'den hareket... ” edecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yatı “*Sultânîyye vapur-ı hümayûnu müşârün-ileyhim hazerâtının rükûblerine tahsîs buyrulduğundan boş olarak...*” İzzeddin yatıyla birlikte Çanakkale'ye gönderilmiştir²⁶⁸. Perşembe akşamı İstanbul'dan ayrılan karşılama heyeti Cuma günü saat 17.00 civarında Kumkale'ye ulaşmıştır²⁶⁹. Aslında bu heyetin, imparatoru karşılamak için Atina'ya kadar gitmesi planlanmıştı²⁷⁰ fakat Yunanistan bu heyetin gelmesini kibarca reddetmiştir, çünkü bu sırada Atina'da bulunan Giritli mültecilerin olay çıkarmalarından endişe edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine imparatoru Yunan sularında karşılamak için, Asar-ı Tevfik ve Feth-i Bülend zırhlıları gönderilmiştir²⁷¹.

1.1.2. II. Wilhelm Dersaadet'te

Alman imparatoru ve maiyetini taşıyan Kaiser zırhlısı ve Hohenzollern yatı ile bunlara eşlik eden Alman donanması 1 Kasım 1889 Cuma günü saat 08.00 civarında Kumkale'ye ulaşarak burada Osmanlı heyeti ile karşılaşmışlardır. Bu ilk karşılaşmada II. Abdülhamid'in gönderdiği heyette bulunan Alman sefiri Radowitz, üniformasını giymiş ve nişanlarını takmış bir şekilde kendisine tahsis edilen sandalla, imparatorun bulunduğu zırhlıya çıkarak kısa bir görüşme yapmış ve karşılama heyetinin huzura çıkmak için beklediğini söylemiştir. II. Wilhelm'in karşılama heyetini memnuniyetle kabul edeceğini bildirmesi üzerine, İzzeddin yatına giden Radowitz, “*İmparator hazretlerinin heyet-i istikbâli ve mihmân-dârî'yi kabul edeceklerini*” bildirmiştir. Sefirin bu haberi üzerine “*Büyük üniforma ve nişân-ı âlîler ve Alman nişân ve kordonlarıyla hâzır bulunan heyet-i mezkûre ve boğaz muhafızı ve mutasarrıf paşalar sefir-i müşârün-ileyh ile beraber ihzâr edilen filikaya râkiben...*” Alman imparatorunun zırhlısına çıkmışlar²⁷², orada Edhem Paşa ve Said Paşa başmabeyinci vasıtasıyla imparatora takdim edilmişlerdir. II. Abdülhamid'in selamı imparatora iletilmiş ve bu ziyaretten dolayı padişahın, ziyadesiyle memnun olduğu ifade edildikten sonra Said Paşa diğer heyet üyelerini imparatora takdim etmiştir. Görüşme sırasında heyetkilere

²⁶⁸ BOA, Y..EE.. 89/2, Lef 1/2.

²⁶⁹ Işıksal, a.g.m. 61.

²⁷⁰ BOA, İ..DH.. 1157/90482.

²⁷¹ Demirel, F. (2007). *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler*. İstanbul: Doğan Kitap, 25. Ayrıca Girit Hristiyan ahalisinin ileri gelenlerinden yirmi kişi Atina'ya giderek “*Metâlib-i ma'lûmelerinin is'âfi zımnında nezd hazet-i padişahiden tevessûlat eylemesini Almanya imparatorundan istid'â etmişler Yunan Kralı dahi bittabi anlara mu'âvenet eylemiştir. Şimdi gerek Giritliler ve gerek Yunanlılar bundan bir şehre mâ'mûl ediliyorlarmış. Yirmi dört sene muharebe ile alınan bir memleketin mücerred hatır için birkaç dakika içinde terki ba'de-l ihtimal olduğunu düşünmüyorlar.*” BOA, Y..PRK.EŞA. 10/22.

²⁷² BOA, Y..EE.. 89/2, Lef 1/2.

kahve ve sigara ikram edilmiştir. İmparatoru daha önceden tanıyan Said Paşa, Tevfik Paşa, Musurus Paşa, Goltz Paşa ve Strecker Raşid Paşa ayrıca iltifat görmüşlerdir. Heyet daha sonra Hohenzollern vapurundaki imparatoriçe tarafından da kabul edilmiştir²⁷³.

Çanakkale önlerinde imparator ve maiyetini karşılayan heyet II. Wilhelm'e, kendilerini İstanbul'a götürmek üzere Sultan Abdülhamid tarafından Sultaniye vapurunun gönderildiğini bildirmişler, II. Wilhelm ise *"Sultaniye vapur-ı hümayûnunun rükûblerine tahsis buyrulmuş olmasından beyân-ı teşekkürle berâber vapurlarına yerleşmiş olduklarından kendi vapurlarıyla gelmeği arzu ettiklerini ..."* bildirerek bu teklifi nazıkçe geri çevirmiştir. Bunun üzerine heyetten Goltz Paşa bilgi vermek için imparatorun yanında kalırken diğerleri İzzeddin vapuruna dönmüşlerdir²⁷⁴.

Karşılama merasiminden sonra, ziyaret heyetiyle beraber Çanakkale'ye kadar gelen Alman donanması Kumkale açıklarında bırakıldıktan sonra, *"Kaiser ve Hohenzollern ve Kont Bismarck ve sâir ma'îyyet me'mûrlarının bulundukları Almanya Luid kumpanyası vapurlarından isti'câr eyledikleri Danzig nâm vapur, evvelce Yunan sularına gönderilib ma'îyyetlerinde gelmiş olan Asar-ı Tevfik ve Feth-i Bülend"* zırhlısı İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır²⁷⁵.

Misafirleri taşıyan vapurlar aynı gün saat 10.00'da Kumkale önüne gelmişler ve Boğaz'a girmek için hareketlendiklerinde gemilere alay sancakları çekilmiş, güvertelere çıkan askerlerin "yaşa" nidaları eşliğinde yirmi bir pare top atışıyla yapılan resmi selamın ardından yola devam edilmiştir. Saat 11.00'de Kale-i Sultaniye önünden geçişleri²⁷⁶ esnasında, *"Kumkale ve Seddülbahir Kal'asından bed' ile her iki taraf bi'l-cümle Kal'a-i şâhânedan önlerinden mürûr ettikçe yirmi birer pare top endâhtıyla selamlamışlardır."* Ayrıca *"Asâkir-i şâhâne dahi arma ve küpeştelere çıkarılarak "yaşa" avazesıyla resm-i selâmı ifâ eylemişlerdir."* Nihayet misafirler 2 Kasım 1889 Cumartesi günü sabah saat 06.00 civarlarında İstanbul'a gelmişlerdir. Ahırkapı önüne geldiklerinde, *"Sefâret-i ma'îyyet vapuru ve Luid kumpanyasından Almanya teba'asının isti'câr etmiş oldukları iki vapur ve Şirket-i Hayriye'den ve İdâre-i Mahsûsa'dan ahâli tarafından tutulan iki vapur..."* ve bu vapurları dolduran halk alkışlarla misafirleri selamlamışlardır. Luid Kumpanyası'nın

²⁷³ Gözeller, a.g.t. 26; Şehsuvaroğlu, a.g.m. 21.

²⁷⁴ BOA, Y..EE.. 89/10.

²⁷⁵ BOA, Y..EE.. 89/2, Lef 1/2.

²⁷⁶ Sabah, Nr. 64: 21 Teşrin-i Evvel 1305; Işıksal, a.g.m. 63.

vapurlarında Muzika bulunup mütemadiyen Alman marşını çalarken diğer vapurlardaki öğrenciler ‘viva’ diye bağırmışlardır. Sefaret-i maiyet vapuru klavuzluğunda Dolmabahçe rıhtımına doğru yol alan gemiler, “*Haliç’e dâhil olundukda evvelâ Tophane meydanından ve sâniyen Karakol sefîne-i hümayûnunun önlerinden geçildikten sonra toplar endâht olunarak ve Karakol sefîne-i hümayûnunda asâkir-i şâhâne armalara çıkıp yaşa avazesıyla*” imparatoru selamlamışlardır²⁷⁷. Bu sırada imparatorun maiyetindeki gemilerden sancaklarla resmi selam ifa edilmiş Kaiser zırhlısı, Hohenzollern yatı ve Danzig vapurunun orta direklerine Levha-i Osmaniye asılmış, Sultaniye, Karakol, Asar-ı Tevfik, Feth-i Bülend gemilerinin orta direklerine ise Alman bayrağı çekilmiştir. İngiltere, Avusturya, İtalya, Rusya sefarethaneleri de maiyet vapurlarıyla resmi selam ifa etmişlerdir²⁷⁸.

Nihayet Kaiser zırhlısı ve Hohenzollern yatı ile bunlara eşlik eden diğer gemiler, Dolmabahçe Sarayı rıhtımına gelmişlerdir²⁷⁹. Bu sırada Namık ve Gazi Osman Paşa ile birlikte Dolmabahçe Sarayı’na gelmiş olan II. Abdülhamid²⁸⁰ ile birlikte 100 kişilik bir şeref kıtası da rıhtımda karşılama için hazır bulunmuştur²⁸¹.

II. Abdülhamid’in misafirlerini nasıl karşılayacağı ise büyük bir merak konusu olmuştur; çünkü imparator için özel olarak Çanakkale’ye gönderdiği Sultaniye vapuruna binmeyi nazıkçe reddetmişti. Yaşanan bu olay karşısında Sultanın tavrı ne olacaktı? Bu olayla ilgili olarak ziyaret sonrasında Avrupa basınında çıkan haberlere göre, imparatorun, II. Abdülhamid’in Kaiser zırhlısına gelerek kendisini karşılayacağı beklentisi taşımış olduğu şeklienden haberler yer almıştır. L’Illustration Dergisi 9 Kasım 1889 tarihli sayısında, Sultan Abdülhamid’in, imparatoru karşılamak için Kaiser zırhlısına çıkmamış olmasından dolayı II. Wilhelm’in düş kırıklığına uğradığını iddia etmiştir²⁸².

Sultan II. Abdülhamid misafirlerini Dolmabahçe Sarayı rıhtımında beklerken, ilk hoş geldiniz töreni içi, “*Büyük üniformalarıyla zât-ı sâmi-i sadâret-penâhî ve yâver-i ekrem devletlû Cemil ve Teşrifât-ı Umûmiye Nâzırı ve devletlû Münir Paşalar ser-kurenâ hazret-i şehri-yâri atûfetlû Osman Bey*” Teşrihiye vapuruyla Kaiser zırhlısına gitmişlerdir. Bu heyet imparatorun huzuruna çıkarak, “*mezkûr vapur-ı hümayûn*” II. Abdülhamid tarafından

²⁷⁷ BOA, Y..EE.. 89/2, Lef 1/2.

²⁷⁸ Mürüvvet, Nr. 449: 23 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁷⁹ Tercüman-ı Hakikat, Nr. 3417: 21 Teşrin-i Evvel 1305, 1.

²⁸⁰ Sabah, (1316). *Hatıra-i Seyahat*. İstanbul: Mihran Matbaası, 22.

²⁸¹ Ayyıldız, N. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 171.

²⁸² Demirel, a.g.e. 28.

karaya çıkmaları için kendilerine tahsis edildiğini bildirmişler fakat bu teklifi de kabul etmeyen “*İmparator hazretleri Hohenzollern vapuruna gidüb imparatoriçe hazretleriyle birlikde... kendü sandallarına râkiben...*” Dolmabahçe rıhtımına çıkmayı tercih etmiştir. Böylece II. Wilhelm ve Augusta Victoria, “*Kaiser vapurundan ve Dolmabahçe mevak’ında bulunan bataryadan...*” yirmi bir pare top atışı²⁸³ ve Alman marşı eşliğinde, Teşrifiye vapuru rehberliğinde rıhtıma çıkmışlardır. Yukarıda ifade edilen gergin havaya rağmen misafirlerini sıcak bir şekilde karşılamış olan II. Abdülhamid, imparatorun elini sıkmış ve büyük bir nezaketle Augusta Victoria’ya kolunu vererek kendisine Dolmabahçe Sarayı’na kadar eşlik etmiştir²⁸⁴.

Gösterişli bir merasimle karşılanan II. Wilhelm ve eşinin rıhtımdan Dolmabahçe Sarayı’na geçişleri esnasında Kaiser zırhlısından ve Dolmabahçe’de bulunan bataryadan yirmi bir pare top atışı yapılmış, bu esnada sahilde bulunan kayık, sandal ve vapurlarda bulunan halk tarafından ‘yaşa’ ve ‘hurra’ nidaları yükselmiştir²⁸⁵. Misafirler Dolmabahçe Sarayı’na geldiklerinde, sarayın ana giriş mekânı ve protokol girişi olarak kullanılan ve önemli misafirlerin ağırlandığı giriş salonuna alınmışlardır²⁸⁶. Padişah burada misafirleriyle birkaç dakika sohbet ettikten sonra, misafirler Yıldız Sarayı’na gitmek için Dolmabahçe Sarayı’nın saltanat kapısında hazır bekleyen sekiz adet dörder atlı ve yedi adet ikişer atlı saltanat arabalarına binerek²⁸⁷ Yıldız Sarayı’na doğru hareket etmişlerdir. Yol boyunca Alman marşı çalınmış ve misafirlerin geçecekleri yolun iki yanında tören üniformalı askerler selam vaziyetinde durmuşlar, askerlerin arkasına dizilen ahali ise ‘yaşa’ nidaları ile sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır²⁸⁸.

Bu karşılamadan sonra misafirler kendileri için hazırlanan Şale Köşkü’nün Merasim Dairesi’ne alınmışlar, Sultan II. Abdülhamid ise burada on dakika kaldıktan sonra misafirlerin yanından ayrılarak Yıldız Sarayı’na dönmüştür. II. Wilhelm ve Augusta Victoria ise kahvaltı yaptıktan sonra padişaha iade-i ziyarette bulunmak için Yıldız Sarayı’na

²⁸³ BOA, Y..EE.. 89/2, Lef 1/2.

²⁸⁴ BOA, Y..PRK.PT.. 5/79.

²⁸⁵ Mürüvvet, Nr. 449: 23 Teşrin-i Evvel 1305; Işıksal, a.g.m. 64.

²⁸⁶ Demirel, a.g.e. 30.

²⁸⁷ Işıksal, a.g.m. 64. “*Birinci arabaya zat-ı hazret-i şahane ve imparatoriçe ile sadr-ı sabık Said Paşa ve ba’de imparator ve Henry ve Sadrazam Kamil Paşa ve bunu müteakib iki arabaya Edhem Paşa ile imparatoriçenin maiyet-i madamları ve beşinci arabaya Herbert Radoviç, Said Ali Nizami Paşalar rakib olarak yaver paşaların dördü esb-süvar olub bundan sonra Ertuğrul Alayından bir tabur süvari arabaları takib etmekte idiler.*” BOA, Y..PRK.PT.. 5/79.

²⁸⁸ BOA, Y..PRK.PT.. 5/79.

götmüşlerdir. Burada kısmi bir tanışma töreni gerçekleştirildikten sonra²⁸⁹, askeri geçit töreni yapılmıştır²⁹⁰.

Törenin ardından Merasim Dairesi'ne geçerek burada bir saat kadar dinlenen II. Wilhelm ve Augusta Victoria, saat 11.00'de İstanbul'u gezmek amacıyla kendilerine tahsis edilen atlı arabalarla Yıldız Sarayı'ndan hareket etmişlerdir. Saltanat arabalarının arkasında ve önünde bulunan Ertuğrul Süvari Alayı eşliğinde²⁹¹ misafirler, Ayasofya ve Sultanahmet Cami'lerini görmek için, Beşiktaş, Dolmabahçe, Tophane güzergâhını takip ederek, Galata Köprüsü'nden, Sultanahmet Meydanı'na geçmişler buradaki ziyaretlerden sonra, Divanyolu takip edilerek, Nuruosmaniye Cami'ne geçilmiştir. Bu ziyaretlerden sonra ise dönüş yolunda değişiklik yapılarak, Galata, Beyoğlu, Taksim, Nişantaşı ve Hacı Hüseyin Bağı yolu üzerinden Yıldız Sarayı'na dönmüştür. Bu gezi sırasında, yol boyunca jandarmalar, askerler, polisler ve kalabalık bir halk topluluğu, imparator ve imparatoriçeyi selamlamışlar, ayrıca gezi güzergâhında bulunan dükkân ve mağazalara da Alman ve Osmanlı bayrakları asılmıştır²⁹².

Akşam olduğunda ise padişah misafirleri için Mâbeyn-i Hümayûn'un üst katında gayet mükemmel bir ziyafet tertip etmiştir. Ziyafete Rusya, İtalya, Fransa, Avusturya ve İngiltere sefirleri eşleriyle beraber katılmışlar ve sabah yarım kalan tanışma töreni burada tamamlandıktan sonra ziyafet salonuna geçilmiştir. Ziyafet salonuna Augusta Victoria Sultan Abdülhamid'in kolunda girmiş, bu sırada salonda önce Alman Milli Marşı daha sonra Hamidiye Marşı çalınmaya başlanmıştır. İki sofraya hazırlanmış olan salonunda, 60 kişilik olan ilk sofrada II. Abdülhamid'in sağına imparatoriçe soluna ise II. Wilhelm oturmuştur. Sadrazam Kamil Paşa'nın başkanlık ettiği ikinci sofraya ise "*Almanya erkân-ı ma'îyyeti ve mülkiyye me'mûrlarıyla zâbitân-ı askeriye ve Bâb-ı Âlî memuri*" oturmuşlardır. Saat 10.00 civarında ziyafet sonlanırken imparator ve eşi dairelerine çekilmişlerdir²⁹³. Saraydaki ziyafet devam ederken, aynı saatlerde ziyaretçiler onuruna Alman Kolonisi ve Doğu

²⁸⁹ BOA, Y..PRK.PT.. 5/79.

²⁹⁰ BOA, Y..A...HUS. 230/27.

²⁹¹ BOA, Y..PRK.ZB.. 22/13, Lef 1/2.

²⁹² Mürüvvet, Nr. 449: 23 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁹³ BOA, Y..PRK.PT.. 5/78, Lef 2/2. Birinci sofrada bulunan diğer kişilerden bazıları ise; başta Alman maiyet erkânından birçok kişi, Prens Henry, Maklenburg Dükü, Bahriye Nazırı Hasan Paşa, Maliye Nazırı Agob Paşa, Ticaret Nazırı Zihni Paşa, Hariciye Nazırı Said Paşa, Gazi Osman Paşa, Dâhiliye Nazırı Münir Paşa, Adliye Nazırı Cevad Paşa, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Mustafa Paşa vardı. İkinci sofrada bulunanlara baktığımızda ise; Derviş Paşa, Musurus Paşa, Ali Nizami Paşa, Seryaver Mehmed Paşa, Raşid Paşa, Ahmed Ali Paşa, Hariciye Teşrifatçısı İbrahim Bey bulunmuşlardır. **Sabah**, Nr. 65: 22 Teşrin-i Evvel 1305.

Demiryolları'nın yöneticileri tarafından da bir yemek düzenlenmiştir²⁹⁴. Ziyafet boyunca Muzika-i Hümayûn tarafından çeşitli havalarda müzikler icra edilmiş, ayrıca Yıldız Sarayı etrafındaki konaklar ışıklarla donatılmış ve İstanbul'un farklı noktalarından fişekler ateşlenmiş, Kız Kulesi ve Selimiye Kışlası'nda aydınlatma yapılmış, Boğaz'da bekleyen gemiler ise elektrik aydınlatmasıyla donatılmışlardır²⁹⁵. Sarayın etrafında toplanan halk ise “padişahım çok yaşa” nidalarıyla sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. Ziyafetin sonunda sigara ve kahve ikramı yapılmış, ardından II. Abdülhamid, II. Wilhelm ve eşine arabalarına kadar eşlik etmiştir²⁹⁶.

Pazar günü Aynalıçeşme Protestan Kilisesi'nde yapılacak ayine katılmak üzere Yıldız Sarayı'ndan hareket eden II. Wilhelm ve maiyeti Beşiktaş, Dolmabahçe, Taksim güzergâhını takip etmişler, kilisedeki ayine katıldıktan sonra Ayaspaşa'daki Alman sefarethanesine geçilmiştir²⁹⁷. Güzergâh boyunca yolları dolduran yerli ve yabancı ahali sevgi gösterilerinde bulunmuşlar, II. Wilhelm'in Beyoğlu'ndan geçişi esnasında buradaki evlerden arabaların üzerlerine çiçekler atılmıştır. İmparatorun arabasının Ağa Cami önünden geçişi esnasında iki Alman çocuğu “...İskemle üzerinde durarak müşarûn-ileyh hazerâtına sırma ile işlemeli iki arma...” takdim ettikleri gibi Galatasaray önüne gelindiğinde ise bir izleyici tarafından “...zât-ı kraliçe hazretlerinin resimlerini hâvi bir levhâ...” takdim edilmiştir²⁹⁸. Güzergâh boyunca “...gerek Alman tebaasından gerek teba'a-i sa'ireden birkaç kadın hediye ve arzuhâl...” takdiminde bulunmuşlardır²⁹⁹.

II. Wilhelm sefarethanede Alman marşı eşliğinde askeri törenle karşılanmış, ayrıca “sefarethane üzerine imparator hazretlerine mahsus sancak” çekilmiştir. Burada Alman tebaasını temsilen bir heyet tarafından II. Wilhelm'e, yapılan bu ziyaret vesilesiyle hizmetlerinde olduklarını içeren bir arıza takdim edilmiştir. II. Wilhelm başta sefarethaneye gelen diğer devletlerin sefirleri olmak üzere Alman tebaasından ve diğer tebaadan birçok muteberan ile görüşmüştür³⁰⁰. Alman elçisinin eşi Madam Radowitz ile beraber Alman Hastahanesi'ni ziyarete gitmiş olan Augusta Victoria³⁰¹ tekrar sefarethaneye döndükten

²⁹⁴ **Volks-Zeitung**, 05.11.1889. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 47.

²⁹⁵ **Mürüvvet**, Nr. 449: 23 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁹⁶ **BOA, Y..EE..** 89/2, Lef 1/3.

²⁹⁷ **BOA, Y..EE..** 89/11, Lef 2/4.

²⁹⁸ **Mürüvvet**, Nr. 449: 23 Teşrin-i Evvel 1305.

²⁹⁹ **BOA, Y..PRK.ZB..** 5/8.

³⁰⁰ **Mürüvvet**, Nr. 449: 23 Teşrin-i Evvel 1305.

³⁰¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m. 22.

sonra, II. Wilhelm ile birlikte buradan ayrılarak, Dolmabahçe Sarayı'na geçilmiştir. Galata yoluyla Topkapı'ya³⁰² geçen misafirler Topkapı Sarayı'nı, bilhassa Hazine Dairesi'ni gezmişler, Müze-i Hümâyûn ve Sanâyi-i Nefise Mektebi de gezildikten sonra Yıldız Sarayı'na dönmüştür³⁰³.

Akşam resmi ziyafet olmadığı için Merasim Dairesi'nde özel bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafete II. Abdülhamid, Sadrazam Kamil Paşa, Said Paşa, Teşrîfât-ı Umûmiye Nâzırı Münir Paşa, Berlin Sefiri Tevfik Paşa ile diğer vekiller, saray erkânı ve müşirler ile II. Wilhelm, Augusta Victoria ve Prens Henry katılmışlardır. Ziyafet sona erene kadar İncesaz takımı coşkulu havalar çalmıştır³⁰⁴. Ziyafetin ardından II. Abdülhamid, imparatoriçeyi haremi ile tanıştırmak için beraber "harem-i hümâyûna" gitmişler ve buradaki karşılama merasimi Teşrîfât-ı Umûmiye Nâzırı Münir Paşa'nın eşi tarafından organize edilmiş, tercüman olarak ise Hariciye Müsteşarı Artin Efendi'nin ve Adliye Nezâreti Müsteşarı Vahan Efendi'nin kızları görevlendirilmiştir³⁰⁵. Tanışma törenine başta Valide Sultan, hanım sultanlar ve kadın efendiler katılmışlar, II. Abdülhamid'in kızı Naile Sultan, Augusta Victoria'ya bir buket gül takdim etmiştir. İmparatoriçe burada sultanlar ve kadın efendilerle sohbet etmiş ve kendisine sultanlar tarafından piyanoda çeşitli müzikler çalınmıştır. Dönüşte II. Abdülhamid, Naile Sultan eşliğinde imparatoriçeyi, Şale Köşküne götürmüştür³⁰⁶.

Seyahatin üçüncü günü II. Wilhelm ve Augusta Victoria farklı programlarla İstanbul'u gezmişlerdir. Prens Henry, Maklenburg Dükü ve mihmandarları ile birlikte beyaz bir ata binerek Yıldız Sarayı'ndan ayrılan II. Wilhelm'e, Ertuğrul Süvari Alayı'nın iki mızraklı bölüğü de eşlik etmiştir. Şişli güzergâhını takip ederek Kâğıthane'ye geçen imparator, burada biraz gezdikten sonra Mekteb-i Harbiyye'ye gelmiştir. Mekteb-i Harbiyye'de öğrenciler tarafından bazı askeri manevralar yapılmış; piyade ve süvari sınıfı öğrencileri tarafından askeri geçit töreni yapılmıştır³⁰⁷. İmparator orada bulunan askeri görevlilere yapılan gösteriden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, Zeki Paşa ve Servet Paşa'ya hususi

³⁰² BOA, Y..PRK.ZB.. 5/8.

³⁰³ Sabah, Nr. 66: 23 Teşrin-i Evvel 1305.

³⁰⁴ Mürüvvet, Nr. 451: 25 Teşrin-i Evvel 1305.

³⁰⁵ BOA, Y..EE.. 89/2, Lef 1/3.

³⁰⁶ Baytar, a.g.m. 64.

³⁰⁷ BOA, Y..PRK.PT.. 5/96.

olarak memnuniyetini beyan ettiği gibi daha önce Almanya’da tahsilde bulunup dönmüş olan zabitlerle tek tek el sıkışarak kendilerini tebrik etmiştir³⁰⁸.

II. Wilhelm’in Osmanlı topçu talimlerini görmeyi arzu etmesi üzerine, Taksim’deki Topçu Numune Alayları’nın bulunduğu kışlaya gidilmiş, bu sırada askerler talim için hazır hale getirilmiştir. İmparator askerleri teftiş ettikten sonra Miralây İzzet Bey komutasında Talimhâne meydanında bir talim yapılmıştır. Daha sonra Beyoğlu, Galatasaray güzergâhından Tophane-i Amire’ye gidilmiş, Kabataş, Dolmabahçe güzergâhından ilerleyerek Maçka’daki Taşkıyla ziyaret edildikten sonra Yıldız Sarayı’na dönmüştür. Aynı vakitlerde Augusta Victoria, Madam Radowitz’le birlikte Kapalıçarşı’da biraz alış veriş yaptıktan sonra saraya dönmüştür³⁰⁹.

Akşam saatlerinde II. Wilhelm, imparatoriçe ile birlikte İzzeddin vapurunun eşlik ettiği Sultaniye yatıyla Boğaz da bir gezintiye çıkmıştır. Boğazın Avrupa yakası boyunca ilerleyen gezi heyeti, sahildeki karakollarda bulunan askerler tarafından selamlanmıştır. Tarabya’da Alman sefareti yazlık köşkünü ziyaret ederek burada bir süre dinlenen II. Wilhelm tekrar vapura binerek Rumeli Feneri’ne kadar Boğaziçi’ni dolaştıktan sonra Dolmabahçe rıhtımına dönmüştür³¹⁰.

Salı günü sabah saatlerinde Teşrifiye İstimbotuyla karşı sahile geçen II. Wilhelm, 1869 yılında “*pederinin ikamet etmiş olduğu*” Beylerbeyi Sarayı’nı gezmiş, daha sonra “*manzaranın fevkaladesi meşhur bulunan*” Çamlıca’ya çıkmış, ardında Haydarpaşa üzerinden³¹¹ Kadıköy taraflarına ve oradan istimbotla Bakırköy’e geçmiştir. Topkapı ve Silivri kapı civarındaki Bizans surlarını gezip Eyüp iskelesinden saltanat kayığına binerek Dolmabahçe rıhtımına gelmiştir³¹².

Aynı gün Augusta Victoria Alman sefirinin eşi ile birlikte farklı bir programla şehri gezmeye devam etmiştir. Saray arabalarına binerek Beşiktaş, Dolmabahçe, Galata güzergâhı üzerinden Ayasofya’yı, ardından II. Mahmud türbesini ziyaret etmişler, Süleymaniye, Fatih, Kariye Cami’leri ziyareti sonrası Eyüp Sultan’a inerek buradan yedi çiftte saltanat kayığıyla

³⁰⁸ **Mürüvvet**, Nr. 450: 24 Teşrin-i Evvel 1305.

³⁰⁹ **BOA, Y..PRK.ASK.** 58/56.

³¹⁰ **Mürüvvet**, Nr. 450: 24 Teşrin-i Evvel 1305.

³¹¹ **BOA, Y..PRK.PT..** 5/114, Lef 3.

³¹² **Sabah**, Nr. 68: 25 Teşrin-i Evvel 1305.

Dolmabahçe Sarayı'na geçilmiştir. İmparator ve imparatoriçe rıhtıma geldiklerinde Kaiser zırhlısından atılan toplanla selamlanmışlardır³¹³.

Mihmândârların ve maiyet memurlarının katılımıyla Şale Köşkü'nde yenilen akşam yemeğinin ardından, Sultan II. Abdülhamid misafirlerini saraydaki tiyatroya³¹⁴ götürmüştür. *“Tiyatro oyunu Beyoğlu'nda tertip edilmiş olan küçük çocuklardan mürekkep olan Opera kumpanyası tarafından icra edilmiştir”*³¹⁵. Ayrıca akşam imparatorun maiyetinin bir kısmı ve Dışişleri Bakanı Kont Herbert von Bismarck İstanbul'dan ayrılmak üzere bir trene binmişlerdir. Bismarck Peşte'de Avusturya Dışişleri Bakanı ile görüşecektir³¹⁶.

6 Kasım Çarşamba günü II. Wilhelm ve eşinin İstanbul'daki son günlerdir. Sabah saatlerinde II. Abdülhamid misafirlerini Silahhane Dairesi'nde kurulan el sanatları sergisini gezdirmiştir³¹⁷. Sergiden sonra misafirler hazırlanmak için Şale Köşkü'ne dönmüşler bu sırada II. Abdülhamid de ziyaret hatırası olarak hediyelerini vermek için Şale Köşkü'ne gelmiştir³¹⁸. II. Wilhelm de Sultan II. Abdülhamid'e Hohenzollern aile nişanı Großkomtur kolyesini taktim etmiştir³¹⁹. Daha sonra Yıldız Sarayı'ndan, Dolmabahçe Sarayı'na geçilmiş ve burada veda yemeği yenilmiştir³²⁰.

³¹³ **Mürüvvet**, Nr. 451: 25 Teşrin-i Evvel 1305.

³¹⁴ Osmanlı sarayını ziyaret eden yabancı devlet adamlarını bir opera temsiline götürmek, Tanzimat'tan sonra Osmanlı teşrifat usulünde yeni bir uygulama olmuştur. Yıldız Sarayı'ndan dışarıya pek çıkmayan II. Abdülhamid'de II. Wilhelm'in İstanbul'a geleceği yıl, misafirleri için Yıldız Sarayı'nda bir tiyatro yaptırmıştır. Demirel, a.g.e. 41.

³¹⁵ **BOA, Y..PRK.ZB..** 22/13, Lef 2/3.

³¹⁶ Şehsuvaroğlu, a.g.m. 22.

³¹⁷ Yıldız Sarayı'nda kurulan sergide hediye edilen eşyaların listesi şu şekildedir. *“İmparatoriçe hazretleri; Çift işi tel gümüş tepsi, Saplı gümüş mamul el aynası, Tel çekme gümüş, Gümüş buhurdanlık, Gümüş gül ibran, Kandilli yazması yorgan, Kandilli yazması seccade, Kandilli yazması oyali, Kandilli yazması bohça, Makara üzerine beyaz sırma, Klapdanlı çarşaf, Sırma işlemeli havlu, İpek işlemeli havlu, Sedef işlemeli rahle, Sedef işlemeli kebir iskemle. İmparator hazretleri; A'la hilali, Çubuk mea'lüle, Fildişi üzerine fakfon kakmalı çubuk, Kadife üzerine işlemeli mea takım plan. Kont Bismarck; Baron işi pirinç mangal, Irakıye üzerine sırma işlemeli seccade. Maiyetleri; Bir düzine altın yaldızlı zarf, Döşemelik yerli işi kemha kumaş, Süvari zabitanı yakalığı, Atlas üzerine sırmalı kahve örtüsü, Altı adet muhtelif çubuk ve sigara lülesi, Som teşbih, Ur ağacı tespih 2 adet, Yeşil som küçük tespih, Kehribar sigaralık, Kehribar limoni sigaralık, Kehribar burmalı sigaralık, Kehribar çiçekli sigaralık, Temr-i hindi sigaralık 4 adet.”* **BOA, Y..PRK.BSK.** 16/93, Lef 2.

³¹⁸ II. Abdülhamid, imparatora gösterişli bir kılıç, **BOA, Y..EE..** 89/2 lef 1/3; işlemeli birçok kumaş, altından yapılmış ve üzeri mücevherlerle süslenmiş bir yazı takımı, imparatoriçeye de bir adet gerdanlık hediye edeceği bildirilmiştir. **BOA, Y..PRK.PT..** 5/114. Padişah tarafından II. Wilhelm ve eşine hediye edilen mücevheratın listesi. **BOA, Y..PRK.SGE.** 5/69. İmparator ise padişaha hediye etmek üzere bir Mauser tüfeği getirmiştir. Bu silahın padişaha takdim edileceği gün bir “jurnal” olayı da yaşanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şehsuvaroğlu, a.g.m. 23-24.

³¹⁹ **Volks-Zeitung**, 06.11.1889. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 47.

³²⁰ Times Gazetesi'nde 8 Kasım 1889 tarihli yayınlanan telgrafta Dolmabahçe'deki veda töreni şu şekilde anlatılmıştır: Sahile kadar olan halının kenarında maiyet bölüğü duruyormuş. İmparatorun gelişiyile önce Alman Milli Marşı sonra Osmanlı milli havası çalınmıştır. Padişah konukları yolcu etmek için Yıldız'dan gelmiş. İmparatoriçe padişahın koluna girerek su kenarına kadar inmiştir. Sultan II. Abdülhamid, Prens ve

Veda yemeğinden sonra II. Wilhelm, Augusta Victoria ve Prens Henry maiyetleri ile birlikte gelişlerinde olduğu gibi kendi sandallarıyla gemilerine geçerek, Çanakkale'ye doğru hareket etmişlerdir. İmparatoru İstanbul'a gelişinde karşılamakla görevlendirilen heyet, bu sefer yolcu etmekle görevlendirilmiştir. Feth-i Bülend ve Asar-ı Tevfik firkateynleri ile misafirleri yolcu etmekle görevlendirilen heyetin bulunduğu İzzeddin vapuru Çanakkale'ye kadar gitmişlerdir. Perşembe günü Çanakkale'ye ulaşan imparatoru, Kumkale açıklarında bekleyen Alman donanması top atışlarıyla karşılamıştır. Buradan padişaha bir teşekkür telgrafı çeken³²¹ II. Wilhelm ayrıca Bismarck'a çektiği telgrafta, "*Zât-ı hazret-i padişahinin mu'âmelât-ı mihmân-nüvâzâne-i inâyet gösterenleri âsâriyle Cenneti ihzar eden ve rüya gibi olan bir ârâm ve ikâmetden sonra gâyet güzel bir hava ile Kale-i Sultaniye'den mürur ediyorum.*" diyerek seyahatin iyi geçtiğini bildirmiştir³²². İmparator ve maiyetinin yeni rotası İtalya olurken Feth-i Bülend ve Asar-ı Tevfik vapurları da imparatora Venedik'e kadar eşlik etmişlerdir.

Ziyaret süresi boyunca kendilerine eşlik eden mihmandarlara ve saray görevlilerine II. Wilhelm tarafından çeşitli Alman nişanları taltif edilmiştir³²³. İmparator tarafından, Sadrazam Kamil Paşa ile birlikte Alman elçisi Radowitz, Alman Hastahanesi Başhekimi, Said ve Edhem Paşalara da "Aigle Noir" nişanı verilirken, Hariciye Nâzır Said Paşa'ya ise kıymetli bir vazo hediye etmiştir³²⁴. Sadrazam Kamil Paşa'ya verilen nişan ile ilgili olarak ilginç bir yorum yapılmıştır. Söylentiye göre imparator, bu nişanı üçlü ittifak devlet başkanlarına veriliyormuş³²⁵.

II. Wilhelm ile II. Abdülhamid arasında gerçekleşen hediye alış verişinde diplomatik içerikli hediyelerin yanı sıra manevi değer taşıyan hediyelere de yer verilmiştir. Şehzade Burhaneddin ve Naile Sultan'ın fotoğraflarının Alman imparatoruna gönderilmesi³²⁶, karşılıklı doğum günü kutlamaları, II. Wilhelm'in büyük annesinin fotoğraf ve tablosunu³²⁷,

imparatorla dostane musafaha yapmıştır. Muhabir, üçlü ittifakla ilgili iki hükümdar arasında hiçbir düzenleme olmadığını ifade etmiştir. **BOA, Y.PRK. TKM.** 16/20.

³²¹ **Sabah**, Nr. 72: 29 Teşrin-i Evvel 1305, 1.

³²² **BOA, Y..PRK.PT..** 5/107, Lef 9.

³²³ **BOA, Y..PRK.PT..** 5/114.

³²⁴ **BOA, Y..EE..KP..** 3/243.

³²⁵ Gözeller, a.g.t. 29.

³²⁶ **BOA, Y..PRK.EŞA.** 10/87.

³²⁷ **BOA, Y..PRK.NMH.** 4/76. II. Wilhelm büyükannesinin resmi Mozbert Şrodel tarafından yapılmış ve Berlin Sarayı Sanayi-i Nefise tarafından litografya ile renkli suretleri çıkartılmış ve nüshaları sayılı olup satılmasına izin verilmemiştir. II. Abdülhamid'in imparatoriçeyi hayırla anmasından dolayı bir nüshasını da kendisine göndermiştir. **BOA, Y..EE..** 62/7, Lef 4.

ayrıca II. Abdülhamid'in hediyelerine karşılık olarak imparatorun bir albüm hediye etmesi³²⁸ yakın ilişkinin bir göstergesi olan bu durumda iki devlet arasındaki ilişkinin siyasetin ötesine taşındığını göstermektedir.

II. Abdülhamid, yapılan ziyaret sonrasında Osmanlı Devleti ile Almanya'nın dostluğunun nişanesi ve hatırası olmak üzere 1891 yılında bir madalya yapılmasını istemiştir. Büyüklüğü yarım altın mecdiye boyutundaki madalyanın, bir tarafında Abdülhamid'in tuğrasıyla süslü Osmanlı arması ve etrafında “*Mülâkât-ı Sultan Abdülhamid Hân-ı Sani bâ imparator-ı Almanya Wilhelm-i Sani der-Konstantiniyye*” diğer tarafında ise “*fi 7 R sene 307 tarihi*” yazısı ve Almanya arması bulunması öngörülmüştür³²⁹. Padişahın isteği üzerine 4 adet büyük, 12 adet küçük altın, 120 adet küçük gümüş, 500 adet bakır toplam 636 adet madalya darp ettirilmiştir³³⁰. Altın olarak darp edilen madalyalardan bir tanesi padişahta kalacak diğeri imparatora verilecektir³³¹. II. Abdülhamid tarafından II. Wilhelm'e gönderilen madalyalar, Berlin sefiri Tevfik Paşa tarafından Alman imparatoruna, İstanbul ziyaretinin anısına takdim edilmiştir³³².

1.3. Ziyaretin Sonuçları

1.3.1. Almanya Açısından Sonuçları

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı-Alman ilişkilerinin hızla gelişmesi, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı sonuçlarla yakından ilgidir. Tezgâh üretiminden ziyade fabrikaların ön plana çıkması ve seri üretime geçiş, yüzyılın sonuna doğru petrol ve elektriğin yaygınlaşması, sanayisi gelişmiş ülkelerin ekonomilerini de değiştirmiştir. Bu değişimler sanayileşmiş devletleri daha fazla sömürge elde etme yarışına sokmuştur. Bu devletlerden biri olan Almanya'da yayılma alanı olarak Osmanlı topraklarını seçmiştir³³³.

³²⁸ BOA, Y..PRK.ESA. 15/64.

³²⁹ Sabah, Nr. 81: 7 Teşrin-i Evvel 1305.

³³⁰ BOA, İ..DH.. 1234/96618.

³³¹ BOA, İ..DH.. 1234/96647.

³³² BOA, Y.PRK. EŞA. 15/105.

³³³ Konfederasyon döneminde özellikle 1830'lardan itibaren Amerika ve Avusturalya gibi deniz aşırı ülkelere, göç eden Almanların sayısındaki artış nedeniyle, göç etmek isteyenlerin dikkatini Yakındoğu'ya çekebilmek için Pangermenistler tarafından bir takım yazılar yazılmıştır. Bu durum 1880'lerde dahi devam etmiş, birçok Pangermenist yazar Osmanlı Devleti'nin ve Mezopotamya'nın öneminden bahsederek buralarda Almanlarında söz sahibi olması ve sömürge elde etmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Fakat Osmanlı Devleti'nden hiçbir zaman göç konusunda bir izin çıkmamıştır. 1890 tarihinde kurulan Pangermen (Alldeutsche Verband) birliğinin başkanı olan E. Hasse tarafından 1896'da yayınladığı “*Almanya'nın Türk Mirası Üzerindeki Hakları*” adlı broşürde şu görüşleri ileri sürmüştür. “*Gerek Anadolu halkının ve gerekse Mezopotamya ile*

Osmanlı Devleti Berlin Kongresi sonrası, iç ve dış politikaların etkisiyle yeni bir döneme girip kapılarını Almanya'ya açmayı isterken, Bismarck, Osmanlı Devleti'ne yönelim konusunda ihtiyatlı davranmıştır. Ancak II. Wilhelm'in, iktidara gelmesi ve Bismarck'ın istifası, Almanya-Osmanlı ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. II. Wilhelm geleneksel sömürgeci ülkelere oranla, ekonomik ve siyasal yayılma konusunda daha değişik ve modern yöntemler izleyerek Osmanlı Devleti üzerindeki iktisadi, kültürel ve siyasal nüfuzunu artırmıştır. Almanya, "Orduda ve sivil yönetimde ıslahat ve demiryolu yapımı" gibi iki alan üzerinden Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmeyi planlamış ve bunda da başarılı olmuştur. Almanya'nın bu alanlarda giriştiği taahhütler silah ticaretini, bankacılığı ve maden imtiyazları elde etmeyi en nihayetinde kolonizasyon faaliyetlerini getirmiştir³³⁴. Böylece Osmanlı Devleti'ndeki Alman etkisi İngiltere ve Fransa aleyhine artmaya başlamıştır³³⁵.

II. Wilhelm'in Alman imparatoru olması ile Osmanlı-Almanya arasındaki siyasi ilişkiler hızla gelişmiştir. *"Her şeyin hatır ve gönül ile yapılabildiği bir ülkede Alman teşebbüsü için iyi fırsatlar sezen Kayser, 1889'un Kasım ayında, İstanbul'da Sultan Abdülhamit'e saygısını sunmuştur"*³³⁶. İstanbul'da oldukça iyi bir şekilde ağırlanmış olan II. Wilhelm'in bu ziyareti, Almanya'nın Osmanlı nezdindeki saygınlığını ve itibarını artırmıştır.

Tahta çıktığı günden itibaren Osmanlı Devleti ile ilişkilere büyük önem vermeye başlayan II. Wilhelm kişisel etkisinin, Alman ekonomisinin gelişmesine ve Alman itibarının artmasına yardımcı olacağını hesaplamış ve burada siyasi nüfuzunu kullanarak iktisadi yararlar sağlayabileceğini görmüştür³³⁷. Bu düşüncelerini hayata geçirmek içinde 1889'da

Suriye'nin pek kalabalık olmayan Arap sakinlerinin... bir Alman egemenliğine karşı güçlük çıkarması çok zordur... Ülkenin iklim ve toprak koşulları, Alman göçmenlerine kesinlikle zengin ve verimli bir çalışma alanı sağlayacaktır. Alman çalışkanlığı ve Alman bilimi, güçlü bir Alman hükümetinin yönetimi altında bir zamanlar eski dünyanın en bayındır ülkeleri sayılan bu toprakları Alman'ın mülkü haline getirecektir." Aslında bu düşünce Yakındoğu halklarının sömürgeci Almanya'nın yönetimi altında köleleştirilmesi için yapılan açık bir çağrıdır. (Rathmann, L. (1982). **Berlin-Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**. (Çev. R. Zarakolu). İstanbul: Belge Yayınları, 55,56) Rohrbach ise bu bölgede İngilizlere bir darbe vurmak için Mısır'ın öneminden bahseder, şöyleki: *"İngiltere'yi, Kuzey Denizi yolu ile doğrudan vuramayız. İngiltere'yi istila fikri bütünüyle saçmadır. Onun için, onu zayıf yaralarından vurabileceğimiz yolları aramamız gerekmektedir. İngiltere'yi karadan vurmanın... bir tek yolu vardır oda Mısır'dır."* diyen yazar bu yüzden Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gücünün artırılması durumunda İngiltere için bu durumun tehlikeli olacağından bahsetmektedir. Earle, a.g.e. 140.

³³⁴ Ortaylı, a.g.e. 84.

³³⁵ Soy, a.g.e. 84.

³³⁶ Earle, a.g.e. 53.

³³⁷ Earle, a.g.e. 44-45.

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'i ziyaret etmiştir. Almanlara göre II. Wilhelm'in, padişahın ayağına kadar gitmesinin sebebi "barışçı yayılma yolu" takip etmesidir³³⁸.

II. Wilhelm 2 Kasım 1889'da İstanbul'a geldiğinde gözlerini Dersaadet'e çeviren Batılı devletler bu ziyaretle iki açıdan ilgilenmişlerdir. Gazete ve dergilerdeki bir kısım haberler daha çok olayın magazinsel yönünü ağırlık verirken, Avrupa diplomasisini yakından takip eden çevreler ise bu seyahatin amacını sorgulamışlardır. Kaiser'in gerçek niyeti neydi? Padişah ile bir antlaşma imzalayarak onu üçlü ittifaka mı dâhil edecek, gibi sorular soran Avrupa basını ziyaretin bu yönünü sorgulayan haberlere de yer vermiştir³³⁹. Bazı Avrupalı devletler tarafından hoş karşılanmayan Alman imparatorunun bu ilk ziyareti, daha önce Atina'ya yapmış olduğu ziyaretle bir tutulmayıp tenkit edilmiştir. Bazı Avrupalı devletleri Prens Bismarck döneminde on dört yıl boyunca Osmanlı Devleti ile kurulan ilişkinin devam ettiği söylenmiş, akabinde de yeni münasebetlerin iyileştirme politikasıyla devam edeceği bildirilmiştir³⁴⁰.

Sofya'da yayınlanan Asov Boda Gazetesi bu ziyaret sayesinde Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a dâhil olacağını illeri sürmüştür³⁴¹. The Times Gazetesi'nin 4 Kasım 1889 tarihli nüshasında "*Hiç kuşku duyulmaz, hatta fiilen kesindir ki Alman İmparatoru'nun ve Şansölye Bismarck'ın Türkiye'yi üçlü ittifaka sokmaktan daha şiddetli arzuladıkları bir şey yoktur.*" şeklindeki haberi ziyareti siyasal açıdan sorgularken Alman basını ise böyle haberleri yalanlama çabası içerisine girmiştir. New York Times ise bir Alman gazetesine (Geman Gazette) gönderme yaparak, "*Yazdıklarına bakılırsa, yarı resmi Alman basınının ihtiyatlı tutumu biraz da Petersburg'dan gelen alarmist haberlerin sonucu*" olduğunu ifade etmiştir. Fransa ise yarı memnun yarı kaygılı bir şekilde, İngiliz ve Alman basınından alıntılar yaparak, "*anlaşma olasılığının pek bulunmadığı tezi*" üzerinde durmuştur. Olaylara daha gerçekçi bir pencereden bakan İngilizlerin The Economist Dergisine göre, "*İmparator, Sultan'a bir ittifak anlaşması önermeyecekti çünkü böyle bir anlaşma, savaş halinde Türkiye'ye silah yardımı garantisi getirecek ve bu da Türkiye'yi İtalya ile aynı statüye sokarak müttefikler için ağır bir yük oluşturacaktı.*" yorumunda bulunmuştur. Bu önemli olay Osmanlı basınında da geniş yer bulmuş; İstanbul'da yabancı dilde yayın yapan gazeteler imparatorun gelişiyile ilgili olarak haberler yayınlamışlardır. Yine Sabah'ın ifadelerine göre

³³⁸ Schipatich, a.g.e. 21.

³³⁹ Timur, a.g.m. 26.

³⁴⁰ BOA, Y..PRK.EŞA. 10/12.

³⁴¹ BOA, Y.A.HUS. 230/55.

Levant Herald’da Almanca manzumeler yayınlamış ve imparatorun ziyaretinin Doğu-Batı arasında barışın hüküm sürmesine hizmet edeceği ifade edilmiştir³⁴².

Osmanlı-Alman ilişkilerinin geliştirilmesi için bir adım olarak lanse edilen gezi, Alman Başbakanı Bismarck’tan destek görmemiş, bundan dolayı II. Wilhelm’in emriyle gezinin planlanması sırasında Bismarck’a haber verilmemiştir³⁴³. Kaiser, Prens Radolin’e *“Bismarck’a seyahat hakkında hiçbir şey söylememesini ve Şansölye’nin seyahati onaylayıp onaylamamasına aldırış etmemesini”* söylemiştir. Bismarck, bu seyahatin sonuçları itibarıyla yıllardır büyük çabalarla gerçekleştirdiği antlaşmalar sistemini bozabileceğini düşündüğü için karşı çıkmıştır³⁴⁴. Bismarck’ın Alman dış politikası ile ilgili endişeleri Fransız basınında gezi ile ilgili çıkan haberlerle doğrulanmıştır. Osmanlı hükümeti ise gezi ile ilgili çıkan haberlere karşılık cevap olarak *“Bu gezinin politik bir yönü olmadığını üzerinde durur, nezaket çerçevesinde gerçekleştirilen bir hareketin Doğu’daki ilişkiler hakkında bilgisi olmayan bir grup tarafından politik bir karaktere büründürülmeye çalışıldığını”* savunmuştur³⁴⁵.

İki devlet arasındaki yakınlaşmanın siyasi yönden en somut göstergesi olan bu ziyaret Rus basınında da yer almıştır. Novosti Gazetesi bu ziyaretle ilgili yorumunda, *“İngiliz nüfuzu yerine Dersaadet’de hayli zamandan berü Almanya nüfuzu kaim olduğu herkesçe malumdur.”* diyerek, iki ülke arasındaki ilişkiyi *“medeni bir hükümetle nim medeni diğer bir hükümet beynindeki”* Almanya’nın günden güne artan nüfuzu biçiminde nitelendirmektedir. Askeri heyetlerin bulunması ve artan Alman yatırımlarıyla, Alman nüfuzunu açıklamaktadır³⁴⁶.

II. Wilhelm’in gerçekleştirdiği ziyaretin uluslararası arenadaki etkilerini azaltmaya çalışan Bismarck; bu gezinin Rusya’nın Almanya’dan uzaklaşmasına sebep olmaması için elinden gelen gayreti göstermiştir. Örneğin, gezinin amacının Kaiser’in Atina’ya kadar

³⁴² Timur, a.g.m. 26,31.

³⁴³ Göğüş, a.g.t. 46.

³⁴⁴ Timur, a.g.m. 23.

³⁴⁵ **Volks-Zeitung**, 20.11.1889. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 47.

³⁴⁶ **BOA, Y.A.HUS**, 231/28.

götmüşken İstanbul'u da görmek olduğunu, yani sadece turistik bir nitelik taşıdığını vurgulayarak Rus Çar'ını sakinleştirmeye çalışmıştır³⁴⁷.

3 Kasım 1889 tarihli nüshasında II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyaretini iki devlet arasındaki dayanışmayı ve barışın sürekliliğini güçlendirmek üzere atılan bir adım olarak değerlendiren Berliner Tageblatt Gazetesi, II. Wilhelm'in kendince üstlendiği barış misyonerliğinin Avrupalı ülkelerde kuşku uyandırmaması gerektiğini vurgulamıştır. Gazetenin yorumundan yola çıkarak gerçekleşen bu ziyaretin Osmanlı topraklarında kendi çıkarları doğrultusunda siyaset yürüten Fransa, Rusya gibi ülkeleri rahatsız etmiş olduğu anlaşılmaktadır³⁴⁸.

II. Wilhelm'in magazinsel ve simgesel görüntüler oluşturduğu bu ziyaretinin temelinde ise aslında Kaiser'in tüm dikkatini askerlik, ticaret ve eğitim etkinlikleri üzerinde topladığı görülmektedir. Alman subayları Osmanlı ordusunu eğitirken, silah fabrikaları da silah ihraç etmişlerdir. Eğitimde ise özellikle İstanbul'da Almanların açtığı okullarda, sonraki süreçte Osmanlı-Alman ilişkilerinde rol alacak kişilerin yetiştirilmesi sağlamıştır. Aşağıda bu etkinliklere II. Wilhelm'in ilk ziyaretinin nasıl katkı sağladığı ve Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri imtiyazların Almanlara sağladıkları kazançlar üzerinde durulmuştur.

XIX. yüzyılda ulaşımdaki gelişmelerle birlikte karayolu ulaşımına demiryolu hâkim olmaya başlaması ve sahip olunan demiryolu uzunluğu da bir ülkenin kalkınmışlık derecesinde ölçüt kabul edilmiştir. Bu dönemde güçlü devletler hammadde taşımacılığını kolaylaştıracak ve üretilen malların pazarlamasını artıracak yatırımlar üzerinde durmuşlar, bu yatırımlar da genel olarak demiryollarına yapılmıştır³⁴⁹. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti de kalkınmak ve güvenliğine katkı sağlamak için kendi demiryolunu kendi inşa etmek istemiş, fakat bunun için yeterli sermaye birikimi ve teknik bilgiye sahip deneyimli personeli

³⁴⁷ Özyüksel, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 35.

³⁴⁸ Kirel, S. Ortaklan, K. O. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu Son Ziyareti (1917). *Sinecine*, 9 (1), 118.

³⁴⁹ Kocabaş, (2003), a.g.e. 32.

olmadığı için demiryolu yapımını imtiyaz antlaşmalarıyla küçük projeler halinde, büyük devletlere vermiştir³⁵⁰.

Rekabet içindeki emperyalist devletler için Osmanlı topraklarında demiryolu imtiyazı elde etmek, Osmanlı ile tüm Ortadoğu’da siyasi ve ekonomik nüfuz alanları elde etmenin en etkili yolu olduğu için Almanya da Osmanlı Devleti’nden elde ettiği demiryolu imtiyazlarıyla II. Wilhelm önderliğinde emperyalist yayılmacı politikalarını demiryolu projelerine entegre etmeyi planlamıştır. Almanya ile yapacağı ittifakla devletin ömrünü uzatacağı umudu, II. Abdülhamid’i bu projelerin en büyük destekçisi haline getirmiştir³⁵¹.

1880 yılına kadar ticari açıdan Osmanlı pazarlarında söz sahibi olamamış olan Almanya, Osmanlı dış ticaretinde ağırlığını fazla gösterememiştir. Bu durumun temel sebebi ise tam olarak sanayi kalkınmasını gerçekleştirememiş olması ve iki devlet arasında düzenli işleyen, dönemin en ucuz nakliye vasıtası olan deniz ulaşımının henüz kurulmamış olmasıdır³⁵². Alman ihraç mallarının Osmanlı limanlarına yabancı bayraklı gemilerle taşınması Alman mallarının taşıma maliyetini yükseltirken uluslararası rekabet gücünü azaltmıştır. Fakat Almanya’nın demiryolu ve denizcilik faaliyetlerini geliştirmesi ile Alman sınai ürünleri Osmanlı pazarlarında hızla yerini almıştır. Görüldüğü üzere İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin 1888 yılına kadar sınırlı kalmasında ulaşım sorunu önemli bir neden olmuştur³⁵³. Bu nedenle Deutsche Bank’ın yapımına başladığı demiryolları (özellikle Berlin-Bağdat) ve Osmanlı-Alman limanları arasında düzenli deniz seferlerinin başlaması iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır³⁵⁴.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkilerin önemli sonuçlarından biri de yeni demiryolları inşa etme teşebbüsü olmuştur. II. Wilhelm’in 1889’daki ilk ziyareti bu sonucun ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. II. Abdülhamid döneminde, Almanya

³⁵⁰ Hülagü, (2011), a.g.m. 140. Osmanlı Devleti’nden demiryolu imtiyazını ilk olarak İngiltere almıştır. Fakat devletin Anadolu ve Rumeli topraklarında açılan ilk demiryolları İngilizlerce, verimli bölgelerin tarımsal potansiyelini değerlendirme amacına yönelik olarak inşa edilmişlerdir. Daha sonra yapılmış olan Alman ve Fransız hatları da hem stratejik hem de ticari amaçlara hizmet etmiştir. Özyüksel, a.g.e. 7.

³⁵¹ Avcı, R. (2015). Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi. *Mukaddime*, 6(2), 264.

³⁵² Eyüboğlu, K. T. (2010). *Almanya’nın Ekonomi Politikalarında Ortadoğu (1890–1914)*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 28. Almanya ile Osmanlı Devleti arasında deniz ulaşımında bazı adımlar atılmış fakat bunlarda da pek başarı sağlanamamıştır. 1884 yılında Kiel ile İstanbul ve 1888 yılında Hamburg ile İzmir arasında Alman armatörlerinin başlattıkları seferler başarılı olmamıştır. Önsoy, a.g.e. 22-25.

³⁵³ Özyüksel, a.g.e. 44.

³⁵⁴ Çolak, a.g.m. 170.

imparatorunun Türk topraklarına adım atmasıyla, Alman dünya politikasının, Ortadoğu'ya akılcı bir şekilde açılmasının temelleri atılmıştır. Daha sonra bu temeller üzerine, ekonomik açıdan önemli projeler, askeri sahada işbirliği vb. ilişkiler kurulmuştur³⁵⁵. Avrupalı bir hükümdar olarak ilk defa Osmanlı padişahını ziyaret eden II. Wilhelm, bu ziyaretiyle Almanya'nın dünyaya açılma politikasını (Weltpolitik) gerçekleştirmeye başlamıştır.

Diğer büyük güçlerin yaptığı gibi Almanya'da Osmanlı Devleti'nde yatırım alanı olarak demiryolu yapımını esas alan çalışmalar üzerinde durmaya başlamıştır³⁵⁶. 4 Ekim 1888'de Anadolu Demiryolları'nın inşa ve işletme imtiyazının Deutsche Bank'a verilmesi³⁵⁷, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında düzenli seferleri başlatmış ve iki devlet arasındaki ticaret hacmini artırmıştır. Ayrıca Alman sermayesi, bu bankanın önderliğinde Osmanlı topraklarına sızma fırsatını elde etmiştir. 1888 Ekim'inde İzmit-Ankara hattının inşa ve işletme imtiyazını alan Deutsche Bank³⁵⁸, Anadolu'daki demiryollarını yönetmek üzere 4 Mart 1889'da Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketi'ni kurmuştur³⁵⁹. Bu şirketin kuruluşundaki temel düşünce yapım ve teknik işlerin yanında yapılması planlanan tüm hattın yönetim ve işletimini devralmaktır³⁶⁰.

Demiryollarının gelişimi doğrultusunda Almanların, Yakındoğu'daki ticarete söz sahibi olmak için sistematik bir yol izleyerek buradaki faaliyetlerini düzenleyecek ve denetleyecek pek çok yeni şirket kurulmuştur³⁶¹. Bu tarihten itibaren Anadolu ve

³⁵⁵ Tepekaya, a.g.m. 44.

³⁵⁶ Ünal, a.g.t. 120. Osmanlı Devleti'nde demiryolu yapımının tarihini esas olarak iki farklı döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem sanayi kapitalizmi evresini oluşturmaktadır. Bu evrede demiryolları özellikle mal ithalatı ve hammadde ihracatı kanalları olarak yabancı sermayeye hizmet etmiştir. İkinci dönem olan emperyalizm evresinde ise Osmanlı'daki demiryolu yapımı büyük ölçüde emperyalist devletler arasındaki, dünya üzerinde egemenlik kurma ve sömürgeleri bölüşme savaşımında bir araç olarak kullanılmıştır. Novıçev, A. D. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı-Sömürgeleşmesi*. (Çev. N. Dinçer). Ankara: Onur Yayınları, 13.

³⁵⁷ Hugogrote, G. (1330). *Almanlar Atimizi Nasıl Görüyor*. (Müt. E. Arif). İstanbul: Kitabhane-i Askeri Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 10.

³⁵⁸ Deutsche Bank'a 1888'de Anadolu Demiryolu ve 1890'da Selânik-Manastır hattını inşa imtiyazının verilmesi üzerine 1890'lann başından itibaren bazı Alman fabrikalarından, başta Hamburg olmak üzere çeşitli limanlar üzerinden Osmanlı Devleti'ne önemli ölçüde demiryolu malzemesi gelmiştir. Bu malzemenin bazı yıllara göre Osmanlı Lirası olarak tutarı şöyledi: **1893**. 5.054; **1894**. 266.789; **1895**. 304.446; **1896**. 162.690; **1897**. 36.355. 1897 yılındaki azalmanın muhtemel sebebi Osmanlı-Yunan Savaşıdır. Önsoy, a.g.e. 28.

³⁵⁹ Ortaylı, a.g.e. 138.

³⁶⁰ Avcı, a.g.m. 269-270.

³⁶¹ Soy, a.g.e. 148. 1890 yılında Deutsche Handelsverein'in memurlarından Felix Moral'ın girişimleri ile Alman metal ve demir sanayi ürünlerinin ihracatını artırmak maksadıyla "Export Verband Deutscher Maschinen und Hüttenwerke" isimli birlik kurulmuştur. Bu birlik faaliyet alanı olarak Yunanistan, Anadolu, Suriye ve Filistin'i belirlemiştir. Yine 1898 yılında "Export Gesellschaft Deutscher Industrieller" ve 1899 Mayıs ayında İstanbul, İzmir ve Kahire'de de şubeleri bulunan "Deutsche-Orientalische Export Gesellschaft" kurulmuştur. Görüldüğü üzere Almanya Yakındoğu'da ticari üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla çeşitli dernekler ya da şirketler kurmuştur. Çolak, a.g.t. 56.

Mezopotamya'daki Alman emperyalizminin uygulama aracı Alman yönetiminin tamamen desteklediği Deutsche Bank olmuştur. Bu banka elde ettiği demiryolu imtiyazları sayesinde Alman burjuvazisinin Anadolu'da yayılması için gerekli ortamı sağlamıştır.

Anadolu'da demiryolu yapımına başlanmasıyla birlikte Almanya'dan, Osmanlı Devleti'ne bol miktarda demiryolu malzemesi ihraç edilmiştir. Demiryolu malzemesi sevkياتının önemli bir kısmının deniz yollarıyla yapılması aynı zamanda iki devlet arasında düzenli gemi seferlerini de başlatmıştır. İşte bu durumu göz önüne alan Hamburglu bir grup iş adamının teşebbüsüyle demiryolu malzemesi ihracı için 6 Eylül 1889'da Deutsche Levante Linie deniz ticaret şirketinin kurulması ile iki ülke arasında doğrudan taşımacılık gelişmiştir³⁶². Başlangıçta 4 gemi ile başlayan ticaret, 1890'larda 15'e, daha sonra da 61'e yükselmiş ve böylece deniz ulaşımı sayesinde Osmanlı limanlarına yapılan Alman ithalatı artmıştır³⁶³. Alman hükümeti ve ticaret çevrelerinin desteğini kazanan bu şirket kısa zamanda faaliyetlerini geniş bir alana yayarak Yakındoğu'da pek çok limana doğrudan seferler düzenlemeye başlamıştır³⁶⁴. Böylece Hamburg üzerinden Osmanlı Devleti'ne yapılan ithalat ve ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır³⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin, Avrupa ve Asya topraklarındaki demiryolu yapımını 1888 yılına kadar Fransız, İngiliz ve bir ölçüde Avusturya-Macaristan sermayedarları üstlenmişlerken bu tarihten sonra Deutsche Bank'ın Osmanlı hükümetinden aldığı imtiyazlar ile Alman finans çevrelerinin eline geçmeye başlamıştır³⁶⁶. 4 Ekim 1888'de imzalanan imtiyaz sözleşmesiyle, daha önce bir İngiliz şirketi tarafından kiralanmış olan Haydarpaşa-İzmit hattını 6.000.000 frank karşılığında devralan³⁶⁷ Deutsche Bank, Eskişehir üzerinden

³⁶² Rathmann, a.g.e. 50; Soy, a.g.e. 150-151. Alman İmparatorluğu İstatistik Dairesi'nin verdiği bilgilere göre, 1889-1898 yılları arasında Hamburg üzerinden Osmanlı Devleti'ne yapılan ihracatta %1523 oranında, ithalatı ise %140 oranında bir artış kaydedilmiştir. (Önsoy, a.g.e. 28) Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki deniz ulaşımında ki gelişmeye rağmen Yakındoğu limanlarına gelen Alman bandıralı gemilerin payı 1880-1898 yılları arasında %1.5'ten %2'ye çıkabilmiştir. 1897 yılında İstanbul limanına gelen 170 Alman gemisine karşılık bu limana 4.596 İngiliz, 700 İtalyan, 657 Avusturya, 438 Rus ve 310 Fransız gemisi gelmiştir. Rathmann, a.g.e. 51.

³⁶³ Deniz, Ö., İmamoğlu, V. H. (2014). Osmanlı-Alman Ticari İlişkilerinin Niteliksel Analizi: 1890 Ticaret Anlaşmasının Öncesi ve Sonrası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (30), 348.

³⁶⁴ Dursun, a.g.m. 515.

³⁶⁵ Kocabaş, (1988), a.g.e. 84-85. 1889 yılına kadar Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari münasebetler İngiltere ve Fransa ile yapılan ticarete oranla hiç mesabesindedir. İmparatorun ziyareti ile birlikte Alman sanayiinin şöhreti de artmıştır. Fransa II. Wilhelm'in bu ziyaretinin Alman ticaretine yapacağı büyük hizmeti anlamıştır 1898'de çıkan bir gazete bu konu hakkında "Alman imparatoru, Almanya nam-ı ticarethanenin en gayur ve mahir seyyar simsarıdır." ifadeleri kullanılmıştır. Hugogrote, a.g.e. 10-11.

³⁶⁶ Rathmann, a.g.e. 43. Osmanlı Devleti'nin verdiği demiryolu imtiyazlarında Batılı devletler iç bölgelere çok fazla uzanmayıp ticarete önemli olan limanların demiryollarıyla bağlantılarına dikkat etmişlerdir.

³⁶⁷ Avcı, a.g.m. 269.

Ankara'ya ulaşacak İzmit-Ankara hattının inşa ve işletme imtiyazını, aynı hattın Bursa ve Kütahya yan bağlantı hatlarının inşa hakkını³⁶⁸, 1893'te ise Eskişehir-Konya hattının imtiyazını elde etmiştir. 4 Aralık 1897'de Eskişehir-Konya hattının Dinar'a uzatma imtiyazını ve 13 Mart 1898'de çıkarılan bir irade ile Haydarpaşa gar binasının inşa ve işletme imtiyazını da almış olan Almanlar için artık yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. 1888 yılına kadar Osmanlı topraklarında demiryolu bulunmayan Almanların 1898 yılına kadar Osmanlı topraklarındaki demiryolu hatlarının uzunluğu 1.020 kilometreye ulaşmıştır. Alman yatırımcıları, Anadolu'nun içlerine kadar giden demiryolları için kendilerine kilometre garantisi olarak gösterilen bazı vilayetlerin aşar gelirlerini Duyun-ı Umumiye sayesinde hemen ve eksiksiz bir şekilde toplanıp kendilerine teslim edileceğinden emin oldukları için bu işe girişmişlerdir³⁶⁹. Tüm bunlara ilaveten Bağdat Demiryolu Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi faaliyetlerinin simgesi olmuştur.

1889 tarihli ziyaretinde II. Wilhelm, II. Abdülhamid'e Bağdat Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesi konusunu gündeme getirmiş, *"Bu hattın inşaatının Almanlar'a verilmesinin pek ziyade hüsnî tesir hâsıl edeceğini ve iki devlet arasındaki münasebatı sarsılmaz bir hale getireceğini ve bu suretle Almanlar'ın Türkiye'nin mukadderatı siyasisinde alakadar olarak Türk ordusunun tensiki ve takviyesinin Almanya için bir lüzum teşkil edeceğini"* söylemiştir³⁷⁰. Sultan imtiyazın Almanlara verilmesi konusunda yazılı bir taahhütte bulunmamış fakat yolun inşasına 1888'de Haydarpaşa'dan başlanmıştır. Bunun üzerine II. Wilhelm imtiyaz işinin gelecek yıllarda yazılı bir antlaşmaya varacağı ümidine kapılmıştır³⁷¹.

Konumuz gereği 1898 yılına kadar yapılan demiryollarından Almanya'nın elde ettiği kazançlara bakacak olursak; Deutsche Bank ile 4 Ekim'de yapılan imtiyaz antlaşmasına göre Haydarpaşa-İzmit hattının Ankara'ya kadar uzatılacağı hükmü de yer almıştır. Verilen bu karar doğrultusunda 1893 yılında 485 kilometrelik ray döşenerek Ankara'ya ulaşılmıştır³⁷². Almanlara verilen imtiyazın maddelerine baktığımızda elde ettikleri kazançlar daha net görülecektir. Demiryolunun geçtiği araziler ücretsiz kullanıma verilecek; hattın her iki tarafında beşer kilometrelik alanda kum, taş ve tuğla ocakları açılabilir ve inşaat bitene

³⁶⁸ Dursun, a.g.m. 515.

³⁶⁹ Ortaylı, a.g.e. 138-140.

³⁷⁰ Tahsin Paşa, a.g.e. 53.

³⁷¹ Kocabaş, (2003), a.g.e. 40.

³⁷² Ortaylı, a.g.e. 136-140.

kadar bu ocaklar kullanılabilir; kilometre başına kâr garantisi 15.000 frank olacak; demiryolu için gerekli olan araç-gereç, kereste ve makine gibi malzemelerden gümrük vergisi alınmayacak; yolun her iki tarafında yirmişer kilometrelik alanda maden araması yapılabilecek ve bunlar işletilebilecek; ayrıca bu alanlarda arkeolojik kazı yapabilecektir³⁷³.

Görüldüğü üzere daha ilk antlaşmada birçok konuda kazanç sağlayan Almanlar her yeni antlaşmada daha fazla kâr sağlayacak konularda da imtiyazlar elde edeceklerdir. 1893 yılında Ankara-Eskişehir-Konya hattı imtiyazını elden eden şirket 1896 yılında bu hattı da tamamlamıştır³⁷⁴. 1896 yılında Konya'ya kadar gelmiş olan 444 kilometrelik hattın 25 Kasım 1899'da Bağdat'a kadar uzatılması Heyet-i Vükela tarafından kabul edilmiştir³⁷⁵. Almanların bu hattı Basra Körfezi'ne kadar uzatmayı istemelerinin temelinde İngilizlerin Süveyş Kanalı yolundan geçen deniz yoluna koşut bir demiryolu kurmaktır³⁷⁶.

Tablo 1.1. 1898 Yılında Osmanlı'daki Demiryolu Hatlarının Durumu³⁷⁷.

İngiliz Hatları:	Fransız Hatları:	Alman Hatları:
İzmir-Aydın 373 Km.	İzmir-Kasaba 512 Km.	Haydarpaşa-İzmit 91 Km.
Mersin-Adana 67 Km.	Yafa-Kudüs 87 Km. Beyrut-Şam 247 Km. Şam-Halep 420 Km.	İzmit-Ankara 485 Km. Eskişehir-Konya 444 Km.
Toplam 440 Km.	Toplam 1.266 Km.	Toplam 1.020 Km.

Almanya Haydarpaşa-Ankara demiryolu imtiyazına ek olarak maden ve tarım alanlarında da imtiyaz almaya başlamıştır. Bunun için Osmanlı topraklarında jeolojik araştırmalar ve fizibilite çalışmaları yapacak olan pek çok bilim adamı İstanbul'a gelmiştir. Bunlar, gerekli izinleri alarak, Osmanlı Devleti'nin hangi bölgelerinde ne tür madenler olduğunu bir rapor halinde Almanya'daki ilgili makamlara sunmuşlardır. Almanya, maden imtiyazlarını alırken ulaşım açısından iki noktaya çok dikkat etmiştir. *“Birincisi alınacak maden imtiyazında çıkarılacak madenin limanlara yakın olması, ikincisi imtiyazı alınacak madenin demiryolu alanına yakın olması.”* Bütün bunlardan amaç, hem taşınacak madenin

³⁷³ Gavriel, A. (1327). *Anadolu ve Bağdad Demiryolları İdaresinin İç Yüzü (II. kısım)*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1-13.

³⁷⁴ Elden edilen imtiyaz maddeleri için bkz. Gavriel, a.g.e. 40-42.

³⁷⁵ Ortaylı, a.g.e. 138,143.

³⁷⁶ Novıçev, a.g.e. 26.

³⁷⁷ Kılıç, a.g.e. 39.

nakil maliyetini düşürmek hem de madenin hızlı ve kolay bir şekilde Alman fabrikalarına gitmesini sağlamaktır³⁷⁸.

II. Wilhelm'in bu ziyareti en fazla Rusya etkilemiştir. İstanbul'da bulunan Rus elçisi yapılan ziyaretin amacını öğrenmeye çalışmış ve ziyaretin doğuracağı neticeler hakkında Bâb-ı Âlî'den bilgi almak istemesi üzerine Rus elçisine, bu gezisinin alışılabilir bir ziyaret olduğunu bildirilmiştir. Padişaha mektup yazan bazı Osmanlı yöneticileri, ziyaretin siyasi neticeleri olması halinde Rusya'nın Ermenilere gerekli yardımları sağlayarak, onları ayaklandıracaklarını bildirmişlerdir. Bu seyahatten rahatsızlık duyan Rusya'nın Fransızlara yaklaşma isteği içerisinde olduğu, Kaiser'in seyahati esnasında Fransa'dan gelen raporla daha da iyi anlaşılmaktadır. Fransa'nın ise Ruslara İstanbul sizin, Alsace-Lorraine bizim olsun şeklinde teklifler sunduğu da ileri sürülmüştür³⁷⁹.

Osmanlı topraklarında Alman yatırımı olan demiryollarının ilerlemesi, bölgede çıkarları olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın demiryolu konusunda sesleri yükselmeye başlamıştır. Osmanlı topraklarındaki demiryollarının ilerlemesi ile Rus dış ticaretinde bir azalma meydana gelmeye başlamıştır. Demiryolunun Ankara'ya ulaştığı yıl (1892) tahıl üretimi hızla artmaya başlamış 1894'te tahıl üretimi 8 milyon kileden 10 milyona 1896'da ise 15 milyon kileye ulaşmıştır. Demiryolunun Ankara ve Konya'ya ulaşması ile tahıl üretiminde yaşanan bu gelişme İstanbul'a yılda 65 bin ton un ihraç eden Rusya'nın bu ticaretini kesmiştir³⁸⁰. İstanbul'dan Bağdat'a oradan da İran sınırına uzanacak bir demiryolu hattının yapılması Batı Avrupa mallarının İran pazarına ulaşmasını kolaylaştıracağı için İran sınırı ile demiryolu bağı olmayan Rusya'nın bu pazardaki durumunu da bozacaktır³⁸¹. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde demiryollarının gelişmesi Rusya'ya ekonomik, askeri ve politik bakımdan zararları dokunduğu için Rusya, Bağdat'a uzanması planlanan demiryoluna daha 1890'ların başından itibaren tepki göstermeye başlamıştır.

Bu durumdan rahatsızlık duymaya başlayan İngiltere ve Fransa da Deutsche Bank'ın Anadolu Demiryolunu Konya ve Kayseri doğrultusuna ilerletme taleplerini engellenmeye çalışmışlardır. Bu iki devlet hem genel anlamda Osmanlı Devleti'nde Alman nüfuzunun giderek artmasına; hem de Eskişehir-Konya hattının geçeceği bölgenin, İngiliz (İzmir-

³⁷⁸ Eyüboğlu, a.g.t. 93.

³⁷⁹ Eyüboğlu, a.g.t. 103.

³⁸⁰ Ortaylı, a.g.e. 155.

³⁸¹ Novıçev, a.g.e. 28.

Aydın) ve Fransız (İzmir-Kasaba (Turgutlu)) demiryollarının hinterlandında olmasından dolayı yeni hattın Deutsche Bank tarafından yapılması halinde, bölgenin kendi nüfuz alanları olmaktan çıkacağı endişesi içine girmişlerdir³⁸². Zaten ifade edildiği gibi I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Bağdat Demiryolu bu devletlerin ittifak oluşturmalarında önemli bir mihenk taşı olmuştur.

II. Wilhelm, çıkabilecek muhtemel bir savaşta Almanya'nın çembere alınmaması için Osmanlı Devleti ile siyasi ve askeri ittifakı gerekli gördüğü için Sultan II. Abdülhamid ile görüşmesi sırasında “nabız yoklamak” kabilinden, ona kendisiyle ittifak kurmayı ima eden sözler sarf etmiş, fakat ittifak konusunda net bir cevap alamamıştır³⁸³.

Osmanlı Devleti'nde, siyasi ve ticari açıdan Alman nüfuzunun artmasında büyük etkileri olan II. Wilhelm'in, bu ziyaretinden bir yıl sonra 26 Ağustos 1890'da Almanlara geniş ekonomik ve ticari ayrıcalıklar tanıyan Türk-Alman Ticaret Antlaşması imzalanmıştır³⁸⁴. Bu antlaşma ile XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti üzerindeki İngiliz üstünlüğünün Almanya'ya geçtiği görülmüştür. Osmanlı Devleti içinde Alman ticaretine mutlak bir üstünlük tanıyan bu antlaşma ile her iki devlet, birbirlerine ticarete “en çok müsaadeye mazhar devlet” gözüyle bakmaya başlamışlardır. Böylece Almanya'nın açık pazarı haline gelen Osmanlı Devleti üzerindeki Alman ekonomisinin, etkinliğini daha da artırmıştır. II. Wilhelm döneminde, Almanya'nın Osmanlı topraklarındaki ticaret hacmi, %6'dan %21'e yükselmiştir³⁸⁵. Gümrük indirimli mal adedi 1862 antlaşmasında 605 iken, bu rakam 1890 yılında yapılan antlaşma ile 720'ye yükselmiştir³⁸⁶. Bu antlaşma ile Osmanlı limanlarında posta vapurlarını işletme hakkını elde eden Almanya, çeşitli bölgelerde okullar ve hastaneler açma, ayrıca işlenmiş ticari ürünlerini Anadolu pazarlarına göndermeye başlamıştır³⁸⁷. Bununla yetinmeyen Almanya bir taraftan da

³⁸² Özyüksel, (2011), a.g.m. 310.

³⁸³ Kocabaş, (2003), a.g.e. 40-41.

³⁸⁴ Turan, a.g.e. 41; Tepekaya, a.g.m. 42. 1890 ticaret antlaşması tıpkı 1838'de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Antlaşması'na benzemektedir. İngiltere'nin bu antlaşma ile Osmanlı ekonomisi üzerinde söz sahibi olduğu gibi şimdi de Almanya bu antlaşma ile İngiltere'nin yerini alacaktır. Bu antlaşma ileride Alman meta ihracatına ve Alman tüccarlarıyla girişimlerinin Osmanlı'nın en önemli yerlerine yerleşmesine fiilen kolaylık tanırken, Osmanlı Hükümeti %8'lik mütevacı bir gümrük oranı sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu antlaşmadaki göze çarpan en önemli tutarsızlık Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin tersine, Osmanlı malları için herhangi bir gümrük indirimi taahhüdünde bulunmamıştır. Bu antlaşma 1838 ticaret antlaşması benzeri, Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın açık pazarı haline getirmeyi esas almaktadır. Çolak, a.g.m. 170.

³⁸⁵ Deniz-İmamoğlu, a.g.m. 349.

³⁸⁶ Eyüboğlu, a.g.t. 28.

³⁸⁷ Yılmaz, a.g.e. 28.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde bankalar ve Alman ticarethaneler açmaya başlamıştır³⁸⁸.

Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nde gerek Anadolu demiryolu imtiyazı, gerekse 1890 ticaret anlaşmasıyla iktisadi nüfuzunu artırmasını, Frauendienst şöyle yorumlamıştır³⁸⁹.

Alman ekonomisi Anadolu'da yeni bir pazar kazanmıştır. Burada çıkara dayalı bir politika takip edilmemiştir. Almanya, Osmanlı Devleti'nde siyasî hâkimiyet kurmak, burayı işgal veya kolonize etmek niyetinde değildi. Burada Weltpolitik de takip edilmemiştir. -Büyük bir demiryolu hattının nasıl dünya politikası aracı haline getirildiğini, Rusya Mançurya'da bütün dünyaya göstermiştir.- Baştan beri, aynı askerî danışmanların gönderilmesinde olduğu gibi, iktisadi ve malî yatırımlarla Osmanlı Devleti'nin faydasına olan bir siyaset takip edilmiştir. Almanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası ve siyasî, iktisadî ve askerî bakımdan güçlenmesi için çalışmışlardır. Endüstriyel kapital, gireceği ülkede ilk başta ülkenin istikrarlı olmasını bekler. Osmanlı Devleti'nin devamını sağlayacak bir politikanın neticesi olarak Almanya, Osmanlı Devleti'ne askerî ve İktisadî yardımda bulunmuştur. Bu durumu Bismarck'ın siyaseti de değiştirememiştir; geleneksel doğu meseleleriyle ilgilenmeme siyaseti 'İktisadî çıkarların önceliği' nedeniyle unutulmuştur. Almanya, Osmanlı Devleti'ne olan ilgisini gittikçe artıracaktır.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin aldığı ağır yenilginin ardından, Osmanlı yöneticileri, ordunun modern Avrupa orduları gibi techiz edilmesi yolunda önlemler almaya yönelmişlerdir. Padişahın İngiltere ve Fransa'ya karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle ordunun modernizasyonu görevinin Almanya'ya verilmesi daha uygun görülmüştür³⁹⁰. Bu doğrultuda 11 Nisan 1882'de Albay von Kaehler başkanlığında bir askerî heyet İstanbul'a gelmiştir³⁹¹. 1883 yılında ise ileride Almanya'nın askerî alanda Osmanlı Devleti'ndeki en önemli temsilcilerinden birisi olacak olan Freiherr von der Goltz askerî okula eğitimci ve bahriyeye binbaşı olarak göreve gelmiştir. Kaehler'in ölümünün (1885) ardından 1886 yılında yerine Türk Genelkurmayı'nda göreve Goltz gelmiş ve bu tarihten sonra Osmanlı ordusunda Goltz devri başlamıştır. Saray nezdindeki itibarını kullanarak

³⁸⁸ Savaş, M. (2018). *Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Filistin ve Suriye Ziyareti (1898)*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 11-12.

³⁸⁹ Soy, a.g.e. 156.

³⁹⁰ II. Abdülhamid 1880'de birkaç Alman subayının gönderilmesi teklifini Alman büyükelçisi von Hatzfeld'e bildirmiştir. Konuyu Viyana'daki müttefiklerine danışan Bismarck, Avusturyalı komutanların, "*Osmanlı ordusunun Almanlar tarafından eğitilmesinde bir sakınca görmediklerini, zaten Osmanlı ordusunun bu yardımla çok kuvvetlenmeyeceğini*" belirtmeleri üzerine askerî heyetin gönderilme hazırlıklarına başlamıştır. 24 Aralık 1882'de Berlin'deki Osmanlı büyükelçisinin bildirdiğine göre, Bismarck, Osmanlı Devleti'nin isteklerinin derhal yerine getirileceğini ve en iyi uzmanların gönderileceğini ifade etmiştir. Yılmaz, a.g.e. 38.

³⁹¹ Osmanlı ordusunda Alman askerî heyetinin göreve başlaması, Bismarck'ın Avrupa statükosunu gözeten temkinli politikasını değiştirmemiştir. Bu nedenle, Osmanlı yöneticileri Mısır'a müdahale konusunu görüşürlerken, Kaehler'in düşüncelerini açıklamasını onaylamamış, onu siyasi sorunlara bulaşarak, Alman hükümetini güç duruma düşürmemesi konusunda uyarmıştır. Özyüksel, a.g.e. 46.

önemli işlerin Almanlara verilmesini sağlayan Goltz³⁹² Osmanlı ordusundaki reform hareketlerine hız kazandırmış ve başta Mauser olmak üzere çeşitli silah firmalarının temsilciliğini yaparak³⁹³ Osmanlı ordusunda Alman silah sanayiinin tekel konumuna gelmesinde büyük rol oynamıştır³⁹⁴.

Alman askeri heyeti resmen Osmanlı yetkililerin hizmetindeyse de, Almanya bu askeri heyeti bir takım beklentiler içinde Osmanlı Devleti'ne göndermiştir³⁹⁵. Bunlar, siyasi ve askeri nüfuz kazanmak, yabancı devletlerin, özellikle askeri heyetlerin faaliyetlerini denetlemek, Osmanlı ordusuna Alman silah sistemini yerleştirmektir. Böylece Osmanlı ordusu ileride çıkması muhtemel bir Alman-Rus savaşında kullanılabilecekti³⁹⁶. Esasında Almanya, bu subayları yollarken silah ticaretinin devamlılığını da düşünerek yollamış, gelen subaylarda silah fabrikalarının bölgedeki komisyoncuları gibi hareket etmişleridir.

Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki silah ticaretine baktığımızda ise II. Abdülhamid'in Almanya'dan istediği askeri heyetin gelişyle birlikte Ruhr'da üretilen Alman silahlarının Osmanlı ordusundaki kullanımının hızla arttığı görülmüştür³⁹⁷. Görünüşte orduyu yeniden organize etmek için gelen bu subayların asıl gayeleri Alman silah sistemini Osmanlı ordusuna sokmak olmuş, başlattıkları reform çalışmaları giderek artan ve

³⁹² Önsoy, (2008), a.g.e. 22.

³⁹³ Çulcu, a.g.m. 11.

³⁹⁴ Rathmann, a.g.e. 31.

³⁹⁵ Kılıç, S. (2014). Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması. *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, (Ed: Z. Türkmen). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 97.

³⁹⁶ Turan, a.g.e. 144; Rathmann, a.g.e. 27.

³⁹⁷ Alman firmalarının Osmanlı Devleti'ne, silah satışlarının tarihi 1860'lara kadar gitmektedir. 1861'de denenmek amacıyla Alman Krupp firmasına ilk top siparişleri verilmiştir. Bunu 1863'de ve 1864'de batarya sahra topunun siparişleri izlemiş, 1869'dan sonra, İstanbul'da firmanın temsilciliği açılmış ve Krupp toplarının Osmanlı pazarına girişi hızlanmıştır. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türk-Alman siyasi ve ekonomik işbirliğinin artması ile birlikte firmanın top ihracı daha fazla artmış ve bunu Schwaben'deki Oberndorf Mauser ve Berlin Ludwig Loewe gibi diğer büyük Alman silah firmalarının silah ve cephane ihraçları izlemiştir. Bu dönemde Alman silah sanayiinin Osmanlı pazarına girmesindeki etkenlerden birisi, 1870 Prusya-Fransa Savaşı öncesi ve esnasında kendileri için ürettikleri silahların, savaşın bitimi ile ellerinde kalmış olmasıdır. Bunların kısa sürede ülke dışına ihraç edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ordusunun vuruş gücünü yükseltmek için, bu silahlara ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti de, bu amaçla 1873'de ordu, donanma ve boğazların tahkimi için Krupp'a 1.000.000 (18.5 milyon Mark) Osmanlı Lirası değerinde 500 top sipariş etmiştir. Ayrıca 1873'ten sonra kıyı ve gemi topları siparişleri de yapılmıştır. (Beşirli, M. (2004). II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 123) Şubat 1886'da Osmanlı Devleti yüksek fiyatlarla Krupp'tan 426 sahra topu ve 60 havan topu satın almıştır. Aynı yıl içinde Goltz, Padişahı bir Osmanlı torpidobot filosuna ihtiyaç olduğuna inandırmış ve torpidoların Elbing'deki Schichau tersanesine ısmarlanmasını kabul ettirmiştir. 1886'da Alman askeri heyetinin taleplerine karşı konulamamış ve ordunun yeniden silahlandırılması kararlaştırılmıştır. Bunun için gerekli olan yarım milyon tüfeği ve 50.000 modern karabinayı 1887 yılında Mauser ve Loewe adlı Alman silah fabrikaları sağlamıştır. 1888'de Alman silah sanayii İstanbul'a 2,2 milyon Marklık silah ihraç etmiştir. Rathmann, a.g.e. 31.

büyük meblağlara ulaşan silah siparişlerine yol açmıştır. Alman silah fabrikalarına verilen silah ve mühimmat siparişlerinin tutarları özellikle II. Wilhelm'in 1889'da İstanbul'u ziyareti sonrası daha yüklü miktarlara ulaşmıştır³⁹⁸. Bu ziyaret hemen sonucunu göstermiş, 1889 ve 1890 yıllarında Alman silah fabrikalarına 15,3 milyon marklık 1.000 sahra topu, 250.000 tüfek ve Elbing'e yeni torpido siparişleri verilmiştir³⁹⁹. Osmanlı Devleti ile yapılan silah ticareti her geçen yıl daha da gelişmiş; Alman silah sanayii 1891'de İstanbul'a 5,9 milyon marklık savaş malzemesi göndermiştir. Bu tutar 1892'de 10,1 milyon, 1893'te 13,1 milyon, 1894'te 6 milyon, 1895'te 12,2 milyon, 1896'da ise 4,4 milyon mark olduğu görülmüştür. Fakat 1897'de 1,6 milyon mark'a gerileyen siparişlerin temel sebebi bu dönemde Yunanlılarla yapılan savaştır. Verilen silah siparişleri için Deutsche Bank Osmanlı Devleti'ne kredi açmıştır⁴⁰⁰. Osmanlı Devleti'nin Alman silah sanayiine verdiği milyon marklık silah siparişleri, silah ticaretinde Almanya'yı tekel konumuna getirmiştir.

Alman askeri ataşesi Morgen'in hesaplamalarına göre Osmanlı ordusu, Alman silah sanayiine 1885-1895 yılları arası -Goltz'un vazifeli olduğu dönemde- 100 milyon mark tutarında torpido, havan topu, kıyı savunma silahları, tüfek, top ve piyade cephanesi vb. silah ve mühimmat siparişi vermiştir⁴⁰¹. Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda yapmaya çalıştığı reformlar ve kolorduları iki katına çıkarması silah ihtiyacını da iki katına çıkarmıştır⁴⁰².

1895 yılında Osmanlı Devleti'nin, Alman silah fabrikalarına olan siparişlerini artıran ve yeni silahların Alman silah fabrikalarından ithal edilmesi için çalışan Goltz Paşa'nın görev süresi dolmuştur. Bundan dolayı Osmanlı ile Alman silah fabrikaları arasında olan iletişimin azalması nedeniyle Alman silah fabrikaları Goltz'un yerine yeni birini bulmaya çalışmışlar ancak Goltz'un silah alımında etkin olduğu güçte bir subayın olmamasından dolayı Alman silah satışları azalmıştır. 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yunanistan karşısındaki galibiyetin Alman silahlarının başarısı olarak değerlendirilmesi ve 1898'de II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne tekrar ziyarette bulunması ile azalan silah ticareti düzelme

³⁹⁸ Önsoy, a.g.e. 98-99.

³⁹⁹ Kılıç, a.g.e. 18; Beşirli, a.g.m. 127.

⁴⁰⁰ Ortaylı, a.g.e. 116-117.

⁴⁰¹ Beşirli, a.g.m. 130. Soy, a.g.e. 165. Alman subaylarından başka diplomatlar da Alman silah sanayiinin korunmasına yönelik çaba sarf etmişlerdir. Alman Büyükelçisi Radolin, 1893 yılında Goltz'un anlaşmasının üçüncü defa uzatılmasıyla ilgili olarak Alman Başbakanı Coprivi'ye gönderdiği raporunda "*General Von der Goltz'un burada kalması, Osmanlı Ordusundaki nüfuzumuzu ve silah ihracatımızın devamı bakımından şimdiye kadar olduğu gibi paha biçilemez bir kazanç olacaktır*" demiştir. Turan, a.g.e. 176; Oğuz, a.g.e. 90.

⁴⁰² Kılıç, a.g.e. 19.

eğilimine girmiş ve daha önce olduğu gibi Alman silah fabrikalarının faydasına olan ticaret antlaşmaları imzalanmıştır⁴⁰³.

Alman konsolosluk raporlarına göre 1889-1898 yılları arası Almanya'dan yapılan silah ithalatının yaklaşık %60'nı Mauser ve Loewe fabrikalarından satın alınan piyade ve süvari tüfekleri teşkil etmiştir. ABD'nin İstanbul elçisinin 10 Nisan 1890 tarihli bir raporunda, Osmanlı ordusunda bir kaç yüz bin Mauser tüfeği bulunabileceği belirtilirken, 1897'de başka bir raporda Osmanlı ordusunun donatım ve cephanesiyle birlikte bir milyondan fazla Mauser tüfeğine sahip olduğu ifade edilmiştir⁴⁰⁴.

Başta Deutsche Bank olmak üzere Osmanlı coğrafyasının önemli merkezlerinde birçok Alman bankasına şube açma imtiyazı da verilmiştir. Bu imtiyazlar neticesinde 1882'de Osmanlı Devleti'ne ihracatı neredeyse sıfır olan Almanya'nın 1897'deki ihracatı %31.5'i bulmuştur. İngiltere, Avusturya ve Fransa'dan sonra Almanya, Osmanlı Devleti'ne en fazla ürün ihraç eden devletler arasında yerini almıştır. Almanlar, silah ve cephane ticareti ve demiryolu yapımı gibi iki önemli ekonomik alanda İngiltere ve Fransa'dan daha üstün duruma geçmeyi başarmışlardır⁴⁰⁵. 1888-1893 yılları arasında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği mallar %350 oranında artış gösterirken, Osmanlı'nın Almanlara ihraç ettiği ürünlerin %700'lere varan oranda arttığı görülmüştür⁴⁰⁶.

Sonuç olarak 1878-1890 yılları arasında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı ithalat %0.1-0.3 arasında gidip gelen çok cüz'i bir yeri varken, 1890-1900 yılları arasında ise %0.3-1.6 arasına yükselmiştir. Alman ticareti bu süre içerisinde %788.6'lık bir artışla

⁴⁰³ Rathmann, a.g.e. 66-70.

⁴⁰⁴ Önsoy, a.g.e. 99. ABD ile Osmanlı Devleti arasında 1869-1880 yılları arasında yoğun biçimde devam eden silah ticareti, 1880'lerin ortalarından itibaren Almanya'nın Osmanlı silah piyasalarına girmesiyle düşüşe geçmiştir. Alman silah endüstrisinin 1870'li yıllardan itibaren Osmanlı silah pazarına girmesiyle birlikte, Amerika ve Alman firmaları arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır. Bu yarışta kısa süre içinde Almanlar üstün duruma gelmişler. Nitekim Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne sattığı silah ve cephane kaleminin ithalat içindeki payı 1880-1882 yılları arasında %30,4'iken, 1900-1902 yılları arasında hiç silah ticareti olmamıştır. Ancak 1903'te Amerika William Cramp fabrikası ile bir antlaşma imzalanmasıyla Osmanlı bu ülkeden tekrar silah almıştır. Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı silah satışındaki gerilemenin arkasında başlıca üç etken yatmaktadır. Birincisi; Rusya ve İngiltere'ye karşı güçlü bir müttefik arayan Osmanlı Devleti, Almanya'nın siyasal, ekonomik ve askeri etki bölgesine girmiştir. İkinci olarak, Almanya'nın Avrupa'ya yaptığı demiryolu ağı sayesinde silahlar hem fazla miktarda hem de daha kısa sürede gelmekte idi. Bu okyanus ötesi alıma karşılık devlete daha az bir yük getiriyordu. Son olarak Ermeni sorunun ortaya çıkmasıyla birlikte Amerika'nın ülke içerisindeki misyonerlik faaliyetleri ilişkileri gerginleştirmiş, bu durum öncelikle silah ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Satış, İ. (2011). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Amerika Silah Ticareti *History Studies*, 3(Özel sayı), 306-307.

⁴⁰⁵ Rathmann, a.g.e. 65.

⁴⁰⁶ Avcı, a.g.m. 276.

Osmanlı pazarlarında hızlı bir artış göstermiştir. Buna karşılık Osmanlı dış ticaretinde ilk sırada bulunan İngiltere ve ikinci sırada bulunan Fransa'nın ithalatında çok yavaşta olsa ticari açıdan düşüş başlamıştır⁴⁰⁷.

Tablo 1.2. Ülkelere göre Osmanlı Devleti'nin ithalatı (Altın Lira)⁴⁰⁸.

Yıllar	Almanya		İngiltere		Fransa		Avusturya-Macaristan		İtalya	
	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer
1889	0.2	38.019	43.5	9.145.140	12.1	2.543.686	19.5	4.091.444	2.0	424.381
1890	0.3	63.256	43.3	9.922.780	12.4	2.833.604	20.1	4.606.695	2.2	499.780
1891	0.8	184.339	41.6	10.201.129	12.3	3.021.374	18.7	4.597.181	2.3	576.987
1892	1.1	279.781	40.0	9.781.508	12.1	2.962.906	20.9	5.099.196	2.4	580.050
1893	1.2	281.703	37.5	9.054.981	11.4	2.741.049	21.4	5.163.536	2.6	624.481
1894	1.3	307.125	38.7	9.315.224	11.4	2.742.210	20.2	4.862.967	2.7	655.892
1895	1.1	234.939	36.0	7.415.603	11.5	2.372.654	21.3	4.370.975	3.3	671.193
1896	1.0	209.143	40.1	8.567.739	9.8	2.100.939	19.7	4.202.991	3.3	698.829
1897	1.4	330.237	42.1	9.873.036	10.3	2.424.180	19.6	4.603.629	4.2	990.667
1898	1.6	436.467	38.6	10.284.973	9.3	2.474.030	19.7	5.231.310	5.2	1.386.946

Osmanlı toprakları üzerindeki ekonomik hedeflerini daha sağlıklı ilerletmek ve nüfuzunu sağlam bir zemine kavuşturmak amacıyla kültürel alanda da faaliyetlerini artırmanın gerekliliğini fark eden Almanya, bu amaçlarını hayata geçirebilmek için diğer Batılı devletlerin yaptığı gibi misyon çalışmalarına ağırlık vermiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde Osmanlı toprakları üzerinde eğitim ve sağlık kurumları kadar yardım kuruluşları da tesis edilmiştir⁴⁰⁹. Osmanlı topraklarında sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda kültürel açıdan da yayılma peşinde olan Almanya, bu doğrultuda Osmanlı topraklarında okullar açmak istemiştir. Bu fikirler doğrultusunda 1898'den itibaren İstanbul, İzmir, Beyrut ve Hayfa'da yeni okullar açmışlardır. Fakat bununla da yetinmek istemeyen Almanya Osmanlı topraklarında kendi ekonomik ve siyasal yayılımını kolaylaştırmak için XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı topraklarına 450 Protestan misyoner ve vaiz göndermiştir⁴¹⁰.

Almanların Osmanlı topraklarındaki kültürel yayılma faaliyetlerinin yüzeysel düzeyde kaldığı, buna rağmen okullar, hayır kurumları, yetimhaneler vb. şekilde bir yayılım gerçekleştirdikleri söylenebilir. 1898'de İstanbul, İzmir, Beyrut, Hayfa ve Selanik gibi merkezlerde sınırlı sayıda Alman okulu bulunmakta iken daha sonra ayrıntılı olarak

⁴⁰⁷ Çolak, a.g.m. 171.

⁴⁰⁸ Pamuk, Ş. (1995). *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*. Ankara: Devlet İstatistik Matbaası, 70-74.

⁴⁰⁹ Şimşek, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri (1860-1921). *History Studies* 8 (3), 152.

⁴¹⁰ Doğan, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde Alman Kültürel Yayılmacılığı: Maraş Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 3(2), 439.

değineceğimiz üzere II. Wilhelm'in ikinci seyahatinden sonra özellikle Ortadoğu'da Alman okullarının sayısında bir artış görülmüştür⁴¹¹. Bu okullar, Alman çıkarlarının ve ekonomik kuruluşlarının Yakındoğu'da ihtiyaç duyduğu gençleri yetiştirmek için açılmak istenmiştir. Okul konusunda diğer ülkelere göre geri kalmış olan Almanya bu açığını kolonilerle kapatmaya çalışmıştır. Özellikle Kudüs'te faaliyet gösteren Kudüs Birliği (Jerusalem-Verein), Protestan Birliği (Evangelischer Bund), Alman Doğu Misyonerleri Birliği (Deutsche Orient Mission) gibi cemiyetler Alman dışişlerinin desteğiyle bilhassa 1890'dan itibaren Protestanlığı ve Alman nüfuzunu bölgede yaymaya hız vermişlerdir⁴¹².

Bu noktada özellikle Anadolu'nun Doğu bölgesinde Gregoryen ve Katolik Ermenilerin protestanlaştırılması için çaba harcamışlardır. 1890'lı yılların başından itibaren bölgede Ermenilerin birbiri ardına isyan çıkarmaları birçok Hıristiyan misyon kuruluşunun bölgeye rahat bir şekilde yerleşmesine katkı sağlamıştır. Alman misyon kuruluşları da işte bu dönemde bölgeye ilgi göstererek Ermeni, dul, yetim ve yoksul çocuklara sahip çıkma istikametinde girişimlerde bulunmuşlardır. Diğer devletlerin Osmanlı topraklarındaki misyon faaliyetlerinin farkında olan Alman misyon kuruluşları bölgede söz sahibi olabilmek için Maraş başta olmak üzere Urfa, Antep, Harput, Diyarbakir, Van ve Muş gibi bölgelere papaz, doktor, hemşire, öğretmen ve bazı alanlarda uzman misyonerler göndererek bölgeyi tanıma, ihtiyaçların tespiti ve hepsinden önemlisi de Ermenilerin nüfus, inanç ve sosyal durumları hakkında ayrıntılı bilgi toplamaya başlamışlardır⁴¹³.

Yakındoğu'ya ulaşmak isteğinde olan Almanya'nın İngiltere, Fransa ve Rusya karşısında daha etkili şekilde mücadele edebilmesi için, II. Abdülhamid'in dostluğuna ve İslamcılık politikasına ihtiyaç duymuştur. Başka bir ifade ile Almanya, sömürgelerinde bulunan Müslümanları, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı kullanmak istemiştir⁴¹⁴. 1889 yılındaki ziyaret bu açıdan da anlamlıdır.

Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesinde sadece Almanların Osmanlı topraklarındaki çıkarları etkili olmamıştır. II. Abdülhamid de tahtını koruyabilmek için Almanya'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Alman sömürgelerindeki Müslüman nüfusun oldukça az

⁴¹¹ Beşirli, M. (2010). Kudüs'te Almanlar Tarafından Kurulan Bazı Hayır Müesseseleri ve Ortaya Çıkan Vergi Sorunları. *I. Uluslararası Tarih ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya, 104. Alman birliğinden önce Osmanlı Devletinden bulunan Alman okulları için bkz. Kılıç, a.g.e. 95.

⁴¹² Dursun, a.g.m. 515.

⁴¹³ Şimşek, a.g.m. 154-155.

⁴¹⁴ Turan, a.g.e. 35.

olması, Padişahın 1880'li yılların sonundan itibaren izlediği İslamcılık politikası için Kaiser'in şahsında güçlü bir destek bulmuştur⁴¹⁵.

1.3.2. Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları

Bu ziyaretin Osmanlı Devleti açısından, siyasal sonucu olarak şunu diyebiliriz ki; görünüşte dost olan bir imparatorun bu ziyaret sonunda devleti felaketle sonuçlanacak bir savaşa sürükleyip nihayetinde ise devletin tarih mezarlığına gömüldüğü uzun olaylar zincirinin ilk halkası olarak görmek pek yanlış olmayacaktır. Yani bu ziyaret Osmanlı-Alman ilişkileri kapsamında bir anlamda Osmanlı Devleti açısından sonun başlangıcını oluşturmuştur. Bu cümleden olarak aşağıda bu ziyaretin Osmanlı Devleti açısından nasıl sonuçlar doğurdu açıklanmaya çalışılmıştır.

Büyük bir olay olarak görülen II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği bu ziyaret devlet erkânını da etkilemiştir. Devlet adamları nezdinde imparatorun kendi ülkelerini ziyaret etmesi nedeniyle, Almanların kendilerine karşı Fransa ve İngiltere'den çok daha fazla güvenli bir dost olduğu düşüncesini artırmıştır. O dönemin bazı aydınları *"İmparator ikinci Wilhelm'in (1889) senesindeki Der'sa'âdet'i ziyareti Almanya siyaset-i Şarkîye'sinde mühim bir devre teşkil etmiştir. İmparator Wilhelm'in bu seyahatiyle aynı zamanda Türkiye'yi Avrupa âlemi siyasetinde hukuk-ı mütesavviyeye malik bir amel olarak tanıdığını ilan etmiştir. Şarkı soymak için İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tuttukları politikaya İmparator Wilhelm büsbütün yabancı kalmıştır. Bir Alman imparatoru misafir olduğu memleket hakkında amal-i siyâsiyye beslemez. Almanya hukuk-u medeniye ve İslamiyeyi, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tecavüzünden siyanet için elinden geldiği kadar çalışmıştır."* yorumlarında bulunmuşlardır⁴¹⁶.

Berlin Antlaşması'ndan sonra yalnız kalan Osmanlı Devleti yeni bir denge unsuru aramaya başlamıştır. II. Wilhelm'in 1889 yılındaki bu ziyareti Sultan'ın içerde ve dışarda itibarını artırırken, Almanya'yı da yeni denge unsuru olarak kabul etmiştir. Böylece bilhassa Rusya ve İngiltere'ye karşı Osmanlı Devleti'nin yalnız olmadığı açıkça ortaya konulmuştur.

⁴¹⁵ Turan, a.g.e. 36.

⁴¹⁶ Schipatich, (1917). *Alman-Şark Münasebat-ı Düveliyesinin Safahat-ı Maziye ve Hazırasıyla İnkişaf-ı Müstakbelesi*. (Müt: Selahaddin (Mütekaid Bahriye Binbaşısı)), Berlin: Alman Hükümet Matbası, 21.

Bu ziyaretten sonra II. Abdülhamid Alman iş adamlarına, sanayicilere ve silah satıcılarına karşı sempati ile bakmaya başlamış ve dış ticarete tercihini onlardan yana kullanmıştır⁴¹⁷.

Almanya'nın henüz sanayi kalkınmasını tamamlayamamış olması sebebiyle 1878-1885 arasında Osmanlı ihracatı içerisinde bir payı olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin geleneksel ihraç ürünlerini sanayi hammadde kaynakları oluşturmaktadır. Alman sanayi daha henüz bu hammaddeleri işleyecek fabrikaları kurmamıştır. 1886'dan itibaren Almanya, yavaş yavaş Osmanlı ihracatında yer almaya başlamıştır. 1886-1888'deki %0.1'lik pay 1890'lı yıllarda hızlı bir yükselişle %0.9'a çıkmıştır. Bu yükseliş 1890'dan itibaren daha da belirginleşmiş ve Almanya, ithalatta olduğu gibi rakipleri olan İngiltere ve Fransa'nın aleyhine Osmanlı Devleti'ndeki ihracat payını da artırmıştır⁴¹⁸.

Tablo 1.3. Ülkelere Göre Osmanlı Devleti'nden İhracat (1888-1898) (Altın Lira)⁴¹⁹.

Yıllar	Almanya		İngiltere		Fransa		Avusturya-Macaristan		İtalya	
	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer
1888	0.1	14.102	36.9	5.003.490	31.5	4.264.729	8.5	1.154.636	2.9	389.599
1889	0.4	53.582	38.5	5.833.920	28.1	4.269.510	8.9	1.354.321	4.6	689.746
1890	0.9	116.601	37.5	4.813.027	29.1	3.732.038	8.1	1.039.449	4.3	554.208
1891	0.9	139.962	44.7	6.863.024	29.4	4.507.002	8.0	1.232.270	3.5	543.655
1892	2.0	316.772	45.1	7.019.392	24.4	3.800.358	9.7	1.511.799	5.0	784.466
1893	2.2	294.662	43.3	5.735.983	26.8	3.558.257	10.0	1.328.652	3.6	469.860
1894	2.0	277.510	43.3	5.953.914	27.8	3.822.512	9.6	1.316.990	3.5	475.591
1895	2.7	415.974	41.2	6.395.114	25.5	957.073	12.3	1.909.039	3.6	558.137
1896	1.7	269.644	40.9	6.313.159	29.9	4.606.646	9.7	1.496.778	3.1	469.163
1897	3.1	455.131	40.1	5.929.074	29.4	4.330.394	9.3	1.369.218	3.3	485.850
1898	2.0	275.078	34.5	4.629.588	32.0	4.298.974	9.0	1.202.352	4.0	540.737

Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden ihraç ettiği ürünler, ithal ettiği ürünler kadar geniş değildir. Bu ürünlerin en önemli özelliği sanayi için gerekli tarım ürünleri, özellikle hububat olmalarıdır. 1880-1882'de Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden ithal ettiği mallar arasında en önemli payı hububat ürünleri oluşturmuştur. Mısırın da dâhil olduğu toplam hububat ithali %74 oranındadır. Sonraki yıllarda ihraç mallarının çeşidinde bir artış görülmektedir. Bu dönemde deri sanayi için önemli bir hammadde kaynağı olan meşe palamudu ile tütün Osmanlı ihraç ürünleri arasına girmiştir. Almanya'ya yapılan tütün ihracatındaki pay 1900-1902'ye gelindiğinde %300 artarak %16.0 çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde halı ve çeşitli

⁴¹⁷ Önsoy, R. (2008). *Türkiye'deki Almanya 1914-1918*. Ankara: Kütüphane Yayınları, 20.

⁴¹⁸ Çolak, a.g.m. 173.

⁴¹⁹ Pamuk, a.g.e. 71-74.

hayvan derileri ihracatı da başlamıştır. Bu dönemde Almanya'nın hububattaki payı gerilemeye devam ederken deri ihracatında bir artış söz konusudur⁴²⁰.

Tablo 1.4. Osmanlı Devleti'nden Almanya'ya Başlıca İhraç Edilen Mallar ve Bunların Toplam İhraç İçindeki Payı⁴²¹.

İhraç Edilen Ürünler	1880-1882	1890-1892	1900-1902	1910-1912
Çavdar	---	40.9	2.2	---
Mısır	32.6	2.8	2.6	---
Toplam hububat	41.4	60.9	11.4	4.3
Üzüm incir ve diğer meye	31.4	17.0	19.7	16.1
Meşe palamudu	---	4.6	4.7	3.5
Tütün	---	4.9	16.0	24.8
Yünlü mamuller (halı)	---	---	3.6	12.0
Fındık fıstık	---	---	---	4.3
Deriler	---	---	3.7	7.0
Afyon	---	---	---	3.8
Diğer	27.2	12.6	40.9	24.2
Toplam (bin sterlin)	75	766	1455	3203

Osmanlı Devleti'nde yapılan demiryollarına ekonomik açıdan bakıldığında devletin endüstriyel gücünü çökertirken tarımsal ekonomisini birçok yönden geliştirmiştir. Demiryollarının sağladığı ucuz ve kolay taşımacılık yeni ve geniş alanların tarıma açılmasını sağlamıştır. Bu durum özellikle tahıl üretimini etkilemiştir, çünkü büyük yer tutmasına karşın fiyatı düşük olan tahılın hayvan sırtında taşınması ücret olarak yüksek olduğu için tahıl taşımacılığı kısıtlı bir mesafeyle sınırlı kalıyordu. Ama 1890'lı yılların başında Anadolu Demiryolu'nun yapımına başlanmasıyla, Anadolu'nun iç bölgeleri hem İstanbul'un, hem Avrupa ülkelerinin tahıl ihtiyacını karşılamaya başlamıştır. Anadolu Demiryolu'nun işletmeye açılışının ilk yıllarında tahıl taşımada yılda 50.000 tona ulaşamazken 1902'ye gelindiğinde yıllık tahıl taşıması 400.000 tonu aşmıştır. Bu tahılın büyük bölümü tarıma yeni açılan topraklardan elde ediliyordu; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi yeni tarım alanları sürecini de demiryollarının varlığı başlatmıştır⁴²².

Demiryollarının Osmanlı tarımına etkisi bu kadarla da kalmamış, demiryolunun geçtiği bölgelerdeki mevcut çiftçi ailelere hızla yenileri eklenmiştir. Bu fırsatı iyi değerlendiren Osmanlı yöneticileri, Balkanlardan gelen Müslüman göçmenleri demiryolu boylarında açılan yeni tarım alanlarında iskân etmişlerdir. Demiryolu boylarına yerleştirilen göçmen sayısı daha demiryollarının ilk on yılı dolmadan 30 bini aşmıştır. Hatların geçtiği

⁴²⁰ Çolak, a.g.m. 173-174.

⁴²¹ Pamuk, a.g.e., 63.

⁴²² Quataert, D. (1985). 19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryolları. (Çev: A. Günlük), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.VI. İstanbul: İletişim Yayınları, 1631.

tarım bölgelerinde gözlenen çarpıcı ekonomik gelişmenin iki temel nedeni vardı: biri ucuz taşımacılık, diğeri ek insan gücüdür. Örneğin, Anadolu Demiryolu'nun geçtiği sancaklarda -İzmit, Kütahya, Ertuğrul ve Ankara- tarımdan alınan vergiler on yıldan az uzun bir zaman içinde %174 oranında artış göstermiştir. Bu artışı sağlayan başlıca neden ise tarımsal üretimdeki hızlı artıştır⁴²³.

Demiryollarının Osmanlı Devleti'ne sağladığı başka önemli yararlar da olmuştur. Örneğin, Rumeli ve Anadolu'da yapılan demiryolları sayesinde İstanbul'un Rusya, Romanya ve Bulgaristan buğdayına olan bağımlılığı iyice azalmıştır. Başkentin ekmek gereksinmesinin karşılanmasında yabancı kaynakların ağırlığı sürdüğü halde, İstanbul tahıl tüketiminin Anadolu ve Rumeli'de üretilip demiryollarıyla taşınan yerli tahılla karşılanma oranı %66 - %90 arasına kadar yükselmiştir. Demiryollarının sağladığı taşıma kolaylıkları ayrıca ihracatı da artırmış, böylece devletin dış borç açığının kapatılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca binlerce Osmanlı tebaası gişe memurluğu, makasçılık, istasyon şefliği ve koruculuk gibi yeni açılan işlerde istihdam olanağı bulurken, demiryollarının istihdama katkısı bu kadarla da kalmamış, doğrudan sağladığı iş olanaklarının yanı sıra tarlalardan istasyonlara kadar ürünü taşımak için gereken yeni iş alanlarının da doğmasına yol açmıştır⁴²⁴.

1880'li yıllarda Osmanlı toprakları olan Doğu Rumeli ve Makedonya da çıkan krizler, Alman silah firmaları ve bilhassa Krupp için iştah kabartan bulunmaz fırsat oluşturmıştır. Çünkü her çatışma ya da kriz ortamı, hem Krupp firması hem de diğer Avrupalı silah tüccarları için, yeni silah siparişleri ve yüksek kazanç demektir. Krupp firması, bu dönemde sadece Osmanlı Devleti'ne değil ona karşı faaliyet içinde olan küçük Balkan devletlerine ve bilhassa Yunanistan'a da silah satıyordu. 1875'den itibaren Yunanistan ve diğer Balkan devletleri, Türklerin aleyhine hızlı bir silahlanma yarışına başlamışlardı. Aralık 1885'te bu planlara yönelik olarak 100 milyon markın üzerinde iki borç antlaşması yapan Yunan hükümetinin, bu borcun büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'ne karşı silahlanmak için kullanacağı açıktır. Bu pazarda yine en önde giden Krupp, kredi antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra Yunanistan'a büyük miktarda top ve askeri malzeme satışını

⁴²³ Quataert, a.g.m. 1631.

⁴²⁴ Quataert, a.g.m. 1631.

sürdürmüştür. Krupp'un bu Balkan ülkelerine silah satmasından memnun olmayan Osmanlı hükümetinin, bunu engellemek için yapacak çok fazla bir şey de yoktur⁴²⁵.

Ekonomik kazanç çerçevesinde hareket eden Alman finans çevrelerine karşılık, siyasal çevre ise Osmanlı toprak bütünlüğünden yana bir politika takip etmiştir. Bu politikaları Yunanistan ile yapılan savaşta Osmanlı'nın desteklenmesiyle netlik kazanmıştır. Almanya'nın bu politikası her şeyden önce Osmanlı topraklarındaki Alman yatırımlarının tehlikeye düşmemesi için gerekliydi. Almanların bu tutumları Osmanlı yöneticileri üzerindeki etkilerinin daha da artmasına yol açmıştır⁴²⁶.

Demiryollarının devletin güvenliğine ve asayişin sağlanmasında da katkıları olmuştur. XVI. Kolordu'nun merkezi olan Ankara'ya demiryolu ulaştıktan sonra asayişin düzeldiği görülmüştür. Gerek vilayet bütçesi gelir kalemlerinin, gerekse aşar ve diğer vergi gelirlerinin yükselişi yine Ankara demiryolunun üretimi artırıcı etkisinin sonucudur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden koparılan topraklardan göç eden ve tarım tekniklerini daha iyi bilen Rumeli göçmenleri hat boyuna yerleştirilerek nüfus yoğunluğu sorunu çözümlenmiştir. 1893 yılından itibaren demiryolu hattı geçen bölgelerde tarım ve hayvancılık gözle görülür biçimde gelişmiştir⁴²⁷.

II. Wilhelm'in bu ziyaretinin politik yapıya olan etkisi yanında, moral yönü de olmuştur. Özellikle İslam âleminde hissedilir ölçüde belirginleşen bu yön "Bir büyük devletin taçlı hükümdarının ziyareti", İslam dünyasında derin etkiler bırakmıştır. Bu ziyaret, kısa zamanda Afrika ve Asya'daki İslam bölgelerinde duyulmuş ve artık "Almanya" ismi çok anlamlı ve sevimli hâl almıştır. Çünkü aynı zamanda II. Wilhelm Müslümanların Halifesi olan Sultanın, "gerçek dostu" olarak kabul edilmiştir. Bu kabulden sonra iki hükümdar arasındaki dostluk: "*Kaynaktan akan berrak su, iki hükümdarın temiz dostluğunun göstergesidir*" şeklinde sembolize edilmiştir⁴²⁸.

II. Wilhelm'in ilk ziyaretinden sonra Almanların elde ettikleri imtiyazlarla yapılan demiryollarının Osmanlı ekonomisine sağladığı yararlar yanında büyük zararları da

⁴²⁵ Beşirli, a.g.m. 125,127.

⁴²⁶ Özyüksel, M. (2011). Abdülhamid Devrinde Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi. *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. 3, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 312.

⁴²⁷ Özyüksel, a.g.e. 74,76.

⁴²⁸ Tepekaya, a.g.m. 44.

olmuştur. Demiryollarının geçtiği yollarda daha önce ulaşımı sağlayan kervancılar işsiz kalmışlar, bunlardan bir bölümü çevre bölgelerle demiryolları arasındaki taşımacılıkta iş bulmakla birlikte birçoğu açıkta kalmışlardır. İç bölgelerdeki Osmanlı esnaf ve zanaatkârı daha da büyük bir yıkımla karşılaşmıştır. El işçiliğine dayanan Osmanlı üretimi zaten yüzyıllardır daha ileri olan Avrupa'nın tehdidi altında kalmıştı. XVIII. Yüzyıl sonlarında başlayan Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan makine yapısı ürünler hızla küçük atölye yapısı mamullerin yerini almaya başlamıştır. Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nden ilk etkilenenler, kıyı kentlerindeki Osmanlı zanaatkârları olmuştur. İstanbul, Selanik, İzmir gibi büyük liman kentlerinde esnaf ve zanaatkâr loncaları çökerken, kıyıdan uzak iç kesimlerde çalışan zanaatkârlar mesleklerini onlarca yıl daha sürdürebilmişlerdir. Görece uzaklıkları ve Avrupa'dan gelebilecek fabrika ürünlerinin taşıma maliyetlerinin yüksek oluşu, buralarda el işçiliğinin rekabet gücünü koruyabilmesini sağlamıştır. Ne var ki, Ankara ve Konya'ya ulaşan demiryolları Avrupa sanayiinin olanca çeşitliliğiyle ve eskisinden çok daha ucuz olan, kitle üretimi ürünleri iç bölgelerdeki pazarları doldurmuştur. İç bölgelerdeki birçok kent ve kasabada el işçisi zanaatkârlar Avrupa fabrikalarında üretilen ürünlerin rekabetiyle ilk kez karşılaşmışlardır. Sonuçta, esnaf ve zanaatkârlar demiryolları yüzünden, önce müşterilerinin çoğunu, ardından da işlerini kaybetmişlerdir⁴²⁹.

Doğu illerinde 1890'lı yıllarda meydana gelen Ermeni olayları sonrasında ortada kalan Ermeni yetimlerin durumu, diğer misyoner teşkilatları gibi Alman misyonerlerinin de bu bölgede hızlı bir yapılanmaya gittiklerini, Alman misyonerlerin Maraş, Antep, Urfa, Diyarbakır, Harput, Sivas, Amasya hattında hummalı bir şekilde bilgi topladıkları gibi bu bölgelerde yetimhane açılması için de gerekli çalışmaları başlattıklarını ifade etmiştik. Genelde din adamları, öğretmen veya doktorlardan oluşan misyoner gurupları, çalışma bölgelerinde vaaz verme veya hastane/eczane kurma bahanesiyle öncelikle orada yaşayan Hristiyan cemaati yakından tanıma fırsatı bularak, bölgenin ihtiyaç durumunu araştırdıktan sonra o bölgede hastane, okul veya yetimhaneden hangisinin öncelikle açılması gerektiğini tespit etmişlerdir. Misyonerlerin bu şekilde rahat hareket edip Osmanlı vatandaşı olan Ermeni yetimlerini toplamaları başta II. Abdülhamid olmak üzere vilayet ve kazalardaki idari amirleri de rahatsız etmiştir. Padişah, yabancı devletlerin Osmanlı coğrafyasında tesis ettikleri eğitim ve sağlık alanındaki kurumları, taşranın gelişmesi ve modern imkânlarla kavuşması bağlamında değerlendirirken; misyoner teşkilatları ise bu kurumlar sayesinde

⁴²⁹ Quataert, a.g.m. 1631-1635.

gayrimüslim unsurları güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Dolayısıyla misyonerlerin hedefleri ile Osmanlı idarecilerinin bakış açısı örtüşmediği için bu durum padişahın zamanla misyonerlere karşı cephe almasına neden olmuştur. Padişah, misyon yardım kuruluşlarının çalışmalarını Batılı devletlerin politik aracı olarak gördüğünden kontrol altında tutmaya çalışmıştır⁴³⁰.

⁴³⁰ Şimşek, a.g.m. 158-160.

2. BÖLÜM

İMPARATOR II. WILHELM'İN 1898 TARİHLİ İKİNCİ TÜRKİYE ZİYARETİ

2.1. İkinci Ziyarete Zemin Hazırlayan Gelişmeler

2.1.1. II. Wilhelm Dönemi Alman Dış Politikası

Avrupa'da karmaşık bir ittifak sistemi ile Almanya'nın güvenliğini sağlamaya çalışan Bismarck, 1888 yılında imparator olan II. Wilhelm ile anlaşmazlığa düşmüştür. “*Endüstri üretiminin görülmemiş ölçüde arttığı, endüstriyi beslemek için hammadde gereksiniminin kendisini kuvvetle hissettirdiği, Avrupa'yı Avrupalılara dar ettiği*” bir dönemde sanayisi gelişen Almanya sömürge ihtiyacını daha fazla hissetmeye başlamıştır. Fakat Almanya'nın denizaşırı yayılmasına Bismarck'ın ısrarla karşı çıkması, II. Wilhelm ile aralarının açılmasına neden olmuştur⁴³¹.

II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne yaptığı ilk ziyaret ve bu dönemde Rusya'ya karşı izlediği politika Bismarck ile arasını daha da açmıştır. Bu sırada ordu komutanı olan General A. von Waldersee ve Baron von Holsetein Almanya'nın baş düşmanı olarak Rusya'yı gördükleri için bu konuda II. Wilhelm'i de etkileyerek yanlarına çekmişlerdir. Böylece Bismarck'ın dış politikada 30 yılda özenle geliştirdiği denge siyaseti çökme eğilimine girmiştir. Bismarck'ın siyasetten çekilmesinden sonra artık savaşa doğru dolambaçlı, fakat önlenemez bir yolculuk başlamıştır⁴³².

İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletlerden farklı olarak “ihtiyatlı-uzlaşmacı ve iktisadî nüfuz edici” bir dış politika takip eden Almanya'nın bu politik yaklaşımı, sanayi ve banka sermayesi ile yakın ilişki içinde olan II. Wilhelm'in, 1890'da, Bismarck'ı görevinden azletmesine kadar sürmüştür⁴³³. Böylece Bismarck'ın II. Wilhelm'le çatışmaya girip görevinden ayrılmasından sonra Almanya'da ihtiyatlı dış politika sistemi terk edilmiştir⁴³⁴.

⁴³¹ Winterstetten, K. V. (2011). *Berlin-Bağdat Alman Yayılmacılığı ve Osmanlı Politikaları*. (Çev: F. Yılmaz) İstanbul: İz Yayıncılık, 10.

⁴³² Timur, a.g.m. 29.

⁴³³ Reyhan, a.g.m. 4-5.

⁴³⁴ Bostancı, I. I. (2010). Almanya'nın Filistin Bölgesine Yönelik Politikası ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Bölgeye Ziyareti. *XVI. Türk Tarih Kongresi*, C. IV/ II, Ankara: TTK Yayınları, 553.

II. Wilhelm'in Haziran 1888'de imparator olmasının ardından dünyadaki dengeleri sarsacak yeni bir dönem başlamıştır. Henüz genç bir devletin imparatorluk makamına gelen II. Wilhelm'in hedefi bu Avrupa devletini bir dünya imparatorluğuna dönüştürmektir. Bu durum aynı zamanda uzun süredir Realpolitik eksenine oturtulmuş olan Alman dış politikasının Weltpolitik'e evrilmesi anlamına gelmektedir⁴³⁵. Böylece II. Wilhelm, Bismarck'ın uyguladığı bölge ve denge siyasetinden vazgeçerek dünya siyasetine yönelmiştir⁴³⁶. 1871-1890 yılları arasında Bismarck'ın takip etmiş olduğu ustaca politika Almanya'ya Avrupa'da üstünlük sağlayan temel faktör olurken 1890'dan itibaren Alman dış politikasının temel yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünün sona ermesi ve bir denge durumunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁴³⁷.

II. Wilhelm imparator olduktan sonra diğer emperyalist devletler gibi yayılcı bir politika izlemeyi amaçlamış, bu durum Başbakan ile arasında dış politika konusunda görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır⁴³⁸. Bu görüş ayrılıklarını şu şekilde özetleyebiliriz. Bismarck, Avusturya'dan başka Rusya'nın da Almanya'nın yanında yer almasına önem verirken, II. Wilhelm ise bu görüşe karşı çıkmıştır. II. Wilhelm'e göre Pangermen bloğuna Rusya değil, denizlerde güçlü olan İngiltere katılmalıydı. Bismarck, Alman dış politika faaliyetlerini Avrupa kıtası dışına çıkarmamaya özen göstermiş ve Almanya'nın deniz aşırı sömürgelerle uğraşmasının Avrupa'daki durumunu zayıflatacağına inanırken, II. Wilhelm ise Bismarck'ın aksine Almanya'nın büyük devlet olabilmesi için onun da sömürgecilik yapması ve münasebetlerini dünya çapında genişleterek bir dünya politikası takip etmesi gerektiği düşüncesinde olmuştur⁴³⁹.

Bismarck'ın görevinden ayrılması ile Alman dış politikasının sevk ve idaresini eline geçiren II. Wilhelm, benimsediği dış politikayı da istediği gibi uygulayamamıştır. 1887 yılında barışın sürekliliği için yapılan Alman-Rus Antlaşması'nın⁴⁴⁰ 1890 yılında süresi

⁴³⁵ Ediz, a.g.m. 52.

⁴³⁶ Tepekaya, a.g.m. 42.

⁴³⁷ Yılmaz, a.g.e. 6.

⁴³⁸ Özyüksel, (2011), a.g.m. 294.

⁴³⁹ Armaoğlu, (2014:b). a.g.e. 41-42.

⁴⁴⁰ Üçok, a.g.e. 167. Bismarck'ın istifasından sonra Almanya'nın en önemli gündem maddesi Rusya ile Güvenlik Antlaşması'nın yenilenmesi meselesi olmuştur. Bismarck'ın oğlu Herbert von Bismarck'ın da babasıyla birlikte görevinden ayrılmasından sonra Dışişleri Bakanı olan Baron von Marschall ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Baron von Holstein, 1887 Alman-Rus Güvenlik Antlaşması'nı incelemişler ve bunun 1879 yılında yapılan Almanya-Avusturya ittifakı ile çeliştiği kanaatine varmışlardır. Çünkü Almanya, bu antlaşmada Rusya'nın Balkanlar'daki siyasetini destekleyeceğini taahhüt etmiştir. Bu durum aynı zamanda Avusturya'ya

dolmuştur. Rusya'nın isteğine rağmen Kaiser'in bu antlaşmayı yenilememesi, Rusya'nın Almanya'dan uzaklaşarak Fransa'ya yaklaşmasına sebep olurken İngiltere'yi Almanya'nın yanına çekmek için harcanan çabalar da hiçbir netice vermemiştir. Aktif bir sömürgecilik politikası takip eden, II. Wilhelm, Almanya'nın hemen bütün dünyaya yayılmasına ve diğer devletlerle çatışmalar içine girmesine sebep olmuştur⁴⁴¹.

II. Wilhelm'i sömürgeci bir politika izlemeye iten sebepler aslında kişiliği ve siyasi görüşlerinden ziyade, kısa sürede hızla gelişen Alman endüstrisinin, yeni pazarlara ve ucuz hammadde kaynaklarına duydukları ihtiyaçtır. Ayrıca iktisadi faktörün yanısıra, dönemin siyasi koşulları dikkate alındığında Almanya'da alternatif bir politikanın uygulanabilirliği zor görünmektedir. Zira Almanya'da bu dönemde alternatif bir politika üretecek ve bunun arkasında kararlı bir şekilde duracak siyasi bir parti de yoktur⁴⁴².

Bismarck'ın görevden ayrılması Avrupa sistemini etkilemekte gecikmemiştir. 1890 yılında yenilenmesi gereken Almanya-Rusya Antlaşması'nın yenilenmemesi sonucu Ağustos 1891'de Fransa ve Rusya "barışın tehdit edilmesi halinde uyum içinde hareket etmeye" karar vermişler, bir sene sonra ise iki devlet arasında bir askeri antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma 1894 yılında Rus Çarı III. Alexandr ve Fransa hükümeti tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Fransa-Rusya ittifakı gerçekleşmiş ve Avrupa denge sistemi çökmüştür⁴⁴³. Gerek Fransa gerekse Rusya yapılan bu antlaşma ile politik yalnızlıktan kurtulmuşlar ve bir ölçüde Almanya'ya karşı denge oluşturmuşlardır⁴⁴⁴. Kısacası, Alman dış politikası radikal bir değişim geçirmiş ve bunun sonunda da Üçlü İttifak karşısında, Üçlü İtilaf dediğimiz Fransa, Rusya ve İngiltere bloku bir denge unsuru olarak oluşmaya başlamıştır.

II. Wilhelm'in Rusya ile antlaşmayı yenilememesi Rusya'yı, Fransa'ya yaklaştırmak, buna karşılık İngiltere'ye yaklaşmak isteyen Almanya'nın bu politikası başlangıçta başarılı olmuş ve iki devlet arasında 1890 yılında bir antlaşma imzalanmıştır⁴⁴⁵. Fakat Rusya

karşı Rusya'nın desteklenmesi anlamına geliyordu. Genelkurmay Başkanı Alfred von Waldersee'nin de aynı görüşte olması nedeniyle Almanya-Rusya Güvenlik Antlaşması yenilenmemiştir. Soy, H. B. (2002). II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid. *Türkler*, C.13. Ankara: YTY, 26.

⁴⁴¹ Yılmaz, a.g.e. 7.

⁴⁴² Özyüksel, (2011), a.g.m. 294.

⁴⁴³ Timur, a.g.m. 29.

⁴⁴⁴ Uçarol, a.g.e. 296.

⁴⁴⁵ Helgoland-Zengibar olarak adlandırılan bu antlaşmaya göre Almanya, Vitu ve Somali topraklarını ve Uganda üzerindeki haklarını İngiltere'ye bırakırken, Zengibar adasını da, İngiliz koruyuculuğuna vermiştir. Buna karşılık İngiltere, Helgolan adasını Almanya'ya vermiştir. Üçok, a.g.e. 168.

güneydeki emellerine engel olarak Avusturya'nın yanında İngiltere'yi de gördüğü için yapılan bu antlaşma Almanya-Rusya arasını daha da açmıştır⁴⁴⁶. Bu durum Almanya'ya, İngiltere'yi kazandırmamakla birlikte, Rusya'nın Fransa'ya daha fazla yaklaşmasına sebep olmuştur. Almanya ile İngiltere arasındaki yakınlık geçici bir süreliğine sağlanmış fakat bu durum bir süreklilik kazanmadığı için II. Wilhelm döneminde ne Rusya ile ne de İngiltere ile tam bir ittifak ve dostluk kurulamamıştır.

1890'ların ortalarından itibaren, Avrupa'nın sınırlandırmalarını çiğnemeye başlayan Almanya, İngiltere'nin denizdeki üstünlüğüne meydan okumakla birlikte donanmanın kurulması için bir program başlatılmıştır. II. Wilhelm'in gözü pek tasarımlara sahip olmasına rağmen bunları kontrol edebilecek siyasal bilgeliğe sahip değildir. Babası ve dedesi kadar disiplinli olmayan II. Wilhelm, Büyük Friedrich'i örnek alarak ordu ve donanma komutanlarını, sivil bakanlarından veya Reichstag'dan daha fazla dikkate almış ve onlara askeri hususlar için kesin bir öncelik hakkı tanımıştır. Bununla beraber, "*Alman Reichi'ni şekillendiren parlamentoların kararları değil, askerler ve ordu*" olduğuna inanmıştır⁴⁴⁷.

2.1.2. Alman Dış Politikasında Osmanlı Devleti'nin Yeri

Hızla gelişen sanayi üretimine hammadde ve pazar bulma konusunda diğer Avrupa devletlerinden geri kaldığı için bu durumun acısını çıkarmak istercesine Baltık'tan Basra'ya kadar uzanacak büyük bir dünya imparatorluğu kurmayı hayal etmeye başlayan Almanya bu doğrultuda gözünü Ortadoğu'ya çevirmiştir⁴⁴⁸. Bu yeni politika çerçevesinde Osmanlı Devleti ile yakınlaşmak, II. Wilhelm'in siyasi ve ekonomik yükselişinde Alman dış politikasının temel hedeflerinden biri haline gelmiştir⁴⁴⁹. Fabrikalar için hammadde ve

⁴⁴⁶ Üçok, a.g.e. 168.

⁴⁴⁷ Lee, a.g.e. 160.

⁴⁴⁸ Engin, V. (2017). *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. (Baskı 6), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 38. Alman dış politikasını Bismarck öncesi ve sonrası diye iki döneme ayıran Blondel durumu şöyle özetlemiştir. "*Prens Bismarck zade-i deha ve teşebbüsü olan kuvvetli büyük Almanya o dâhinin zaman-ı idaresinde tekmil Avrupa'ya ve hatta bütün cihana ferman-fermâ olmuş idi. Fakat o günler çokdan geçmiştir. Bugün o muazzam devletin re's-i-kârında bulunanlar bu takım mesâ'il-i dahiliyye ve hariciyye karşusunda bulunuyorlar ki o mesâ'il kendilerine endişe tevliid itmekden bir an hâli değildir. (...) Almanya'da kuvvetli bir ordu bir vasıta-i sulh ve salah telakki olunmaktadır. Niçün? Çünkü: (beyne'l-millet bir teşevvüş vukuunda onunla ifa-yı tesir ve tazyik idilmelidir) fikri perverde idiliyor. İsteniliyor ki; bu alet-i tehdidkâr sayesinde daha vasi' müsaadat koparılsun ve karşularında oturan müzakereciler bununla tehdid ve tahviif idilebilsün. Bugün, kuvve-i maddiyyeye istinad iderek, herhangi bir mutalabenin derece-i vüsatını ve bir itilaf ve ittihadın suver ve eşkâlini tayin ve tehdid itdirmek hususı kabil-i tervic bir keyfiyyet degildir. Bununla beraber Almanya'nın takib itdiği maksad budur. (...) Almanlar hükümetlerinin eskisi gibi kendilerini hüsn-i idare itmedigini ve devletin vaziyetini nevan-mâ duçar-ı mazallata itdigini iddia ediyorlar ki bu tamamen doğrudur.*" Blondel, J. (1332). *Bismarck'tan Sonra Alman Siyaseti*. (Çev. Raşid Edhem), Dersaadet, 8-12.

⁴⁴⁹ Ediz, a.g.m. 52.

mamulleri için pazar bulma ihtiyacı, Osmanlı topraklarının başta petrol olmak üzere maden yatakları bakımından zengin olması, kurulacak olan Berlin-Bağdat demiryolu hattı ile Basra Körfezi'nde etkin olarak İngiltere'ye karşı avantaj elde etme ve Osmanlı'nın dağılması durumunda gerekli payı alma düşünceleri II. Wilhelm'in, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesinde rol oynamıştır⁴⁵⁰.

Alman dış politikasındaki değişimin yönünü Bismarck ve halefi Caprivi'nin yaklaşımları çok güzel özetlemektedir; Bismarck *“İstanbul'dan gelen posta çantasını açmak zahmetine bile katlanmam (...) Bütün Balkanları tek askerin kemiğine değişmem”* diyecek kadar iç ve dış siyasette “Avrupa Uyumunu”nu sürdürmek istemekte iken; halefi Caprivi *“Ya mal ya da insan ihraç etmek zorundayız. Bu kadar artan nüfusla yaşayamayız”* demektedir⁴⁵¹.

II. Wilhelm ile birlikte Alman dış politikasının yeni bir sürece evrilmesinde düzenli olarak yeni pazarlara ve hammaddeye ihtiyaç duyan endüstriyel gelişme etkili olmuştur⁴⁵². Fransız bir dergi II. Wilhelm'in dış politikasını şu şekilde açıklamıştır⁴⁵³.

Almanya'nın askeri gücü var. Almanya'nın siyasi gücü var. Bir deniz gücü kurmaya da çalışıyor. Fakat asıl ihtiyacı olan şey manevi destektir. Dünya sahnesinde prensip sahipliği rolünü oynamaya çalışıyor. Dünya çapında itibarını Protestan ve Katolik, Hristiyanlığın koruyuculuğuna dayamak, dağılık Alman nüfuzunu yerleştirmek, dünyanın her tarafında, Alman idealini yayacak, Alman mallarını kullanacak, Hz. İsa'dan söz ederken Alman İmparatorundan söz etmiş olacak, dini ya da iktisadi çıkarlara sahip taraftarlar bulmak istiyor. II. Wilhelm'in dünya politikasının hedefi budur.

Daha önce bahsedildiği gibi kolonyalizm çalışmalarında Almanya diğer Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalmış ve Alman emperyalizminin henüz gelişim sürecinde olduğu bir dönemde dünyadaki en önemli pazarlar ve stratejik noktalar Avrupa'nın diğer devletleri tarafından çoktan paylaşılmıştır. Bu dönemde Afrika, Uzak Doğu ve Pasifikteki sınırlı kolonileri, Avrupa'nın hammaddeye en çok ihtiyaç duyan siyasi gücü olarak Almanya'ya yetecek derecede kaynak sağlamamaktadır. Daha güçlü bir Alman nüfuzu, stratejik olarak Almanların İngiltere karşısında Ortadoğu'da caydırıcı bir güç olarak durmasını sağlayabilirdi. Bunun yolu artık diğer Batılı güçlerin eskiden yaptığı gibi klasik

⁴⁵⁰ Karal, a.g.e. C.VIII. 171-172; Rathmann, a.g.e. 71.

⁴⁵¹ Reyhan, a.g.m. 5.

⁴⁵² Avcı, a.g.m. 267.

⁴⁵³ Earle, a.g.e. 148.

kolonyalizmden geçmiyordu. Geriye bir tek yol kalır o da Türkçe karşılığı barışçı sızma anlamına gelen “pénétration pacifique” metoduyla Osmanlı Devleti’nin zenginliklerine ulaşmaktır. II. Wilhelm ile başlayan Alman dış politikasının Osmanlı Devleti’nde izlediği politika bu kavramla açıklanmıştır. Bismarck’ın aksine II. Wilhelm’in Osmanlı’ya yaklaşımı ve ondan beklentileri çok farklı olmuştur. Bismarck için Pameronyalı bir askerin kemikleri kadar değeri olmayan Doğu II. Wilhelm’in rotası haline gelmiştir. II. Wilhelm “*artık gözlerini Anadolu ve Mezopotamya’nın geniş ve bakir topraklarına ...*” çevirirken II. Abdülhamid’in davetkâr tutumu onu cesaretlendiren önemli bir etken olmuştur⁴⁵⁴.

II. Wilhelm’in dış politikada takip ettiği siyaset sonucu Almanya, Avrupa’ya sıkışmış kıtasal güç olmaktan çıkarak dünya gücü olma yolunda yeni bir yapıya bürünmüştür. Almanya’nın Doğu Afrika kolonisinde vali olan Eduard von Lieberd; “*Koloni sahibi olmak, dünya egemenliğinde güç ve pay sahibi olmak demektir.*” diyerek II. Wilhelm’in uygulamaya koyduğu yayılmacı siyasete destek olmuştur⁴⁵⁵. Bu siyasetin önemli savunucularından olan Alman Başbakanı Bernhard von Bülow’un 1898’de “*Almanya güneşte bir yer bulmalı*” söylevi dış politikanın yeni sloganı olurken⁴⁵⁶ “*Almanya için Fırat ve Dicle sahilleri, İran Körfezi ile Akdeniz arası yatırım ve nüfuz bölgeleri olmalıdır.*” diyerek aktif Doğu siyasetine bakışını ortaya koymuştur⁴⁵⁷.

Almanya’nın Osmanlı’ya sempati duymasının en önemli nedenlerinden birisi de olası bir savaşta Almanların Panislamizm düşüncesi ekseninde Osmanlı Sultanı’nın cihad ilanıyla düşmanlarına karşı Müslüman halkı yanına alabilme planıdır. Böylece İngiltere ve Fransa’ya karşı büyük ayaklanmaların fitilini ateşleyerek onları kendi kolonilerinde Müslümanların eliyle vurabilecektir. Bu düşüncenin siyasi arenadaki ilk girişimlerini hayata geçirmeye başlayan Alman Dışişleri, İngiltere’nin İslam coğrafyasındaki gücünü kestirebilmek ve bu gücü kırabilmek için bu ülkelere propaganda amacıyla gönderdiği bilim adamı ve bürokrat sayısını artırmıştır⁴⁵⁸.

Kaiser’in Müslümanları Rusya ve İngiltere’ye karşı kullanılabileceği görüşünün oluşmasında “*Müslümanların Almanya’nın doğudaki hedeflerine ulaşması için faydalı*

⁴⁵⁴ Avcı, a.g.m. 268.

⁴⁵⁵ Avcı, a.g.m. 266-267.

⁴⁵⁶ Kılıç, a.g.e. 24.

⁴⁵⁷ Kocabaş, (2003), a.g.e. 31.

⁴⁵⁸ Avcı, a.g.m. 274.

olabileceğini” söyleyen Kahire Konsolosluğu’nda ateşe olarak görevli olan diplomat ve arkeolog Max von Oppenheim’in önemli bir etkisi olmuştur. Rusya ve Fransa kolonilerinde 100 milyondan fazla Müslüman nüfus barındırırken Almanya ise sınırlı olan kolonilerinde çok az Müslüman nüfusa sahiptir. II. Wilhelm, padişahın bir halife olarak İslam dünyasındaki konumunu iyi bildiği için bu temel düşünceyle 1898 yılında gerçekleştirdiği ikinci seyahatinin iki halkın yakınlaşmasına büyük bir katkıda bulunacağını açıklamıştır. Her ne kadar seyahatin amacı Kudüs’teki Erlöserkirche Kilisesi’nin açılışı olarak görünse de aslında II. Wilhelm, 9 yıl sonra yaptığı ikinci ziyaretiyle Weltpolitik düşüncesini bir adım daha ileri götürmek istemiştir⁴⁵⁹.

2.1.3. İkinci Ziyaret Öncesinde Osmanlı Devleti’nin Dış Politikası ve Dış Politikada Almanya’nın Yeri

II. Abdülhamid’in dış politikasını önemli oranda etkileyen ve 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması, ister Avrupa devletleri açısından olsun, ister Rusya ve Balkanlar açısından olsun, tatmin edilmemiş hırsların bir dengesizlik belgesi olarak ortaya çıkmıştır. Topraklarını parça parça kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti bu antlaşmadan sonra birçok büyük sorunla karşılaşmıştır. Daha sonra milletlerarası krize dönüşmüş olan bu sorunlar Girit, Ermeni ve Balkanlarda ortaya çıkan sorunlardır⁴⁶⁰.

Berlin Antlaşması ile Balkanlar yeniden şekillenmiş, ama aynı zamanda ileride ortaya çıkacak pek çok çatışmanın da tohumları atılmıştır. Çünkü bu antlaşma ile muhtariyet kazanan Bulgaristan durumundan pek memnun değildir. Berlin’den önce imzalanan Ayestafanos Antlaşması’nda Ege Denizi’ne kıyısı olan bir Bulgaristan’ın kurulması öngörülmüştür. Berlin Antlaşması’ndan sonra da bu hedefinden vazgeçmeyen Bulgaristan, Rusya’nın da desteğini alarak 1886 yılında Doğu Rumeli’yi topraklarına katmıştır. Fakat esas hedefi Büyük Bulgaristan’ı gerçekleştirmek olduğu için Makedonya’yı da topraklarına katmayı hedefleyen Bulgaristan böylece Ege Denizi’ne çıkışı tekrar elde etmiş olacaktır. Sırbistan ve Yunanistan’ın da Makedonya’yı elde etmek istemeleri sonucunda bu bölge burayı elde etmek isteyen devletlerin desteğiyle oluşturulan terör örgütleri ve çetelerin savaş alanı haline gelmiştir⁴⁶¹. Balkanların barut fıçısına döndüğü bu yıllarda II. Abdülhamid

⁴⁵⁹ Avcı, a.g.m. 275.

⁴⁶⁰ Armaoğlu, (2014:a) a.g.e. 522-543.

⁴⁶¹ Engin, a.g.e. 30-31.

Balkan politikasını, Küçük Balkan devletlerinin aralarındaki ihtilaflı konularda onları körükleyerek Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmelerini önlemek şeklinde oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nın sonucu olarak bir taraftan Balkanlarda çıkan olaylarla ilgilenirken, diğer taraftan yine bu antlaşma ile kendilerine bağımsızlık verileceğini düşünen Ermeni isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. 1885'te gerçekleşen Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması hareketi Ermenileri de harekete geçirmiştir. Özellikle 1890 yılından itibaren Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde terör ve isyan faaliyetlerine girişen Ermeniler zaman zaman İstanbul'da da karışıklıklara sebep olmuşlardır⁴⁶².

Ermeni hadiseleri dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zaafı bir avantaj olarak görenler, 6 Şubat 1897'de Girit'te isyan başlatmışlardır. İstanbul'dan beklentilerini masa başında alamayacaklarını gören Yunan orduları Tesalya sınırını geçerek Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. 17 Nisan'da başlayan savaş, 19 Mayıs 1897'de ateşkesin sağlanmasıyla sona ererken 4 Aralık 1897'de barış sağlanmıştır⁴⁶³. İstanbul'da yapılan konferans ile taraflar barış antlaşması imzalamış; savaş meydanında başarı sağlayan Osmanlı Devleti elde ettiği başarıya rağmen aynı başarısını barış antlaşmasında gösterememiştir⁴⁶⁴.

II. Abdülhamid dış politikada yaşadığı sorunlar çerçevesinde Almanya'ya çeşitli bakımlardan yakınlık duymuştur. İlk olarak daha şehzadelğinde çıktığı Avrupa gezisinde Prusya'nın kudretine hayran olan II. Abdülhamid'e göre, Alman İmparatorluğu içinde Müslüman halkın olmamasından dolayı iki ülke arasında bir çıkar çatışması, Müslümanlar üzerinde bir üstünlük yarışması çıkması da beklenemezdi⁴⁶⁵. Ayrıca İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı tebaası olan azınlıkları kışkırtması, İngiltere'nin meşruti yönetimi teşvik etmesi Sultanı da ürkütmüştür. Hâlbuki diğer büyük güçlerle karşılaştırıldığında, Almanya Balkanlardaki etnik yapı üzerinde kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmamış üstelik kendisinde otoriter bir gelenekten geldiği için II. Wilhelm, Osmanlı mutlakiyetini hoşgörüyü

⁴⁶² Armaoğlu (2014:a) a.g.e. 559; Engin, a.g.e. 42-43.

⁴⁶³ Çetinsaya, a.g.m. 391-392.

⁴⁶⁴ Armaoğlu, (2014:a) a.g.e. 562.

⁴⁶⁵ Ülman, a.g.m. 284.

değerlendirmiştir. Bu durum, Almanya ile Osmanlı Devleti'ni birbirine daha da yakınlaştırmıştır⁴⁶⁶.

Berlin Kongresinin ardından “Panislamcı” bir politika takip etmeye başlayan II. Abdülhamid, bu şekilde İngiliz ve Fransız kolonilerindeki veya Rus egemenliğindeki Müslümanları Osmanlı halifesi liderliğinde bu güçlere karşı birleştirmeyi planlamıştır. Aynı zamanda bu politika Osmanlı Devleti'ni Müslüman ülkelerde sömürgesi bulunmayan Almanya'ya yaklaştırmıştır⁴⁶⁷. Belirtilen bu nedenlerin II. Abdülhamid'i, kurulacak bir yakınlığın kendi saltanatına bir tehlike getirmeyeceğini, hatta onu güçlendireceğini düşünerek, Almanya'ya daha fazla yaklaştırdığı söylenebilir.

2.2. II. Wilhelm'in İkinci Türkiye Ziyareti

2.2.1. Ziyaret Öncesi Yapılan Hazırlıklar

II. Wilhelm'in 1898 yılında gerçekleştirdiği ikinci ziyaret kuşkusuz Osmanlı-Alman ilişkileri ve bunun uluslararası arenadaki yankılanması bağlamında bir dönüm noktası olmuştur⁴⁶⁸. Alman imparatorunun Osmanlı topraklarına yaptığı ziyaretlerin en önemlisi olan bu ziyaret İstanbul'la sınırlı kalmamış, bazı ince siyasi ve iktisadi hesaplar çerçevesinde o günkü konjonktürde bir takım beklentilerini ve hedeflerini gerçekleştirmek için Suriye ve Filistin'e kadar uzanmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen bu ziyaret gerek bir gövde gösterisi gerekse Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun artmasında etkili olmuştur. Osmanlı ve Avrupa basınında büyük yankı uyandıran bu ziyaret Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve kültürel yapısında derin izler bırakmıştır. Görüldüğü üzere II. Wilhelm'in bu ziyareti çok hedefli ve yönlü bir ziyaret özelliği taşımaktadır.

Avrupa'da, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, “hasta adam” olarak nitelenen Osmanlı Devleti ile Almanya arasında artarak devam eden yakınlaşmanın en belirgin

⁴⁶⁶ Reyhan, a.g.m. 9.

⁴⁶⁷ Osmanlı aydınları arasında da Ortadoğu'nun kalkınması için Almanya ile ittifakı savunular mevcuttur. Bunlardan biri olan Bunyar Vaylet şöyle demektedir: “*Almanya, diğer devletlerin müstemleke politikasını takip etmemek üzere ortaya atılıyordu. Dünya'nın bütün devletleri müstemleke usûlü ile bir saha-i iktisadî ihzar itdikleri halde Almanya'nın siyasî müstemleke usûlüne rağbet itmeyerek Türkiye'nin siyaset-i dahiliyye ve hariciyyesine yani Anadolu'nun istikbâline halel getirmeden yalnız bir saha-i iktisadide sebat göstermesi işidilmemiş bir yenilik olduğu için İngilizleri hiçbir dürlü inandıramıyorlardı. Türkiye, inkişâfatının tarik-i tabiisini takiben yoluna devam iderek istediği vasıtaları istimal idecek ve bugün ki heyuladaki tezahüratı vechile (vasıta, sebep) her zaman Almanya ile bir “ittihâd-ı menfaat” halinde bulunacaktır. Bu hareket tabii bir vakadır; değil bütün Avrupa hükümetleri bile! Mümanaat etmek nezaketsizliğinde bulunamazlar.*” Vaylet, B. (1332). *Şarkta İngiliz-Alman Rekabeti*. (Ter. Bedii Fikri), Dersaadet, 32-33, 201-202.

⁴⁶⁸ Özyüksel, a.g.e. 113.

özelliği, II. Wilhelm ile II. Abdülhamid arasındaki şahsi dostluk olmuştur. Elbette bu dostluğun faydacı gerekçeleri de vardır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, dış siyasette Almanya'ya dayalı denge politikasını takip ederken, II. Wilhelm de, dünya siyaseti için Osmanlı topraklarına barışçıl yollarla yayılma ve nüfuz kazanmanın araçlarını elde etmiştir. Bu hedefi için eline geçen her fırsatı değerlendiren Almanya'nın elde ettiği fırsatlardan biri de, Kudüs'te bir Protestan kilisesi (Erlöserkirsche Kurtarıcı Kilisesi/Hz. İsa Kilisesi) inşası olmuştur. Almanya bu kilise ile bölgedeki Alman Protestanlarını İngiliz himayesinden kurtaracak, ayrıca Kudüs'te satın alınan Hz. Meryem'in İstirahatgâhı'nı (La Dormition de la Sainte Vierge) Alman Katoliklerine hediye ederek onlar üzerindeki Fransız himayesini kırarak, böylece fiilen 1871'den beri uyguladığı himayeyi güçlendirmiş olacak ve zor durumdaki bir dostu ziyaret ederek güven tazeleyecektir. İşte Osmanlı Devleti'ndeki Alman nüfuzunu artırarak, tarihi bir dönüm noktası oluşturan ve birinci ziyaret sonrası artan ilişkileri daha da kuvvetlendirmek isteyen II. Wilhelm ikinci doğu ziyaretini, bu amaçlarına ulaşabilmek için 1898 yılının Ekim ayında gerçekleştirmiştir⁴⁶⁹.

II. Wilhelm'in 1898'de Osmanlı topraklarına yapacağı ziyarete dair ilk resmi açıklama, Alman Büyükelçisi Freiherr von Marschall'ın, 19 Kasım 1897 tarihinde Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul edildiği Cuma Selamlığı sırasında gündeme gelmiştir. Cuma Selamlığından sonra II. Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayı'nda kabul edilen elçi burada, "*Majesteleri Kaiser IL Wilhelm, Kudüs'te yeni inşa edilen kilisenin gelecek sene yapılacak olan resmi açılışına katılmayı*" düşündüğünü ifade etmiştir. Bu habere ziyadesiyle memnun olan II. Abdülhamid her türlü hazırlığı yaptırabilmek için en kısa zamanda gezi planının kendisine bildirilmesini istemiştir⁴⁷⁰. II. Wilhelm ise hem Kudüs Katoliklerine vereceği arazinin kendisine hediye edilmesine hem de göstermiş olduğu iyi niyetine ve dostluğuna karşı Sultan II. Abdülhamid'e şükranlarını sunmuştur⁴⁷¹.

II. Wilhelm'in ziyaret tarihi siyasi açıdan Osmanlı Devleti için de ayrı bir öneme sahiptir. Bu sırada Ermeni olayları⁴⁷² ve Girit sorunu, devleti bir hayli sıkıntıya sokmuştur.

⁴⁶⁹ Soy, B. (2010). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati. *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53, İstanbul, 141-142.

⁴⁷⁰ Alkan, N. (2008). Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kayser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati. *Osmanlı Araştırmaları*, (XXXI), 15-16.

⁴⁷¹ Kış, S. (2017). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Haçlı Rüyası ve 1898 Kudüs Seyahati *Selçuk Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 492.

⁴⁷² Ermeni olayları karşısında Almanların düşünce ve uygulamalarına bakarak iki devlet arasındaki ilişkiye bir açıklık getirilebilir. Almanya, İngiltere'nin Ermeni politikasından rahatsızlık duyduğu için Bismarck, Osmanlı Devleti'ni, İngiltere karşısında Ermeni politikası konusunda desteklemiştir. Almanya, İngiltere'nin Osmanlı

Böyle bir ortamda II. Wilhelm'in İstanbul'a gelişi, Avrupalı büyük güçlerin yoğun baskısı altında bulunan II. Abdülhamid'e ve Osmanlı hükümetine büyük bir destek olarak görülmüştür⁴⁷³. Bu ziyaret vasıtası ile padişah, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı, bir başka büyük gücün Osmanlı Devleti'nin müttefiki olduğu kanaatini uyandırmak istemiştir⁴⁷⁴.

II. Wilhelm'in, Osmanlı Devleti'ni ikinci defa ziyaretini, dünya basını da yakından takip etmiştir. Öyle ki Amerika'dan kalabalık bir basın heyeti dahi gelmiştir⁴⁷⁵. Gerçekleştirilecek olan ziyarete bu kadar ilgi gösterilmesinin sebebi ise turistik gibi görünen bu gezinin aslında arka planında ekonomik ve siyasal sebep ve sonuçları olan bir gezi olmasındandır. Turistik gibi görünen bu gezi sonuçları itibariyle yakınçağ tarihi için de yapılmış olan en önemli siyasi gezilerden bir tanesi olma özelliğini taşımaktadır⁴⁷⁶.

Bu haber, dünya ve Avrupa kamuoyunda geniş bir yankı bulmuş, II. Wilhelm'in İstanbul ziyareti ile iki hükümdar arasındaki dostluğun ve işbirliğinin daha da artacağı üzerine haberler yapılmıştır⁴⁷⁷. 1898 yılının yaz aylarında basının gündemine düşen ziyaret haberleri İngiliz basınında kendisine önemli bir yer bulmuştur. Bunun sebebi hızla sanayileşen Almanya'nın kısa vadede çıkarlarının en çok çarpışacağı ülkenin İngiltere olmasından dolayı imparatorun attığı her adım İngiliz kamuoyunda kendisine geniş bir tartışma alanı bulmuştur. Gerek Avrupa gerekse İngiliz basını, II. Wilhelm'in yapacağı bu ziyarete büyük önem vererek gazetelerinde bu konuya geniş bir yer ayırmışlardır⁴⁷⁸. İngiliz basınına göre II. Wilhelm İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nden bir toprak parçası veya bölgede ekonomik bir tekel talep etmeye gitmiyordu. Osmanlı Devleti'ne yapılacak olan bu ziyaret, Osmanlı-Alman ilişkilerinde yeni bir yakınlaşmanın habercisiydi⁴⁷⁹.

Devleti'ndeki reform çalışmalarını tehlikeli bulmaktadır. Bunun için Marschall, Bülow'a İngiltere'nin reform çalışmalarını geri çekmesini istediğini bildirir. Hatta Marschall, Osmanlı topraklarında Ermenilerin bulunduğu yerlerle ilgili reform istekleri hakkındaki görüşünü net bir şekilde ortaya koymuştur. "*Kim reformlarla meşgul olursa, o imparatorluğu reform etmek istemiyor, bilakis mahvetmek istiyordur.*" Marschall'ın bu tespiti aslında doğru bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Gerçekten reform isteyenlerin maksadı, Osmanlı Devleti'nin idari-sosyal yapısını düzenleyip, güçlendirmek değil Ermenileri âlet ederek peyk devletler meydana getirip nüfuz alanını genişleterek Osmanlı ülkesini parçalamaktır. Almanya bunun farkına varmış, onun için reform konusunda Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Tepekaya, a.g.m. 43.

⁴⁷³ Demirel, a.g.e. 51.

⁴⁷⁴ Soy, a.g.e. 160.

⁴⁷⁵ Kutay, a.g.e. 59.

⁴⁷⁶ Savaş, a.g.t. 16.

⁴⁷⁷ Kış, a.g.m. 492-493.

⁴⁷⁸ Demiryürek, H. Deniz, İ. (2010). II. Wilhelm'in Osmanlı Devletini Ziyaretinin İngiliz Basınındaki Yansımaları. *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya, 189.

⁴⁷⁹ Özyüksel, (2008), a.g.m. 245.

İmparatorun bu seyahatini olumsuz bir şekilde karşılayan Fransız basınına göre, gerçekleştirilecek olan bu seyahat bir Alman şovenizmi olmakla kalmayıp aynı zamanda Almanya'nın Doğu politikasının amaçları düşünüldüğünde büyük şüpheler uyandıran bir seyahat olarak nitelendirilmiş, aynı zamanda imparatorun Küçük Asya'yı da içine alan bir imparatorluk kurma peşinde olduğu ifade edilmiştir⁴⁸⁰. II. Wilhelm gerçekleştireceği bu ziyaretle bölgedeki Alman saygınlığını artıracığından ve bu bölgede gelişecek olan medeniyetin ana unsuru olacağı için Fransa'nın bir kıskançlık içine girdiği söylenebilir.

Alman National Zeitung Gazetesi'nde yayınlanan ve bu seyahatin dinsel ve ekonomik olarak amaçlarını içeren bir makaleyi Times Gazetesi haber olarak okuyucularına nakletmiştir. Makale bölgede yaşayan Alman kolonicilerin seyahat sayesinde Hayfa ile Yafa arasındaki boş bölgeleri dolduracaklarına ve Karmel Dağı'nın dik yamaçlarını meyve bahçelerine çevireceklerine dair bir iddiada bulunmuştur. Aynı zamanda Kaiser'in bu gezisinin bölgedeki Alman kolonicilerini cesaretlendireceği, ekonomik faaliyetlerine hız kazandıracağı ifade edilmiştir⁴⁸¹.

Alman basını ise daha seyahat başlamadan ikiye bölünmüş, bazı gazetelerde seyahat hakkında olumlu yorumlar yapılırken, bazılarında ise gezi şiddetle eleştirilmiştir. Seyahate olumlu bakan ve özellikle, gezinin Kudüs ayağını öne çıkaran gazeteler, bir yıl öncesinden *"İmparatorun gelecek yılki Kudüs gezisi, sadece oradaki Protestanları değil, bütün Küçük Asya'daki Protestanları çok sevindirecek ve onlara umut verecektir. Bugüne kadar zayıf olan Protestan cemaati güçlenecektir."* şeklinde yayınlar yapmaya başlamışlardır⁴⁸². Böylece II. Wilhelm'e bir anlamda, Osmanlı Protestanlarının koruyucusu rolü verilmiştir. Burada aslında barışçı yayılma politikası doğrultusunda adımların atıldığı görülmektedir. Milliyetçi-Liberal Badische Landeszeitung Gazetesi'nde ise II. Abdülhamid kastedilerek, *"Elleri Ermeni kanına bulanmış bir adamın elini imparator nasıl sıkacak? Bu gezide yatın kömür masraflarını haşmetmeap kendi tahsisatından mı, yoksa devlet kasasından mı ödüyor?"* denilerek bu seyahat eleştirilmiştir⁴⁸³. Resmi ideolojiyi savunan Germania

⁴⁸⁰ **The Times**, 10.08.1898. Aktaran: Demiryürek-Deniz, a.g.m. 192. Fransız, Le Temps Gazetesi ise II. Wilhelm'in seyahatini iptal ettiği şeklinde haberler yapmıştır. Osmanlı Devleti ise bu tür haberleri *"...Fransa gazetelerinin seyahat hakkında şimdiye kadar tasnî edegeldikleri erâcîf garaz-kârâne..."* olarak değerlendirmiştir. **BOA, Y..PRK.EŞA.** 31/72.

⁴⁸¹ **The Times**, 03.10.1898. Aktaran: Demiryürek-Deniz, a.g.m. 193.

⁴⁸² Demirel, a.g.e. 51.

⁴⁸³ **Germaia**, 29 Ekim 1898. Aktaran: Ortaylı, a.g.e. 98. Ziyaret öncesi yapılan hazırlıklara bakıldığında, bazı Alman gazetelerinin bu gezinin mali yönünü de ön plana çıkardıkları anlaşılmaktadır. Ziyaret öncesi Potsdam'da imparatorluk sayfiyesinde, oldukça hareketli günler yaşanmıştır. Marangozlar geceli gündüzlü,

Gazetesi ise bu yazıya “budala şaşkın liberallerin zirvası” diyerek sert eleştirilerde bulunmuştur. Constanzer Zeitung da liberallerin yazılarına karşı cevap olarak “Ermeniler kendileri suçlu, Abdülhamid olmazsa Türkiye ayakta duramaz, akıllı bir diplomattır, gerçekte başkan da kendisidir, sınırları dışında bile halife olarak hürmet görür, imparatorun böyle bir sultana misafir olası önemli olaydır.” cevabı verilmiştir⁴⁸⁴.

Görüldüğü üzere II. Wilhelm’in cesur adımlar atarak doğuya yaptığı gezi, Alman dış ilişkilerini gererken içten de eleştiriler almıştır. Bu konuda Tägliche Rundschau’da çıkan bir makalede, bir yanıyla II. Wilhelm’in romantik ve dindar yapısından gelen ihtiyaçlarından doğan bu gezinin, bir yanıyla da son derece politik olduğu ifade edilmiştir. Fransız, Rus, İngiliz, Avusturya ve Vatikan gazeteleri gerçekleştirilen gezinin politik yönüne odaklanmıştır⁴⁸⁵.

II. Abdülhamid, Alman imparatorunun Osmanlı topraklarına kesin bir ziyaret gerçekleştireceğini ön görerek aylar öncesinden İstanbul ve taşrada hazırlıklara başlanılmasını emretmiştir⁴⁸⁶. Bu doğrultuda yollarda konaklamak üzere 173 adet özel çadır hazırlanmış ve her çadırın içinde, yatak, masa, koltuk, ayna gibi eşyalar konulmuştur. Sultan’ın hediyesi olan 3 çadıra ek olarak 2 çadır da Kaiser ve eşi için özel yatak ve oturma odaları olarak hazırlanmıştır. Bu çadırlar her sabah erkenden kamp yapılacak yerlere taşınacak ve misafirler gelmeden hazır hale getirilecektir. Kudüs’te ise önceden hazırlanmış kampta kalınması planlanmıştır. Bu eşyaları taşımak için 1.584 adet yük hayvanı ve ziyaret süresince hizmet edecek 800 kişi görevlendirilmiştir. II. Wilhelm’in Suriye’ye geldiğinde içeceği ve kullanacağı sular da düşünülmüş ve belirlenen bazı yerlere sarnıçlar yapıp içleri tatlı sularla doldurulmuştur. Hohenzollern yatında, binlerce kutu konserve, 8.400 şişe bira, 4.700 şişe şampanya, 5.000 şişe beyaz ve kırmızı şarap 3.500 şişe meşrubatı da

imparator ve imparatoriçe için özel eşya sandıkları yapmışlardır. Sadece bu özel eşya sandıklarının sayısı, 410 adetti ve gezi maiyetinde bulunanların sandıklarıyla birlikte, bu sayı 2500’ü geçmiştir. Victoria ise ziyaretten iki ay önce, Berlin’deki ünlü moda evlerine, hem gezinin hava koşullarına hem de günün modasına uygun 100 civarında elbise diktirmiştir. Demirel, a.g.e. 52.

⁴⁸⁴ Gencer, A., İ. (2006). Dünya Basınında II. Wilhelm’in Kudüs ve Şam Ziyareti ve Gösterilen Tepkiler. *Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı 15*. (Edt: E. Eğribel, U. Özcan), İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 284.

⁴⁸⁵ Tägliche Rundschau, 24.09.1898. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 45

⁴⁸⁶ Kış, a.g.m. 493.

beraberlerinde getirmişlerdir. Yapılan şaşaalı hazırlıklar ve seyahatin masrafı ise yaklaşık 9.000.000 Frank tutmuştur⁴⁸⁷.

Güvenliği sağlamak için ekstra tedbirler alan II. Abdülhamid, bu doğrultuda gezi esnasında uğranılacak bütün yerlerin yöneticilerine şehre giriş çıkışların kontrol altına alınması ve durumu şüpheli görülen herkesin bölgeden uzaklaştırılmasını içeren sert bir talimatname göndermiştir. Özellikle Kudüs'te özel dedektifler görevlendirilmiş, bu bölgede bulunan İtalyan, Ermeni ve Yunan unsurları ciddi şekilde kontrol edilmeye çalışılmış ve muhtemel anarşistler de gözaltına alınmıştır. Ayrıca II. Wilhelm'i karşılamak ve güvenliğini sağlamak için Ertuğrul Süvari Alayı'na mensup 600 süvari Kudüs'e gönderilmiştir⁴⁸⁸.

II. Wilhelm'in bu ziyareti esnasında da ilk gezide uygulanan karşılama törenlerinin benzerleri yapılmıştır. Üç bölümden oluşan bu ziyarette, İstanbul'da 5, Filistin'de 17 ve Suriye'de 7 gün kalınması planlanmıştır. Bu ziyaret sırasında Mısır'da da 3 hafta geçirilmesi planlanmış fakat gezinin Mısır ayağı 1898 yılı Ekim ayı ortalarında iptal edilmiştir⁴⁸⁹.

İstanbul'daki karşılama hazırlıkları günler öncesinden başlamış, Wilhelm'in İstanbul'da geçireceği günlerde yanından ayrılmayacak olan iki bölük mızraklı Ertuğrul Süvari Alayı askerleri talim yapmaya başlamışlar⁴⁹⁰, bozuk yollar tamir edilmiş, görüntüsü kötü olan binalar yıkılarak yerlerine modern tarzda yenileri yapılmış, yıkımı yapılmayan binalar ise tahta perdelerle kapatılmış, II. Wilhelm'in geçeceği yollara parke taşı döşenmiş, surlar elden geçirilmiştir⁴⁹¹. İstanbul Şehremâneti imparatorun seyahat boyunca kullanacağı güzergâhta olan caddelerdeki sakatlar ve dilencileri Darülaceze'ye yerleştirmiş ayrıca caddelerdeki sokak hayvanları da hastalık riski taşıdığı için toplatılmıştır⁴⁹². Geceleri de devam eden hazırlıklar ziyaret tarihinden önce tamamlanmıştır.

⁴⁸⁷ **İkdam**, Nr. 1534: 17 Teşrin-i Evvel 1898; **Deutsche Tageszeitung**, 12.10.1898; **Berliner Intelligenz Blatt**, 13.10.1898; **Tägliche Rundschau**, 20.10.1898. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 55.

⁴⁸⁸ Demiryürek-Deniz, a.g.m. 190.

⁴⁸⁹ **BOA, Y.PRK.TKM.** 41/80. İmparator'un Mısır ziyareti iptal şu gerekçelerle açıklanmıştır. "*Biri II. Wilhelm'in uzun süre Almanya'dan uzak kalmak istememesi, ikincisi ise görüşülmesi planlanan Halife'nin Osmanlı ve İngiliz devletleriyle gergin ilişkilerinin Alman dış politikasına olumsuz etki edebilecek olmasıydı.*" (Göğüş, a.g.t. 48.) Gezinin Mısır ayağının iptal edilme sebeplerinden biride Yukarı Nil Bölgesi'ndeki İngiliz ve Fransız anlaşmazlığıdır. Çolak, a.g.t. 38.

⁴⁹⁰ **İkdam**, Nr. 1532, 15 Teşrin-i Evvel 1898; **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 6274-1074: 4 Teşrin-i Evvel 1898.

⁴⁹¹ **BOA, Y.PRK. ŞH.** 8/40.

⁴⁹² **BOA, Y.PRK. BŞK.** 61/103; **Berliner Intelligenz-Blatt**, 18.10.1898. Aktaran: Göğüş, a.g.t. 58.

Bu seyahat için Sultan II. Abdülhamid'in bir masraf yapmamasını, İstanbul'da konaklamaları için daha önce kalmış oldukları Şale Köşkü'nün yeterli olacağını bildiren Alman imparatoru ayrıca Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu durumun farkında olduğunu ve yapılacak masrafların padişahı zor durumda bırakacağını da ifade etmekle birlikte II. Abdülhamid'den sadece güvenlik konusunda bazı isteklerde bulunmuştur⁴⁹³. İmparatorun İstanbul'da bulunduğu süre boyunca kalacağı Şale Köşkü'ndeki hazırlıklar 15 Ekim itibariyle bitmiştir. Merasim Köşkü adlı yeni bir bölüm eklenen Şale Köşkü'nde elektrik tesisatı da genel bir prova ile denenmiştir⁴⁹⁴. İstanbul Şehremâneti ise, üzerinde "Hâtirâ-yı Seyâhat" yazısı bulunan gümüş bir vazoyu İstanbul halkı adına, II. Wilhelm'e takdim edeceğini gazetelerde duyurmuştur. II. Wilhelm'in maiyetinde bulunan kişilere de vazo hediye edilmesi planlanmış, hediye edilecek olan vazoların üstüne "*Metbû-i mu'azzam ve mufahhamımız şevketlü padişahımız efendimiz hazretlerine Almanya İmparatoru Haşmetlû II. Wilhelm Hazretlerinin fart-ı meveddetleri hasebiyle ikinci def'a olmak üzere pâ-yı taht-ı saltanat-ı seniyye'yi ziyaretlerinden mütevellid, sürûr ve iftihâr-ı muhtır olarak umûm Der'sa'âdet' ahâlisi nâmına şehremâneti tarafından takdim kılınmıştır. (17 teşrin-i evvel 1898)*" yazılmıştır⁴⁹⁵.

Şehirdeki alışveriş dükkânlarının vitrinleri, gezi hatırası eşyalarla süslenmeye başlanmıştır. İmparator bu gelişinde, Hereke'deki halı ve kumaş fabrikasını gezmeye gideceği için, hemen fabrikanın yanına, çok kısa sürede küçük bir köşk inşa edilmiştir⁴⁹⁶. Ayrı bir hazırlık içine girmiş olan İstanbul'daki Alman sefareti ve tebaası tarafından hazırlanan "teşekkürname"nin güzel bir albüm içinde Kaiser'e takdim edilmesi planlanmıştır. Bu albümün kapağı gümüş işlemeli ve üstünde Alman imparatorluk tacı, tacın altına imparatoriçenin arması, kartal resmi ve Osmanlı hilali konulmuştur⁴⁹⁷.

Ziyaretin ilk gününden itibaren imparator ve maiyetinin gidecekleri yerlerde güvenlik önlemlerine büyük önem verilmiştir. Gezi programı önceden belirlendiği için imparator ve maiyetinin İstanbul'da gezecekleri sokaklara ve caddelere daha önceden polis ve jandarma

⁴⁹³ BOA, Y.PRK. TŞF, 5/50, lef 1.

⁴⁹⁴ İrez, F. (2010). Belgeler Işığında Son Alman İmparatoru II. Wilhelm'i Konuk Eden Bir Kasr-ı Hümâyûn; Şale. *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*, İstanbul. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 48.

⁴⁹⁵ Baytar, a.g.m. 71; Savaş, a.g.t. 22-23.

⁴⁹⁶ Orhan, S. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898). *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 656.

⁴⁹⁷ Sabah, Nr. 3200: 15 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

noktaları oluşturulmuş, ayrıca kalabalık ortamlarda polis ve jandarmanın yanında sivil memurlar da görevlendirilmiştir. Osmanlı hazinesinin içinde bulunduğu sıkıntının bazı çevrelerce halkı kışkırtmak için kullanılacağından korkulduğu için İstanbul’da olağanüstü tedbirler alınmıştır. Birçok Jön Türk ve bazı şüpheli kişiler gözaltına alınmış ve ziyaret sonuna kadar nezaret altında tutulmuşlardır⁴⁹⁸. İmparatorun yapacağı deniz gezileri sırasında ise her iskeleye ve gerekli görülen yerlere polis memurları yerleştirildiği gibi deniz güvenliği için “*Tersane-i Amire’den tahsis ve tertib olunacak üç istimbotla on iki kadar sandallara birer polis memuru...*” konulmuştur⁴⁹⁹.

Güvenlik önlemleri çerçevesinde Kaiser’in İstanbul’a gelmesinden on gün önce Alman Polis Teşkilatı’nın şehre gelerek Beyoğlu Mutasarrıfı Enver Bey ile görüşmesi, tedbirlerin yalnızca Osmanlı bünyesinde alınmadığını aynı zamanda Almanya’daki güvenlik birimleri ile de beraber çalışıldığını göstermiştir. Bu amaçla Alman Polis Teşkilatı’ndan birkaç memur tayin edilmiştir⁵⁰⁰.

Hazırlıklar devam ederken, misafirlerin İstanbul’a gelişlerine üç gün kala, Yıldız Sarayı’na ulaşan bir ihbara göre, II. Wilhelm İstanbul’a geldiğinde Ermenilerin olay çıkaracakları haberi ortalığı karıştırmıştır. Bu haberin ardından şehirdeki güvenlik önlemleri artırılmıştır⁵⁰¹. Bu tür eylemlere mâni olmak amacıyla II. Abdülhamid, gerekli güvenlik önlemlerinin alınması konusunda ilgilileri uyarmış, bunun üzerine imparatorun İstanbul’da kalacağı süre zarfında güvenliği sağlamak için kırk altı piyade kolu asker, dört süvari kolu asker ve bunlara ek olarak farklı görevlerde on dört kişi görevlendirmiştir⁵⁰².

II. Wilhelm’in ziyaretinin ikinci kısmını oluşturacak olan Kudüs’te de, temizliğe ve güvenliğe büyük önem verilmiş, yolların tamir ve temizliği yapıp sivil polisler görevlendirilmiş, ayrıca şüpheli görülen şahısların araştırılması ve gerekirse sınır dışı edilmesi emri dahi verilmiştir. Gezi öncesi Kudüs ile Jericho (Eriha) ve Yafa arasındaki yollar da tamir edilmiş, Betlehem’den (Beytüllahim) Kudüs’e su bağlantısı da yeniden kurularak, suyun şehre ulaşması sağlanmıştır⁵⁰³. Zeytindağı’na yeni bir araba yolu yapımı başlamış, Mescid-i Aksa’nın tamir gerektiren yerleri için 7.000 lira bütçe ayrılmış, Yafa-

⁴⁹⁸ Demiryürek-Deniz, a.g.m. 190.

⁴⁹⁹ BOA, Y..PRK.ZB.. 22/4.

⁵⁰⁰ İkdâm, Nr. 1533: 16 Teşrin-i Evvel 1898, 1; Savaş, a.g.t. 24.

⁵⁰¹ Demirel, a.g.e. 55.

⁵⁰² BOA, Y.A. HUS, 389/142.

⁵⁰³ Göğüş, a.g.t. 58.

Kudüs Şimendüfer Kumpanyası tarafından Kaiser ve maiyetleri için üç salon vagonu siparişi verilmiş ve Hayfa'da yeni bir iskele inşaatı başlatılmıştır. Kaiser'i karşılamak ve güvenliği sağlamak için Ertuğrul Alayı'ndan 600 asker Kudüs'e gelmiş⁵⁰⁴, ayrıca güvenlik açısından Kudüs sokaklarının dar olmasından dolayı buradaki hane sahiplerine, II. Wilhelm'in gezisi boyunca evlerine yabancıları almamaları hususunda uyarılarda bulunulmuştur⁵⁰⁵.

12 Ekim Çarşamba günü Potsdam'dan ayrılmadan önce, Yazlık Sarayı'nda yalnızca imparatorluk ailesini kapsayan bir ziyafet veren II. Wilhelm, yemekten sonra çok sayıda Protestan ve Katolik devlet görevlisinin de bulunduğu kalabalık bir grupla özel bir trenle Potsdam'dan Viyana'ya hareket etmiştir. 14 Ekim Cuma günü Venedik'e uğramış ve burada görkemli bir törenle karşılanmıştır. Daha sonra ise Venedik'te hazır bekleyen Alman donanması eşliğinde imparator Hohenzollern yatıyla, maiyetindekiler ise, Herta ve Hella kruvazörleriyle İstanbul'a gitmek için, Akdeniz'e açılmışlardır⁵⁰⁶.

İmparatoru karşılamak için Almanya sefiri Baron Marshall ve sefaret memurları, Loreley gemisiyle, Çanakkale'ye gitmişlerdir⁵⁰⁷. Çanakkale'ye gidenler arasında kalabalık bir gazeteci grubu da yer almıştır. İstanbul'daki günlük gazeteler, II. Wilhelm'in gezi programını yakından takip etmişler ve Avrupa haber ajanslarından alınan haberlerle kamuoyu bilgilendirilmiştir. Ayrıca II. Wilhelm'i karşılama törenini seyretmek için Sofya'da ticaretle uğraşan Alman ve Avusturyalı seçkin işadamları, özel bir trenle, İstanbul'a gelmişler.

Osmanlı Devleti tarafından II. Wilhelm ve maiyetini karşılamak için Miralay Rüstem Bey kumandasındaki Asar-ı Tevfik fırkateyni ve Binbaşı Mustafa Bey kumandasında bulunan İclaliye korveti 14 Ekim 1898 Cuma günü, İstanbul'dan, Çanakkale'ye gönderilmişlerdir⁵⁰⁸. Karşılama heyeti ise İzzeddin yatı ile ertesi günü yola çıkmıştır. Bir önceki ziyaret heyetinden daha kalabalık olan bu heyette; Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa, Şûra-yı Devlet Reisi Said Paşa, Orman Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa, Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi üyesi Turhan Paşa, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, padişahın

⁵⁰⁴ BOA, Y..PRK.TKM. 41/2, Lef 2.

⁵⁰⁵ Kış, a.g.m. 493.

⁵⁰⁶ Şehsuvaroğlu, a.g.m. 24. Öğle saatlerinde Venedik'e varan imparator ve maiyetini burada İtalya Kralı ve Kraliçesi, Başbakan, Hariciye Nazırı, ordu kumandanları, Bahriye amiralleri, Venedik Belediye Reisi ve halkı temsilen resmi bir heyet karşılamışlardır. Yapılan ziyaretin ardından imparator saat 16.00 civarında Venedik'ten ayrılmıştır. **Sabah**, Nr. 3200: 15 Teşrin-i Evvel, 1.

⁵⁰⁷ **Sabah**, Nr. 3201: 16 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

⁵⁰⁸ **Sabah**, Nr. 3200: 15 Teşrin-i Evvel, 1.

yaverlerinden Mirliya Nâsır Paşa, Kamphoevener Paşa, Ahmed Ali Paşa, Harbiye Müşiri Şakir Paşa, Berlin Sefiri Tevfik Paşa, Hariciye teşrifatçısı İbrahim Bey, Harbiye Mektebi'nden fotoğraf öğretmeni Rifat Bey, Mühendishane-i Berri-i Hümayun resim ve fotoğraf öğretmeni Ali Sami Bey, Bahriye doktorlarından İshak Bey ve Yüzbaşı Enver Bey yer almışlardır⁵⁰⁹.

Misafirleri karşılamak üzere İzzeddin yatıyla İstanbul'dan hareket eden karşılama heyeti pazar günü Çanakkale'ye ulaşmışlar, fakat II. Wilhelm'in yatı olumsuz hava koşulları nedeniyle Zenta Adası'na sığınmak zorunda kalmıştır⁵¹⁰. Herta kruvazörü Çanakkale'ye gelerek yaşanan bu durumu karşılama heyetine bildirmiş, gelen bu haber programın biraz aksamasına sebep olmuştur. Çanakkale'de bekleyen gazete muhabirleri de programdaki bu zorunlu değişikliği telgrafla gazetelerine bildirmişlerdir⁵¹¹.

2.2.2. II. Wilhelm İkinci Defa İstanbul'da

Yaşanan olumsuzlukların ardından nihayet Hohenzollern yatı ve Hella zırhlısı, 17 Ekim Pazartesi günü öğlenden sonra Çanakkale önlerinde kendilerini bekleyen Osmanlı gemilerinin top atışlarıyla karşılanmışlardır⁵¹². Önce Alman elçisi ve maiyetinde bulunanlar, imparatorun yatına çıkarak ilk karşılamayı yapmışlar, İzzeddin yatında bulunan karşılama heyeti ise, resmi üniformalarıyla güvertede selam durmuşlardır. Hohenzollern yatının orta direğine, imparatorun karşılama heyetini kabul etmeye hazır olduğuna dair işaret flaması çekildikten sonra, İzzeddin yatında bekleyen heyet, Hohenzollern yatına geçmişler, imparator ise üzerinde beyaz bahriye üniforması ve beyaz şapkasıyla güvertede heyeti karşılamıştır. Alman elçisi heyettekileri tanıttıktan sonra, heyetin başkanı Said Paşa, padişahın selamını Wilhelm'e iletmiştir. İmparator'un karşılama töreninden duyduğu memnuniyeti ifade etmesinin ardından, heyet üyeleri üst güvertede bulunan imparatoriçenin yanına giderek onu da selamlamışlardır⁵¹³.

⁵⁰⁹ **İkdam** Nr. 1533: 16 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

⁵¹⁰ **BOA, Y.PRK.ZB.** 22/6. Yaşanan bu olumsuzluk Kaiser'in maiyetinde bulunan kişiler tarafından resmi olarak Osmanlı Devleti'ne yazılan bir telgraf ile bildirilmiştir. Gönderilen telgrafta imparator'un Zenta Adası'ndan Pazar günü yola çıkacağı ve İstanbul'a ancak Salı günü saat 09.00'da varacağı, havanın gayet güzel olduğu ve gemide bulunan herkesin de iyi olduğu haberi yer almıştır. **BOA, Y.PRK. PT**, 18/16.

⁵¹¹ **Sabah**, Nr. 3202: 17 Teşrin-i evvel, 1; Şehsuvaroğlu, a.g.m. 25.

⁵¹² Alkan, a.g.m. 17.

⁵¹³ Demirel, a.g.e. 57; Savaş, a.g.t. 31-32.

Karşılama töreninin ardından, Çanakkale'den hareket eden gemiler, Kumkale ve Seddülbahir'den top atışları eşliğinde geçerek İstanbul'a doğru yol almışlardır⁵¹⁴. 18 Ekim 1898 Salı sabahı, önde İzzeddin yatı, arkasında Hohenzollern, Hella, Herta ve diğer gemiler, hep birlikte Yeşilköy önlerine gelmişlerdir. Kumkapı'ya geldiklerinde, deniz trafiği de artmış birçok tekne, imparatoru karşılamak için beklerken İstanbul halkı, bu tanıdık misafiri tekrar görmek için sahil boylarına koşmuşlardır⁵¹⁵.

Osmanlı ve Alman gemilerinden yapılan top atışlarıyla birlikte Dolmabahçe rıhtımında demir atılmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın etrafında toplanan halkın, "Padişahım çok yaşa!" ve "Çok yaşa imparator ve imparatoriçe" sesleri ise çevrede yankılanmaya başlamıştır. Bu sırada rıhtımda bekleyen Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa, padişahın yaveri Fuad Paşa, Hariciye'nin teşrifat muavini Galib Bey, misafirleri karşılama töreni için padişaha mahsus Teşrifîye istimbotu ile Hohenzollern yatına geçip misafirlere hoş geldiniz demişlerdir. II. Abdülhamid iskelenin merdivenlerine inerek misafirlerini şahsen karşılamış, hatta imparatoriçeye elini uzatarak rıhtıma inmesine yardımcı olmuştur. Wilhelm ve eşi rıhtıma çıktıklarında, II. Abdülhamid, II. Wilhelm'le dostça el sıkışmış, imparatoriçenin de elini nezaketle öpmüştür. Bu sırada Muzika-yı Hümayûn, Alman Milli Marşı'nı çalarken; Karakol, Herta ve Hella gemilerinden top atışları yapılmış, rıhtımdaki askerler de misafirleri selamlamışlardır⁵¹⁶.

Dolmabahçe rıhtımına çıkan misafirleri karşılamak için II. Abdülhamid'in yanında, Sadrazam Halil Rifat Paşa, Gazi Osman Paşa, Serasker Rıza Paşa, Tophane-i Amire Müşiri Zeki Paşa gibi üst düzey askerler yer almışlardır. Dolmabahçe Sarayı'nda kısa bir süre dinlenen misafirlere meşrubat ikram edildikten sonra dört atlı saltanat arabasına binilerek çalınan marşlar eşliğinde Yıldız Sarayı'na gidilmiştir. Burada imparator ve beraberindekiler

⁵¹⁴ BOA, Y.EE.. 89/8, Lef 2.

⁵¹⁵ İkdâm gazetesi, imparatorun İstanbul'a geldiği günün manzarasını şöyle anlatmıştır: "İstanbul'da yoğun bir trafik yaşanıyor. Tramvay, araba gibi toplu taşıt araçları hıncanın doluydu. Tünel'in Beyoğlu tarafından gelen ahaliye bilet kesmekte, bilet memurları sıkıntı çekiyordu. Binlerce insan Yüksek Kaldırım'dan sahile iniyordu. Karaköy'ün manzarası ise daha başkaydı. Tramvaylar hıncanın dolu ve bekleyenler de bir o kadar fazlaydı. Galata Köprüsü'nün üzeri âdeta insan seli gibiydi. Karaköy'den Tophane'ye giden caddede, yürümek mümkün değildi. Her tarafta insandan başka bir şey görünmüyordu. Kadınlar rengârenk çarşaf ve şemsiyeleriyle ayrı bir manzara oluşturuyorlardı. Denizdeki manzara ise daha başkaydı. Burun buruna gelmiş sandal ve istimbotlardan deniz görünmeyecek bir haldeydi. İmparatorun yatı Kumkapı'ya geldiğinde, etrafta Osmanlı ve Alman marşları çalınıyor, alkışlar ve "Yaşa" sesleri duyuluyordu. İmparator ve imparatoriçe yatın kaptan köşkünde kıyıya el sallayarak halkı selamlıyorlardı. Dantellerle süslü beyaz bir elbise giymiş olan imparatoriçenin başında tüylü bir şapka vardı; İmparator ise amiral üniformasını giymişti." Demirel, a.g.e. 58-59.

⁵¹⁶ Soy, B. (2007-8). Kudüs'teki Erköserkirche'nin açılışı: II. Wilhelm'in ikinci Doğu seyahatindeki (1898) Dini Motifler. *Tarih ve Toplum*, (6), 122; *Kölnische Zeitung*, 19 Ekim 1898. Aktaran: Alkan, a.g.m. 19.

kendilerine tahsis edilen Şale Köşkü'ne geçmişlerdir⁵¹⁷. Dolmabahçe Sarayı'ndan hareket eden on yedi atlı arabaya Ertuğrul Süvari Alayı eşlik etmiştir. Yıldız Sarayı'na kadar uzanan yolun iki tarafına sıralanmış askerler, misafirleri selamlamışlar⁵¹⁸; etrafta toplanan halk da, alkışlarla “Yaşa” nidalarında bulunmuşlardır. Yıldız Sarayı'na gelindiğinde, misafirler Şale Köşkü'nün Merasim Dairesi'ne alınırlarken, Sultan II. Abdülhamid de misafirlerine eşlik etmiştir. Misafirler burada bir saat kadar dinlenen tanışma töreni için Mabeyn-i Hümayûn'a geçmişler, burada tanışma töreni gerçekleşmiş, tören sırasında Muzika-yı Hümayûn tarafından Alman Marşı çalınmıştır. Önceki ziyaretlerinde olduğu gibi Kaiser ve eşinin ikametleri için hazırlanan Şale Köşkü'ne yeni bir bölüm eklenmiş ve bütün köşk baştan aşağı yenilenmiştir. II. Wilhelm ve Augusta Victoria'nın kalacağı bölümler ayrı ayrı düzenlenmiştir⁵¹⁹.

Tanışma töreninin ardından Şale Köşkü'ne dönen misafirler, burada bir süre dinlendikten sonra, Ertuğrul Alayı'nın mızraklı süvarileri eşliğinde, Beşiktaş-Dolmabahçe güzergâhından, Ayaspaşa'daki Alman Sefareti'ne gitmişler, burada öğle yemeği yenildikten sonra, imparator sefaret erkânı ve Alman tebaasının önde gelen kişileriyle tanışarak onlarla sohbet etmiştir⁵²⁰. İmparator, sefarethanede yaptığı konuşmada Osmanlı-Alman dostluğunu vurgulayarak ve İstanbul'a gelişinde yapılan karşılamalardan oldukça memnun kaldığını dile getirerek, *“Osmanlı Devleti'yle olan siyasetim, büyük pederimin izlediği siyasetle aynıdır. Biz şimdi bu siyasetin semeresini almaktayız. Sultan Abdülhamid'le başlayan dostluğumuz, dinen ve örfe iki farklı kavmin nasıl iyi ilişkilerle yaşamakta olduklarını göstermektedir.”* demiştir⁵²¹.

⁵¹⁷ Şehsuvaroğlu, a.g.m. 26-27.

⁵¹⁸ II. Wilhelm için yapılmış olan askeri geçit töreni hakkında Avusturya Askeri Ataşesi Pomiankowski'nin yapmış olduğu yorumlar, Alman askeri heyetinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerinin aslında göstermelik olduğunu anlatması açısından önemlidir: *“Buradaki birlikler, yıllardır unutulmuş olan Prusya merasim geçişini büyük bir gayretle talim ediyorlar ve fizik bakımından seçkin insanları – yeni üniformaları ve İstanbul'daki birliklerin selamlık merasimi için iyi terbiye edilmiş olmaları nedeniyle – gösterileri görkemli oluyor; ama Türk ordusunun savaş yeteneğini tamamen yanlış yansıtıyor. Padişahın Alman olan her şeye sevgisi de zaten subayların çoğunluğu tarafından paylaşılmıyor. Bu ziyaretin ülkeye çok pahalıya mal olacağını (5-10 milyon frank tahmin ediliyor) ve bu yüzden subay ve memurlar yine maaşlarını alamayacaklarını bilmelerine rağmen mali bakımdan çökmüş bir ülkeye misafir olarak gelecek ve birçok hediyelerle geri dönecek olan hükümdar hakkında çok sert sözler duyuluyor.”* Kılıç, a.g.e. 20-21.

⁵¹⁹ İmparatora ayrılan bölümde yatak, tuvalet, çalışma odası ve iki salondan oluşmaktadır. Salondaki büyük aynanın alınlığına, altın varakla işlenmiş bir imparatorluk kartalı oturtulması da unutulmamıştır. İmparatoriçe için ayrılan bölüm, gül rengi kumaşlarla döşenmişti; mobilyasında ise, sarı renkli döşemelik kadife hâkimdi. Köşte bulunan her eşyada Alman imparatorluk hanedanına ait armalar kullanılmıştır. Şehsuvaroğlu, a.g.m. 27.

⁵²⁰ BOA, Y..EE.. 89/8, Lef 10.

⁵²¹ Baytar, a.g.m. 74.

Sefareten ayrılan II. Wilhelm maiyetlerindekilerle birlikte, bu kez Alman Lisesi'ni ziyaret etmiştir⁵²². Okula gidilirken, takip edilen güzergâh boyunca toplanan halk tarafından, özellikle Beyoğlu'nda ve Pera Caddesi'nde II. Wilhelm ve eşine sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır⁵²³. Alman Lisesi'ne gelindiğinde heyet, Alman Büyükelçisi, okul müdürü ve öğretmenler tarafından karşılanmışlardır. Çocukları çok seven imparatoriçe, kendisine çiçek takdim eden üç çocukla ayrı ayrı ilgilenirken okul müdürü, ilk ziyaretten sonra okulda yapılan faaliyetler ve gelişmeler hakkında Kaiser'e bilgi vermiştir⁵²⁴. Alman Lisesi'nden sonra Teutonia Kulübü'ne geçilmiş, burada Alman tebaasının önde gelenleri tarafından hazırlanan “teşekkürname” takdim edilmiştir⁵²⁵.

Bu arada, İtalyan uyruklu anarşistlerin II. Wilhelm'e suikast düzenleyecekleri haberleri gerginliğe sebep olmuştur. İstanbul polisi ve jandarması, şehri adeta kordon altına alarak şüpheli görülen kişileri hemen tutuklamışlar, imparatorun geçeceği güzergâhlarda, güvenlik önlemleri en üst seviyeye çıkarılmış, Ertuğrul Süvari Alayı'nın bölükleri de her zamanki gibi, misafirlere refakati sürdürmüşlerdir⁵²⁶.

Gerçekleştirilen ziyaretlerden sonra Yıldız Sarayı'na dönen misafirler, görkemli bir akşam yemeği ile karşılanmışlardır⁵²⁷. Hamidiye ve Alman Marşı eşliğinde başlayan ziyafet birbirinden kemerle ayrılmış iki salonda verilmiştir. İlk salonda bulunan Sultan'ın sağına imparatoriçe, Sadrazam ve Alman elçisi Baron Marshall sol tarafına ise II. Wilhelm, Teşrifat Nazırı ve diğer önemli kişiler oturmuştur. Her ziyafette olduğu gibi, yabancı elçiler de

⁵²² Göğüş, a.g.t. 61.

⁵²³ Alkan, a.g.m. 24.

⁵²⁴ *Kölnische Zeitung*, 23 Ekim 1898. Aktaran: Alkan, a.g.m. 25.

⁵²⁵ Savaş, a.g.t. 37.

⁵²⁶ Demirel, a.g.e. 66.

⁵²⁷ *İkdam*, Nr. 1536: 18 Teşrin-i Evvel 1898, 1. II. Wilhelm, 18 Ekim'de öğleden sonra Avusturya vatandaşı Siyonizm'in fikir babası Dr. Theodor Herzl'i kabul etmiş ve onunla bir gizli görüşme yapmıştır. Von Bülow'un da hazır bulunduğu bu görüşme, Malta Köşkü'nde gerçekleşmiştir. Görüşmenin içeriği basına yansımadağı için bu görüşmenin akışı Herzl'in hatıratından öğrenilmiştir. Buna göre, kendisi verilen süre zarfında Filistin'deki Yahudilerin Almanya'nın himayesi altında olmasının Alman siyaseti için faydalarından bahsetmiş, fakat Kaiser buna karşılık Yahudilerden olumsuz bir şekilde bahsetmeye başlamış ve örnek olarak Hessen'de Yahudiler arasında bulunan pek çok Yahudi tefecinin bulunduğunu söylemiştir. Herzl, Kaiser'in bu şekilde Yahudileri birkaç tefeciyle özdeşleştirmesine kızmasına rağmen soğukkanlılığını koruyarak antisemitizm karşıtı kısa bir konuşma yapmıştır. Görüşme sonunda Kaiser Herzl'e, “Sultan' dan neyi talep edeceğini” bir kelimeyle söylemesini istemiş bunun üzerine, Herzl, “Alman himayesi altında bir imtiyazlı Cemiyet'in kurulmasını istemesini” rica etmiştir. (Alkan, a.g.m. 23-24.) Gerçekleşen bu görüşmeden Herzl'in II. Wilhelm'den asıl istediklerini alamadığı anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'le olan ilişkileri ve Ortadoğu'daki çıkarlarını gözeten Kaiser yapmış olduğu görüşme de Herzl'in Yahudi kolonisi kurmak için istediği arazi imtiyazına aracılık etmeye sıcak bakmamıştır. Engin, V. (2010). *Pazarlık (II. Abdülhamid ile Siyonist Lider Dr. Theodore Herzl Arasında Geçen Filistin'de Yahudi Vatani Görüşmelerinin Gizli Kalmış Belgeleri)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 88-89.

ziyafete eşleriyle birlikte davet edilmişlerdir⁵²⁸. Ziyafetin ardından misafirlere kahve ikramı yapılmış ve padişah, imparator ve eşine bazı kıymetli hediyeler takdim etmiştir⁵²⁹.

Sarayda ziyafet devam ederken, dışarıdaki atmosfere de büyük önem verilmiştir. Dolmabahçe rıhtımındaki Osmanlı ve Alman gemileri, Yıldız Sarayı'nın bahçesi ve civardaki konaklar fenerlerle, kandillerle aydınlatılmış; sarayın önündeki meydan, rengârenk fenerler ve kandillerle süslenmiş; ortaya da büyük bir zafer takı kurulmuştur. Etrafa ise, "Padişahım çok yaşa" ve Almanca olarak, "Yaşasın II. Wilhelm" yazıları asılmıştır. Meydanın ortasından atılan havai fişekleri gökyüzünde muhteşem bir manzara oluştururken, halk şenliği seyretmek için, sarayın önüne toplanmıştır. Ziyafetin ardından padişah ve misafirler Merasim Köşkü'ne geçerek ı ışık gösterilerini izlemişlerdir⁵³⁰.

Augusta Victoria ikinci ziyaretinde de, Harem Dairesi'ni ziyaret etmeyi unutmamış, Yıldız Sarayı'nda gerçekleşen akşam yemeğinden sonra imparatoriçe II. Wilhelm'in de isteği üzerine nedimleri ile birlikte harem ziyaretini gerçekleştirmiştir. Harem Dairesi'ne padişahın kolunda giren imparatoriçeyi burada valide sultan ve sultanlar karşılamışlar, tercümanlık görevini de, Artin Paşa'nın kızı üstlenmiştir. Tanışma töreninden sonra, büyük bir kanepenin ortasına imparatoriçe, sağına valide sultan, soluna ise II. Abdülhamid oturmuştur. Sultan hanımlar, Avrupa modasına uygun beyaz elbiseler giymişler ama imparatoriçenin ilgisini en çok valide sultanın ve hazinedar ustanın kıyafetleri çekmiş, bunu da kendilerine söyleyerek dikkatli bir biçimde bu giysileri incelemiştir. Harem ortamından

⁵²⁸ Sarayda ki ziyafetlerin hazırlıklarını bizzat denetleme alışkanlığı olan Sultan Abdülhamid, imparator'un önüne konulacak yemeklere ayrı bir özen göstermiştir. Peki, ziyafette içki servisi yapıldı mı? Abdülhamid'in kızı Şadiye Osmanoglu anılarında, babası hakkında, "Babam içki içmez, içenleri hoş görmezdi. Saraya sokulmasını da yasak etmişti" diyerek, içkinin Yıldız Sarayı'na girmediğinden söz etmiştir. Fakat verilen ziyafetlere katılan yabancıların anılarında da, içki servisinin yalnız gayrimüslimlere yapıldığından bahsedilmiştir. Zaten imparatorun İstanbul'da kaldığı süre içinde verilen ziyafetlerin mutfak harcama listelerini incelendiğinde, konyak, rom, şampanya, beyaz ve kırmızı şarap gibi içkilerin satın alındığı görülmüştür. Ancak, ziyafet sonrasında gazetelerde yayımlanan mönülerde şarap ve şampanya görülmez; sadece rom, konyak, su ve limon kullanılarak yapılan "punç" yer almıştır. Verilen ziyafetlerden sonra artan yemekler mutfağa gönderilmemiş, bunlar tablacılar tarafından dışarıya satılmıştır. Sadece ziyafetlerde değil, gündelik sofralardan da, artan yemekler dışarı satılmıştır. Özellikle sarayda verilen büyük ziyafetlerden sonra, sofraya konulup da açılmayan şarap ve şampanyalar, Beşiktaş'taki bakkal dükkanlarında satışa sunulmuşlar. Şarap ve şampanya meraklıları başka bir yerde bulamayacakları bu pahalı içkileri çok uygun fiyata satın almışlardır. Demirel, a.g.e. 63-64.

⁵²⁹ II. Abdülhamid, imparatora Türk usulünde yapılmış güzel bir kılıç hediye ederken, Kraliçeye ise 188 kırat ağırlığında bir elmas hediye etmiştir. (*Germania*, 20 Ekim 1898. Aktaran: Alkan, a.g.m. 22) Berlin elçisi Tevfik Paşa, II. Wilhelm'in içtiği Havana sigaralarının Paris ve Bern'de bulunmadığı için doğrudan Havana'dan getirilmesini düşünmüş ancak sigaraların getirilmesi iki ay süreceğinden bu sigaraların benzerlerinin Kaiser'in Saray Bakkalbaşı Borhard'ndan satın alınmasını gerektiğini belirtmiştir. Bu durum dahi her şeyin ne kadar ayrıntılı düşünüldüğünü göstermektedir. Coşansel, D. (2010). 19. Yüzyılda Değişen Sofra Düzeni ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'e Sunulan Ziyafetler. *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 119.

⁵³⁰ *İkdam*, Nr. 1536: 18 Teşrin-i Evvel 1898, 2-3; *İkdam* Nr. 1537: 19 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

çok etkilenmiş olan İmparatoriçe özellikle kahveci kalfaların hotozlu uzun etekli elbiseleriyle, büyük bir altın tepsi içinde, pırlanta işlemeli zarflarda kahve ikram edişlerini hayretle izlemiştir. Bu ikram töreni hakkında da bilgi alan imparatoriçe, Harem Dairesi'nde bir buçuk saat kaldıktan sonra, yine II. Abdülhamid'in kolunda, Şale Köşkü'ne dönmüştür⁵³¹.

Çarşamba günü, II. Wilhelm ve eşi, İstanbul'u ayrı ayrı gezmişlerdir. Önce imparator, Yıldız Sarayı'ndan iki atlı arabayla hareket etmiş, kendisine, Ertuğrul süvari alayından ve mızraklı süvari alayından birer bölük asker ile Harbiye Müşiri Şakir Paşa, padişah yaverlerinden Kamphoevener Paşa, Mehmed Ali Paşa ve Nâsir Paşa eşlik etmişler. II. Wilhelm, Dolmabahçe rıhtımından saltanat kayığına binerek Teşrifîye gemisine çıkmış Tophane ve Karaköy istikametinden Haliç'e doğru ilerleyen gemi, çevredeki gemiler ile sahil karakollarında bulunan askerler tarafından selamlanmış, "Yaşa" sesleri yükselmiştir. Eyüp iskelesinde Alman Marşı eşliğinde askerlerin ve öğrencilerin resmi selamıyla karşılanana Kaiser, buradan, Bizans'ın tarihi surlarını görmek üzere Edirnekapı'ya gitmiştir. İlk ziyaretindeki gibi, yine at üzerinde, Edirnekapı surlarından Yedikule'ye kadar giden⁵³² II. Wilhelm bu gezinti sonrasında, Edirnekapı'ya dönerek arabayla Fatih, Saraçhanebaşı, Vezneciler, Divanyolu ve Babıali caddelerini takip ederek, Sirkeci iskelesine inmiş, iskelede bekleyen Teşrifîye gemisiyle Dolmabahçe Sarayı'na dönmüş, oradan da Yıldız Sarayı'na geçmiştir⁵³³.

Sabah saatlerinde imparator bu kısa şehir turunu yaparken, Rehber istimbotuyla Beylerbeyi Sarayı'na geçen imparatoriçe, burada biraz dinlendikten sonra Çamlıca'ya gitmiş, Çamlıca suyunun yanında çay içtikten sonra, yürüyerek Çamlıca Tepesi'ne çıkmıştır. Tepede de kısa bir yürüyüş yaparak İstanbul manzarasını seyreden Agusta Victoria daha sonra Beylerbeyi Sarayı'na dönmüştür. Sarayın rıhtımında bekleyen Rehber istimbotuyla Dolmabahçe Sarayı'na dönen imparatoriçe, oradan da atlı arabayla Yıldız Sarayı'na geçmiştir⁵³⁴.

⁵³¹ Ayyıldız, a.g.e. 174,178-179.

⁵³² II. Wilhelm'in gezisi için cadde ve sokaklarda bazı düzenlemeler de yapılmıştır. Düzenleme çalışmaları Faik Paşa ve Rahmi Paşa'nın tayin ettiği iki memur tarafından yapılmıştır. Özellikle Kariye Camiine yapılacak ziyarete ayrı bir önem verilmiş ziyaret için camii içerisinde bulunan parke taşları yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra yol güzergâhında bulunan Koşuyolu şoseleri de Haydar Paşa tarafından onarılmıştır. **BOA, Y.PRK. ŞH**, 8/40.

⁵³³ Şehsuvaroğlu, B. (1972). Son Ziyaretler. *Hayat Tarih Mecmuası*, (7), 80. İmparator Yıldız Sarayı'na dönmeden önce gezi programına dâhil olmasa da Rum Büyükelçiliğinin açılışına iştirak etmiştir. **BOA, Y.PRK. PT**, 18/69.

⁵³⁴ **Sabah**, Nr. 3202: 17 Teşrin-i Evvel 1898, 1; **İkdam**, Nr. 1537: 19 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

Sabah gezilerinden sonra II. Wilhelm ve imparatoriçe, Muzika-yı Hümâyûn'un çaldığı değişik parçalar eşliğinde, Şale Köşkü'nde yedikleri öğle yemeğinin ardından, yabancı elçileri ve eşlerini kabul etmişler. Kabul sırasında, İstanbul Şehremaneti Reisi Rıdvan Paşa başkanlığındaki heyet de Kaiser'in huzuruna çıkarak, İstanbul halkı adına, içine nadide çiçekler konulmuş gümüş bir vazo sunmuşlardır⁵³⁵.

Misafirler, akşam programına göre, Boğaz'da yapılacak geziden sonra, Sultaniye yatında verilecek ziyafete katılmışlardır. Misafirler önce Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımında bekleyen Alman sefaretine ait Loreley gemisiyle Boğaz'da bir gezintiye çıkmışlar, Karadeniz açıklarına kadar gidilmiş, dönüşte ise Tarabya'daki Alman sefaret köşkünde çay molası verilmiştir⁵³⁶. Daha sonra II. Abdülhamid'in saltanat yatı Sultaniye'de düzenlenen akşam ziyafetine katılmak üzere, Tarabya rıhtımında bekleyen Teşrikiye istimboduyla Beykoz açıklarındaki Sultaniye yatına gidilmiştir. Alman marşı eşliğinde, Sultaniye'ye, önce imparatoriçe daha sonra imparator çıkmış, yapılan karşılama töreni ve mürettebatın resmi selamının ardından, misafirler bir süre dinlenmişler daha sonra yemeğe geçilmiştir⁵³⁷.

Padişah'ın katılmadığı bu yemekte, oturma düzeni, Wilhelm'in Teşrifat Nazırı tarafından belirlenmiş, Graf Övlinbörz Bey ise ziyafet sürecinde II. Wilhelm'e tercümanlık yapmak için görevlendirilmiştir. Sofranın bir başına imparator diğer başına imparatoriçe oturmuş, imparatorun bir yanında Turhan Paşa diğer yanında Alman elçisinin eşi madam Mörşill oturmuştur. İmparatoriçenin ise bir yanında Berlin Elçisi Tevfik Paşa, diğer yanında ise, Alman elçisi yer almıştır⁵³⁸. Otuz iki kişi katıldığı ziyafette, Şakir Paşa, Hohenzollern, Herta ve Hella gemilerinin kaptanları, Kamphoeven Paşa, Alman Hariciye Nazırı, Padişah yaverlerinden Ahmed Ali Paşa, Nâsır Paşa yer almışlardır. Yemek sırasında Muzika-yı Hümâyûn tarafından önce Alman Marşı sonra da Hamidiye Marşı çalınmış bu sırada II. Wilhelm, Turhan Paşa'yla Augusta Victoria ise Tevfik Paşa ile uzun uzun sohbet etmişlerdir. Bu arada, bizzat imparator tarafından bestelenmiş olan bir marşın çalınması da, geceye renk katmıştır. Yemekten sonra imparator ve imparatoriçe güvertede dolaşarak muhteşem manzarayı seyretmişler⁵³⁹.

⁵³⁵ Baytar, a.g.m. 75.

⁵³⁶ **Germania**, Nr. 241. Aktaran: Alkan, a.g.m. 25.

⁵³⁷ **BOA, Y..EE..** 89/8, Lef 11; **İkdam**, Nr. 1537: 19 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

⁵³⁸ Savaş, a.g.t. 47.

⁵³⁹ Coşansel, a.g.m. 120.

Ziyafetin ardından etrafta bulunan vapurlardan atılan maytaplar eşliğinde II. Wilhelm ve Augusta Victoria ikametgâhlarına dönmek üzere Sultaniye vapurundan Loreley vapuruna geçmişlerdir. Dolmabahçe rıhtımına gelen II. Wilhelm ve eşi burada mihmandarlarla birlikte hazır bekleyen arabaya binerek ikamet ettikleri daireye dönmüşlerdir⁵⁴⁰.

Katıldığı birçok uluslararası sergide ödül almış olan halı ve dokumalarıyla Avrupa'da ün yapmış olan Hereke fabrikasını çok merak eden II. Wilhelm ve Augusta Victoria Perşembe günü, trenle Hereke'ye gitmeye karar vermişlerdir⁵⁴¹. II. Wilhelm ve Augusta Victoria 20 Ekim Perşembe sabahı, Hereke'ye gitmek üzere, Dolmabahçe rıhtımından saltanat kayığıyla Haydarpaşa'ya geçmişler, Haydarpaşa'ya geldiklerinde, rıhtımda bekleyen askerler ve halk tarafından coşkuyla karşılanan misafirler için, rıhtımda gayet gösterişli bir zafer takı hazırlanmış, üzeri Osmanlı ve Alman bayraklarıyla donatılmıştır⁵⁴². Zafer takının hemen yanında, Selimiye Kışlası'ndan gönderilen bir askeri bando ile onun yanında ellerinde çiçeklerle Haydarpaşa Alman Mektebi öğrencileri yerlerini almışlar. Rıhtımdan tren istasyonuna kadar, güzergâh çiçeklerle süslenmiş, yerlere kıymetli halılar serilmiştir. İmparatoru rıhtımda karşılayanlar arasında, Anadolu Şimendifer Kumpanyası'nın idare meclisi başkanı ve üyeleri de yer almışlardır⁵⁴³.

Tren⁵⁴⁴ saat 10.00 civarında, Haydarpaşa'dan Hereke'ye doğru, alkışlarla uğurlanmıştır. Trenin kalkışından yirmi beş dakika sonra, Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa ve bazı devlet erkânı, başka bir trenle Hereke'ye hareket etmişler. II. Wilhelm ve eşine tahsis edilen trenin geçtiği istasyonlarda, belli aralıklarda polis ve jandarma tarafından, gerekli güvenlik önlemleri alınmıştır⁵⁴⁵. Tren Pendik istasyonunda mola vermiş, imparator ve

⁵⁴⁰ **İkdam**, Nr. 1537: 19 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

⁵⁴¹ Karacagil, a.g.m. 915. II. Wilhelm'in Eskişehir'i de ziyaret etmesi programa alınmış fakat daha sonra ise bundan vazgeçilmiştir. Ayyıldız, a.g.e. 175.

⁵⁴² **Sabah**, Nr. 3206: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

⁵⁴³ **İkdam**, Nr. 1538: 20 Teşrin-i evvel 1898, 1; **Tercüman-ı Hakikat**, 6281-1081: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

⁵⁴⁴ Misafirleri Hereke'ye götürecek ve sekiz vagonun oluştuğu trenin birinci vagonu imparator ile imparatoriçeye tahsis edilmiştir. İki büyük salonu bulunan bu vagonun içi, gümüş ve mavi ipekten işlemeli kumaşlarla süslenmiştir. Salonlardan birinin ortasına, gül ağacından yapılmış bir masa konulmuştur. Üçüncü vagona, misafirlere refakat edecekler yerleşmişler. Vagonlardan biri de, zengin yemek çeşitleriyle, lokanta olarak hizmete hazırlanmıştır. Diğer vagon ise, yazar ve muhabirler ve kumpanyanın davetlilerine tahsis edilmiştir. (**Sabah**, Nr. 3206: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 1.) İmparatora tahsis edilen bu tren Anadolu Demiryolu Şirketi tarafından hazırlanmıştır. Savaş, a.g.t. 49.

⁵⁴⁵ İmparator ve İmparatoriçenin ziyaretinden bir gün önce, Hereke'ye güvenliği sağlamak için üç komiser ve otuz polis gönderilmiştir. Ayrıca hat üzerindeki inşaat çalışmalarında görevli yabancı işçiler, güvenlik gerekçesiyle geçici olarak buradan uzaklaştırılmıştır. **BOA. Y.PRK. ŞH.** 8/48.

imparatoriçe vagonlarından inmemişler, buradan hareket eden tren, yol boyunca el sallayan halkın sevgi gösterileri arasında, saat 12’de Hereke’ye varmıştır⁵⁴⁶.

Ziyaret heyeti, Hereke istasyonunda, Tophane-i Amire’nin müzik topluluğu tarafından çalınan Alman Marşı eşliğinde, Hazine-i Hassa Nazırı Ohannes Efendi ve Hereke Fabrikası’nın müdürü Akif Bey ile diğer memurlardan oluşan kalabalık bir grup tarafından karşılanmışlar⁵⁴⁷. Bu arada Kaiser, II. Abdülhamid’e Hereke’ye vardıklarını ve memnuniyetini ifade eden bir telgraf çekmiştir. Misafirler istasyondan kendileri inşa edilen köşke geçerek burada biraz dinlendikten sonra Hereke Fabrikası’nı gezmeye gitmişlerdir⁵⁴⁸.

Çalışanlarının 1.100’ü kadın, 600’ü erkek olan fabrikadaki karşılamada, işçiler adına, biri Müslüman diğeri Hristiyan iki kız tarafından misafirlere güzel bir çiçek buketi sunulmuştur. İlk olarak fabrikanın kumaş bölümü gezilmiş, tercüman aracılığıyla, ustabaşı burada yapılan üretim çalışmaları ve işlenen kumaşlar hakkında bilgi vermiştir. Bu arada imparator, halı tezgâhını gezerken büyük bir halı dokumakta olan, 15-16 yaşlarındaki Faika Hanım adında bir kızın göğsündeki madalyayı tutarak, kendisine bunun ne olduğunu sormuştur. Tercümanlık yapan Tevfik Paşa da, bu madalyanın “Sanayi-i Nefise Madalyası” olduğunu ve padişah için işlediği güzel bir halıdan dolayı Faika Hanım’a verildiğini anlatmıştır. Daha sonra fabrika ürünlerinin sergilendiği bölüme geçen misafirlere burada çeşitli kumaşlar ve halılar hediye edilmiştir⁵⁴⁹. İmparator, kendilerine hediye edilen 12 metrelik halıyı dokuyan kızların isimlerinin ve aile bilgilerinin alınmasını istemiş, halıyı dokuyan kızlara, evlendiklerinde, kendilerine çeyiz gönderme sözü vermiştir. Gerçekten de imparator sözünde durmuş. İstanbul’a döndüğünde, Alman sefareti, halıyı dokuyan on iki kızın, her birine 500 frank verileceğini saraya bildirmiştir⁵⁵⁰.

Hereke Fabrikası’nda bir buçuk saat süren ziyaretin ardından, öğle yemeğini yemek üzere köşke geçilmiş, kırk kişiden oluşan bir sofrada, imparator ve imparatoriçe yemek

⁵⁴⁶ Demirel, a.g.e. 74.

⁵⁴⁷ **Sabah**, Nr. 3206: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

⁵⁴⁸ **İkdam**, Nr. 1538: 20 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

⁵⁴⁹ II. Abdülhamid, II. Wilhelm’e fabrikayı ziyaretinden dolayı kendisine her ne arzu eder ise takdim edilmesi için bir irade-i seniyye çıkarmıştır. Bundan oldukça memnun olan imparator, II. Abdülhamid’e teşekkürlerini bildirmiştir (Karacagil, a.g.m. 919). II. Wilhelm’e 1 adet ipek karışık kebir halı, 1 adet diğer kebir yün halı, 1 adet diğer sagir halı, 2 adet yün seccade halı, 2 adet ipek seccade, 1 adet ipek karışık yekpare halı, 1 adet ipek karışık diğer yekpare halı ve Augusta Victoria’ya ise 7 top çatma kadife döşemelik kumaş, 21 top çiçekli elbiselik kumaş, 4 top bürümcek elbiselik kumaş 12 adet kadınlara mahsus işlemeli başörtülük, 1 adet kebir yün halı, 1 adet diğer kebir yün halı hediye edilmiştir. **BOA, Y.PRK. HH.** 30/72.

⁵⁵⁰ **BOA. Y.A. HUS.** 390/6.

masasına karşılıklı oturmuşlar⁵⁵¹. Yemekten sonra bir süre dinlenen misafirler, İstanbul'a dönmek üzere Hereke iskelesinde halkın, fabrika çalışanlarının ve bir bölük askerin resmi selamıyla uğurlanmışlardır. Dönüş, Alman sefaretinin Loreley gemisiyle yapılmış, misafirler akşama doğru İstanbul'a geldiklerinde havai fişeklerle karşılanmışlar ve akşam yemeğini Şale Köşkü'nde yemişler⁵⁵².

Cuma günü II. Wilhelm ve eşi, önce padişahın “cuma selamlığı” törenine, ardından Malta Köşkü önündeki askeri geçit törenine katılmışlardır⁵⁵³. Malta Köşkü resmigeçit için oldukça güzel süslenmiştir. Tören bittikten sonra, Kaiser, Osmanlı askerinin düzen ve mükemmeliyetinden dolayı padişahı tebrik etmiştir⁵⁵⁴. Törenin ardından merasim dairesinde alaturka usulde verilen öğle yemeğine katılan imparator ve imparatoriçe, yemek sırasında incesaz takımının çaldığı ezgilerden hoşnut olmuşlar, yemekten sonra ise Alman sefaretinin ve Alman Hastanesi'ni ziyaret etmek için, Yıldız Sarayı'ndan ayrılmışlardır⁵⁵⁵.

Ayaspaşa'daki Alman sefaretinin çevresindeki binalar, Osmanlı ve Alman bayraklarıyla süslenmiş, sefaretin önü ise imparatoriçeyi görmek için toplanmış insanlarla dolmuştur. İmparatoriçe sefarethanede biraz dinlendikten sonra, Kapalıçarşı'da alışveriş yapmak istemiş fakat güvenlik gerekçesiyle Kapalıçarşı'ya gidememiştir. Bunun üzerine çarşı esnafından Osman Bey, Hasan Efendi ve Agob Efendi'nin dükkânlarından seçilen değerli eşyalar, sefaretin birinci katındaki büyük salona getirilerek burada sergilenmiş, kendisi için hazırlanan bu küçük Kapalıçarşı'da alışveriş yaptıktan sonra Alman Hastanesi'ne geçen imparatoriçe, hastaları odalarında ziyaret ederek, onlarla bir süre sohbet etmiştir. Hastane ziyaretçi defterine izlenimlerini yazıp imzalayan imparatoriçeye hastane heyeti tarafından özel bir albüm hediye edilmiştir⁵⁵⁶. Bu ziyaretlerin ardından imparatoriçe, Yıldız Sarayı'na dönerek Mabeyn-i Hümayun'da II. Abdülhamid'in başkanlık ettiği ve yüz kişinin bulunduğu akşam yemeğine katılmıştır. Yemekte yine II. Abdülhamid'in sağ tarafına imparatoriçe, sol tarafına ise imparator oturmuştur. Yabancı elçiler eşleriyle birlikte

⁵⁵¹ Davetlilere ikram edilen yemekler şunlardır; Bulyon (Bouillon) çorbası, Börek, Balık, Bezelyeli kotlet, Sebzeli sığır filesi, Salçalı piliç, Salçalı kereviz, Hindi palazı kebabı, Domatesli iki nevi pilav, Sarmalı ekmek kadayıfı, Yemişli elmasıye. **İkdam**, Nr. 1538: 20 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

⁵⁵² **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 6281-1081: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

⁵⁵³ Köşkte bulunan bir tablo, Kaiser ve eşinin dikkatini çekmiştir. Tabloda, Türk ve Alman askerinin samimiyetle el sıkışmaları temsil edilmiştir. Aslında bu tablo, Osmanlı-Alman dostluğunu ve askeri alandaki işbirliğini simgelemiş ve sanki ileride, I. Dünya Savaşı boyunca müttefik olacak iki devletin sessiz bir habercisi olmuştur. **Frankfurter Zeitung**, 22 Ekim 1898, Nr. 292. Aktaran: Alkan, a.g.m. 26.

⁵⁵⁴ Demirel, a.g.e. 79.

⁵⁵⁵ Baytar, a.g.m. 75.

⁵⁵⁶ **İkdam**, Nr. 1539: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 1-3.

katıldıkları yemekte otuza yakın sofracı da, masalara hizmet etmişler. Yemek sırasında Muzika-i Hümayun tarafından çeşitli arşlar çalınmıştır⁵⁵⁷.

2.2.3. II. Wilhelm Kutsal Topraklarda

II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı bu ziyaretin ikinci aşaması kutsal toprakları kapsamaktaydı. 22 Ekim Cumartesi günü, II. Wilhelm ve eşi Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan veda töreninden ardından, top atışları ile birlikte, rıhtımda bekleyen saltanat kayığıyla Dolmabahçe açıklarındaki yatlarına geçerek, Hayfa'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardır. Böylece II. Wilhelm ve Augusta Victoria'nın Osmanlı topraklarındaki ziyaretlerinin ikinci bölümü başlamıştır. Ayrıca ziyaretin bu bölümünde ileriki sayfalarda da izah edileceği üzere İstanbul'a oranla daha yoğun bir program uygulanmıştır.

Kutsal yerleri kapsayan gezide Wilhelm'e 127 Osmanlı memuru ve askeri refakat ederken⁵⁵⁸ mihmandarlık edecek heyetin başında Mehmet Şakir Paşa görev yapmıştır. Paşa ziyaret sürecinde Kaiser'in yanında bulunmuş ve Padişah'a sunmak üzere II. Wilhelm'in Suriye, Lübnan ve Kudüs ziyaretlerini anlatan bir günlük tutmuştur⁵⁵⁹.

Dört günlük deniz yolculuğunun ardından 25 Ekim günü Hohenzollern yatı ve refakatinde bulunan gemiler Hayfa limanına geldiklerinde⁵⁶⁰, şehrin ileri gelenleri, dini liderler ve binlerce insanın katıldığı oldukça görkemli bir karşılama merasimi yapılmıştır⁵⁶¹. Hayfa'da ilk olarak Alman Konsolosluğu'nu ziyaret eden Kaiser, konsolosluğun bahçesinde Osmanlı yetkilileri, Protestan Templer cemaati ve Alman Katolik cemaatini kabul etmiştir. Ardından Karmel ve İnciliye Kiliselerini ziyaret eden Kaiser Hohenzollern yatına dönmüştür⁵⁶².

⁵⁵⁷ Coşansel, a.g.m. 122. Bu ziyafetin menüsü için bkz. **İkdam**, Nr. 1539: 21 Teşrin-i Evvel 1898, 2.

⁵⁵⁸ Ortaylı, a.g.e. 96.

⁵⁵⁹ **BOA, Y..EE..** 81/3, Lef 1.

⁵⁶⁰ **BOA, Y..PRK.TKM.** 41/2, Lef 1.

⁵⁶¹ **Hatırat-ı Seyahat**, 149. Hohenzollern yatına refakat etmek için İzmir vapuruna binen Şakir Paşa ve Osmanlı yetkilileri Kaiser'in yatına yetişememişlerdir. Hohenzollern ve refakatinde bulunan diğer gemiler 25 Eylül akşamı Hayfa'ya ulaşmış, fakat Şakir Paşa'nın bindiği vapur yaklaşık olarak on yedi saatlik bir gecikme ile 26 Ekim Çarşamba günü Hayfa limanına ulaşmışlardır. **BOA, Y..EE..** 81/3. Lef 1. İzmir vapurunda bulunan diğer Osmanlı yetkilileri için bkz. **Sabah**, Nr. 3208: 23 Teşrin-i Evvel 1898, 1.

⁵⁶² Soy, H. B. (2010). Almanya imparatoru II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati, (Ed: İ. Bayraktar.) **İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm**. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 144. II. Wilhelm'in Hayfa'daki etkinlikleri konusunda belirtilmesi gereken önemli nokta, bir konuşması sırasında bu

II. Wilhelm Hayfa'ya geldiği günün akşamı Hohenzollern yatında bir akşam ziyafeti organize ettirmiştir. Şehrin ileri gelenlerinin ve şehirdeki Osmanlı erkânından birçok kişinin davet edildiği bu yemekte II. Wilhelm'in özellikle Osmanlı Devlet adamlarıyla yapmış olduğu siyasi konuşma dikkat çekicidir. Konuşma sırasında bu dönemde Osmanlı Devleti'nin uğraştığı Girit ve Ermeni sorunlarında diğer devletlerin Osmanlı'yı yalnız bıraktığını belirten II. Wilhelm yemekten sonra Suriye Valisi Hüseyin Nazım Paşa ile Hohenzollern yatının güvertesinde iki buçuk saat baş başa bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin içeriğini genel olarak Girit sorunu oluştururken bu problemin arkasında İngiltere'nin olduğunu belirten imparator, İngiliz Büyükelçileri'nden almış olduğu malumatları Hüseyin Nazım Paşa'ya iletmış ve kapalı kapılar ardında yapılan görüşmeler de ne tür entrikaların oynandığını Paşa'ya anlatmıştır. Kendisinin İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman tebaa hakkında yapacak oldukları girişimlerden haberdar olduğunu belirten II. Wilhelm her zaman bu meselelerde hukuktan yana olduğunu da ifade ederek ayrıca Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağını da sözlerine ilave etmiştir⁵⁶³.

Ertesi sabah Hayfa'dan Kayseriyye'ye (Caesarea) gitmek üzere hareket edilmiş, Hayfa-Kayseriyye yolu üzerinde Kok⁵⁶⁴ (Cook) kumpanyası tarafından mola mahalli olarak tayin edilen Tantura mevkiinde Kaiser'e yetişen Şakir Paşa yaşanan bu gecikmeden dolayı üzüntüsünü iletmıştır. Tantura'da biraz dinlenen imparator ve maiyeti daha sonra Kayseriyye'ye giderek buradaki tarihi harabeleri gezmişlerdir. II. Wilhelm ziyaretin ikinci

gezide ilk defa Fransa'nın Katolikler üzerindeki himaye hakkına Alman İmparatorluğu'nun da ortak olduğunu dolaylı olarak ilan etmesi olmuştur. Tanepha'daki Alman Katolikleri'nin önemli isimlerinden Rahip Bieven, yaptığı görüşmede, gerek kendi kurumlarının ve gerekse Filistin'de meskûn olan diğer Alman Katolikleri'nin Alman korumasından istifade ettiklerini belirtmiştir. Rahibin konuşmayla dolaylı olarak Fransa'nın Katolikleri himaye hakkını önemsemedikleri ve doğrudan Alman koruması altında olduklarını ifade etmesi, Kaiser II. Wilhelm'in cevabi konuşmasında himaye konusuna temas etmesine vesile olmuştur. II. Wilhelm, öncelikle vatansever duyguları ihtiva eden bu konuşmanın kendisini çok sevindirdiğini belirtmiş ve devamında, *"bu fırsattan istifade ederek memnuniyetle bir kez daha belirtmek istiyorum ki, benim Katolik vatandaşlarım nerede ve ne zaman ihtiyaç duyarlarsa, benim korumam devamlı kendileriyledir"*. Kaiser'in, bu şekilde kutsal topraklara ayak basar basmaz fırsattan istifade etmek suretiyle, oldukça ciddi ilk siyasi demecini vermesi önemlidir. Daha da önemlisi, bu şekilde Fransa'nın Katolikler'in hamisi olduğu iddiasına dolaylı yoldan itiraz ettiğini ve Almanya'nın da Katolikler'in hamiliğine talip olduğunu ilk kez ilan etmiştir. Kaiser, sonraki günlerde yaptığı geziler esnasında her fırsatta benzer açıklamaları ve mesajları tekrarlamıştır. **Vorwaerts**, Nr. 254. Aktaran: Alkan, a.g.m. 29.

⁵⁶³ **BOA, Y.PRK. UM**, 43/129. Lef 1-2.

⁵⁶⁴ II. Wilhelm'in Suriye ve Kudüs'ü kapsayan organizasyonu için İngiliz bir şirket olan Thoomas Cook&Son ile anlaşılmıştı. Bu şirket "her şey dâhil" paketini ilk defa hizmete sunan ve bunu büyük bir başarıyla yerine getirmiştir. Soy, (2007-8), a.g.m. 121.

gecesini Kayseriyye mevkiine bir buçuk saat uzaklığında bulunan Burj mevkiinde Kok kumpanyasının kurduğu Karakol Karargâhı'nda kurulan çadırlarda geçirmiştir⁵⁶⁵.

Sabah erken bir saatte Yafa'ya gitmek üzere yola çıkan heyet yol üzerinde Benyahim'e uğramışlar ardından Yafa'ya varmışlardır. Yol boyunca kısmen at üzerinde kısmen de araba ile seyahat eden Kaiser, şehrin dışında Müslüman, Hristiyan ve Alman kolonisinden birçok kişi tarafından karşılanmıştır. Yafa'da ikamet için tahsis edilen otelin bulunduğu güzergâh bayraklar ve taklarla donatılmış, II. Wilhelm yapılan karşılama merasiminden memnun olduğunu ifade etmiştir⁵⁶⁶.

Ziyaret heyeti 28 Ekim Cuma sabahı yaklaşık dört saat süren Yafa-Kudüs⁵⁶⁷ arasında bulunan Ramle mevkiine gelmişlerdir. Hava sıcaklığının 40 dereceyi bulması⁵⁶⁸ ve yolun saatlerce sürmesinden dolayı bir hayli bunalan maiyet erkânı Ramle'de Kok kumpanyasının hazırladığı çadırlarda uzun süre dinlenip öğle yemeğini burada yedikten sonra Latron'a gitmek üzere tekrar yola çıkmışlardır⁵⁶⁹. Güzergâh boyunca bölgedeki Arap kabilelerinin iyi at koşturan usta binicileri tarafından at üzerinde mızraklarla çeşitli gösteriler yapılmıştır. Geceyi Latron'da heyet, 29 Ekim'de Kudüs'e gitmek amacıyla sabah yola çıkmışlardır⁵⁷⁰.

Bu sırada Sultan II. Abdülhamid, imparatorun güvenliği için Kudüs'te bazı hazırlıkların yapılmasını ve önlemler alınmasını emretmiştir. Bu hazırlıklar çerçevesinde Kudüs'teki bozuk sokaklar tamir edilmesi, Zeytindağı'na yeni bir araba yolu yapılması, Mescid-i Aksa'nın tamiri için 7.000 lira bütçe ayrılmasını, Yafa-Kudüs şimendifer kumpanyasına üç adet salon vagonu sipariş edilmesi, Hayfa'ya yeni bir iskele inşası edilmesi planlanmıştır. Ayrıca II. Wilhelm ve maiyeti için İstanbul'dan araba ve hayvan gönderilecek

⁵⁶⁵ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 1-2; Alkan, a.g.m. 28.

⁵⁶⁶ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 2-3. Yafa'da yapılan merasimin ardından İmparator ve İmparatoriçe biraz istirahat etmişlerdir. II. Wilhelm akşamleyin bölgede bulunan Alman Templer Cemaatinin lideri Christoph Hoffman'ın da bulunduğu heyetle özel bir görüşme gerçekleştirmiştir.

⁵⁶⁷ Hayfa-Kudüs arasında bir demiryolu bulunmasına rağmen II. Wilhelm, Haçlı Seferlerini gerçekleştiren ataları gibi bu mesafeyi, bütün olumsuz yol şartlarına rağmen, at üzerinde kat etmek istemiştir. Bu seyahat, Kudüs'te bir Alman Protestan Kilisesi'nin açılışı için gerçekleştiriliyor olsa da bir Haçlı Seferi edasında yapılmıştır. Kış, a.g.m. 495.

⁵⁶⁸ Sabah, Nr. 3218: 2 Teşrin-i Sani 1898, 1.

⁵⁶⁹ Kaiser, Ramle'de Emeviler döneminde inşa edilmiş fakat harap bir vaziyette bulunan Beyaz Cami'yi gezmiş camii hakkında bilgi almış ve minaresine çıkmıştır. İkdâm, Nr. 1557: 9 Teşrin-i Sani 1898, 1.

⁵⁷⁰ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 3.

ve bu işlere nezaret etmek üzere ise Miralay Abdürrahim Bey Kudüs'te görevlendirilmiştir⁵⁷¹.

İmparator II. Wilhelm'in Filistin'i ziyaretinin kararlaştırılması üzerine Girit Vali vekili ve fevkalade kumandanı Ahmet Cevad Paşa, Filisin ve Suriye'de alınacak tedbirlerin kontrolü ve ikmali ile görevlendirilmiştir. Kendisine verilen talimatta, imparatorun yanında büyük bir şahsın bulunmasından hoşlanmadığı ve yanında bir paşanın bulunmasının diğer devletler nezdinde ziyaretin siyasi bir anlam taşıyacağı düşüncelerinden dolayı kendisine imparatorun uzak durması tavsiye edilmiştir. Talimatta ayrıca imparatorun Filistin ve Suriye'de yapacağı ziyaretler sırasında merasim ve güvenlik konularında aksaklıklar çıkmaması konusunda uyarılar yapılmıştır. Cevad Paşa Kaiser'den önce gezilecek yerlere gidip gerekli kontrolleri yapmıştır. 27 Ekim 1898'de Kudüs'e gelen Cevad Paşa gerekli tedbirleri alıp güzergâh üzerindeki evleri polis tarafından aratmıştır. Bundan başka Kudüs Mutasarrıfı Mehmet Tevfik Bey (Biren) de imparatora suikast yapılmasını önlemek için bir hayli tedbire başvurmuştur⁵⁷².

Hazırlıkların günler öncesinden başladığı Kudüs'te, Kaiser'in şehre girişinden önce bazı tedbirler alınmış, II. Wilhelm'in geçeceği güzergâh boyunca yolun her iki tarafına iki tabur asker yerleştirilmiş ve sokak başları dahi kontrol altında tutulmuştur. Yafa kapısından Kamame Kilisesi'ne kadar sokak başlarına Osmanlı askerleri tarafından toplar konulmuş ve Kaiser'in bulunduğu mevkiden kilise kapısına kadar olan yol Ertuğrul Alayı tarafından kontrol altına alınmıştır⁵⁷³. İmparatorun geçeceği caddeler Osmanlı ve Alman bayraklarıyla süslenmiştir. II. Wilhelm Kudüs'te, Berlin'den getirilen ve şehrin hemen dışında Almanlara ait bir bahçeye kurulan prefabrik bir binada kalmıştır⁵⁷⁴. Kudüs ve Suriye ziyaretleri sırasında Kaiser'in güvenliğinin sağlanmasına büyük önem verilmiş özellikle çadırda kaldığı bölgelerde güvenlik karakolları oluşturulmuş, karakollara giriş için bizzat Kaiser tarafından parolalar belirlenmiştir⁵⁷⁵.

Kudüs'te yapılan gösterişli karşılama merasiminde imparatoriçe İstanbul'dan gönderilen dört atın çektiği bir araba ile imparator ise bir at üzerinde Yafa kapsına kadar

⁵⁷¹ BOA, Y.PRK. TKM, .41/2, lef 2.

⁵⁷² Üzen, İ. (2009). İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9–11 Aralık 1917). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 334.

⁵⁷³ K1Ş, a.g.m. 495-96.

⁵⁷⁴ Karacagil, a.g.m. 82.

⁵⁷⁵ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 9.

gelmişlerdir⁵⁷⁶. Yafa kapısının hemen ardında bir zafer takı yapılmış ayrıca Yahudi mahallesinde ise ayrı bir tak yapılarak üzerine “hoş geldiniz” levhaları eklenmiştir⁵⁷⁷. İmparatorun geçtiği güzergâh boyunca toplanan halk “yaşa ve hurra” nidalarıyla gezi maiyetini karşılamışlar. Buradan yürüyerek çeşitli Hristiyan mezhepleri tarafından kutsal kabul edilen Kamame (Kutsal Mezar) Kilisesi’ne gitmişler⁵⁷⁸, daha sonra ise Almanlar tarafından inşa edilen ve açılışı yapılacak olan “Erlöserkirche” Kilisesi’ne gidilerek dua edilmiştir. Ardından Alman Konsolosluğu’na giderek orada Alman ileri gelenleri ile görüşme yapılmıştır⁵⁷⁹.

30 Ekim Pazar günü Kudüs’e bir saat mesafede bulunan ve çoğunluğu Hristiyan olan Beytullahim’e giden Kaiser ve eşi, “*Der-sa’âdet’i evvelki ziyaretinde vaki olan müracaati üzerine inşasına müsaade-i seniyye şayan buyrulan Beytullahim’de kâin Alman Kilisesi’nde icra olunacak ayinde*”⁵⁸⁰ hazır bulunmuşlardır. Daha sonra çeşitli mezheplerce kutsal kabul edilen Milat Kilisesi ziyaret edilmiştir⁵⁸¹. Geri dönüşte imparatoriçe güzergâh üzerinde bulunan ve yeni inşa edilen yetimhaneyi ziyaret etmiştir⁵⁸². Ardından imparator ve eşi Almanlara ait olan yerleri gezdikten sonra ikametgâha geri dönmüşler⁵⁸³, öğle yemeğinden

⁵⁷⁶ Eski bir İslam geleneğine göre, Kudüs’e at sırtında şehrin ana kapısından sadece burayı fetheden hükümdar girebilirdi. Bundan dolayı Yafa Kapısı’nın yanındaki surda bir gedik açılmış, Kaiser ve maiyeti acılan bu yerden içeri girmişlerdir. (Soy, (2007-8), a.g.m. 145) Almanya ile Osmanlı Devleti arasında kararlaştırılan taşrifât programına göre, Alman İmparatoru, 29 Ekim Cumartesi-5 Kasım 1898 Cumartesi arasındaki bir haftalık süre Kudüs ziyaretine ayrılmıştır. Üzen, a.g.m. 334.

⁵⁷⁷ II. Wilhelm’in Kudüs’e gireceği Yafa kapısına bir İtalyan şirketine 500 Fransız lirasına mâl olan iki zafer takı yaptırılmıştır. Bu zafer takının dış tarafına Almanca diğer taraflarına ise Türkçe uygun ifadeler yazılmıştır. **BOA, Y.PRK. UM, 43/23, lef 3.**

⁵⁷⁸ Kilisede heyeti Katolik cemaatinin başı Kardinal Piavi karşılamıştır. Ortodoks Patriği Damianos ile Ermeni Patriği Vehabedyan ve Franziskan rahipleri imparatoru kilisenin içinde karşılamışlardır. Kaiser’e İtalyanca bir karşılama merasimi düzenlenmiştir. Kamame Kilisesi’nin ziyaret edilmesi kiliseler açısından çok önem taşımaktadır böylece II. Wilhelm hem batı hem de doğu kiliselerini onurlandırmıştır. Kış, a.g.m. 496.

⁵⁷⁹ **BOA, Y..EE.. 81/3. Lef.3.**

⁵⁸⁰ **BOA, Y..PRK.TKM. 41/2. Lef 1.**

⁵⁸¹ **Sabah, Nr. 3217: 1 Teşrin-i Sani 1898, 1.**

⁵⁸² **BOA, Y..PRK.UM. 44/40. Lef 12.**

⁵⁸³ **BOA, Y..EE.. 81/3. Lef 4.** II. Wilhelm, Kudüs’te yaşayan Templer Tarikatı’na mensup Almanlar’ın meskûn oldukları mahalleyi ziyaret etmiş ve daha genel siyasi mesajlar ihtiva eden ilginç bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının başında Almanlar’ın kutsal topraklarda yaptıkları faaliyetler sayesinde Alman isminin iyi bir itibar kazandığını belirttikten sonra, bundan sonraki ilişkilerin daha da geliştirilmesine olan umidini vurgulamıştır. Osmanlı Devleti’yle olan dostluk münasebetleri ve özellikle de Sultan II. Abdülhamid ve kendisi arasındaki dostluğun bu yönde yardımcı olacağını ifade etmiştir. Konuşmasının son kısmında ise, Fransa’nın bölgede Katolikler üzerinde olan himayesini ikinci kez dolaylı yoldan tartışmaya açacak şu ifadelerde bulunmuştu: “*Hangi mezhebe mensup olursa olsun sizden biriniz benim yardımuma ihtiyaç duyarsa, ben buradayım ve bana müracaat edebilir. Evet, Alman Devleti, yurtdışındaki kendi vatandaşlarını koruyacak durumdadır.*” II. Wilhelm yaptığı bu son konuşmasıyla, öncelikle gittikçe gelişen Alman faaliyetleri ve bunun olumlu bir sonucu olarak Osmanlı-Alman münasebetlerine yapacağı olumlu katkılara vurguda bulunmuştur. Devamında ise himaye meselesine bir kez daha vurguda bulunmuş ve Katolikler üzerindeki Fransız himayesini kesin olarak reddettiğini ve Alman İmparatorluğu’nun yurt dışındaki kendi vatandaşlarını koruyacak kuvvetle olduğunu ilan etmiştir. Alkan, a.g.m. 32-33.

sonra Zeytin Dağı'na gitmişlerdir. Burada bulunan Rus Manastırı'nda bir ayine katılan Kaiser⁵⁸⁴ herkesin dostu olduğunu göstermek için her mezhebin dini mekânlarına uğramış ve onların gönüllerini almıştır⁵⁸⁵. II. Wilhelm Protestan bir hanedana mensub olmasına rağmen Kutsal topraklardaki bütün dinlerin ve mezheplerin kutsal mekânlarını ziyaret ederek onların güvenini kazanmak ve farklı mezheplere mensup Almanların da imparatoru olduğunu göstermek istemiştir.

31 Ekim Pazartesi günü ise bu gezinin resmi nedeni olan Erlöserkirche Kilisesi'nin açılışı yapılmıştır⁵⁸⁶. İmparator tören sabahı resmi kıyafetlerini giyerek at üzerinde Yafa kapsına gelmiş, buradan itibaren ise kiliseye kadar yürümüştür. Tören alanında imparatoru ve davetlileri bir bölük asker ve bahriye mızıkası karşılamıştır. Güzergâh boyunca halk ve askerler misafirlere sevgi gösterilerinde bulunmuşlar⁵⁸⁷. Bir saat kadar sürecek olan açılış töreni kilise önünde yapılan konuşmalarla başlamış, ardından kilisede bir ayin yapıldıktan sonra ise kapı önünde bekleyen Alman bahriye askerleri tarafından resmigeçit töreni yapılmış, törenin ardından II. Wilhelm öğle yemeği için ikametgâha dönmüştür⁵⁸⁸.

II. Wilhelm öğleden sonra padişah tarafından kendisine hediye edilen araziye görmeye gitmiştir⁵⁸⁹. Dormitio olarak isimlendirilen bu arazi Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen ve Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Hz. Meryem'in yaşadığı ve öldüğü iddia edilen, bundan dolayı da kutsal görülen arsa idi. Müslüman bir ailenin elinde olan bu araziye, satın alan II. Abdülhamid, II. Wilhelm'e hediye etmiştir. Kaiser ise, bu araziye Katolik Alman

⁵⁸⁴ BOA, Y.PRK.UM, 44/8.

⁵⁸⁵ Soy (2007-8), a.g.m. 147.

⁵⁸⁶ II. Wilhelm'in Alman tahtına çıkışının ardından Kudüs'teki Alman dini imar faaliyetleri önem kazanmıştır. Bunlardan en önemlisi, II. Wilhelm'in İstanbul'u ilk ziyaretinde Osmanlı yetkililerinden yapılmasını talep ettiği Protestan kilisesidir. Kilise inşası için ön hazırlıklar yapılmış ve planları çıkarılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı yetkilileri tarafından 9 Ekim 1893'te kilisenin planlandığı şekilde yapılmasına müsaade edilmiştir. Kilisenin temel atma töreni 4 Ocak 1894'te Almanya'dan gelen Mösyö Bargovizen ve Almanya Kudüs sefirinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Demirkol, E. (2017). *Kudüs ve II. Abdülhamid (Hristiyanların Dini İmar Faaliyetleri)*. İstanbul: Taş Mektep Yayınları, 143.

⁵⁸⁷ Bu karşılama merasiminde Alman basınına bazı tarafgir ve önyargılı ifadeler yansımıştır. Örneğin Germania muhabirinin belirttiğine göre, “*Şark insanı, burada kendini gösteren Avrupa'nın ihtişamına hayret etmiş ve şaşırılmıştı; Herkes Kaiser çiftine tezahürat yapıyordu.*” Başka bir muhabir ise, bazı kimselerin, “*bunlar Kral değil, aksine melek*”, gibi ifadeleri duyduğunu ifade etmiştir. Kendisine yaklaşan bir Türk subayının ise, “*Kaiseriniz adil bir Sultan; sanki peygamberi görmüş gibiyim*”, dediğini ifade etmiştir. Alkan, a.g.m. 31.

⁵⁸⁸ *Hatırat-ı Seyahat*, 157.

⁵⁸⁹ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 4.

Cemaati'ne teslim etmiştir⁵⁹⁰. Yapılan teslim merasimi sırasında Kaiser Wilhelm padişaha teşekkür mahiyetinde şu konuşmayı yapmıştır⁵⁹¹.

Bundan yirmi dokuz sene mukaddem hakan-ı merhum Abdülaziz Han hazretleri tarafından merhum peder-i mükerremime bugün resmi takdisi icra olunan Protestan kilisesinin mebnî bulunduğu arazi ihdâ buyrulduğu gibi halâ câlis-i taht-ı âli baht-ı Osmani bulunan şehen-şâh-ı mükerrem-i iktinâh hazretleri dahi üzerine Alman Katolik erbâb-ı mezhebinin icrayı ayin-i ruhâniyyet ve diyânet eylemesi maksadıyla ebniye inşâ edilebilmek üzere işbu arazinin lütfen bana teberru'nu fermân buyurmuşlardır. Arazi-i mezkûreyi en samimü'l-kalb-i teşekkürât ile kabul ederek bazı münâsebât-ı dostaneye delaletle beraber Alman teba'asının menafi-i mühimmelerine hâdim bulunan işbu atıye-i celilenin arz-ı Filistin Alman Katolik Cem'iyetinin yed-i idaresinde bulunarak Alman Katolik teba'amın ve be-tahsis cemiyet-i mezkûrenin arz-ı Filistin'de olan sa'y ve ikdâmlarına bir vasıtayı celile-i feyz ve sa'adet olmasını temenni eylerim. İşte Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı İkinci Wilhelm olan ben dahi arazi-i mezkûreyi bundan böyle taht-ı himâyeme aldığımı beyan eylerim.

Görüldüğü üzere Kaiser, araziyi kendisine hediye eden Sultan'a teşekkür ederek, bu arazinin Katolikler için önemini vurgulamış bu şekilde, Şark'ta bulunan Protestan ve Katolik tebaası arasında dengeyi sağlamaya çalışmıştır.

Hiz. Meryem'in istirahatgâhından sonra, Hiz. Davut Peygamber'in türbesi ve camiini de ziyaret eden Kaiser ikametgâha dönüşü esnasında güzergâh üzerinde bulunan Ermeni Patrikhanesi önünden geçerken Ermeni Patriğin daveti üzerine içeri girmiş ve bu vesile ile Ermeni Patrikhanesi'ni de ziyaret etmiştir⁵⁹². Günün sonunda II. Wilhelm II. Abdülhamid şerefine, Suriye Valisi Nazım, Şakir ve Berlin sefiri Tevfik Paşalarla, üst düzey Protestan din adamları, Alman ileri gelenleri ve diğer yetkililerin bulunduğu bir ziyafet vermiştir⁵⁹³.

⁵⁹⁰ BOA, Y.PRK. PT. 18/77; BOA, Y.PRK. EŞA. 32-86. II. Wilhelm bu kilisenin açılışı ile Alman Protestanlarını İngiliz himayesinden kurtarmak istemiştir. Ayrıca Katoliklere hediye edilen arazi ile de onlar üzerindeki Fransız himayesini kırmak istemiştir. Alman Katolik cemaati için tahsis edilen arazi üzerine 66 metre uzunluğunda 60 metre genişliğinde ve 38 metre yüksekliğinde bir Katolik kilisesi, 47 metre yüksekliğinde bir saat kulesi ve 100 metre uzunluğunda, 93 metre genişliğinde, 12 metre yüksekliğinde bir misafirhane yapılması planlanmıştır. 1900 yılında temeli atılan ve bu gün "Dormition Abbey" adlı manastırın inşası 1910 yılında tamamlanmıştır. "Benedictine Brothers/Sisters" adlı cemiyetin elinde bulunan manastır dairesel mimariye sahiptir ve mimarı Theodor Sandel'dir. Demirkol, a.g.e. 150-152.

⁵⁹¹ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 4-5.

⁵⁹² Demirkol, a.g.e. 146.

⁵⁹³ İkdâm, Nr. 1566, 18 Teşrin-i Sani, 2. Yemekte Kaiser II. Wilhelm şu konuşmayı yapmıştır: "Bugün bizim için bir yevm-i mesadet addolunsa becadır. Zira hükümdar-ı Osmaniyan ve halife-i İslamiyan Sultan Abdülhamid Han hazretleri tarafından gerek benim ve gerekse bilumum tebaam hakkında bî-diriğ buyurulan ta'attufatın ifa-yı teşekküründe mütehayyır olduğum gibi zemini büyük pederim Wilhelm tarafından ihzar olunan ve benim için bir minhac-ı âmâl ittihaz kılınan meveddet-i samimeye ve mezhep ve kavmiyetince olan farka asla ehemmiyet verilmeksizin dâhil-i memalik-i mahrusa-i şahanelerinde bulunan bilcümle Almanlara karşı taraf-ı eşref-i hazreti tâc-dârilerinden lütfen râygân buyrulan siyanet ve himayetene yolda arz-ı mahmidet edeceğimi dahi tayin edememekteyim. Zat-ı hazreti cihandar-ı uzmâ tarafından şu suretle ihzar olunan meveddetden ve gerekse onu teyid etmek üzere taraf-ı şehriyarilerinden bu kere bana ihda ve ihsan olunan

Kaiser, ziyafete katılan davetlilere tunçtan imal edilmiş ve “*bir tarafı kendi resimleri ile müzeyyen ve diğer ciheti Kudüs seyahati hatırası*” ibaresi bulunan bir levha ile Nazım ve Tevfik Paşalara ise kendi resmini hediye etmiştir⁵⁹⁴.

II. Wilhelm ve Augusta Victoria 1 Kasım Salı günü Kudüs civarındaki bazı bahçeleri ziyaret ettikten sonra ikinci defa Zeytindağı’na giderek burada bulunan Milad Kilisesi’ni, öğleden sonra ise “Şanr” adlı Alman yetimhanesini ziyaret etmişlerdir⁵⁹⁵. Çarşamba günü ise Kudüs’te Müslümanlarca kutsal sayılan Harem-i Şerif’e gidilmiş, burada Hz. Ömer Camii ve Mescid-i Aksa, ardından Alman Kız Mektebi ve Alman Katolik Manastırı ziyaret edilmiştir. Ziyareti sırasında Kudüs Müftüsü, Suriye Valisi, Hristiyan cemaatlerin dinî liderleri ve diğer yerel yöneticiler II. Wilhelm’e eşlik etmişlerdir⁵⁹⁶. Perşembe günü ise Alman Manastırı, İngiliz Kilisesi ve Müslüman mezarları ziyaret edildikten sonra Erlöserkirche Kilisesi’nde yapılan ayine iştirak edilmiştir⁵⁹⁷. Bu törenin ardından Kaiser’in Kudüs programı tamamlanmış, 4 Kasım sabahı Kudüs’ten Hayfa’ya gitmek için yola çıkmıştır.

2.2.4. Beyrut ve Şam Ziyareti

Ziyaretin üçüncü ayağını oluşturan Suriye gezisine 4 Kasım Cuma günü başlayan II. Wilhelm bu sefer modern imkânları kullanarak yolculuk yapmış, Kudüs’ten, Yafa’ya gitmek üzere resmi törenle tren istasyonundan uğurlanmıştır. İki buçuk saatlik yolculuktan sonra Yafa’ya ulaşan heyet Yafa’dan itibaren Beyrut’a kadar ise olumsuz hava koşulları ve liman olmaması yüzünden deniz veya karayoluyla gitmek konusunda tereddüt yaşanmış fakat

arsadan dolayı his eylediğim memnuniyet ve teşekkürat-ı mâ-lâ-nihanemi beyan eyler ve Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin sıhhat ve afiyetlerine nûş ederim.” BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 5.

⁵⁹⁴ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 5.

⁵⁹⁵ BOA, Y.PRK.PT, 18/94, Lef 1-2.

⁵⁹⁶ **Sabah**, Nr, 3220: 4 Teşrin-i Sani 1898, 1. II. Wilhelm, ilan edilen gezi programında resmi olarak yer almayan bir heyeti, 2 Kasım 1898’de Kudüs’te çadırında kabul etmişti. Siyonist oluşumunun lideri Dr. Theodor Herzl, Dr. Schnurer, Dr. Wolfsohn, Yahudi Kolonial Bankası Komitesi’nin başkanı Dr. Bodenheimer ve Alman Siyonistleri Başkanı Seidener’den oluşan bir heyet, Kaiser’le gizli bir görüşme yapmışlardı. Müsteşar von Bülow’un da hazır bulunduğu bu görüşmede Herzl bir konuşma yapmıştı. Kaiser bu konuşmaya “samimi” bir mukabelede bulunmuştu. Bu gizli görüşmenin seyri hakkındaki teferruatlı bilgiler yine Herzl’in hatıratından takip edilmiştir. Buna göre, konuşmanın başında Herzl, hazırladığı metni okuduktan sonra, karşılıklı sohbet geçilmiş. Kaiser, bölgenin suya ve gölgeye ihtiyacı olduğunu; toprağının işlenebilir olduğunu ve Almanya’dan gelen göçmenlerin bunun için güzel bir örnek teşkil ettiğini söylemiştir. Bölgede herkes için yer bulunduğunu belirten Kaiser, Herzl’in başlattığı hareketin, sağlıklı fikirler ihtiva ettiğini söylemiştir. Görüşmenin bundan sonrasında Kaiser, havanın çok sıcak olmasından şikâyetçi olmuş, Bülow ise, söz alarak, bölgenin suya ihtiyacı olduğunu belirtmişti. Herzl ise, yeterince paraya sahip olduklarını ve bölgeye suyu ancak kendilerinin getirebileceğini belirttikten sonra, bu görüşme sona ermiştir. Bu şekilde gerçekleşen bu ikinci görüşme, birincisine göre çok kısa sürmüştür. Alkan, a.g.m. 36.

⁵⁹⁷ BOA, Y.EE.. 81/3, Lef 5.

havanın düzelmesi sonucu deniz yoluyla gidilmesine karar verilmiştir. İmparator'dan izin alarak daha önce Beyrut'a giden Şakir Paşa burada, Beyrut Valisi ve askeri yetkililerle birlikte resmi karşılama için yapılan hazırlıkları gözden geçirmiştir. Cuma akşamı geç saatte Yafa'dan ayrılan misafirler ertesi sabah Beyrut limanına gelmişlerdir. Karşılama merasiminin ilk aşaması Osmanlı ve Alman zırhlılarının top atışları eşliğinde, Hohenzollern yatının Beyrut limanına demir atması esnasında yapılmıştır. Beyrut Valisi ve Almanya Genel Konsolosu Hohenzollern yatına giderek II. Wilhelm'i selamlamışlardır. Kudüs ve Yafa'da yapılan ziyaretler dolayısıyla yorgun olan Kaiser ve eşi o günü gemide dinlenerek geçirirlerken Osmanlı yetkilileri de imparatorun gemide kalmasından istifade ederek kozmopolit bir yapıya sahip olan Beyrut'ta güvenlik önlemlerini artırma fırsatı bulmuşlardır. Akşam şehir ve liman çevresi aydınlatılmış, gece geç saate kadar da havai fişek gösterileri yapılmıştır. İlk akşam yatında bir ziyafet veren II. Wilhelm, Şakir Paşa'ya iki yağlı boya tablosu göstererek, bu tabloları II. Abdülhamid'e yollamak istediğini belirtmiştir. Tablolar II. Abdülhamid'e hediye edilmek üzere, Almanya'nın İstanbul askeri ataşesine teslim edilmiştir⁵⁹⁸.

Pazar sabahı erken bir saatte Şakir Paşa, vali ve belediye başkanından oluşan bir heyet mahalli ürünlerden hazırlanan hediyeleri imparatora takdim etmek için Hohenzollern yatına gitmişlerdir. Hediyelerden memnun olan imparator misafirlerini bırakmayarak teşekkür babında kendilerinden kahvaltıya kalmalarını istemiştir. Saat 09.00 civarında gemiden ayrılan ve ilk olarak Alman Hastanesi'ni ziyaret eden imparator daha sonra Şakir Paşa'yı da arabasına alarak askeri kışlaya gitmiştir. Kışlada top atışları ve askeri törenle karşılanan II. Wilhelm buradaki binaların büyüklüğü ve temizliğini takdir ederek, kendisi için hazırlanmış salonda bir süre istirahat etmiş, burada kahve ve şerbet ikramı yapılmıştır. Şakir Paşa'yı arabasına alarak kışladan ayrılan imparator, şehrin dışında bulunan fıstıklık adıyla bilinen bahçeye gitmiştir. Alman Kız Mektebi'ni ziyaret eden Augusta Victoria'nın da gelmesiyle birlikte bahçeye geçilerek çay ve kahve içilmiş, ardından belediye ziyareti için, bahçeden ayrılmışlardır⁵⁹⁹.

II. Wilhelm ve Augusta Victoria'yı belediye binası önünde Belediye Başkanı Abdülkadir Efendi karşılamış, binanın içerisine geçen Kaiser, Beyrut Belediyesi ve bina hakkında Abdülkadir Efendi'den bilgi almıştır. Alınan bilgiler sonrasında saat 12.00

⁵⁹⁸ BOA, Y..EE.. 81/3. Lef 6.

⁵⁹⁹ BOA, Y..EE.. 81/3. Lef 6-7.

civarında tekrar limana dönülmüş ve Hohenzollern yatına geçilmiştir. Yatta bir gece daha konaklayan misafirler daha sonra Şam seyahatlerini gerçekleştirmek için hazırlık yapmışlardır⁶⁰⁰.

7 Kasım Pazartesi günü imparator ve imparatoriçe maiyeti ve mihmandarları ile birlikte özel olarak hazırlanan bir trenle Şam'a gitmek üzere askeri ve sivil yetkililer tarafından uğurlanmışlardır. Lübnan dağları civarında bulunan Aliye istasyonunda bir süre mola veren misafirler, burada Cebel Mutasarrıfı Naum Paşa ve eşi tarafından karşılanmışlar. Burada hazırlanan çadırda bir süre istirahat eden misafirlere şerbet ikram edilmiştir. Buradan ayrılan trenin bir sonraki mola yeri Muallaka mevki olmuştur. Burada Suriye Valisi Nazım Paşa ve beraberindeki mülki ve askeri erkân tarafından karşılanmışlar ardından Kok kumpanyası tarafından hazırlanan çadırlarda öğle yemeği yenilmiştir.

Dört buçuk saatlik bir yolculuktan sonra Şam'a ulaşan misafirler için yapılan karşılama töreni Kudüs'tekinden daha gösterişli olmuştur. İmparatorun geçeceği güzergâhta toplanan binlerce kişi, *"Allah Yensur"* (Allah muzaffer eylesin) dualarıyla imparatoru karşılamışlardır. Bütün dükkânlar, evler rengârenk fenerler ve kandillerle süslenmiş, II. Wilhelm'in huzurunda kılıç kalkan oyunları oynanmıştır⁶⁰¹. Yapılan karşılama merasiminden çok etkilenen Kaiser, Şakir Paşa'nın elini tutarak, *"burada bir hükümdarın nasıl karşılandığını Berlinli vatandaşlarımın da görmesini isterdim"* diyerek halkın coşkusundan övgüyle bahsetmiştir⁶⁰².

II. Wilhelm ve Augusta Victoria Şam'daki ilk günlerinde, *"ikamet-i haşmet-penahilerine tahsis buyrulan daire-i askeriden çıkarak Cami-i Emeviyye ve bade civarında vaki Selahaddin Eyyubi hazretlerinin türbelerini"*⁶⁰³ daha sonra ise *"büyük pederlerinin*

⁶⁰⁰ Savaş, a.g.t. 117; Orhan, a.g.m. 659.

⁶⁰¹ *Hatırat-ı Seyahat*, 168.

⁶⁰² *BOA, Y.EE.* 81/3. Lef 7; Burada yapılan karşılama merasimi Alman basınında da geniş yer bulmuştur. Germania muhabiri halktaki yoğun alakayı şu şekilde anlatmaktadır. *"Kalabalık guruplar halinde akın eden halk, sokakları ve evlerin çatılarını doldurmuşlar; tarif edilemeyecek tezahüratla Majesteleri'ne eşlik etmekteydiler. Kalabalık bütün caddeleri doldurduğu için, Kaiser'in geçtiği güzergâh ancak zorlukla açılabilirdi. Bu korkunç insan kalabalığına rağmen mükemmel bir düzenlilik hâkimdi. Her taraf aydınlatılmıştı; suni yıldızlar, kâğıt fenerler ve fenerler, ağaçlar dâhil her tarafta parlıyordu. Hava da güzeldi."* *Germania*, Nr. 257. Aktaran: Alkan, a.g.m. 37-38.

⁶⁰³ Emevi Cami ziyaretin de II. Wilhelm ve eşine Tefik Paşa, Şefik Bey, Neşet Bey eşlik etmişler. Yol güzergâhında ise gerekli güvenlik önlemleri alınmış, Ordu kumandanları ve taburları da Kaiser'i takip ederek herhangi bir sorunun çıkmasına engel olmuşlardır. İkdâm, Nr. 1569, 1. II. Wilhelm, ziyaret sırasında Kudüs kahramanının kabrine özel olarak yapılmış bir demet çiçek buketi koydurmuştur. Çiçek demetinin üzerine şu notu eklenmiştir. *"Alman Kaiser'i II. Wilhelm ve Rusya Kralından kahraman Sultan Selahattin Eyyubi'ye bir hatıra olması temennisiyle"* yazılmıştır. Savaş, a.g.t. 128.

Şam-ı şerifi ziyaretlerinde ikamet buyurdıkları haneyi” ve Alman Konsolosluğu’nu ziyaret etmişlerdir. Kaiser öğleden sonra ise kışlayı ziyaret etmiş burada Beşinci Orduya bağlı olan altı piyade taburu iki alay süvari ve iki alay topçu birliği tarafından resmigeçit yapılmıştır. İmparatorun Şam valisine iade-i ziyarette bulunduğu sırada imparatoriçe ise Rumar’da gezintiye çıkmıştır⁶⁰⁴. Yapılan karşılamadan sonra şehrin ileri gelenleri akşam belediye binasında imparator ve geziye eşlik edenler onuruna bir ziyafet vermişlerdir.

Ziyafete katılan misafirler arasında Tevfik Paşa, İbrahim Bey gibi Osmanlı Devlet adamları ve Şam Valisi Hüseyin Nazım Paşa, Saadettin Emin Bey, Abdurrahman Paşa, Hamit Fevzi Paşa, Kumandan Halil Efendi, Salim Efendi, Hüseyin Efendi, Binbaşı Azat Bey, İsmail Hakkı Efendi gibi Şam eşrafı da yer almışlardır. Ziyafette Arapça okunan nutukları müteakiben Kaiser şu konuşmayı yapmıştır⁶⁰⁵.

Bu seyahatde mucib-i memnuniyetim olan şeylerden birisi de meşhur ordu kumandanlarının ser-efrazını veâlelekser düşmanlarına âli cenablık ve kahramanlık hususlarında asrının müzeyyidi ve uluvv ahlak cihetinden dahi hatta düşmanlarının bile hoca-yıbi-naziri olan Sultan Selahattin Eyyubi’nin türbesini hâvi bulunan şu şehir-i şehirde gördüğüm harikulade alkışların ve Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin hakkımda gösterdikleri asarı mihman-nüvazi ve verdikleri evamir innetayici olarak Şam’da izhar olunan azametli hüsn ü kabulün müteşekkik ve hayranıyım. Gerek zir-i destanı ve gerekse bütün kıtaat-ı cihanda bulunan üç yüz milyon İslam’ın kible-i âmâli ve halife-i zişan Sultan Abdülhamid Han hazretleri olmasını temenni ederim. Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı İkinci Wilhelm’in ilelebet Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin samimi dostu olacağına herkes emin olmalıdır. Yaşasın Sultan Abdülhamid Han hazretleri.

Konuşmanın tercümesini Sadık el-Müeyyed Paşa yapmıştır. II. Wilhelm’in konuşmasının sonunda o meşhur cümlesi “*Alman Kayzer’i, Majesteleri Sultan’ın ve dünyanın dört bir yanında dağınık olarak yaşayan halifelerine saygı gösteren 300 milyon Müslüman, şundan emin olabilirler ki Alman Kaiser’i her zaman onların dostudur.*” II. Wilhelm’in yaptığı bu konuşma Osmanlı-Aman ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır⁶⁰⁶. Şüphesiz Kaiser’in yaptığı bu konuşmadan memnun olan ve 11 Kasım’da Alman Maslahatgüzarını huzura kabul eden II. Abdülhamid, “*II. Wilhelm’in bu düşüncelerinin kendisi için çok önemli olduğunu belirttikten sonra, bu*

⁶⁰⁴ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 7.

⁶⁰⁵ İkdâm, Nr. 1569: 21 Teşrin-i Sani 1898, 1; Savaş, a.g.t. 133.

⁶⁰⁶ Alkan, a.g.m. 39-40.

beyanatın dostluklarını sarsmaya çalışan bazı yabancı çevrelerin çabalarını etkisiz kılacak bir açıklama olduğunu” ifade etmiştir⁶⁰⁷.

Yemeğin ardından bir müddet havai fişek gösterisini izleyen imparator ardından ikametgâhına dönmüştür. Çarşamba sabahı erken bir saatte Şam’ın manzarasını izlemek üzere Salhiye mevkiine giden II. Wilhelm, havanın sisli olmasından dolayısıyla geri dönmüş, öğleden sonra havanın düzelmesinin ardından aynı mevkie giderek şehrin manzarasını izlemiştir. Aynı gün özel olarak imal edilen ve kurdelelerle süslenmiş bir kilimi askeri bando eşliğinde gösterişli bir törenle Selahattin Eyyubi’nin türbesine hediye etmiştir⁶⁰⁸.

10 Kasım Perşembe günü II. Wilhelm ve maiyeti Şam tren istasyonundan gösterişli bir törenle Baalbek’e gitmek üzere hareket etmişlerdir⁶⁰⁹. Şam-Beyrut arasında tren hattı üzerinde bulunan Muallaka’ya geldiklerinde burada Kok kumpanyasının hazırladığı çadırda öğle yemeği yenilmiş ve bir süre dinlenilmiştir. Buradan itibaren ise yolculuğa atlarla devam edilmiş ve dört saat süren yolculuktan sonra Baalbek’e ulaşılmıştır. Baalbek, Kaiser’in bu ziyaretinde “*âsâr-ı atika cihetiyle şimdiye değin gezilen mevakin en ehemmiyetlisidir.*” Bu bölgede Fenikeliler ve Romalılar döneminde inşa edilen Şems, Jüpiter ve Venüs adlı mabetler, bölgenin Arap hâkimiyetine girmesiyle birlikte kale halini getirilmişlerdir. Baalbek’te Şems mabedi civarında ikamet için çadırlar kurulmuş ayrıca II. Abdülhamid bu ziyaretin anısına mermer bir plak hazırlatmış ve resmi törenle Kaiser’in uygun gördüğü yere yerleştirilmesi kararlaştırılmış, fakat saatin geç olmasından dolayı tören ertesi güne bırakılmıştır⁶¹⁰.

Cuma günü Baalbek’te bir süre harabeleri dolaşan Kaiser, mermer sütun için uygun bulduğu Jüpiter mabedine sütunun dikilmesini istemiş, bu sırada Şakir Paşa’ya padişahın

⁶⁰⁷ Soy, (2007-8), a.g.m. 150.

⁶⁰⁸ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 8; Ayrıca II. Wilhelm daha sonraki süreçte bu türbeye kalıcı bir hediye göndermiştir. Bu hediye etrafı armalarla çevrili tunçtan bir çiçek taçtır. Armaların altında Türkçe ve Arapça olarak “*Almanya İmparatoru ve II. Wilhelm hazretleri Selahaddin Eyyubi’nin türbe-i şerifelerinin yadigar ziyaretleri olmak üzere iş bu tacı teberru ve ihda buyurmuşlardır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Diğer tarafında ise Kuran-ı Kerim’in Maide Suresi’nin 13. Ayeti “*İnnallâhe yuhıbbul muhsinîn-Allah iyilik yapanları sever*” bulunmaktadır. (BOA, Y.PRK. EŞA, 34/96) Bu hediye deniz yolu ile Beyrut’a gönderilmiş ve oradan türbeye Almanya’nın Şam konsolosluğu vasıtasıyla ulaştırılmıştır. (BOA, Y.MTV. 209/100) II. Wilhelm, II. Abdülhamid’den bu tacın resmi bir tören ile türbeye takılmasını rica etmiş, bu sebeple Selahaddin Eyyubi Türbesi’nde bir merasim yapılmıştır. (BOA, Y.PRK. EŞA, 36/47) Bu hediye türbeye takılmasının caiz olup olmayacağı Şeyhülislama sorulmuş ve onun onayından sonra türbeye takılmıştır. BOA, Y.MTV. 208/155, lef 1-2.

⁶⁰⁹ BOA, Y..PRK.TKM. 41/2. Lef 1.

⁶¹⁰ BOA, Y.EE.. 81/3. Lef 8-9.

kendisine olan ilgi ve hususi muhabbetinden dolayı teşekkür ederek iki hükümdar arasındaki dostluğun ilelebet devam edeceğini teyit etmiştir⁶¹¹.

Törenden sonra atlarla Muallaka'ya dönülerek öğle yemeği yenildikten sonra trenle Beyrut'a gitmek üzere hareket edilmiş akşam, Beyrut tren istasyonuna ulaşılmıştır. Buradan rıhtıma geçen Kaiser kendisini uğurlamaya gelen yetkililerle el sıkışarak vedalaştıktan sonra Hohenzollern yatına dönmüştür⁶¹². II. Wilhelm son akşam yatında Şakir Paşa, Suriye Valisi Nazım Paşa, Beyrut Valisi Reşid Bey ve Berlin Sefiri Tevfik Paşa'nın davetli olduğu bir ziyafet vermiştir⁶¹³. Geceyi limanda geçiren Kaiser ertesi sabah yapılan top atışlarıyla limandan ayrılmıştır. 18 Kasım 1898 tarihinde İtalya'nın Messina şehrine ulaşan II. Wilhelm burada birkaç gün kaldıktan sonra 23 Kasım da trenle Berlin'e hareket etmiştir⁶¹⁴.

Uzun süren yolculuğun ardından 26 Kasım da Kaiser ve eşini, generaller, bakanlar, saray erkânı ve ruhanî temsilcileri Potsdam'da karşılamışlar, 1 Aralık'ta ise halkın coşkulu tezahüratları arasında Berlin'e gelmişlerdir. Normalde bu tür kalabalıklar, hanedanın evlilik törenlerinde, cenaze merasimlerinde ve kazanılan zaferlerden sonra toplanırdı ancak bu defa bunlardan hiçbirisi olmadığına göre, bu karşılama merasimini lüzumsuz görenler ve eleştirenler de olmuştur⁶¹⁵.

2.3. Ziyaretin Sonuçları

2.3.1. Almanya Açısından Sonuçları

II. Wilhelm'in 1898 yılındaki ziyaretini değerlendirilmek için ilk olarak, ziyaretin gerçekleştirildiği yılın Osmanlı Devleti ve Almanya için önemi üzerinde durmak gerekir. Osmanlı Devleti'nde 1890'lı yıllardan itibaren yaşanan gelişmeler, II. Wilhelm'in ziyaretine daha da önem katmıştır. Gerek seyahatin kendisi ve gerekse verilen siyasi mesajlar bu olaylarla bir anlam kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu sıralarda uğraşmak zorunda kaldığı ve milletlerarası bir soruna dönüşen Girit isyanı, Anadolu'nun birçok yerinde çıkan Ermeni olayları ve yapılan Yunan Harbi, Avrupa'daki Osmanlı karşıtlarına güç sağlamıştır. Başta basın olmak üzere bazı

⁶¹¹ Orhan, a.g.m. 660.

⁶¹² BOA, Y..EE.. 81/3. Lef 9.

⁶¹³ İkdâm, Nr. 1559: 11 Teşrin-i Sani 1898, 1.

⁶¹⁴ Kış, a.g.m. 499.

⁶¹⁵ Soy, (2010), a.g.m. 150-151.

çevreler abartılı bir şekilde “Türkler, Hristiyanları katlediyor” şeklinde propaganda yapmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti, yapılan bu propagandaların etkisi altında kalan Avrupalılar tarafından dışlanmıştı. İşte bu aşamada başta padişah olmak üzere Osmanlı hükümeti bu geziye daha da önem vermişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerden birini yanına çekerek diğerlerine karşı bir denge sağlamaya çalışmıştır. Almanya ise diğer emperyalist devletlere karşı ilk ciddi adımını Osmanlı Devleti’nin dostluğunu kazanmak suretiyle atmıştır. Bu bağlamda İki devlet arasındaki ilişkileri geliştirme noktasında Kaiser’in 1898 yılındaki ziyareti önemli bir fırsat oluşturmuş, ziyaretin sonucunda ise Almanya çok yönlü sonuçları net bir şekilde elde etmiştir.

İmparatorun bu ziyareti sırasında Kudüs’e gitme düşüncesi Batılı devletlerde görülen tedirginliğinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim 25 Ağustos 1898 tarihli bir Rus gazetesi, “*imparatorun Kudüs-ü Şerifi ziyareti koyu bir leke olarak programda yer almaktadır*” değerlendirmesinde bulunurken aynı gazete “*Hristiyan bir hükümdarın kendi mezhebini daima tehlikeye koyan ve birçok günahsız Hristiyan’ın kanını dökmeye vesile olan bir memleket hükümdarıyla mülakata gitmesi...*” cümleleri II. Wilhelm’in Kudüs ziyaretinin Rusya da hiç hoş karşılanmadığını açıkça göstermiştir. Aynı gazete 31 Ağustos 1898 tarihli nüshasında Kutsal topraklara gerçekleştirilen seyahat sırasında Katoliklerin hamiliğinin de Kaiser’e verilmesi meselesi üzerinde durarak Katolikler için bir tehlikenin söz konusu olduğundan bahsetmiş, bu hususta Fransa ve Avusturya’nın dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bölgedeki Protestan-Katolik Alman nüfuzunun hızla artacağına da değinen gazete, Almanların, Osmanlı Asya’sı konusundaki düşüncelerinde muvaffak olmaları halinde Güneydoğu sınırından Kafkasya ve İran sınırına kadar Almanların hâkim olacağı araziler teşkil edecekleri beyanında da bulunmuştur⁶¹⁶. II. Wilhelm’in bu ziyareti Rus basınında Asya’yı barış yoluyla fethetmek ve Pangermenist yoldaşlarına enerji aşılama için gittiği şeklinde yorumlanmıştır⁶¹⁷.

II. Wilhelm’in bu gezide özellikle, kendisini 300 milyon Müslümanın koruyucusu ilan ettiği ünlü Şam konuşması Avrupa’da büyük tepkilere neden olmuştur. Örneğin, Londra’da yayınlanan Morning Post Gazetesi’nin 9.11.1898 tarihli sayısında, Osmanlı Devleti’ne yapılan gezinin sonuçlarını irdeleyen bir başmakale yayınlanmıştır. Makalede Deutsche Bank’ın Asya topraklarında elde ettiği yeni demiryolları imtiyazları, gezinin en önemli

⁶¹⁶ BOA, Y.PRK. TKM, 41/3.

⁶¹⁷ Ortaylı, a.g.e. 101.

sonucu olarak gösterilmekte, Almanların Basra Körfezi'ne ulaşmaları durumunda etki alanlarını Uzak Doğu istikametinde genişletebilecekleri düşüncesi dile getirilmiştir. Yazara göre artık İngiliz devlet adamlarının bu gelişmeler karşısında tavırlarını belirlemelerinin zamanı gelmiştir⁶¹⁸.

XIX. yüzyılda emperyalizmin tek icra gücünün ordu olmadığı, ticari temsilciler, okullar, misyonerler, hastaneler ve yetimhaneler gibi birçok ayağı olduğu ortaya konulmuştur. Siyasi birliğini geç tamamlayan Almanya da bu mücadelede kendine bir yer bulmak için önceki tecrübelerden faydalanmaktan geri kalmamıştır⁶¹⁹. Alman sömürgecilik politikasının destekçisi olarak 1897 yılında Baron Marschal von Bieiberstein'in İstanbul'a büyükelçi olarak atanmasının (1897-1912) ardından Osmanlı-Alman ilişkilerinde dönüm noktası olarak nitelenen II. Wilhelm'in 1898 sonbaharında Yakındoğu'ya yaptığı ikinci ziyareti, iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ve Osmanlı Devleti'nde Alman nüfuzunun artmasında önemli bir etken olmuştur⁶²⁰. İmparatorun Yakındoğu'ya yaptığı bu yolculuk Almanya'nın doğu politikasında emperyalist aşamaya geçtiğini gösterirken⁶²¹, aynı zamanda İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı takip edilecek politikanın da bir göstergesi olmuş, bu gezi ile Almanya'nın Ortadoğu'ya hâkim olma isteği de adeta ilan edilmiştir⁶²².

II. Wilhelm'in bu ziyaretteki amacı sadece kutsal yerleri gezmek ve Kudüs'teki Alman Protestan kilisesinin açılışında hazır bulunmak değildi, 9 yıl aradan sonra ikinci doğu ziyaretinin asıl amacı takip ettiği dış politikasını bir adım daha ileriye götürme düşüncesi⁶²³ ve Osmanlı Devleti'ndeki Alman teşebbüslerini desteklemek için II. Abdülhamid nezdinde bir takım girişimlerde bulunmaktır⁶²⁴. II. Wilhelm, İstanbul'da Osmanlı Devlet adamlarıyla yaptığı temaslarda, Osmanlı topraklarında Alman yatırımlarına ve ithalat konusunda Alman mallarına öncelik verilmesi, Osmanlı Devleti ile Alman firmaları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi gibi konuları gündeme getirmiştir⁶²⁵. Kaiser'in seyahatin ardından yaptığı açıklama; *"Umarım, seyahatim Alman enerjisine ve azmine yeni yatırım fırsatları açmasına katkıda bulunur ve umarım iki halkın, arasındaki ilişkilerin sağlamlaşmasında katkıda*

⁶¹⁸ Özyüksel, (2008), a.g.m. 245.

⁶¹⁹ Önsoy, a.g.e. 41.

⁶²⁰ Özyüksel, M. (2008). İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38), 245; Oğuz, a.g.e. 30-31.

⁶²¹ Rathmann, a.g.e. 67.

⁶²² Gencer, a.g.m. 282.

⁶²³ Avcı, a.g.m. 275.

⁶²⁴ Turan, a.g.e. 32.

⁶²⁵ Önsoy, a.g.e. 42.

başarılı olmuşumdur.” ifadeleri bu seyahate nasıl bir anlam yüklediğini açıkça göstermektedir⁶²⁶.

İstanbul’da bulunan Almanya’nın önemli diplomatlarından Friedrich Rosen, “*Sultanın Bağdat demiryolu imtiyazını bu gezi sırasında Kayzer’e Gastgeschenk (konukluk hediyesi) olarak verdiğini*” ifade etmiştir. Bülow’un 3 Kasım 1898 tarihinde Dışişleri’ne yazdığı rapor da bu konuda açık bir kanıt oluşturmaktadır. Bülow raporunda “*İmparator ve padişahın Anadolu Demiryolu’nun Fırat üzerinde kurulacak bir gemi işletmeciliği ile birlikte, Basra’ya kadar uzatılması konusunda hemfikir olduklarını açıklamaktadır.*” Ayrıca rapora göre iki hükümdar, Mezopotamya bölgesinde kurulacak sulama kanalları sisteminin her iki ülke ekonomisi açısından yararlı olacağı düşüncesinde de fikir birliğine varmışlardır⁶²⁷. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere II. Wilhelm’in bu ziyareti sırasında II. Abdülhamid ile Bağdat Demiryolu konusunda görüştüğü anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda II. Wilhelm’in gezisinin sonuçları itibariye beklentilerine cevap verdiği çok açıktır. İmparatorun ziyaretinin de etkisiyle 25 Kasım 1899’da Anadolu Demiryolu hattının Konya’dan Bağdat-Basra’ya uzatılması Heyet-i Vükelâ tarafından kabul edilmiş ve 23 Aralık 1899 tarihinde Georg Simens ile Zihni Paşa arasında ön antlaşma imzalanmıştır⁶²⁸. II. Wilhelm isteklerinin yerine getirilmesinden dolayı, 29 Aralık 1899’da Sultan Abdülhamid’e bir teşekkür telgrafi çekmiştir⁶²⁹. Deutsche Bank 5 Mart 1903 tarihinde imzalanan imtiyaz sözleşmesiyle 99 yıllık bir süre için Bağdat Demiryolu’nun yapım ve işletme imtiyazını elde etmiştir. İlk gezide de II. Wilhelm’in bu konudaki istekleri Sultan’a iletmediği fakat müspet bir cevap alamadığı ifade edilmiştir. Bu ziyareti esnasında da bu

⁶²⁶ Avcı, a.g.m. 275.

⁶²⁷ Özyüksel, a.g.e. 121.

⁶²⁸ Earle, a.g.e. 72. Almanların Anadolu Demiryolu’ndan sonra, Bağdat Demiryolu imtiyazını almaları hem güvenli bir yola hem de zor anlarında çok fazla yarar sağlayacakları bir bölgeye hâkim olmalarını sağlamıştır. Çünkü İngilizler ile bir anlaşmazlık ya da savaş durumunda, donanmasını kullanarak Kuzey Denizi’ni kuşatması Almanya’nın gıda ve hammadde gibi ihtiyaçlarını karşılayamamasına sebep olacaktı. Almanya’nın böyle bir durumda Avusturya, Romanya ve Osmanlı Devleti ile olan dostluğunu kullanarak demiryollarını kullanabilecek olması hem ticaretinin devamını sağlayacak, hem de İngiltere’ye böyle bir yaptırım için şans vermeyecekti. (Jaek, a.g.e. 13) Anadolu Demiryolu Şirketi’nin Bağdat Demiryolu için Bâb-ı Âli’ye başvurmasının ardından İngilizler de, Rechnitzer adlı bir Macar bankeri aracılığıyla karşı başvuruda bulunmuşlardır. İngiltere Büyükelçisi Sir O’Conor’un desteğine sahip olan Rechnitzer gurubunun verdikleri teklifte kilometre garantisi talep edilmemiştir. Zira kilometre garantisi olmaksızın böylesi büyük bir projenin altından kalkmak olanaksızdır. Üstelik II. Abdülhamid’in imtiyazı İngilizlere vermeyeceği de bilinmektedir. Bu durumda İngilizler imtiyazı elde etmekten çok, Almanların başvurusunu sürüncemede bırakmayı amaçlamışlardır. Özyüksel, (2008), a.g.m. 245-246.

⁶²⁹ Taraf-ı Eşref-i Hazret-i Padişahi’ye Alman İmparatoru Hazretleri’nden Varid Olan Telgrafname’nin Tercümesi ve Taraf-ı Eşref-i Hazret-i Padişahi’den Alman İmparatoru Hazretleri’ne Keşide Kılman Telgraf name-i Hümayun Sureti. **BOA, Y. PRK. NMH**, 8/11.

konunun ele alındığı bir görüşme yapıldığı ve sonuçta imtiyazın elde edildiği anlaşılmaktadır.

Almanya açısından bu ziyaret, olumlu etkisini birbiri ardına göstermeye başlamıştır. 1899 yılında Almanya ve Romanya arasında Berlin'den Bükreş'e, oradan da Köstence'ye uzanan bir telgraf hattı imtiyaz antlaşması imzalanmıştır. Bu hattın İstanbul'a uzatılması düşünüldüğünden, bir Alman kuruluşu olan Doğu Avrupa Telgraf Şirketi, İstanbul-Köstence arasındaki telgraf hattının inşa ve işletme imtiyazını almıştır. Daha sonra, yine aynı şirket İstanbul'dan El-Ariş'e, Taşoz adasından sahile ve İmroz adasından Çanakkale arasında inşa edilecek telgraf hattı imtiyazını almıştır⁶³⁰.

II. Wilhelm'in bu ziyareti bir taraftan iki ülke arasında yakınlaşma sağlarken aynı zamanda Alman iş adamı ve tüccarlarına Osmanlı Devleti'nde yeni ufuklar açmıştır⁶³¹. Ziyaretin üzerinden daha bir kaç ay bile geçmeden, 29 Nisan 1899'da Anadolu Demiryolları Şirketi'ne Haydarpaşa Limanı inşa imtiyazı⁶³², Haydarpaşa-Sirkeci hattında feribot işletmesi ve İstanbul-Köstence telgraf hattı döşeme hakkı verilmiştir. Verilen bu imtiyazlar ile Osmanlı Devleti, Asya'nın ticari taşımacılık faaliyetini Almanlara bırakmıştır⁶³³. Ayrıca ekonomik imtiyazlar çerçevesinde Kaiser'in himayesinde Alman bilim adamlarına Mezopotamya'da arkeolojik kazı yapmak ve petrol arama imtiyazları da verilmiştir⁶³⁴.

Yapılan imtiyaz antlaşması ile Almanlara verilen diğer ayrıcalıklar şöyledir. Duyun-ı Umumiye İdaresi demiryolunun geçeceği illerden elde edilen gelirlerin bir kısmını "teminat akçesi" olarak şirket adına garanti etmiş⁶³⁵ ve işletmeye açılan her kilometre için yılda 4.500 Frank gayri safi işletme gelirini de Osmanlı hükümeti üstlenmiştir. Kamu arazisi şirkete bedelsiz verilecek, taş ve kum ocakları karşılıksız kullanılacaktır. Kereste ormanlardan bedelsiz temin edilecek ve demiryolunun her iki yanının 20 kilometrelik genişliğindeki bir alanda (göç hariç) bulunan madenler şirket tarafından işletilebilecek ve hat boyunca arkeolojik kazı yapılabilecektir. Demiryolu için kullanılacak malzemeden gümrük vergisi

⁶³⁰ Soy, a.g.e. 164.

⁶³¹ Henderson, a.g.m. 59.

⁶³² Özyüksel, a.g.e. 135.

⁶³³ Ortaylı, a.g.e. 141; Dursun, a.g.m. 515.

⁶³⁴ Turan, a.g.e. 49. Bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla kurulan çeşitli kuruluş ve dernekler de Osmanlı topraklarındaki Alman faaliyetlerini desteklemiştir. Bunlar arasında 1901'de kurulan *Vorderasiatische Gesellschaft*, 1902'de kurulan *Deutsche Orient Gesellschaft*, 1908'de kurulan *Vorderasien Komitee* sayılabilir. Soy, a.g.e. 90.

⁶³⁵ Lüksemburg, R. (1968). Osmanlı Devleti ve Alman Emperyalizmi. *Aydınlık Dergisi*, (2), 140.

alınmaması ve kumpanyaya Fırat ve Dicle üzerinde gemi işletme imtiyazı da verilmiştir. Bu durum bile, Bağdat Demiryolu hattını erkenden “imtiyazlı bir sömürge alanı” haline getirmiştir⁶³⁶. Ayrıca imtiyaz sahibinin Bağdat ve Basra'da limanlar ve son noktada Basra Körfezi'ne ikincil yollar yapmasına izin verilmiştir⁶³⁷.

Bağdat projesi sadece demiryolu olarak planlanmamış, bütünsel olarak yol boyu yapılan lojmanlar, hastaneler ve sulama tesisleri ile ilerleyen bir şerit oluşturması planlanmıştır⁶³⁸. Bu noktadan hareketle Almanlar, sadece yüksek kilometre teminatlî demiryolları imtiyazı almakla kalmayıp, başta demiryollarının geçtiği bölgeler olmak üzere, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini de elde etmek için bir takım girişimlerde bulunmuşlardır. Bunların başında 4 Eylül 1907 tarihinde elde edilen Konya Ovası'nı sulama inşa imtiyazı gelmektedir. 1913 yılında tamamlanan projeye göre yaklaşık 50.000 hektarlık arazi sulanabilecek ve ovanın tahıl üretimi on misli bir artışla 20.000 vagona yaklaşacaktı. Böylece çiftçilerin geliri ve alım gücü yükselecek, Alman mallarının demiryollarıyla Anadolu'nun içlerine kadar ulaşacak ve satışı hızlanacaktı. İhracat ve ithalatın artmasıyla Anadolu Demiryolları Şirketi'nin taşımacılıktan elde ettiği gelir yükselecek ve Almanya ihtiyacı olan hububatın bir kısmını Anadolu'dan temin edebilecekti⁶³⁹.

Konya Ovası'nı sulama çalışmaları sürdürülürken, Philipp Holzmann Firması ile Deutsche Bank'ın bir yan kuruluşu olan Bağdat Demiryolu Şirketi bu sefer zengin bir pamuk bölgesi olan Adana Ovası'nı sulama projesini hazırlamışlardır. Projeye göre, Adana Ovası'nda yaklaşık 500.000 hektarlık bir alan sulanabilecek ve elde edilen ürünle Alman tekstil sanayi ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayabilecektir nitekim bu bölgedeki tarım üretimi beş yıl içinde iki katına çıkmıştır (1904-1905:45.500 /1908-1909:76.400 balyaya ulaşmıştır)⁶⁴⁰. Zaten Almanlar demiryolunun geçeceği bölgelerde tarımsal faaliyetlerin artacağını ön gördükleri için daha 1898'de bu bölgelerde modern tarım konusunda araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Tarımın geliştirilmesi için bu bölgelere modern tarım

⁶³⁶ Earle, a.g.e. 96.

⁶³⁷ Novıçev, a.g.e. 36.

⁶³⁸ Ortaylı, a.g.e. 150.

⁶³⁹ Önsoy, a.g.e. 54-55. 1908'de Osmanlı mali durumu hakkında hazırladığı bir memorandumda Block, Konya ovasının sulama projesine değinmiş ve bu projenin Almanlara getirisinin çok olmayacağını, fakat Almanların esas kazancının buradaki demiryolları gelirinin artmasıyla olacağını bildirmiştir. Bunun da, kilometre garantisi yükünü azaltarak Osmanlı hazinesine girdi sağlayacağını ifade etmiş ve tahmini gelir artışının yıllık 60.000 lira olacağını ileri sürmüştür. Soy, a.g.e. 171.

⁶⁴⁰ Ortaylı, a.g.e. 150.

aletleri ihraç edeceklerdir. Yani her halükarda Almanya kazançlı çıkacaktı, fakat I. Dünya Savaşı nedeniyle proje gerçekleştirilememiştir.

Alman tekstil sanayi mensupları da faaliyete geçerek 1905 yılında Dresden’de 8.200 Osmanlı Lirası sermaye ile kurdukları Deutsche Levantinische Baumwoll-Gesellschaft vasıtasıyla Anadolu pamuğunu yağma işine koyulmuşlardır. Faaliyet bölgesi olarak Güney ve Batı Anadolu’yu seçen şirket Adana, İzmir, Halep, Mersin ve Tarsus’ta şubeler açmıştır. Her yıl üreticiye yeni ürün için avanslar dağıtan şirket, çiftçiye eğitmek amacıyla kurslar açmış ve pamuk cinsini ıslaha yönelik bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. Bununla da yetinmeyen şirket, Osmaniye yakınlarında kiraladığı 1.000 hektarlık bir arazide kendi hesabına pamuk ziraatı yaptırmıştır. Aynı şirket tarafından, pamuk ihracatını seri bir şekilde yürütebilmek için 15.000 lira sermaye ile Anatolische Baumwoll-Dampfpresse Gesellschaft kurulmuştur. Şirket Adana’da modern makinalarla teçhiz edilmiş bir pamuk balyalama atölyesi açmış, böylece pamuk, o zamana kadar elle doldurulan küçük balyalar halinde ihraç edilirken, artık makinalarla daha hızlı bir şekilde doldurulan 200 kilogramlık balyalar halinde ihraç edilmeye başlanmıştır. Bunun neticesi olarak da her yıl satın alınan pamuğun vakit geçirilmeden ve kısa zamanda ihracı mümkün olmuştur⁶⁴¹.

Alman sermayesinin faaliyet gösterdiği diğer alanlar arasında liman inşaatları, maden ve petrol işletmeciliği bulunmaktadır. 1890’ların sonundan itibaren Anadolu demiryollarında artan trafiğe cevap verebilmek için mevcut limanların genişletilmesi veya yenilerinin inşa edilmesi gerekiyordu. Bu cümleden olarak Haydarpaşa’daki birikimi önlemek, gemilerin daha çabuk yükletilip boşaltılabilmesini sağlamak amacıyla İzmit-Haydarpaşa hattı üzerindeki Derince’de yeni tesislerin inşasına karar verilmiştir. Başta 12.240 ton hacmindeki hububat deposu olmak üzere liman tesisleri Philipp Holzmann firması tarafından inşa edilerek 1897 Şubatı’nda işletmeye açılmıştır. Ancak Derince Limanı Haydarpaşa’daki trafiği fazla hafifletememiş, ayrıca Haydarpaşa büyük gemilerin yanaşmasına müsait olmadığı gibi, şiddetli rüzgârlar liman trafiğini önemli ölçüde aksatmaktaydı. Limanı genişletme ve işletme imtiyazı 1899 Nisan’ında Anadolu Demiryolları Şirketi’ne verilmiş 1902’de tamamlanan liman 99 yıl süreyle işletilmek üzere Anadolu

⁶⁴¹ Önsoy, a.g.e. 55-56.

Demiryolları Şirketi tarafından 31 Mayıs 1903'de kurulan Haydarpaşa Liman Şirketi'ne bırakılmıştır⁶⁴².

Maden imtiyazına gelince, Almanya işlenmemiş Osmanlı madenlerini ithal eden ülkeler arasında ikinci sırayı aldığı halde, Osmanlı madenciliğine hatırı sayılır bir sermaye yatırmamıştır. 1912 yılı istatistiklerine göre, Alman yatırımı sadece 210.000 Osmanlı Lirası olup, bütün yatırımların takriben %5,5'ni oluşturmuştur. Zira bu dönemde Osmanlı madenlerinin büyük kısmı Fransız ve İngiliz sermayesinin denetimi altında bulunuyordu. Durumu değiştirmek için Nationalbank für Deutschland, Deutsche Orientbank, Deutsche Levante Linie, Alman metal sanayi temsilcileri ve Prusya Krallık Jeolojik Akademisi temsilcileri, 19 Kasım 1906'da Mittelmeer - Bergioerks Studiengesellschaft'ı kurmuşlardır. Fakat ağır basan Fransız ve İngiliz rekabeti karşısında Almanlar başarılı olamamıştır⁶⁴³. Almanya Mezopotamya'da petrol arama girişiminde de bulunmuştur. 1901'de hazırlanan bir rapora göre İskenderun, Halep, Urfa, Diyarbakır bölgesinde iyi petrol bulunmadığı buna karşılık Kerkük'ün 15 kilometre kuzeyinde zengin petrol kaynakları olduğu bildirilmiştir. Almanlar petrol bölgeleri için imtiyaz almakta ve bu bölgelerde temsilci bulundurmakta gecikmemişlerdir⁶⁴⁴.

XIX. yüzyılın sonlarında Alman silah sanayii Osmanlı ordusunun silahlanmasında önemli bir üstünlük sağlarken, bu üstünlüğün sağlanmasında Goltz Paşa ve büyükelçi Radowitz'in büyük etkileri olmuştur. 1897'den itibaren bu rolü İngiliz ve Fransız silah üreticilerine karşı Alman menfaatlerini savunmak için Alman Büyükelçisi olarak İstanbul'a atanan Marschall von Bieberstein ve Askeri Ateşe Morgen devralmışlardır.

1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanması, özellikle Almanlar tarafından Alman firmalarının silahları ve Krupp'un toplarının başarısı olarak değerlendirilmiş ya da öyle lanse edilmiştir. Bu savaş esnasında Deutschen Waffen- und Munitionsfabriken'den 2.000.000 Mark tutarında fişek, barut vb. cephanesiparişi yapılması, Almanlara, gelecekte de Alman silahlarının kullanılmaya devam edileceğini ve yeni siparişler alınacağını göstermiştir. Nitekim Osmanlı hükümeti de sonraki süreçte silah alınması gereğinin farkındaydı ve bunu değişik platformlarda seslendiren devlet adamları da

⁶⁴² Lüksemburg, a.g.m. 139; Önsoy, a.g.e. 57.

⁶⁴³ Önsoy, a.g.e. 58-59.

⁶⁴⁴ Ortaylı, a.g.e. 154.

olmuştur. Makedonya bölgesinde gerginliklerin artması ve yeni mücadelelerin çıkma olasılığı ordunun yeni silahlarla güçlendirilmesini zorunlu kılmıştır⁶⁴⁵.

1895 yılında Osmanlı ordusunda Alman silahlarının kullanımını artıran ve yeni silah siparişlerinin Alman silah fabrikalarına verilmesi için çalışan Goltz'un ülkenden ayrılmasının ardından, Alman silah firmaları Osmanlı pazarında Fransız ve İngiliz rakiplerle karşılaşmışlardır. Bu durum eskiye oranla silah satışında ve yeni siparişler almalarında Almanları için sıkıntı oluştururken bu sıkıntılar II. Wilhelm'in 1898'deki ikinci İstanbul ziyareti ile çözümlenmiştir. Bu ziyaret esnasında II. Abdülhamid ile II. Wilhelm arasında, yeni top ve silah siparişleri konusunda görüşme yapılmıştır. Kaiser'in ikinci ziyaretinin Alman silah sanayicileri açısından gerçekten önemli sonuçları olmuştur. Özellikle II. Abdülhamid ile II. Wilhelm'in samimi görüşmeleri, Osmanlı-Alman ilişkilerini güçlendirirken, bundan Alman silah firmaları da kazançlı çıkmıştır. Nitekim ziyaretten sonra Marschall'ın nüfuzu ve gücü daha da yükselmiştir. Büyükelçi, İstanbul'da bulunduğu süre içinde hem uluslararası sorunlarda ülkesinin menfaatlerini savunmuş, hem de Alman silah firmalarının bir pazarlama elemanı olarak çalışmıştır. Hatta II. Abdülhamid'i silahlanma konusunda da ikna etmeyi başarmıştır. Kaiser'in gezisi sonrası II. Abdülhamid ilk etapta Loewe-Konzern ve Deutschen Waffen-und Munitionsfabriken'e birçok tüfek siparişi vermiştir⁶⁴⁶.

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin Krupp'a vermiş olduğu siparişler büyük miktarlara ulaşmış, Krupp, Mauser ve Loewe başta olmak üzere Alman silah üreticileri Osmanlı ordusuna silah satışında tekel konumuna gelmişler ve 1900'lü yıllardan sonra devamlı bir surette silah satmaya devam etmişlerdir. Örneğin; 1905 yılında Krupp çeşitli çaplara sahip 91 adet top ve cephaneyi 1.967.634 Osmanlı Lirası bedelle satmıştır⁶⁴⁷. Ayrıca Mauser firmasına 100.000.000 fişek ve Krupp'a da iki adet kruvazör sipariş edilmiştir⁶⁴⁸. 1908 yılında da Krupp firması ile silah ve cephane antlaşması imzalamıştır. Mauser ve Loewe silah şirketleri de silah siparişi almaya devam etmiş, 1907 yılında 670.000 tüfek

⁶⁴⁵ Beşirli, a.g.m. 130.

⁶⁴⁶ Beşirli, a.g.m. 130-131.

⁶⁴⁷ Osmanlı Devleti ile Krupp Fabrikası arasındaki alış veriş genellikle karşılıklı yapılan antlaşmalarla yürütülmüştür. Bu antlaşmalardan biri de Osmanlı Devleti adına Teçhizat-ı Askeriye Nazırı Rauf Paşa ve Krupp firması adına Mösyö Huber arasında 6 Nisan 1905'te imzalanmıştır. Krupp Firması ile yapılan anlaşma metni için bkz. **BOA, Y. PRK. ASK.**, 227/133.

⁶⁴⁸ Beşirli, M. (2004). Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 185.

siparişi almışlardır. Yine Deutsche Levante Linie denizyolu şirketiyle 1907’de toplam 1.125 sandık tüfek ve fişek, 125 sandık kapsül gönderilirken, sonraki yıllarda da Almanya’dan sipariş edilen silahlar gelmeye devam etmiştir. Fakat bunlar çok büyük miktarlarda silah alımları değildir⁶⁴⁹. Ancak Balkan Savaşları’ndan sonra Osmanlı ordusunun yenilgisi ve kaybedilen askeri teçhizat, tekrar büyük miktarlarda silah alımlarını gündeme getirmiştir. Balkanlarda özellikle I. Balkan Savaşı’nda önemli toprak kayıplarının olması hatta Edirne, Kırklareli gibi vilayetlerin dahi elden çıkma durumuna gelmesi Osmanlı Devleti’nin ordudaki başarısızlığını tekrar ortaya koymuş bu durum da devlet silahlanmaya daha fazla ihtiyaç duymuştur⁶⁵⁰.

Balkan Savaşları’ndan sonra kaybedilen silahların yerine yenilerin alınması, bozulanların tamir edilmesi, eskilerin değiştirilmesi gibi nedenlerden dolayı Alman silah fabrikalarına yeni siparişler verilmiştir. 1912 yılında Ellendorf fabrikasından 50.000.000 tabanca mermisi, 11.000 kilogram tahrip kapsülü, Tübingen’deki bir kundura fabrikasından 400.000 çift askeri ayakkabı, Mauser fabrikasından 11.000 tüfek sipariş edilmiştir. 1913 yılında ise Krupp fabrikasına 38.000 Osmanlı Lirası tutarında top, Husnisky Silah Fabrikası’na 14.000 Osmanlı Lirası değerinde 5.000 top mermisi ve Westfalen Arnold Barut Fabrikası’na 12.000 Osmanlı Lirası tutarında 8.600 top mermisi siparişi verilmiştir. Böylelikle I. Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı Devleti Alman silahlarıyla donatılmıştır⁶⁵¹.

1898-1913 yıllarına ait Osmanlı ticaretinde önemli oranda pay sahibi ülkelerin kaydettiği gelişmeler ve bu ülkeler arasında Almanya adına gerçekleşen ciddi artış şu rakamlarla da kendisini belli etmiştir. Fransız ticareti %16 ve İngiliz ticareti %16 azalırken Avusturya-Macaristan ticareti %30, İtalyan ticareti %136, Alman ticareti %732 artmıştır. Bütün bu rakamların bir anlam kazanabilmesi için bir de bu ülkelerin Osmanlı ticaretinde sahip oldukları paylara bir göz atmak gerekmektedir⁶⁵².

⁶⁴⁹ Ünal, a.g.t. 114-116.

⁶⁵⁰ Soy, a.g.e. 181; Ünal, a.g.t. 115-116.

⁶⁵¹ Önsöy, a.g.e. 103.

⁶⁵² Soy, a.g.e. 184-185.

Tablo 2.1. 1898-1913 Osmanlı Devleti Ticaretinde Pay Sahibi Ülkeler⁶⁵³.

	Almanya	İtalyan	Avusturya-Macaristan	Fransa	İngiltere
1898	%1.78	%4.81	%16.06	%16.91	%37.24
1913	%9.33	%7.20	%13.21	%12.43	%20.16

Tablodaki rakamlardan da anlaşılacağı üzere, Almanya'nın Osmanlı dış ticaretindeki ciddi artışına rağmen, İngiltere I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar liderliğini korumuştur.

Siyasal alanda Almanya'ya karşı en kuvvetli tepki, Osmanlı Devleti'nde giriştiği yeni demiryolları inşa etmek teşebbüsü sonucunda olmuştur. Nitekim Almanya, İstanbul'u Anadolu'nun büyük şehirlerine ve onları Suriye, Irak ve Hicaz merkezlerine bağlayacak olan geniş ölçüdeki bir programı biraz daha geliştirerek II. Abdülhamid'e kabul ettirmiştir. Ayrıca iki devlette bu tasarının geliştirilmesinden, kendi menfaatleri için siyasi, ekonomik ve stratejik sonuçlar elde edeceklerini düşünmüşlerdir. Daha net bir ifade ile Rusya ve Fransa'nın, İngiltere'nin yanında Almanya'ya karşı yapacakları bir savaşta çember içine alınmaktan Türk dostluğu sayesinde kurtulabileceğini düşünen Almanya, Berlin-Basra demiryolu ve şubelerinden faydalanarak Mısır'a ve Hindistan'a giden yollar üzerinde İngiltere'ye, kuvvetli bir darbe indirebilecektir. Ayrıca Anadolu'nun bu bölgelerindeki zengin hammaddeleri ve tabii kaynakları ile Alman endüstrisini beslemek mümkün olacaktır⁶⁵⁴.

Bağdat Demiryolu projesini ilk olarak İngiltere ve Fransa müteşebbisleri XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gündeme getirmişler, fakat İngiltere, 1882'de Süveyş Kanalı'na yerleştiği için bu projeye talip olmaktan vazgeçmiştir⁶⁵⁵. Almanya'nın hayali ise “karadan yayılma” olarak nitelenen Kuzey Denizi'nden Basra Körfezi'ne kadar uzanan demiryolunu gerçekleştirmektir. Balkanlar ve Anadolu üzerinden Asya'ya ulaşma düşüncesi Alman sömürgecilik ve yayılcılığının vazgeçilmez emeli haline gelmiştir⁶⁵⁶. Pangermenistler de sömürgecilik çerçevesinde bu demiryolundan Almanya'nın ne amaçladığını açıkça ifade etmeye başlamışlardır⁶⁵⁷. 1880'li yılların başında dünya hâkimiyeti politikasını benimseyen

⁶⁵³ Önsoy, a.g.e. 83.

⁶⁵⁴ Yılmaz, a.g.e. 28.

⁶⁵⁵ Kocabaş, (2003), a.g.e. 32.

⁶⁵⁶ Earle, a.g.e. 66.

⁶⁵⁷ “Yeni ziraat arazisi, yeni ve büyük ekonomi, Almanya ve Avusturya'nın kurtuluşu, Büyük Cermen İttihadi, Güney ve Güney Kuzey yolunun açılması, eski yola (Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu'nun Doğu Yolu) tekrar sahip olmak, birçok milletleri Panslavizm'den kurtarmak, Berlin-Bağdat Hükümeti'ni kurmak... Bütün

ve Osmanlı Devleti'ni barışçı yayılma politikasıyla sömürge haline getirmek düşüncesi ile Ortadoğu'da rakip olarak gördüğü İngiltere'nin Hindistan'da çökertilmesi gündeme gelmeye başlayınca, bu projeye Almanlar talip olmuşlardır. Bu yüzden iktisadi ve politik fayda bakımından Bağdat Demiryolu projesi her iki ülke içinde önem taşımaktadır.

Almanların elde ettiği imtiyazlar arasında hiç şüphesiz en önemlisi 5 Mart 1903'de *Deutsche Bank'a* verilen Bağdat Demiryolunu inşa ve işletme imtiyazı olmuştur⁶⁵⁸. Böylece bir taraftan Osmanlı Devleti'ndeki Alman siyasi ve iktisadi nüfuzu en yüksek noktasına ulaşırken⁶⁵⁹, diğer taraftan da Avrupa'da I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek büyük bir bunalım başlamıştır. Zira İngiltere, Basra Körfezi'ne kadar uzanacak demiryolu hattının Almanya'ya, Ortadoğu'da üstünlük kazandırması ile birlikte Hint yolunu tehdit etmesinden ve bu yol üzerinde söz sahibi olmasından endişe etmiştir⁶⁶⁰. Rusya ise, Anadolu'da gelişen demiryollarının Osmanlı Devleti'nin savunma gücünü artıracığı, iktisadi kalkınmasını hızlandıracağı ve demiryollarıyla taşınacak Anadolu ürünlerinin Avrupa pazarlarında Rus mallarıyla rekabet edeceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır⁶⁶¹. Fransa da Alman nüfuzunun Yakınoğu'ya yerleşmesini kendi çıkarları ve itibarı için zararlı görmüştür. Söz konusu endişelerini bertaraf etmek için bu devletlere verilen imtiyaz ve teminatlara rağmen devamlı bir anlaşma sağlanamamış ve diplomatik mücadele gittikçe yoğunlaşmıştır⁶⁶². Bu bakımdan

bu şeyler yeniden dünyaya gelmek demektir. Bu mesele aksine hal olunursa, dünya çekiç, biz örs olacağız. Nevi ve cinsimizin bekası Bağdat Yolu'ndadır. Lehimize hal etmez isek, dünyada bizim için her kapı kapalı demektir." Wiehtestein, V. (1330). *Avrupa-i Vusta Siyasetinde Yeni Hedefler, Berlin-Bağdat*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye, 87-88.

⁶⁵⁸ Soy, a.g.e. 164. Deutsche Bank tarafından denetlenen Anadolu Demiryolu Şirketi, 99 yıl süreyle, Konya'dan başlayan ve Karaman, Ereğli, Adana, Hamidiye, Kilis, Tel Habeş, Nusaybin, Musul, Tekrit, Saciye, Bağdat, Kerbelâ, Necef, Zubeyir, Basra üzerinden İran Körfezi'ne ulaşan ana hattın ve İskenderun Körfezi'ndeki Kastopol'a, Urfa'ya, Tel Habeş'den Halep'e, Saciye'den İran sınırındaki Hanikin'e ayrılan yan hatların yapım ve işletme imtiyazını, ayrıca Diyarbakır, Harput, Maraş, Birecik ve Mardin'e uzanan diğer bir dizi yan hattın öncelik hakkını almıştır. Bunun dışında Kastopol, Bağdat ve demiryolunun bitim noktasındaki liman tesisleri, kurulacak olan bütün yan tesislerle birlikte şirkete ait olacaktır (Rathmann, a.g.e. 75-76). Bağdat demiryolu projesi tamamlandığında hiç şüphesiz hem Alman hem de Osmanlı ticaretine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu demiryolunun hizmete girerek, daha önce inşa edilmiş Viyana-İstanbul hattı ile birleşmesiyle geçtiği bölgelerin ticaretini canlandıracağı gibi, eskiden olduğu üzere Hindistan postası da bu hat üzerinde taşınmaya başlanacaktı bu vasıta ile Berlin-Bağdat yolculuğu yaklaşık altı gün sürecekti. Almanlar bu hattın İngilizlere de faydalı olacağı düşünmüşlerdir. Hattın tamamlanmasıyla, Hindistan'a ulaşmak için önceden üç hafta denizde seyahat etmek zorunda olan İngilizler, bu hattı kullandıkları durumda bir haftadan biraz fazla süren bir yolculuk yaparak Hindistan'a ulaşabileceklerdi. Jaekkh, a.g.e. 7-8.

⁶⁵⁹ Quataert, D. (1987). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*. (Çev: S. Tekay), Ankara: Yurt Yayınları, 67; Çolak, a.g.t. 85.

⁶⁶⁰ Ülman, a.g.m. 285. Bununla beraber, bu olaydan en çok kuşkulanan devlet olan İngiltere, bu sırada çeşitli sömürge çatışmalarıyla uğraştığı ve büyük bir yalnızlık duygusu için de olduğu için, işi fazla ileri götürememiştir.

⁶⁶¹ Önsoy, (2008), a.g.e. 24.

⁶⁶² Önsoy, a.g.e. 43.

Bağdat Demiryolu, I. Dünya Savaşı'nın sebebini teşkil eden emperyalist girişimlerden birisi, belki de en önemlisi olmuştur.

Bağdat Demiryolu Projesi ile İngiltere'nin denize dayalı gücünü kırmak isteyen Almanya, bu proje ile Kuzey Denizi ve Basra Körfezi'ni birbirine bağlayan bir "kara imparatorluğu" kurarak İngiltere'nin denize dayalı dünya hâkimiyetine büyük bir darbe vurmuş olacaktı, bu durum ise İngiltere'nin, Almanya'ya karşı düşmanlığına sebep olmuştur⁶⁶³. Bu noktadan hareketle İngilizler de Bağdat Demiryolu sebebiyle Ortadoğu'daki ekonomik ve stratejik menfaatlerini korumak için yapılacak demiryolu güzergâhı boyunca yeni demiryolu imtiyazları almak, Basra Körfezi'ndeki nüfuzlarını güçlendirmek ve Arapçılık hareketini uyandırmak faaliyetlerine girişmişlerdir⁶⁶⁴. Şu halde Bağdat Demiryolu yapımındaki hâkim düşünce ulaşım, iktisadi ve siyasi yönünün yanında askeri yönünün de ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Bağdat Demiryolu imtiyazı müzakereleri sırasında, demiryolu güzergâhı boyunca Alman göçmenlerin yerleştirilmesi gündeme getirilmiş fakat II. Abdülhamid buna şiddetle karşı çıkmıştır⁶⁶⁵. Göçü önlemeyi garanti altına almak için imtiyaz antlaşmasına gizli bir madde ekleterek, "*Yabancı devlet vatandaşlarının Bağdat Demiryolu Boyuna yerleşmemeleri*" hususunu yazılı hale getirmiştir. Almanlar daha sonra bu meselenin Osmanlı-Alman ilişkilerine getireceği tehlikeyi gördükleri için önerilerinden vazgeçmişlerdir⁶⁶⁶. Almanların Bağdat demiryolu imtiyazı ile diğer bir kazanımı da, imtiyaz sözleşmesinin 22. maddesine göre hat boyunca, tekel olmasa bile, tercihli bir konumda petrol

⁶⁶³ Kocabaş, (1988), a.g.e. 90-91; Muhtar Paşa, a.g.e. 11.

⁶⁶⁴ Kocabaş, (1988), a.g.e. 98.

⁶⁶⁵ Tahsin Paşa'nın bu hususta yazdıkları: "*O zaman Alman siyaseti bu hattın iki tarafına Alman muhacirleri iskân ve bunları bir Alman müstemlekesi haline dönüştürmek, açık tabir ile Hindistan yolu üzerinde Alman siyaset ve kudretinin müdahalesine zemin hazırlamak maksadını takip ediyordu. Alman göçmenlerinin hat boyunca yerleşmelerine müsaade etmek çok tehlikeli bir şeydi. Sultan Hamid, buna hükümetçe asla müsaade edilmeyeceğini kesin ve açık ifade ile hiçbir şek ve şüpheye mahal bırakmayacak bir açıklıkla antlaşmaya konulmasını sağlamıştı*" (Tahsin Paşa, a.g.e. 86). II. Abdülhamid'in kendisi de bu konu ile ilgili hatıralarında şunlardan bahseder: "*Almanya'nın bize karşı olan harekâtını biraz frenlemek yerinde olacaktır. Büyük sanyöre (Alman Büyükelçisi Baron Marschal von Bierbestein) kendisinden ve politikasından pek emin olmadığımızı belli etmek lazım. Berlin Büyükelçimiz'den öğrendiğime göre Kayzer, Anadolu'da Almanları tutan bir muhit oluşturmak istiyormuş, iktisadi vaziyetimizi düzeltmek için Almanlardan istifade etmeyi doğru bulurum, fakat Alman gazetelerinin yazdığı ve arzu ettiği, Bağdat Demiryolu üzerinde Alman kolonilerinin kurulmasına gelince katiyen taraftar değilim. Dedelerimizin pek çok fedakârlık yaparak elde ettikleri bu toprakları Alman kolonilerine terk edeceğimizi zannediyorlarsa çok aldanyorlar. Zaten şimdiye kadar yabancılara lüzumundan fazla müsamaha göstermiş bulunuyoruz. Anadolu yalnız bize aittir. Pek çok yerden itilip kakıldıktan sonra, buraya yerleşen din kardeşlerimizin bu son mercilerini (dönülecek yer) muhafaza edeceğiz.*" Abdülhamid, a.g.e. 128-129.

⁶⁶⁶ Kocabaş, (1988), a.g.e. 88-89.

arama imtiyazını elde etmeleri olmuştur. 16 Temmuz 1904'de, Anadolu Demiryolu Şirketi, petrol konusunda tek söz sahibi Hazine-i Hassa yetkilileri ile bir antlaşma imzalamışlardır⁶⁶⁷.

Bu sırada Alman diplomasisinin Osmanlı Devleti üzerindeki yoğunluğu artmıştır. Almanya ile Osmanlı Devleti arasında güçlü bir siyasi ve iktisadi birleşme isteyen, Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzunun artması için çalışmalar yapan, Alman Büyükelçisi Bieberstein'de Bağdat Demiryolu İmtiyazına büyük önem vermiştir. Büyükelçinin ardından İstanbul'a gelen II. Wilhelm'in, amacı: *"Almanya'nın Yakındoğu'daki etkinliğini Avrupalı hasımları aleyhine genişletmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Alman emperyalizminin yarı sömürgelerinden biri durumuna dönüştürme sürecini hızlandırmaktı"*⁶⁶⁸. II. Wilhelm'in yolculuğunun daha dolaylı bir amacı, *"Doğu Akdeniz'deki sayısız Hristiyan Alman topluluklarının yardımıyla, Almanya'nın Yakındoğu'daki kültürel, siyasi etkinliğini güçlendirmekten ibaretti"*⁶⁶⁹.

II. Wilhelm'in Kudüs'e varan bu gezisi ile birlikte İngiltere'ye meydan okumaya başlamıştır. Zira bu sırada İngiltere-Almanya rekabeti denizlerde ve ticari alanlarda iyice artmıştır. II. Wilhelm Şam ziyaretinde 300 milyon Müslümanın dostu olduğunu ifade eden konuşmasıyla, Halifenin nüfuzunu kullanarak İngiliz sömürgelerinde yaşayan milyonlarca Müslümanı kendi himayesine alabileceğini İngiltere'ye göstermiştir⁶⁷⁰. Almanya'nın Rusya, Fransa ve özellikle İngiltere'ye karşı meydan okuması muhalif devletleri birbirlerine daha da yaklaştırmıştır. Almanların elde ettikleri Bağdat Demiryolu imtiyazı ve girişimlerine başta İngiltere olmak üzere diğer büyük devletler karşı çıkmışlardır. Almanya, bu devletleri tatmin etmek için demiryolunun bu devletler arasında eşit şartlarla yapılması teklifinde bulunmuş ise de bu teklifte kabul görmemiştir. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya, 1904'ten itibaren Almanya'ya karşı ittifak girişimlerinde bulunmaya başlamışlar.

II. Wilhelm bu gezisinde, büyük devletlerin Almanya'ya karşı yapacakları bir savaşta çember içine alınmaktan ancak Türk dostluğu ile kurtulabileceği düşüncesiyle II. Abdülhamid ile bir askeri ittifak antlaşma zemin yoklaması dahi yapmıştır⁶⁷¹. Fakat II.

⁶⁶⁷ Soy, a.g.e. 166-167.

⁶⁶⁸ Kocabaş, (1988), a.g.e. 80.

⁶⁶⁹ Rathmann, a.g.e. 69.

⁶⁷⁰ Kocabaş, (2003), a.g.e. 43.

⁶⁷¹ Karal, a.g.e. C. VIII. 175. II. Abdülhamid, II. Wilhelm'in teklifine tavrını şu şekilde koymuştur: "Alman imparatoru bir akşam hususi görüşmemiz esnasında iki elimi bir den tuttu. Avrupa'da bir harp zuhur ettiği takdirde bizim tarafımıza geçersiniz değil mi Majesteleri?" dedi. Cevaben, Aziz dostumuzsunuz, fakat size şimdiden söz vermek hakkına haiz değilim dedim. Devletimizin menfaatlerini düşünmeden hiçbir devletin

Abdülhamid, 1889'da olduğu gibi müspet bir cevap vermemiştir. Bundan sonra ise II. Wilhelm Osmanlı Devleti'nde Alman yanlısı politika izleyecek lider aramaya başlamış bu lider ise Enver paşa olarak zikredilmiştir⁶⁷².

II. Wilhelm, Sultan'a daha fazla etki edebilmek için, Ermeni Meselesi, Makedonya ıslahatları, Siyonizm davası⁶⁷³ gibi meselelerde II. Abdülhamid'i desteklemiş, diğer devletlerin Osmanlı hükümetinin aleyhine olan tekliflerini desteklememiştir. Sonuçta hem ikinci gezinin, hem de Sultan'a verilen desteklerin Almanya'ya dönüşü de çabuk olmuş Alman nüfuzu daha da artmış, ayrıca Osmanlı Devleti, Almanya'yı diğer devletlere karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştır.

XX. yüzyılın başlarında Almanya'nın, Mezopotamya'daki artan ekonomik ve ticari faaliyetleri, İngiliz ekonomik menfaatlerini tehdit eder seviyeye gelmiştir. Alman işadamları ve tüccarları, Dicle ve Fırat'ta deniz taşımacılığını yapabilmeleri ve Bağdat ve Basra'da yeni limanlar kurma imtiyazlarını elde etmeleriyle İngiliz Lynch Company firmasına ciddi şekilde rakip olmuşlardır⁶⁷⁴. Yaşanan bu olaylar üzerine İngiltere Körfez ve Mezopotamya'da Alman tesirini kırmak için buraları işgal etmeyi bile düşünmüştür. 1907'de demiryolu inşaatı Konya'dan Toroslar'a ulaşması İngiltere'yi daha fazla tedirgin etmiş, bunun üzerine İngiltere, Rusya ile Alman tehlikesine karşı 31 Ağustos 1907'de ilk ittifak antlaşmasını imzalamıştır. Bu sırada Almanlar, ekonomik olarak İngilizleri sadece Mezopotamya'da değil Anadolu, Suriye ve İran'da da ciddi şekilde tehdit eder duruma

arzusuna hedef olamazdı. Avrupa'da siyasi vaziyet her an gerilemekte idi. Ne zaman olsa umumi bir harp çıkacaktı. Fakat bizim tarafa temayül göstermemiz yavaş yanmakta olan bir ateşi alevlendirebilirdi. Buna sebep olarak biz gösterilirdik. Adımlarımızı saymaya, hesapsız hareket etmemeye mecburduk. Herkes, 'ben diplomatım' demekle diplomat olmaz. Bismark hakiki bir diplomattı. Avrupa'nın ruhunu bilirdi. Kendisiyle hususi muhaberatım vardır. Aramızda karşılıklı birçok mektuplar gönderilmiştir. Almanlar askerlikte ve çalışkanlıkta-birinci derecede bir millettir. Ama Ruslar'ın nüfus kuvvetine, İngilizlerin sinsi politikasına karşı gelebilir miydi? Burası kestirilemez. Ben hiçbir devlete söz verip bağlanmadım-İngiltere ve Fransa'nın gözü daima Şark'ta idi. Bilhassa Müslümanlarla aramızda nifak çıkarmak emelleri idi. Kuvvetimizi bu suretle kırmak istiyorlardı. Halifelik politikasıyla bunu önlemek istiyordum." Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere devletin menfaatlerini her şeyin üzerinde tutan Abdülhamid, Avrupa siyasi vaziyetinin giderek gerilediğini, umumi bir harbin kaçınılmaz olduğunu ve çok hesaplı hareket edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Almanlar'ın askeri ve ekonomik olarak güçlü bir millet olmalarına karşılık, Rusların nüfus kuvvetine, İngilizlerin sinsi politikalarına dayanıp dayanamayacağını kestirilemeyeceğini, İngiltere ve Fransa'nın gözünün daima Şarkta olduğunu da açıkça belirtmiştir. Osmanlı, a.g.e. 49-50.

⁶⁷² Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kocabaş, (2003), a.g.e. 44-49.

⁶⁷³ Dünya Siyonist Teşkilatı'nın lideri Theodor Herzl, II. Wilhelm'in ikinci İstanbul ziyaretinde, Sultan'ı Almanya'nın himayesinde Filistin'de bir Yahudi Arazi Kumpanyasının kurulması için ikna etmesini istemiştir. Herzl'in bu isteğine olumlu bakan II. Wilhelm, sultanın bu konudaki reddedici tavrı sonucu, Siyonistleri desteklemekten vazgeçmiştir. Kocabaş, (1988), a.g.e. 84.

⁶⁷⁴ Avcı, a.g.m. 277.

gelmişlerdir⁶⁷⁵. Rohrbach “Dünyada Alman Düşüncesi” adlı eserinde Almanların bundan sonra yapmaları gerekenleri şöyle ifade etmiştir⁶⁷⁶.

Almanlar, ilkçağda Yunanlıların yaptıklarını taklit edip toprak işgaliyle uğraşmamalılar, Alman düşüncelerini, okullarını, sermayelerini, gazetelerini, kitaplarını dünyaya yaymakla uğraşmalıdırlar. Cihangir *bir* devlet olmak için girilecek topraklara sermaye ve düşüncelerle girmelidirler. Almanlar bu şekilde Osmanlı *topraklarına* girmeli ve güçlü bir orduyla hiç zorluk çekmeden İstanbul-Anadolu üzerinden doğrudan Mısır’a ulaşarak İngiltere’nin bütün korkularını gerçek hale getirmelidirler. Bunun için en etkin silah olarak Berlin-Bağdat demiryolu hayata geçirilmelidir.

1914 yılına gelindiğinde Avrupalı devletler arasında rekabet veya ihtilaf konusu olan Bağdat Demiryolu güzergâhında imtiyaz ve nüfuz meselesi büyük ölçüde karşılıklı antlaşmalarla⁶⁷⁷ hemem hemen çözüme kavuşmuştur. Fakat devletlerarasındaki şüpheler tamamen ortadan kalkmadığı için bu meselenin bir savaşla çözümlenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Demiryolunun geçtiği bölgeler tahıl üretimi potansiyeli açısından, Rusya ile boy ölçüşecek bir kapasiteye sahip olduğu için Bağdat Demiryolu Projesi, sadece ulaşım açısından değerlendirilmemiştir. Aynı zamanda bölgenin pamuk tarımı, taşkömürü ve petrol yatakları açısından da zengin bir yapısı olduğu için Almanya bölgede petrol arama girişiminde de bulunmuştur. Deutsche Bank’ın bölgede petrol arama ve çıkarma imtiyazını da elde etmesi ile demiryolu imtiyazının nasıl bir sonuç doğuracağı ortaya çıkmıştır⁶⁷⁸. Deutsche Bank 1904’te Bağdat Demiryolunu başlatmak için Fırat ve Dicle vadilerinde petrol araştırma şartını getirmiş, böylece Almanya Bağdat’a kadar uzanacak demiryolu ile bu bölgedeki petrolü Berlin’e aktarabilecek ve böylelikle sanayisinin ihtiyaç duyduğu enerji sorununu çözmüş olacaktı⁶⁷⁹.

⁶⁷⁵ Ortaylı, a.g.e. 149-150. İngilizler, Almanların etkinliğini kırmak için Osmanlı Devleti’nden yeni demiryolu imtiyazları isteme faaliyetlerine başlamışlardır. Bu uğurda üç proje üzerinde duran İngilizler; “*Fırat vadisi boyunca Bağdat-Basra arasında demiryolu inşaatı, Batı İran’da yer alacak demiryolu projesi ve Basra Körfezi ile Akdeniz’i birleştirecek bir demiryolu.*” Fakat İngilizlerin bu isteklerine Osmanlı Devleti tarafından olumlu cevap verilmemiştir. Kocabaş, (1988), a.g.e. 100-101.

⁶⁷⁶ Karabekir, K. (2001). *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*. İstanbul: Emre Yayınları, 139-144.

⁶⁷⁷ Karşılıklı yapılan antlaşmalar için bkz. Kocabaş, (1988), a.g.e. 101-102.

⁶⁷⁸ Deniz, a.g.m. 345-46.

⁶⁷⁹ Kılıç, a.g.e. 46. Almanya’nın, 1904’te Musul’da hiçbir ticari faaliyeti ve vatandaşının olmamasına rağmen konsolosluk açmasının sebebi Bağdat Demiryolu’na bağlanmak istense de asıl sebep bu bölgede zengin petrol yataklarının bulunmasıdır.

Demiryolları, arazilerin tarıma açılmasını da sağlayarak Anadolu'daki tarımsal üretimi çok ciddi oranda artırmıştır. 1888-1911 arasında tahıl üretimi %51, tütün üretimi %191, incir üretimi %68, fındık üretimi %217, ipek kozası üretimi %122 ve pamuk üretimi %471 oranında artmıştır. Böylece demiryollarıyla, üretimdeki artışa paralel olarak ihracatta da artış öngörülmüştür. Bilindiği üzere Osmanlı maliyesi, 1881 yılında iflasını ilan etmiş ve ekonominin idaresini Duyun-u Umumiye'ye bırakmıştı söz konusu artışla, bütçenin dengelenmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması planlanmış, ancak Osmanlı demiryolları, planlandığından öte, Avrupalı devletlere fayda sağlamıştır⁶⁸⁰.

Yine 1889-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya ihracatı, 53.582 Osmanlı lirasından 1.234.251 Osmanlı lirasına çıkmış; ithalat değeri ise, 26.490 Osmanlı lirasından 4.688.744 Osmanlı lirasına yükselmiştir⁶⁸¹. 1900-1913 döneminde ise Almanya'nın Osmanlı ithalatındaki payı hızla yükselmiştir. 1900 yılında %2.8 iken 1913 yılında %400'lük bir artışla %11.2'ye yükselmiştir. İngiltere'nin payı ise yaklaşık yarı yarıya azalmış bu gerileme Fransa ve Avusturya-Macaristan'da da görülmektedir. İtalya ise, Almanya kadar olmasa da, Osmanlı ithalatındaki payını %50 oranında arttırmıştır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere Almanya I. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte, Osmanlı pazarlarında Alman ticari nüfuzu güçlü bir şekilde kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu ticari üstünlük I. Dünya Savaşı'nda siyasi birlikle daha da artmıştır⁶⁸².

Tablo 2.2. Ülkelere göre Osmanlı Devleti'nin ithalatı⁶⁸³.

Yıllar	Almanya	İngiltere	Fransa	Avusturya-Macaristan	İtalya
1898	1.6	38.6	9.3	19.7	5.2
1900	2.8	34.9	11.6	18.9	5.7
1905	4.2	35.1	8.5	20.8	7.8
1907	4.9	33.4	9.1	19.9	8.0
1910	9.2	19.9	9.2	18.0	8.6
1913	11.2	19.4	8.6	14.7	8.7

Almanlar Osmanlı'daki iktisadi ve siyasi nüfuzlarını kültür yoluyla da takviye etmeye çalışmışlardır. Pangermenistlerden Devis Trietsch, *“Doğuda Alman dili yayılmalı”* derken yine bu konuda: *“Bir Alman-Türk kültür politikası yeni bir heyecan ile ele alınmalı. Alman dilini, Alman bilimini ve enerjik uygarlığımızın bütün büyük değerlerini Türkiye'ye*

⁶⁸⁰ Deniz, a.g.m. 346.

⁶⁸¹ Deniz, a.g.m. 349.

⁶⁸² Çolak, a.g.m. 171-172.

⁶⁸³ Çolak, a.g.m. 172.

aşlayarak Türkiye'nin yenileşmesini sağlamalıyız. Bunun için her şeyden önce bir Alman okullar sistemine ihtiyacımız vardır” diyerek Alman kültürünün Türklere benimsetilmesinin, Alman eğitim kurumlarıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir⁶⁸⁴.

Almanya'da diğer Batılı devletler gibi Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içinde bulundukları dönemlerde Osmanlı topraklarının doğal kaynaklarını, kültür değerlerini ve etnik yapısını araştırarak menfaatlerine uygun olan yerleri tespit etmiş ve zamanla bu zenginliklerden de faydalanmıştır. Ayrıca kendi fikirlerini yaymak ve ileride işbirliği yapacakları elemanları yetiştirmek için eğitim kurumları açmıştır⁶⁸⁵. Nitekim özellikle Kaiser'in bu ziyaretinden sonra Alman Dışişleri; kilise, okul, yetimhane gibi kurumlar için Kudüs ve Filistin'de arazi alımına hız vermişler; hangi mezhep ve dinden olursa olsun, Almanya, Filistin'e Almanca konuşan insanların yerleşmesini istemiştir⁶⁸⁶.

II. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla birlikte Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nde siyasi ve ticari etkinliğini arttırması, Anadolu'da Bağdat demiryolu hattı boyunca ve Filistin'de Alman kolonileri kurmayı hedeflediği söylentileri yayılmaya başlamıştır. Bu söylentilerin, her ne kadar Anadolu için gerçekleşmemiş olsa bile, Filistin'de resmi veya gayri resmi yollarla hayata geçirildiği görülmüştür. Osmanlı topraklarında koloni oluşturma tartışmalarının, özellikle Alman basını ve kamuoyunda sık sık gündeme gelmesi, Alman imparatorunun ve hükümetinin böyle bir hedeflerinin olmadıklarını ifade etseler bile açıkça bu niyette olan Alman fikir adamı ve tüccarının sayısı hiç de az değildir⁶⁸⁷.

Alman nüfuzu, ticareti ve kültürünün Osmanlı topraklarında yayılması için okullara özel vurgu yapılmıştır. İzmir, Halep ve Kudüs'teki yüksekokullar, Haydarpaşa, Eskişehir ve Bağdat'taki ilköğretim okulları ve Filistin'deki Suriye Yetimhanesi, dini ve hayır amaçlı misyoner teşkilatlarıyla bağlantılı okulların Alman nüfuzunun ve ticaretinin artmasına ve kültürünün yayılmasına çok önemli katkıda bulunacakları ileri sürülmüştür. Almanların bu tür faaliyetlerle propaganda yapmaları gereken en önemli merkezlerin Anadolu'da Bursa, Konya, Ankara, Sivas, Samsun, Trabzon, Adana ve Mersin, Mezopotamya'da Antep, Diyarbakir, Mardin, Musul ve Basra, Suriye'de Beyrut, Şam, Tripoli ve Hayfa olduğu

⁶⁸⁴ Turan, a.g.e. 55-56.

⁶⁸⁵ Turan, a.g.e. 56.

⁶⁸⁶ Beşirli, (2010), a.g.m. 105.

⁶⁸⁷ Almanya'da bu fikirlerin oluşmasında, Doğu'yu gezmiş olan Alman seyyahlarının seyahat hatıralarını yayınlarak buraların Alman geleceği için ne kadar önemli olduğunu kamuoyuna yansıtmasının önemli etkisi olmuştur. Soy, a.g.e. 274.

belirtilmiştir⁶⁸⁸. Alman propagandasının kültür uzmanları da buralarda Alman okullarının açılmasında ısrar etmişler çünkü bu yerler Bağdat Demiryolu hattının yakınında bulunmaları açısından önem taşımaktadırlar⁶⁸⁹.

Almanya'daki bu fikirler başta Osmanlı yetkilileri olmak üzere, İngiliz ve Fransızları da çok rahatsız etmiştir. Her ne kadar Alman kamuoyunda, Anadolu'da ve Almanların inşa ettikleri demiryolları hattı boyunca Alman kolonilerinin kurulması arzusu hâkimdiyse de, II. Abdülhamid'in buna sıcak bakmaması ve II. Wilhelm'in de bu hassasiyete önem vererek böyle bir girişimi desteklememesi, Anadolu'da ve demiryolu hattı boyunca kolonilerin kurulmasını engellemiştir⁶⁹⁰. Fakat Filistin'de durum daha farklı seyretmiş, büyük devletlerin bölgedeki yoğun konsolosluk faaliyetleri hem Hristiyan hem de Yahudi kolonizasyonunun önünü açmıştır⁶⁹¹. Bu bakımdan sonraki yıllarda okul, yetimhane, sağlık kuruluşu gibi kurumların özellikle Bağdat hattına yakın merkezlerde (Maraş, Filistin) sıkça açılmaya başladığı görülmüştür. Bu faaliyetler sonucunda demiryolu hattına yakın yerler, okul, hastane ve hayır kurumları gibi teşkilatlar ve Alman misyonierleri tarafından doldurulmuştur⁶⁹².

⁶⁸⁸ Soy, a.g.e. 275-276.

⁶⁸⁹ Turan, a.g.e. 57.

⁶⁹⁰ Soy, a.g.e. 279. Alman kolonizasyonu söylentileri hakkında Abdülhamid şu yorumu yapmıştır: “...Berlin sefirimizden öğrendiğime göre Kayzer, Anadolu'da Almanları tutan bir muhit yaratmak istiyormuş. İktisadî vaziyetimizi düzeltebilmek için Alınanlardan istifade etmeyi doğru buluyorum, fakat Alman gazetelerinin yazdığı ve arzu ettiği gibi, Bağdat demiryolu üzerinde Alman kolonilerinin kurulmasına gelince katiyen taraftar değilim. Dedelerimizin pek çok fedakârlık yaparak elde ettikleri bu toprakları, Alman kolonilerine terk edeceğimizi zannediyorlarsa çok aldanyorlar. Zaten şimdiye kadar yabancılara lüzumundan fazla müsamaha göstermiş bulunuyoruz. Anadolu yalnız bize aittir. Pek çok yerden itilip kakıldıktan sonra buraya yerleşen din kardeşlerimize bu son melcelerini muhafaza edeceğiz.” (Abdülhamid, a.g.e. 142). Nitekim Alman Parlamentosu'nda Berlin Milletvekili olan Friedrich'in İstanbul üzerinden Ankara'ya gelerek hükümet konağında yetkililerle görüşmesi ve görüşme sırasında Ankara'nın ne kadar verimli topraklara sahip olduğundan bahsederken de, Baron Hirsch'in buraya Musevî göçmenleri yerleştirmek arzusunda olduğunu duyduğunu söylemesi üzerine durum İstanbul'a bildirilmiştir. İstanbul'dan gelen cevapta, Padişah'ın Musevî göçmenleri kesinlikle Osmanlı topraklarına kabul edilmemesine dair iradesi olduğu bildirilmiş dolayısıyla, Ankara'ya hiçbir Yahudi göçmenin kabul edilmemesi talimatı verilmiştir. **BOA, Y.A..HUS.** 251/178

⁶⁹¹ Soy, a.g.e. 281.

⁶⁹² Ortaylı, a.g.e. 50-51.

Tablo 2.3. XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman Kültürel ve Sosyal Müesseseleri⁶⁹³.

Yer	Okul	Kilise Mabed İbadethane	Yetimhane	Hastane Darülaceze Tedavi bilhava	İkamegâh Misafirhane	Kabristan	Ziraat	Arsa	Toplam
İstanbul	6		1	1					8
Edirne	1								1
Eskişehir	1								1
İzmir	2		1		1	1		1	6
Selanik	2	1							3
Yafa	3			1	1				5
Kudüs-i Şerif	8	5	3	5	4	3	1	4	33
Beyrut	3		1	2	3			2	11
Maraş	2								2
Van	2								2
Muş	2								2
Elazığ	4								4
Urfa	2								2
Haruniye	1								1
Toplam	39	6	6	9	9	4	1	7	81

Okulların örgütlenme biçimine ve üstlendikleri görevlere bakıldığı zaman Almanlarında diğer Hristiyan Avrupalı devletler gibi aynı ideal ve amaçlar için Osmanlı topraklarında bulundukları anlaşılmaktadır. Almanlar özellikle Alman uyruklu ve azınlıkların çoğunlukta olduğu bölgelerde okul açıp ve daha çok Alman eğitimi yapan okulların örgütlenmesini tercih etmişlerdir. Ayrıca okul açacakları bölge ahalisine maddi ve manevi yardım yaparak onları kendi taraflarına çekmeye ve böylece lehlerine kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır⁶⁹⁴.

Almanlar, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde ruhsatlı veya ruhsatsız okullar açarak kendi kültürlerini yaymaya çalışmışlar, ancak Osmanlı topraklarında, Fransa'nın 560, İngiltere'nin 410, İtalya'nın 67, Rusya'nın 56 okuluna karşılık, Almanya'nın sadece 27 okulunun bulunması, okul açma konusunda diğer devletlerden geri kaldığını göstermektedir⁶⁹⁵. Ancak Almanlar tarafından kurulan bu okullar, özellikle Yakındoğu'daki

⁶⁹³ Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 330-331.

⁶⁹⁴ Turan, a.g.e. 59-60.

⁶⁹⁵ Turan, a.g.e. 60.

Alman çıkarlarını ve iktisadi kuruluşlarının ihtiyaçları ile ilgili faaliyetlere yardımcı olmak, Osmanlı gençlerini yetiştirmek için gerekli görülmüştür⁶⁹⁶.

Osmanlı topraklarında dini kurumlarını açan yabancı devletler, din eğitimi adı altında kendi kültür ve misyonerlik esaslarını daha çabuk ve kolay yaygınlaştırmayı amaçlamışlardır. Misyonerler, amaçlarına ulaşmak için dini kurumlardan da yararlanmışlardır. Almanlar da kendi kültürlerini Osmanlı topraklarında yaymak ve azınlıkları kendi mezheplerine çekmek için bir takım dini müesseseler kurmuşlardır⁶⁹⁷. Ayrıca Evrensel Yahudi İttifakı adlı örgütte Yafa, Kudüs, Hayfa gibi yerlerde Alman Yahudilerini yerleştirip tarım kolonileri oluştururken bu dernek Almanların kutsal bölgelere sızmalarına yardımcı olmuştur⁶⁹⁸. Kaiser'in bu ziyareti sırasında Protestanların ve Katoliklerin koruyuculuğunu üstlenmesinin ardından Filistin bölgesine her din ve mezhepten Alman yerleştirilmeye başlanmıştır. 1900'lü yıllarda Osmanlı topraklarındaki en kalabalık Protestan ve Katolik misyonu Almanya'nın olmuştur⁶⁹⁹.

II. Wilhelm'in ziyaretiyle birlikte Osmanlı Devleti'ndeki Alman konsolosları sadece Hristiyan göçmenlerin Filistin bölgesine yerleştirmesi için değil, aynı zamanda Yahudilerinde bölgede koloni oluşturmaları için çalışmışlar böylece Alman kültürü ve dilinin bölgede yaygınlaştırılması planlanmıştır⁷⁰⁰. Filistin'deki Alman konsolosluğunun Yahudilerle de ilgilendiğini yukarıda belirtmiştik. Filistin'e Yahudi göçü ise genellikle Siyonizm idealleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid, hatıratından Filistin'e Yahudi yerleşimi ve Siyonizm hakkında şunları söylemiştir⁷⁰¹.

Siyonistler Filistin'de yalnız ziraat yapmak, değil, orada hükümet kurmak, siyasî temsilcilerini seçmek gibi şeyler de arzu ediyorlar. Bu haris tasavvurlarının manasını gayet iyi anlıyorum. Lâkin Siyonistler bu teşebbüslerini kabul edeceğimi zannetmekle saflık ediyorlar, imparatorluğumuz dâhilinde, halkımızın fertleri olarak ve Bâbîâli'nin dirayetli hizmetkârları olarak Yahudiler e ne kadar kıymet veriyorsam, Filistin'e dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım. İmparatorluğumuzun dâhilindeki boş araziye iskân etmek için, münasip şekilde muhaceret tertibine ihtiyaç var. Fakat Yahudi muhaceretini münasip telâkki edemeyiz. Yabancı dinden olanları, kıymık gibi kendi etimize, kendimiz soktuğumuz devirler geçti. Devletimiz hudutları dâhiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul

⁶⁹⁶ Ortaylı, a.g.e. 72.

⁶⁹⁷ Turan, a.g.e. 70.

⁶⁹⁸ Oğuz, a.g.e. 141-142.

⁶⁹⁹ Ortaylı, a.g.e. 107.

⁷⁰⁰ Kılıç, a.g.e. 34.

⁷⁰¹ Abdülhamid, a.g.e. 73, 76-77.

edebiliriz... Yahudiler Avrupa’da, Doğu’da olduğundan daha fazla kudrete sahiptirler. Bu sebeple de birçok Avrupalı devlet, çok artmış olan Semit ırkından kurtulabilmek için, Yahudilerin Filistin’e muhaceretini iyi karşılayacaklardır. Fakat bizim memleketimizde kâfi Yahudi vardır. Eğer Filistin’de Müslüman Arap unsurunun, faikîyetini muhafaza etmek istiyorsak, Yahudilerin yerleştirilmesi fikrinden vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde yerleştirildikleri yerde çok kısa zamanda bütün kudreti elde edeceklerinden, dindaşlarımızın ölüm kararını imzalamış oluruz. Siyonistlerin şefi olan Herzl fikirleriyle beni ikna edemez. Yahudi çiftçisinin tekrar kuvvetlenerek sabanını kendi eliyle idare ettiği gün Yahudi meselesi hallolmuş olacaktır’ sözü kendi görüşüne göre doğru olabilir. Herzl dindaşları için toprak istemektedir. Fakat zekâ, her şeyi halletmeye kâfi değildir.

II. Wilhelm, II. Abdülhamid’in Siyonizm’e karşı olduğunu ikinci gezisi sırasında öğrenmiş ve iç politika ile dış politika arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Almanya’daki Yahudilerin Filistin’e yerleştirilmesi ile Almanya’daki sosyal bir meselenin çözümü sağlanmış olacaktı. Fakat Almanya’nın Doğu’da izlediği siyaset doğrultusunda Osmanlı Devleti ile iyi geçinmesi gerektiği için II. Wilhelm, dış politika çıkarlarının ağır basması sonucu II. Abdülhamid’i gücendirmemek adına Siyonistlerden desteğini çekmiştir⁷⁰².

Almanya, devlet olarak Filistin’deki Alman Yahudilerini desteklemekten kaçınsa da, özel teşebbüslerle buradaki faaliyetlerini canlı tutmuş ve yeni kurumlar hizmete sokmuşlardır. Bunların önde gelenlerinden biri de (Hilfsverein der Deutschen Juden) Alman Yahudileri Yardım Derneğidir. Hilfsverein, 28 Mayıs 1901’de “dindaşlarının ahlakî, dinî ve ekonomik gelişimine katkıda bulunma” hassasiyetine sahip zengin Alman Yahudileri tarafından Berlin’de kurulmuştur⁷⁰³. Bu dernek Almanya’dan Yahudilerin Filistin’e göçünü desteklemiş, Kudüs konsoloslarından da bu konuda destek görmüşlerdir⁷⁰⁴. Hilfsverein on yıl içinde Filistin’de küçük çaplı bir eğitim ağı kurmayı başarmıştır. Bunlar çocuk yuvaları (Kindergarten), ilkokullar, bir öğretmen lisesi, bir ticaret yüksekokulu, bir Kindergarten öğretmen okulu ve bir haham okuludur. Bu okulların neredeyse tamamı Kudüs’te ve Alman ekolüne göre kurulmuştur. Okullar Almanca ve İbranice olmak üzere her iki dilde eğitim verilmiştir. Sadece Kindergarten ve birkaç küçük okulda İbranice eğitim yapılıyordu⁷⁰⁵.

⁷⁰² Soy, a.g.e. 295-296. II. Wilhelm’in bu seyahati sırasında Siyonistlerin liderini Kudüs’te kabul etmediği ifade edilmiştir. Hâlbuki Herzl’in hatıralarından 2 Kasım 1898’de Bülow’un da olduğu bir ortamda II. Wilhelm Herzl’i Kudüs’te bir çadırda kabul ederek Filistin ile ilgili fikirlerini dinlediği anlaşılmaktadır. Herzl bu görüşme sonrasında Wilhelm’in kendisine ne hayır ne de evet dediğinin söylemiştir.

⁷⁰³ Soy, a.g.e. 297-298.

⁷⁰⁴ Kılıç, a.g.e. 26-27.

⁷⁰⁵ Soy, a.g.e. 298.

II. Wilhelm Kudüs ziyareti sırasında Alman Yahudilerinin de kendisini karşılamalarını istemiştir. Çünkü önemli olan Filistin topraklarında Alman kökenli kolonizatörlerin varlığının olmasıydı. Alman dışişleri, bu gezinin ardından Kudüs'te kilise, okul ve yetimhane kurmak için Filistin'de arazi alımını desteklemiştir. Çünkü hangi dinden veya mezhepten olursa olsun Filistin'e Almanca konuşan toplulukların yerleşmesini istemiştir. Doğal olarak bu ziyaretin ardından bölgedeki kilise, okul, yetimhane ve hastane sayısında hızlı bir artış olmuştur⁷⁰⁶. Böylece Almanlar, Filistin'e iyice yerleşerek okul ve dernek kurmadıkları şehir bırakmamışlar. Nitekim 1900'de Filistin'de 3.000 dernek, 4.000 Protestan misyoner ve 20 Katolik rahip mevcuttu⁷⁰⁷.

Almanya Kudüs'teki imar faaliyetleriyle bölgede itibarını artırmaya çalışmış, gerek Protestanlar için gerekse Katolikler için açılan kiliseler bunun göstergesi olmuştur. Açılan kiliselerden biride Zeytin Dağında 90 dönümlük büyük bir araziye Alman imparatoriçesi adına yapılan kilisedir. Misafirhane, hastane ve kilise olarak planlanan bu yapının temelleri 31 Mart 1907 atılmış, 1910 yılında ise açılışı yapılmıştır⁷⁰⁸. Almanya Kudüs'teki bu imar faaliyetleriyle gerek Protestanların gerekse Katoliklerin hamiliğini üstlenmek istemiştir. Alınan kilise imtiyazları dünyanın büyük devletlerine karşı bir meydan okuma niteliği taşımaktadır. Avrupa basını ise Almanya'nın bu siyasal yükselişini ürkütücü bulmuştur. Çünkü özellikle kutsal bölgelerdeki imar faaliyeti, Almanya'nın Hristiyan âlemindeki saygınlığını artırmanın yanında, dünya siyasetindeki etkinliğini de artırmıştır⁷⁰⁹. Görüldüğü üzere nereden bakılırsa bakılsın, II. Wilhelm'in gezisi Osmanlı-Alman ilişkilerinin ivme kazanmasında önemli bir kilometre taşı oluşturmuştur.

Kaiser'in doğu seyahati Alman dış politikasının bir dönüm noktası olarak değerlendirilirken Almanya diğer emperyalist devletlere karşı bir tavır takınmış ve doğu konusundaki politikalarda artık kendisinin de var olduğunu göstermiş ve Ortadoğu'nun hâkimi olma iddiasını açıklamıştır. Kudüs'te Alman Protestan kilisesini ayinle açan II. Wilhelm burada sadece Protestanların dini liderleri ile değil, Katoliklerin dini liderleri, Alman Yahudilerinin reisleri ile ve Alman kolonistlerle de ayrı ayrı görüşmeler

⁷⁰⁶ Kılıç, a.g.e. 35.

⁷⁰⁷ Turan, a.g.e. 73.

⁷⁰⁸ Demirkol, a.g.e. 153-154. Bu araziye II. Abdülhamid, Osmanlı-Alman dostluğunun bir göstergesi olarak 1898 yılında Kudüs'e yaptığı ziyaretin anısına hediye etmiştir. Beşirli, (2010), a.g.m. 106.

⁷⁰⁹ Demirkol, a.g.e. 147.

gerçekleştirmiştir. Kudüs'te var olan bütün ruhani liderlere ihsanlarda bulunan imparator, Ağlama Duvarı'nı, Rum Ortodoks Kilisesi'ni ve Mescid-i Aksa'yı da ziyaret etmiştir⁷¹⁰.

II. Wilhelm'in Fransa'ya bağlı olan Katolikleri de ziyaret etmesi, Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Hristiyanların sorunlarıyla ilgilendiğini açıkça göstermiştir. Bu olay Fransa'nın tepkisine neden olmuş ve Fransız basınında Almanya'nın bu tutumunu, *"Almanya Çin politikalarından vazgeçerek tamamen Doğu'ya yöneldi"* şeklinde yorumlanmıştır. 12 Aralık 1898'de Alman meclisinde konuşan Dışişleri Müsteşarı Bernhard von Bülow, bundan sonra Almanya'nın Doğu'da yaşayan bütün Hristiyan cemaatlerin koruyucusu olacağını ifade etmiştir. Çünkü II. Wilhelm Kudüs'te Hristiyanlara yapmış olduğu bir konuşmasında: *"Doğu'da çok şey söylendi fakat hiç bir şey yapılmadı, ancak yapılan icraatlar önemlidir, söylemler değil!"* sözleriyle kendisinin diğer Avrupalı imparatorlardan farklı olduğunu, üstü kapalı olarak da bundan sonra doğu politikalarına kendisinin de müdahil olacağını vurgulamak istemiştir⁷¹¹.

Wilhelm'in Katolik koruyuculuğundan hoşlanmayan Papalık, belli belirsiz Fransa'nın bu rolünü tanımaya devam edeceğini hissettirmiştir. Kudüs'teki İngiliz Konsolosu ise, yazdığı raporda, Wilhelm'in ziyaretinin ve bu ziyaret sırasında Osmanlı hükümetinin kendisine gösterdiği itibarın ve olağanüstü serbestinin Almanya'nın saygınlığını arttırdığını ve Filistin'deki Alman nüfuzunun genişlemesine neden olacağını bildirmiştir⁷¹².

31 Ekim 1898'de Protestan kilisesinin açılışına yapan Kaiser, daha sonra Alman Katolikleri için Meryem Ana Kilisesinin yapılacağı arsayı da törenle Kudüs Katolik cemaatine bağışlamıştır. II. Wilhelm böylece bir yandan Protestanların sempatisini kazanırken diğer yandan ise güçlü Alman Katolik Merkez Partisinin de desteğini kazanmıştır⁷¹³.

Kudüs'ün ardından Şam'a geçen II. Wilhelm buradaki temaslarında hem bölgede yaşayan Hristiyanların, hem de Şam'da yaptığı konuşma ile bütün İslam dünyasının gönlünü kazanmıştır⁷¹⁴. Şam ziyaretinde özellikle İngiltere'yi çok etkileyecek olan o ünlü

⁷¹⁰ Çolak, a.g.t. 38.

⁷¹¹ Çolak, a.g.t. 39.

⁷¹² Ortaylı, a.g.e. 86.

⁷¹³ Turan, a.g.e. 32.

⁷¹⁴ Soy, a.g.e., s 161.

konusmasını yapan ve padişaha övgüler yağdıran imparator, dağınık halde yaşayan 300 milyon Müslümanın her zaman dostu olacağı sözünü vermiştir. II. Wilhelm burada aslında üstü kapalı olarak Müslümanların koruyuculuğunu üstlendiğini ifade etmiştir. “Dağınık halde yaşayan Müslümanlar...” cümlesi ile aslında Hindistan’da İngiliz yönetimi altındaki Müslümanları kast etmiştir⁷¹⁵. Görüldüğü üzere yaptığı bu konuşmayla Kaiser kendini Halife olan padişahın ve sadece Osmanlı sınırları dâhilindeki değil, bütün Müslümanların dostu olarak ilan etmesi özellikle İngiltere’yi çok rahatsız etmiştir.

Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı hükümeti Almanlara ticari anlamda sadece güvenmekle kalmamışlar aynı zamanda da onları, ticaret yapmaları için ve Osmanlı Devleti’nde yatırım yapmaları konusunda teşvik etmişlerdir. Anadolu Demiryolu şirketinin faaliyetleri, Konya Ovası Sulama Projesi, Anadolu ve Bağdat Demiryolu Hattı Projeleri ve Krupp şirketine verilen silah vs. siparişleri sonucunda ise Almanya, Osmanlı topraklarındaki durumunu iyiden iyiye sağlamlaştırmıştır. Görüldüğü üzere Yakındoğu’ya gerçekleştirilen bu ziyaret, hem iki devlet arasındaki yakınlaşmayı güçlendirmiş hem de Alman iş adamları, sanayicileri ve tüccarlarına Osmanlı Devleti’nde yeni ufuklar açmıştır.

II. Wilhelm’in çağdaş hacı seferi edasıyla yaptığı bu ziyaret Fransa ve İngiltere’nin Afrika’da izledikleri sömürge siyasetinden dolayı bir savaşın eşiğine geldikleri (Faschoda bunalımı) için İstanbul’daki gelişimlere karşı alışlagelen dikkati yöneltmedikleri bir döneme rastlamıştır. II. Wilhelm’in, Almanya’nın Yakındoğu’daki etkinliğini Avrupalı hasımların aleyhine genişletmek ve Osmanlı Devleti’ni Almanya’nın yarı sömürgelerinden biri durumuna dönüştürme sürecini hızlandırmayı amaçlamıştır. Bütün bunların yanı sıra, II. Wilhelm İstanbul’da kaldığı süre içinde özellikle Alman silâh sanayii için yeni kârlı siparişler elde etmek ve kendinin de katıldığı bir toplantıda padişahla Georg von Siemens’in, Bağdat demiryolunun yapımının Deutsche Bank tarafından gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmalarını sağlamak istemiştir. Yolculuğun bu amacı, özellikle ön plana çıktı; zaten II. Wilhelm’in kendi de Deutsche Bank’ın yürüteceği demiryolu yapımının Yakındoğu’daki Alman yayılma politikasının başarısı açısından büyük bir önem taşıdığına inanıyordu. Almanya’daki banka ve sermayesi öyle önemli bir konum kazanmıştı ki Alman şirketlerinin

⁷¹⁵ Çolak, a.g.t., s 38. II. Wilhelm, dinin Osmanlı topraklarındaki önemini fark etmiş ve Almanya’nın Osmanlı devletine nüfuzunu kolaylaştırmak için İslâm dininin dostu olduğu izlenimini vermeye ve II. Abdülhamid ile de hoş geçinmeye çalışmıştır. Soy, a.g.e. 161.

kârlarının padişah önündeki savunuculuğunu artık bizzat II. Wilhelm yapmaya başlamıştır⁷¹⁶.

II. Wilhelm, bu ticari temsilcilik görevini Alman sermayedarlarını son derece hoşnut bırakarak yerine getirmiştir. Berlin'e geri döndüğünde, Potsdam İstasyonu'nda bakanlar, generaller ve sanayiinin önde gelen temsilcilerince karşılanmıştır. Haydarpaşa'da liman kurulması ve Köstence-İstanbul arasında telgraf hattı yapımı için verilen imtiyazlar, Osmanlı hükümeti ile büyük Alman şirketleri arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi, Anadolu demiryollarının Bağdat'a dek uzatılması için Deutsche Bank'a hemen imtiyaz tanınacağı yolunda alınan söz Alman sömürgeciliğinin bu en büyük temsilcisi İstanbul'a, Kudüs'e ve Şam'a giderek elde ettiği sonuçlarla, Alman emperyalizminin Yakındoğu'daki üstünlük iddiasını dünya kamuoyunun gözleri önünde açıkça ilân etmiştir⁷¹⁷.

Başlangıçta dini amaçlı görünen bu ziyaret, tabiatıyla siyasi ve iktisadi ilişkilerin de güçlenerek artmasına sebep olmuştur. Dışişleri Bakanı Bülow, Almanya'nın Kahire Başkonsolosu Müller'e çektiği bir telgrafta II. Wilhelm'in bu ziyaretinin çok olumlu geçtiğini, iki hükümdar arasındaki şahsi dostluğun daha da arttığını, II. Wilhelm'in Şam'da yaptığı ve 300 milyon Müslüman'ın dostu olduğunu ilân ettiği konuşmasıyla İslâm dünyasının takdirini kazandığını ifade etmiştir. Mektubun devamında ise Kudüs'te bir Protestan kilisesi açarak Kral IV. Friedrich Wilhelm'in en büyük arzusunu yerine getirdiğini, buradaki Katolik Almanlara da kucak açarak bölgedeki Katolikler üzerindeki Fransız himayesini kırdığını bildirmiştir. Ayrıca, bu ziyaretin Almanya'nın sadece manevi çıkarlarına değil, aynı zamanda maddi çıkarlarına da hizmet ettiğini vurgulayarak, Alman sanayi ve ticaretine yeni ufuklar açıldığını belirtmiştir⁷¹⁸.

İstanbul İngiliz Büyükelçisi O'Connor, 1907 yılını değerlendiren raporunda II. Wilhelm'in bu ziyaretini ve Almanya'ya kazandırdıklarını şöyle yorumlamıştır⁷¹⁹: “[Ermeni olayları ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne 1897 Yunan Savaşı'ndaki desteğini tasvip etmeyen Avrupalı güçlere rağmen gerçekleşen bu ziyaret, Almanlara] Bağdat demiryolu imtiyazını, Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan her türlü cephanenin sağlanması tekelini ve bütün endüstriyel ve ticarî imtiyazlarda öncelikli bir pozisyon kazandırmıştır.” Birçok

⁷¹⁶ Rathmann, a.g.e.67-68.

⁷¹⁷ Rathmann, a.g.e. 68.

⁷¹⁸ Soy, a.g.e. 162.

⁷¹⁹ Soy, a.g.e. 165-166.

ülkenin dikkatini çeken bu ziyaret, Fransızların, “biraz kıskançlık ve biraz şaşkınlık” içerisinde oldukları ifade edilerek Kaiser’in ziyaretini şöyle değerlendirmişlerdir: “*Alman İmparatoru, büyük ev Almanya için önemli ve anlamlı bir iş seyahati yaptı*”⁷²⁰.

İngiltere’nin dünya politikasındaki hassas noktalardan biri üzerinde Almanların stratejik açıdan Bağdat ve Basra’ya kadar devam edecek olan Demiryolu yapımı politik bir mesele olmuştur. Osmanlı’nın ekonomik ve siyasi yönden güçlenmesini istemeyen Ruslar ile nüfuz alanlarına girildiği endişesiyle İngilizler, özellikle 1901’den sonra güçlükler çıkartmaya başlamışlardır⁷²¹. I. Dünya savaşı öncesinde Almanya-İngiliz ilişkilerinin bozulmasının temel nedeni olarak Bağdat Demiryolu olduğu söylenebilir.

2.3.2. Osmanlı Devleti Açısından Sonuçları

II. Wilhelm’in ikinci ziyaretinin Almanya’ya katkıları olmaklar birlikte Osmanlı Devleti’ne de bazı olumlu getirileri olmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti siyasal ve askeri açıdan en gerekli demiryolu olarak, Haydarpaşa’dan başlayıp, Anadolu içerisinden ve Mezopotamya üzerinden Basra limanına ulaşacak demiryolunu görmüştür. Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti’nin Almanlara verdiği Bağdat Demiryolu projesinden beklentileri şu şekildedir. Demiryolu sayesinde Mezopotamya Osmanlı ekonomisine katkı sağlayacak ve böylelikle İstanbul hükümeti bölgedeki otoritesini pekiştireceği için ülkedeki siyasi dengede sağlanmış olacaktır⁷²².

Demiryolu yapımındaki hâkim düşüncelerden biride ulaşım meselesidir. Osmanlı Devleti’nin ulaşım politikasında ise askeri düşünce ağır basmaktadır. Örneğin demiryolu sayesinde Osmanlı askeri kısa sürede Arapların ve Kürtlerin ayaklandıkları bölgelere giderek buralarda devletin otoritesini tekrar sağlayabileceklerdir. II. Abdülhamid’de demiryollarının emperyalist tutkulara hizmet edeceğinin farkındaydı, ancak bu demiryolları Suriye, Mezopotamya, Arabistan gibi ayaklanmaların olduğu bölgelerde devletin egemenliğini sözde değil fiiliyatta da sağlayabileceği gibi gerektiğinde asker zoruyla da olsa

⁷²⁰ Tepekaya, a.g.m. 44.

⁷²¹ Lüksemburg, a.g.m. 143. İngilizler 1896 yılının başından beri Almanların Basra Körfezi’ne doğru ilerlemelerinden kaygı duymaya başlamışlardır. Bundan dolayı Almanların Bağdat demiryolu hattı imtiyazını almalarını engellemek için Macar bankeri Rechnitzer’in İngiliz sermayesi adına Konya-İskenderun-Bağdat üzerinden Basra’ya uzanacak bir demiryolu projesiyle ortaya çıkmışlardır. Rechnitzer’in projesi aslında Almanların demiryolu imtiyazını süruncemede bırakmaya yönelik, İngiliz cabalarının bir ürünüdür. İngilizler Hindistan yolunu tehdit altında hissettikçe muhalefetlerini sertleştirmişlerdir. Özyüksel, a.g.e. 139-140.

⁷²² Novıçev, a.g.e. 31.

bu bölgelerin savunulması için gerekli olan kan ve para sağlanabilecektir. Ayrıca iç güvenlik korunacak, vergiler düzenli olarak toplanabilecek, yabancı devletlerin saldırılarına karşı korunabilecekti. Osmanlı askeri gücü Hicaz'a kadar bağlanacak demiryolu ile Karadeniz'den Basra Körfezine kadar uzanabilecekti⁷²³. Ayrıca II. Abdülhamid, Mısır'a yerleşmiş olan İngiltere'nin Mezopotamya, Suriye hatta Anadolu kıyılarını tehdit etmesi durumunda demiryolu hatlarından faydalanarak kuvvetli bir savunma yapabileceğini hesaplamıştır⁷²⁴.

Bağdat Demiryolu Osmanlı Devleti'nin ekonomisine ve iktisadi hayatına canlılık getirecektir. Demiryolunun geçtiği güzergâhlarda zengin maden yatakları işletmeye açılacak, üretim artacak, ticaret gelişecek, tarım ürünleri kolay ve ucuza taşınacak böylece halkın refah düzeyi de yükselecekti⁷²⁵.

Osmanlı Devleti kendi topraklarında yaptırdığı demiryollarından beklediği menfaatler Almanya'ninkinden az olmamıştır. II. Abdülhamid için bu proje, büyük bir güç ile müttefik olmanın yanı sıra, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi, dağılmanın önlenmesi ve Yakındoğu'daki toprakların savunmasının kolaylaşabilmesi gibi anlamlar taşımaktadır⁷²⁶. Ayrıca II. Abdülhamid'in düşüncesine göre Almanya bu demiryollarını inşa etmekle Osmanlı Devleti'ne ekonomik yönden sıkı bir şekilde bağlanacak ve yaşanabilecek siyasi olaylar ve askeri hareketlerde Almanya'yı yardım etmeye mecbur edecektir⁷²⁷.

İktisadi hayata bir canlılık katan demiryollarının Osmanlı Devleti'ne bir takım yararları da olmuştur. 1911'de Ankara, 1912'de Eskişehir-Konya hattının gelirleri kilometre garantisini aşmış ve Osmanlı Devleti 1913'ten itibaren kilometre garantisi olarak teminat vermemeye, hatta kârdan pay almaya başlamıştır. Hattın geçtiği bazı bölgelerde tarımsal üretim artmış ve bu artış %1000'lere ulaşmıştır. Hat boyunca yapılan hastane ve istasyonlarla halkın yaşam düzeyi yükselmeye başlamış, zamanla demiryolunun geçtiği Anadolu'nun kıraç topraklarından alınan gelir Aydın-Kasaba Demiryolu'ndan daha kârlı olurken yirmi yıl içinde aşar gelirleri iki katına çıkmıştır. Hat boyunca Rumeli ve Rusya'dan gelen göçmenler yerleştirilerek ekonomik hayatın düzeyi yükselmiş ve demiryolu sayesinde

⁷²³ Kılıç, a.g.e. 14-15.

⁷²⁴ Önsoy, (2008), a.g.e. 26.

⁷²⁵ Turan, a.g.e. 50.

⁷²⁶ Sander; a.g.e. 246.

⁷²⁷ Yılmaz, a.g.e. 28.

hat boyunca güvenlikte sağlanmıştır. Ancak çıkan dünya savaşında demiryollarından beklenen askeri kolaylık sağlanamamıştır. Çünkü İstanbul'dan Filistin'e sevk edilen askerler en azından üç kez aktarma yapmak zorunda kalmışlar ve bu da ordu için pek yararlı olmamıştır⁷²⁸.

Tablo 2.4. Ülkelere Göre Osmanlı Devleti'nden İhracat (1878-1913)⁷²⁹.

Yıllar	Almanya	İngiltere	Fransa	Avusturya-Macaristan	İtalya
1898	2.0	34.5	24.5	9.0	4.0
1900	4.0	38.0	29.8	10.1	3.3
1905	6.2	32.2	24.5	10.9	5.1
1907	7.1	29.7	19.1	12.0	4.0
1910	6.0	24.3	20.0	9.9	6.7
1913	5.7	21.6	19.9	10.4	4.3

XX. yüzyılın başlarında, Almanya'nın Osmanlı ihracatındaki payı %4.0-7.1 arasında değişmiş ve en yüksek oran ise 1907 yılında gerçekleşmiştir.

II. Wilhelm'in Şam'da yaptığı konuşmada, 300 milyon Müslümanın halife kabul ettiği Osmanlı Padişahı'nın dostu olduğunu ve daima dostu kalacağını söylemesi ve bu sözün aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin himaye edilmesi anlamına geldiğinin, II. Abdülhamid tarafından da benimsenmesi, ülkede her yönden Alman nüfuzunun kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler ve özellikle Bağdat Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesi, diğer Avrupa devletlerinde kamuoyunun ve siyaset çevrelerinin dikkatlerini bu meseleler üzerine olduğu kadar, Osmanlı Devleti'nin kaderi üzerine de çekmeye başlamıştır⁷³⁰.

Almanya'ya verilen tavizler diğer devletleri de harekete geçirmiş, bunun üzerine Ruslar'a, Karadeniz bölgesinde yapılacak demiryolu imtiyazı, Bağdat Demiryolunun inşaatı için gerekli sermayenin bütününe üçte biri İngiltere ile Fransa'ya verilmiştir. Daha da önemlisi, Bağdat Demiryolu inşaatının ilerlemesi ve Basra yönünde devamı için gerekli ilerleme hareketlerine başlanması İngiltere, Rusya ve Fransa'yı kuşkulandırmaya başlamış ve Almanya, her üç devletin bu bölgedeki menfaatlerini tehdit eder duruma gelmiştir. Demiryolunun ekonomik karakterini ikinci plana iten bu durum, söz konusu üç devletin, Osmanlı Devleti hakkında yıkıcı siyaset takip etmelerine sebep olmuş ve bu gelişme büyük

⁷²⁸ Kılıç, a.g.e. 41-42.

⁷²⁹ Çolak, a.g.m. 174.

⁷³⁰ Yılmaz, a.g.e. 29.

bir politik mesele haline almıştır⁷³¹. Bütün bunlara rağmen Bağdat demiryolunun en büyük hizmeti Alman kapitalizm ve emperyalizmini yaymak, en büyük tehlikesi de Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın yanında belirsiz bir sona sürüklemek olmuştur⁷³².

Osmanlı Devleti, Almanya'ya sağladığı bu imkânlarla ve tanıdığı imtiyazlara rağmen siyasi alanda ve karşılaştığı meseleler karşısında, beklenildiği desteği bulamamıştır. Almanya'nın Osmanlı'ya sağladığı faydalar bir anlamda belirsizdir, nitekim Almanya, Girit ve Makedonya konularında öne atılmamış ve diğer devletler gibi denetleme işlerine katılmamıştır. Osmanlı Devleti; *“Almanya'nın platonik ve statik dostluğu karşılığında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın faal ve dinamik düşmanlığı”* kazanılmıştır⁷³³.

Almanlara verilen imtiyazlar çerçevesinde Osmanlı topraklarında açılan hastaneler ve gelen Alman doktorların Türk tıbbının modernleşmesinde önemli katkıları olmuştur. II. Abdülhamid ordu içinde askeri tıbbiyeye önem vermiş, bu doğrultuda Almanya'dan getirttiği doktorlar Gülhane Hastanesi'nin gelişmesinde ve tıp öğrencileri üzerinde önemli rol oynamışlardır. Gelen doktorların modern tıbbi Gülhane Askeri Hastanesi'ne taşınmaları ve burada yetiştirdikleri öğrencileri Almanya'ya göndermeleri Osmanlı'da tıbbın modernleşmesinde olumlu etkiler sağlamıştır⁷³⁴.

Bütün bunların yanında bu işbirliğinden iki ülkenin elde ettiği başka kazançlar da olmuştur. Osmanlı Devleti Alman yetkililerinin Avrupa içinde faaliyet gösteren devrimci sistem karşıtlarının faaliyetleri hakkında kendisine bilgi vermesini sağlamıştır. Almanlar ise demiryolu inşaatı sırasında maden yatakları hakkında araştırma yapma ve Alman arkeolog ve madencilerinin Osmanlı topraklarında buldukları eserlere el koyma haklarına sahip olmuşlardır⁷³⁵.

Osmanlı-Almanya yakınlaşması sonucu Osmanlı Devleti ordunun modernizasyonu için Almanya'dan askeri heyet istemekle beraber, Türk subaylarını da ihtisas için Almanya'ya göndermiştir. Bunlar zamanla Osmanlı ordusundaki Alman subayların yerini almışlardır⁷³⁶. 1908 Meşrutiyet'in ilanından sonra da Almanya ile askeri alandaki ilişkiler

⁷³¹ Karal, a.g.e. C. VIII. 176-182.

⁷³² Önsoy, (2008), a.g.e. 27.

⁷³³ Yılmaz, a.g.e. 31.

⁷³⁴ Kılıç, a.g.e. 16.

⁷³⁵ Göğüş, a.g.t. 42.

⁷³⁶ Wallach, a.g.e. 48-49.

sürmüştür. Nitekim 1909-1910 yılları arasında Kurmay subay öğrenimi için genç Osmanlı subayları Almanya'ya gönderilmiş, bu subaylar I. Dünya Savaşı'nda önemli mevkilerde ve komutanlıklarda bulunmuşlardır⁷³⁷.

⁷³⁷ Turan, a.g.e. 174.

3. BÖLÜM:

İMPARATOR II. WILHELM'İN 1917 TARİHLİ ÜÇÜNCÜ TÜRKİYE ZİYARETİ

3.1. 1898-1918 Türk-Alman İlişkileri

3.1.1. Almanya'nın Genel Durumu ve Dış Politikası

Devlet yönetimini ele aldıktan sonra Almanya'nın bir dünya politikası gütmesi ve dünya devleti haline gelmesi için çalışan II. Wilhelm'in 30 yıllık hükümdarlığı sürecinde; ekonomik yönden en yüksek noktasına ulaşan Almanya, aynı anda dünyanın her denizinde dolaşan büyük bir ticaret filosu oluşturmuştur. Bunların sonucu olarak kendisine yeni pazarlar ve sömürgeler bulmaya başlayan ve güçlü bir donanma kuran Almanya'nın, bu gelişimi ve girişimleri ise Avrupa'da karşı blokun kurulmasına yol açmıştır.

II. Wilhelm izlediği dünya siyaseti sonucunda Almanya'nın sömürgecilikte ilerlemesi ve endüstride hızla dünya piyasalarında İngiliz mallarına rakip olması, Alman-İngiliz düşmanlığını her geçen gün daha da artıran bu durum uzun süredir yalnızlık politikası izlemekte olan İngiltere'nin Fransa ile yakınlaşmasına yol açmıştır. II. Wilhelm, Bismarck döneminde Avusturya-Macaristan ve İtalya ile yapılan ittifaka bağlı kalarak dünyaya kafa tuttuğu sırada, Avrupa'nın en büyük üç devleti (İngiltere, Fransa, Rusya) Almanya'ya karşı birleşme olanakları elde etmişlerdir⁷³⁸. 1894 yılında gerçekleşen Fransa-Rusya Antlaşması'ndan sonra Üçlü İtilafın ikinci halkasını, 1904 yılında İngiltere ve Fransa arasında sömürgeler konusunda imzalanmış olan antlaşma meydana getirmiştir. Yapılan bu antlaşma bir ittifak antlaşması olmamakla birlikte bu antlaşma ile yıllardır devam eden İngiliz-Fransız çatışmaları son bulmuş ve iki devlet arasında yakın münasebetler dönemi başlamıştır⁷³⁹.

Bu dönemdeki çatışmaların ana noktalarına baktığımızda ise; İngiltere'yi yanına alamayan II. Wilhelm, 1904 İngiliz-Fransız antlaşması ile gördü ki, Almanya, Fransız-Rus ittifakıyla (1894) bu iki devlet arasında sıkışmış durumda iken, şimdi Fransa dünyanın en büyük deniz gücüne sahip İngiltere'yi de yanına almıştır. Böylece karada güçlü olan Fransa

⁷³⁸ Üçok, a.g.e. 168.

⁷³⁹ Armaoğlu, a.g.e. 42.

ve Rusya ile denizlerde güçlü olan İngiltere, Almanya'nın karşısında yer almışlardır. Bu durum II. Wilhelm'i endişelendirdiği için, 1904'den itibaren İngiliz-Fransız münasebetlerini bozmaya çalışmış⁷⁴⁰, fakat bu çabalar tamamen aksi netice vermiş, bir yandan Almanya'nın İngiltere ve Fransa ile münasebetleri kötüleştirirken diğer yandan İngiliz-Fransız münasebetlerini daha da güçlendirmiştir⁷⁴¹.

1870-1890 yılları arasında Alman yanlısı bir yönetimin iktidara gelmesinin ardından İran'da, Osmanlı Devleti gibi Almanya'dan danışmanlar istemiştir. Felix Morat adlı bir Alman'ın 1895 yılında Tahran-Bağdat demiryolu imtiyazını alması ile Almanya, Bağdat Demiryolunu İran içlerine kadar uzatma olanağına kavuşmuştur. Fakat İngiltere'nin bölgedeki petrol imtiyazı ve tütün tekeli gibi çıkarları, onu Almanya'ya karşı cephe almaya zorlamıştı, bu olay Almanya'nın bölgedeki emellerinin gerçekleşmesini engellemiştir⁷⁴². Almanya'nın bölgedeki faaliyetleri ve İran'daki meşrutiyet hareketlerinin Hindistan ve Mısır'ı da etkilemesi sonucu İngiltere, Rusya'nın Azerbaycan ve İran bölgesindeki faaliyetlerini destekleyerek Rusya ile işbirliği yoluna gitmiştir. Böylece iki taraf arasında 31 Ağustos 1907'de İran ve Basra Körfezi'nin paylaşımı için yapılan gizli görüşmeler, ittifak antlaşması ile sonuçlanmıştır⁷⁴³. İngiltere ve Rusya arasında yapılan antlaşma da (1907) İngiliz-Fransız Antlaşması (1904) gibi iki devletin sömürgelerdeki çekişmelerine son vererek iki devlet arasında yakın münasebetlerin kurulmasını sağlamış ve Üçlü İtilafın üçüncü ayağını oluşturmuştur⁷⁴⁴. Böylece İran'ın, İngiliz-Rus nüfuzuna terk edilmesi Almanya'nın bölgedeki isteklerini elde edememesine neden olmuş; bu durum Almanya'yı İngiliz-Rus ittifakı karşısında yer almaya itmiştir.

I. Dünya Savaşı'nı sadece sömürgecilikle ilgili gelişmelere bağlamak yeterli görülmeyebilir. Güçlenen Almanya'nın Avrupa için bir tehdit oluşturması I. Dünya Savaşı'na giden siyasal bloklaşmaya sebep olan bir diğer önemli husustur⁷⁴⁵. Çünkü II. Wilhelm'in dünyaya açılma politikası ve bu doğrultuda attığı adımlar İngiltere, Fransa ve Rusya'nın güvenliklerini tehdit etmeye başlamıştır. Yaşanan bu olaylar sonucu bu devletler

⁷⁴⁰ Almanya, İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkileri zayıflatmak için Fas'a el atmış bu durum Fas bunalımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uçarol, a.g.e. 304-305.

⁷⁴¹ Armaoğlu, a.g.e. 49.

⁷⁴² Önsoy, (2008), a.g.e. 17.

⁷⁴³ Hayta, N. (2015). I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda 1908 Reval Mülakatı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri. **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 20.

⁷⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e. 48.

⁷⁴⁵ Önsoy, (2008), a.g.e. 32.

Almanya'ya karşı tepkilerini ortaya koymaya başlamışlar, bu durumda Avrupa'da devletlerarası gruplaşmalara neden olmuştur.

Sonuç olarak Almanya'nın özellikle 1890'dan sonra gösterdiği gelişme ve izlediği dış politika, başta komşu devletler olmak üzere, birçok devleti endişelendirmeye başlamıştır. Ancak aralarında önemli anlaşmazlıklar ve sorunlar olmasına rağmen gittikçe büyüyen ortak Alman tehlikesi, bu devletleri Avrupa'daki ve sömürgelerdeki sorunlarını çözümlenmeye veya sonraya bırakarak birbirlerine yaklaştırmış bunun sonucu olarak Üçlü İttifak'a karşı Üçlü İtilaf kurulmuştur⁷⁴⁶.

3.1.2. Osmanlı Devletinin Genel Durumu ve Dış Politikası

Genel olarak bakıldığında, Osmanlı Devleti bu dönemde hem aşiret hem de sınır bölgelerinde ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunlu bölgelerde farklı iç aktörlerle muhatap olan hükümet, dış aktör olarak ise her seferinde İngiltere ile karşılaşmıştır⁷⁴⁷.

Bu dönemde ele alınması gereken olaylardan ilki Makedonya'da ortaya çıkan ve II. Abdülhamid'i tahtan indirecek gelişmeleri tetikleyen isyandır. Makedonya'yı ele geçirmek için uğraşan üç Balkan devleti (Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan) bu bölgedeki amaçlarını gerçekleştirmek için Makedonya'da terör olaylarını desteklemişlerdir. Özellikle Bulgar grupların terör faaliyetleri bölgedeki istikrarı bozmuş ve 1901 yılından itibaren Makedonya devamlı bir isyan içinde kalmıştır⁷⁴⁸. Bu durum Avrupalı devletlerin müdahalesine neden olmuş, bu bağlamda Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın hazırladığı ve diğer devletlerinde onayladıkları "Mürzsteg Programı" uygulanmaya konulmuştur. Uluslararası konjonktür nedeniyle büyük devletlerin ilgilerinin Kuzey Afrika'da yoğunlaşması, Osmanlı Devleti'ne bu programı uygulamaktan kaçınma fırsatı vermiş, fakat Osmanlı yönetimi ancak 1905'e kadar programı uygulamaktan kaçınma imkânı bulmuştur. Almanya dışındaki devletlerin Midilli adasını işgal etmeleri sonucunda II. Abdülhamid kendisine sunulan yol haritasını uygulamak zorunda kalmıştır. Bütün bu girişimlere rağmen bu mesele ancak Balkan Savaşları sonunda Balkan devletlerinin bölgeyi ele geçirmesi ile sorun olmaktan çıkmıştır.

⁷⁴⁶ Uçarol, a.g.e. 295.

⁷⁴⁷ Çetinsaya, a.g.m. 397.

⁷⁴⁸ Karal, a.g.e. C. VIII. 153-154.

Avrupalı devletlerin bölgeye ilgilerini sürdürmeleri, Osmanlı Devleti içindeki II. Abdülhamid karşıtı İttihat ve Terakki hareketini rahatsız etmiştir. Özellikle 1908’de İngiltere ve Rusya arasında (8-9 Haziran) gerçekleşen Reval görüşmesi sonrasında deklare edilen Makedonya sorununda görüş birliğinde olunduğu beyanatı İttihat ve Terakki’nin harekete geçmesine neden olmuştur. Netice itibariyle de Reval görüşmesinden kısa bir süre sonra 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiş, İttihat ve Terakki devletin yönetiminde söz sahibi olmuştur⁷⁴⁹.

Meşrutiyetin ilânından sonra kurulan siyasi partiler arasında ortaya çıkan mücadeleler, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhakı, Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanması, Girit olayları, 31 Mart Vakası, Arnavutluk ve Yemen ayaklanmaları, yeni yönetim kadrolarının devlet yönetimindeki tecrübesizlikleri, ordunun siyasete karışması ve azınlıkların milliyetçilik hareketleri devleti temelinden sarsmıştır. Devletin sıkıntılı olduğu bu dönemde, fırsattan istifade eden İtalya 1911 yılında Trablusgarb vilayeti ile Bingazi sancağına baskın tarzında taarruza başlamış, 1912 yılında da dört Balkan devletinin aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmeleri sonucu; Batı Trakya, Makedonya, Epir, Balkan devletleri tarafından paylaşılmıştır. Bu dönemde Arnavutluk bağımsızlığını kazanırken, Osmanlı Devleti’nin Afrika’daki hâkimiyetine son verilmiş, Ege Denizi’ndeki Osmanlı adaları İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Bunların dışında Rusya’nın Ermeni meselesini bahane ederek Doğu Anadolu’yu ele geçirmek istemesi, Osmanlı hükümetini 1914’de Doğu vilayetlerinde ıslahat yapmayı kabule mecbur etmiştir⁷⁵⁰.

3.1.3. I. Dünya Savaşı’na Giden Süreçte Türk-Alman İlişkileri ve İttifakı

Almanya imparatorunun ikinci ziyaretinden sonra Osmanlı Devleti ve Almanya arasında gelişen siyasi ve ticari ilişkiler, II. Wilhelm’in padişahla olan şahsi dostluğu ve II. Abdülhamid’in tahtının sağlamlığına bağlı kalmıştır. Nitekim 1908 yılında II. Abdülhamid’in tahtının sallanması ve 1909 yılında da tahttan indirilmesi, geçici de olsa Osmanlı-Alman ilişkilerinde ciddi bir kesinti oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren kısa bir süre Almanya’nın yerini İngiltere almıştır.

⁷⁴⁹ Uçarol, a.g.e. 494.

⁷⁵⁰ Yılmaz, a.g.e. 52.

1908 ihtilâli ile birlikte Sultan II. Abdülhamid'in, İngiliz aleyhtarlığının belirgin olduğu rejimine son verilerek yerine İngiltere'den cesaret ve ilham alınan anayasal bir rejimi getirilmiştir. Böylece Almanya'nın II. Abdülhamid'in iyi niyet ve himayesine dayanan İstanbul'daki nüfuzu İngiltere lehine azalırken⁷⁵¹ iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki yönetimi, iktidarlarının ilk yıllarında İngiltere'ye yönelmişlerdir⁷⁵².

Osmanlı-Alman ilişkilerinin, siyasi ve ticari anlamda gelişme kaydettiği bir dönemde bu ilişkiye sekte vuran önemli gelişmelerden birisi de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak kararı olmuştur. Her ne kadar bu karar Almanya için de sürpriz olmuşsa da, sonuç itibarıyla bu iki devletin müttefik olması, her ikisini de neredeyse aynı ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olaya Osmanlı Devleti tarafından gösterilen tepki ise Avusturya-Macaristan mallarının boykot edilmesi şeklinde olmuştur⁷⁵³. Ayrıca II. Abdülhamid'in istibdat yönetiminin destekleyicisi olarak görülen Almanya'nın, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline de kayıtsız kalmış olması İttihat Terakki yönetimini Almanya'dan uzaklaştırmıştır⁷⁵⁴. Görüldüğü üzere 1908 yılında gerçekleşen ihtilal ile iktidara gelen İttihat ve Terakki yönetimi, bazı sebeplerden ötürü iktidarda olduğu süre boyunca Almanya ile sürdürülen ilişkilere mesafeli yaklaşmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yeni yönetimle beraber İngiltere ile başlayan iyi ilişkiler kısa sürmüştür. İttihatçılar Bağdat demiryolunu tamamlayabilmek için 1910 yılında Fransa ve İngiltere'den borç para alma teşebbüsünde bulunmuşlar fakat istenen borç alınamamıştır.

⁷⁵¹ Soy, a.g.e. 93-94. II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra, Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz etkisinin belirtilerinden biri, Osmanlı hükümetinin donanmayı ıslah için İngiltere'den bir heyet istemesi olmuştur. İngiliz etkisini gösteren diğer olaylar ise, Sir Ernest Cassel'in Türk Milli Bankası'nı (Turkish National Bank) kurması, Sir William Wilcocks'ın Nafia Nezareti'ne müşavir mühendis olarak atanması ve Richard Crawford'un da Maliye Nezareti Başdanışmanı olmasıdır. Ayrıca jandarma teşkilatının düzenlenmesi için de Fransız uzmanları getirilmiştir. a.g.e. 95,96.

⁷⁵² Lüksemburg, a.g.m. 141. II. Meşrutiyet'in ilânından ardından Tanin gazetesinden Hüseyin Cahid, Alman Büyükelçisi Marschall von Bieberstein ile yaptığı mülakatta büyükelçi, "*Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin dostu olduğunu, her zaman bu ülkeyi kuvvetli görmek istediklerini ve bunu sağlamak için de ellerinden geleni yaptıklarını*" ifade etmiştir. Ayrıca Alman siyasetinin devletin idare şekliyle bir alakasının olmadığını, eski idare döneminde Osmanlı Devleti'nin güçlenmesine ve gelişmesine katkı sağlamak için çalıştıkları gibi, yeni idare döneminde de aynı şekilde aynı amaç için çalışacaklarını söylemiştir. II. Wilhelm, Meşrutiyetin İngiltere ve Fransa'da yaşayan Türkler tarafından değil, Almanlar tarafından yetiştirilmiş olan Osmanlı subayları tarafından ilan edildiğini ifade etmektedir. Soy, a.g.e. 104.

⁷⁵³ Bu konuda Bieberstein, Alman dışişlerine gönderdiği bir raporda, halkın Alman ve Avusturya mallarını boykot ettiğini, hatta bazı grupların bu olaydan çok tahrik olarak yağmaya girişmelerinden endişe ettiklerini bildirmiştir. Yine bu konuyla ilgili bir başka haber de Almanya'nın İzmir Konsolosu Mordtmann'dan Alman dışişlerine ulaşmıştır, buna göre, sekiz gündür devam eden boykot sırasında İzmir limanına ulaşan hem Avusturya malları hem de Avusturya gemileriyle taşınan yabancı mallar limandaki gemilerde bekletilmiş ve hamallar tarafından boşatılması reddedilmiştir. Soy, a.g.e. 174-175.

⁷⁵⁴ Reyhan, a.g.m. 14-15.

Bunun üzerine Helfferich'in devreye girmesiyle Almanlar hiçbir şart ileri sürmeden borç vermeyi kabul etmişler ve birkaç gün için gerekli para Deutsche Bank'tan sağlanmış⁷⁵⁵. İngiltere'nin bu meseledeki tavrı İttihatçıları fazlasıyla hayal kırıklığına uğratmış, kendilerine duyulan sempatinin sadece sözde kaldığına dair serzenişte bulunmuşlardır. Paranın Almanya'dan sağlanması Almanlara büyük fayda sağladığı gibi, İngiltere ve Fransa'nın da zararına sebep olmuştur⁷⁵⁶. Ekonomik çıkmaz içerisindeki bir dönemde Almanların izledikleri akılcı politikalar, İstanbul'daki Alman tesirinin tekrar yükselmesini sağlamıştır.

İngiltere ve Rusya'nın Reval'de Osmanlı topraklarını paylaşımını görüşmeleri, 31 Mart 1909'da yapılan ayaklanmada İngiliz parmağının varlığının anlaşılması ve Girit olayında İngilizlerin Yunanlıları desteklemeleri, İttihatçıların İngilizlere duydukları güveni iyice sarsmıştır. Alman yanlısı olan itttihatçıların İngiliz yanlısı Kamil Paşa'yı görevinden uzaklaştırmalarıyla birlikte yeni Osmanlı yönetiminin üst düzey bakan ve komutanları ülkelerini Alman emperyalizmine eskisinden daha fazla bağımlı kılmışlardır⁷⁵⁷.

İttihatçı iktidarın İngiltere ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştıkları bir dönemde İngiltere'nin, Balkanlar'da Almanya'yı çembere alma politikası gereğince kurucusu olduğu Balkan İttifakı, Osmanlı ile Balkan devletleri arasında Balkan Savaşları'na sebep olmuştur. Osmanlı'nın yenildiği bu savaş sonrasında Balkan devletleri Edirne'ye kadar ilerlemişlerdir. Büyük devletler bu duruma karşı kayıtsız kalınca, İngiliz desteği için, yeniden sadrazam olan Kamil Paşa İngiltere'den yardım istemiş fakat İngiltere, Paşa'ya; *"elindeki başka şeyleri de kaybetmeden Edirne'yi Bulgarlara terk etmesini"* tavsiye etmiştir. Kamil Paşa'nın yardım ve ittifak teklifi İngiltere tarafından geri çevrilince, İttihatçılar uluslararası ilişkilerde içine düştükleri yalnızlıktan kurtulmak için iki hamle daha yapmışlardır⁷⁵⁸. 1914'te, önce Talat Bey Rusya'ya bir ittifak teklifinde bulunmuş fakat bu yakınlaşma talebi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aynı yıl Cemal Paşa aracılığı ile Fransa'ya yapılan teklifi de reddedilince, yalnızlığa düşen İttihat ve Terakki yönetimi, tekrar II. Abdülhamid döneminin dost gücü olan Almanya'ya yönelmişlerdir⁷⁵⁹.

⁷⁵⁵ Kılıç, a.g.e. 48.

⁷⁵⁶ Soy, a.g.e. 176-177.

⁷⁵⁷ Kılıç, a.g.e. 48.

⁷⁵⁸ Reyhan, a.g.m. 15-16.

⁷⁵⁹ Yılmaz, a.g.e. 13,16.

İttihat ve Terakki yönetiminin 1913 yılı ortalarından itibaren oldukça güçlü bir duruma gelmelerinin ardından 20 Eylül 1913'de yapılan kongrede ordunun yeniden teşkilatlandırılmasına karar verilmiştir. Orduda yapılacak düzenlemeler konusunda hâkim olan düşünce, Alman subaylarından yararlanılması yönünde olmuştur. Bilhassa Sadrazam ve Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa, “*Yaklaşık otuz yıldır orduda Alman harp usullerinin uygulandığını, Osmanlı ordusunun Alman askeri talim ve terbiyesinin ruhu ile yetiştiği, bundan dolayı da ordunun ıslahı için geniş yetkilere haiz bir Alman ıslah heyetinin getirilmesi*” gerektiğini ifade etmiştir⁷⁶⁰. Mahmut Şevket Paşa döneminde şekillenen bu düşünce, Balkan Savaşları'nda Osmanlı ordusunun beklenmedik mağlubiyeti sonrasında da gündeme gelmiş böylece ordunun ıslahı konusunda Almanya'nın askeri yardımına başvurulmuştur. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yapılan görüşmelerin ardından 14 Aralık 1913'de Liman von Sanders'in başkanlığındaki 42 kişilik Alman askeri heyeti İstanbul'a gelmiştir. Sanders İstanbul'daki I. Kolordu Komutanlığına atanmış, bu şekilde bir Alman generaline Türk Ordusunda fiilen bir komutanlık verilmiştir. Ancak Sanders'in Osmanlı ordusundaki konumu, başta Rusya olmak üzere diğer devletlerin tepkisine neden olduğu için, Sanders ordu genel müfettişliği görevine getirilmiştir⁷⁶¹.

Alman askeri heyetin gelmesi ile birlikte Alman ticareti Osmanlı Devleti'nde kaybettiği itibarını geri kazanmaya başlamış, hatta 1909 yılı öncesindeki duruma dönme yolunda oldukça mesafe kat etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından verilen siparişlerle Almanlar para kazanırken, Osmanlı ordusu da donanmış ama Osmanlı mâliyesi hiç de iç açıcı durumda değildir. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra peş peşe gelen bunalım ve savaşlar neticesinde artan silah alımı ve reformlar için harcanan paralar Osmanlı mâliyesini yine 1870'lerin ortasındaki duruma getirmiştir⁷⁶².

Büyük devletler aralarındaki ekonomik ve emperyalist rekabet sebebiyle, devletler hızla savaşa sürüklenirken, bu sırada Osmanlı Devleti'nin hangi ittifak bloğu içinde yer alacağı belli değildir. Daha doğrusu yapılan ittifak tekliflerine hiçbir büyük devlet tarafından olumlu cevap verilmemiştir. Zaten Üçlü İtilaf Devletleri'nin (İngiltere, Rusya ve Fransa) Osmanlı ile ittifak yapmaları beklenemezdi, çünkü Üçlü İttifakın doğuşunun başlıca

⁷⁶⁰ Efe, İ. (2015). 1914 Yılı Başından Birinci Dünya Savaşı'na Orduyu Modernleştirme Çabaları ve Türk-Alman İttifakı. *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 124.

⁷⁶¹ Karal, a.g.e. C. VIII. 376; Armaoğlu, a.g.e. 55. Alman Askeri heyetin Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi Rusya'da gerek siyasi idare gerek halk tarafından Almanya'nın Rusya'ya karşı dostane olmayan bilinçli bir önlemi olarak görülmüştür. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz, Mühlman, a.g.e. 26-52.

⁷⁶² Soy, a.g.e. 181-182.

sebeplerinde biri, “Almanya’yı çökertmek” ise, diğeri de “Osmanlı Devleti’ni parçalamak” ve hisselerine düşen alanlara yerleşmektir⁷⁶³. Ayrıca Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’nin ittifak teklifine olumsuz cevap vermelerinin bir diğeri sebebi de Osmanlı ordusunun ve ekonomisinin çok güçsüz olmasıdır. Zira Osmanlı Devleti’nin savaşa girebilmesi için onun müttefiki olacak devletin, güçlü bir şekilde ekonomik ve askeri yardımı gerekecektir⁷⁶⁴.

Balkan Savaşları’ndan sonra yalnız kalan Osmanlı Devleti, büyük devletler tarafından bir kuvvet olarak görülmezken adeta bir yük olarak telakki edilmiştir. Fakat bu duruma rağmen Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa, Rusya ve Balkan Devletleri⁷⁶⁵ ile anlaşmaya çalışmış, ancak başarılı olmamıştır. Bu durumda hem yalnızlıktan kurtulmak hem de muhtemel savaştan galip çıkmak için Almanya ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştır⁷⁶⁶.

Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında Balkan Harbi'nden sonra müşterek sınır kalmadığından, artık bu devletlerden bir zarar gelmeyeceği fikri, Osmanlı siyaset adamlarında Almanya-Avusturya grubuna yakınlığı artırmıştır. Dolayısıyla 1909 başlarından 1911 sonbaharına kadar Almanya'ya dayanmak ve bu yönde bir siyaset takip etmek en doğru yol olarak kabul edilmiştir. Ancak Trablusgarp ve Balkan Savaşları ve bu savaşlar sonucunda uğranılan maddi ve manevi kayıplar, Almanya'nın, Osmanlı Devleti'ni hem kendi müttefiklerine, hem de başkalarına karşı koruyamayacağı fikrini beraberinde getirmiştir⁷⁶⁷.

Osmanlı Devleti üzerinde 1880’li yıllardan beri imtiyaz ve ittifak hesapları içinde bulunan Almanya’da, İttihatçıların Eylül 1913’de yaptıkları ittifak teklifine olumlu-olumsuz bir cevap vermemiş, II. Wilhelm yapılan teklif için “reddetmeyin, açık kalsın” demiştir. Osmanlı Devleti’nden birçok imtiyaz elde etmiş olan II. Wilhelm dostunun yardımını almadan, rakiplerini mağlup etmenin yollarını ararken, Osmanlı Devleti ile ittifakı en son çare olarak düşündüğünden “uygun bir zamana bırakmak” hesapları içine girmiştir. Ayrıca, İttihatçılar Almanya’ya ittifak teklifi yaptıklarında, ufukta henüz savaş tehlikesi yoktur.

⁷⁶³ Kocabaş, (2003), a.g.e. 56-57.

⁷⁶⁴ Önsoy, (2008), a.g.e. 35-36.

⁷⁶⁵ 29 Eylül 1913’de, Osmanlı-Bulgar Barış Antlaşması’nın müzakereleri sırasında Bulgaristan ile ittifak teşebbüsüne başlanmış ve bu teşebbüsler I. Dünya Harbi'nin çıkışına kadar devam etmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti, Yunanistan’ı milli düşman sayarak ikinci bir harbin dahi göze alınmasına rağmen, bu devlet ile de Nisan 1914’te bir ittifak denemesinde bulunulmuştur. Yılmaz, a.g.e. 15.

⁷⁶⁶ Tepekaya, a.g.m. 46.

⁷⁶⁷ Yılmaz, a.g.e. 32.

Almanya, Osmanlı Devleti'nin zamansız bir şekilde ittifaka alınmasının İtilaf Devletleri'ni kendisi ve Osmanlı aleyhine tahrik edebileceğini düşünmüş, bundan dolayı kendilerinin zarar görebileceklerini hesaplamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, mali ve askeri açıdan zayıf olduğu için yeni bir savaşı kaldıracak durumda değildir. Bu konuda Mart 1914'de Alman Genelkurmay Başkanı Moltke, Avusturya Genelkurmay Başkanı Hötendorf'a şunları söylemiştir⁷⁶⁸.

Türkiye askeri bakımdan bir sıfırdır. Askeri Heyetimiz'in raporları tamamen ümit kırıcıdır. Ordu, anlatılması olanaksız bir durumdadır. Daha önce Türkiye'den 'Hasta Adam' olarak söz edildiğine göre, şimdi 'Ölen Adam' dan söz edilmesi gerekiyor. Artık yaşama gücü kalmamıştır ve kurtarılması olanaksız bir can çekişme halinde bulunuyor. Askeri heyetimiz şifasız bir hastanın ölüm döşeği başında bulunan doktorlar heyetine benziyor.

İstanbul'daki Alman Askeri Misyonu'nun 1914 yılı yaz ortalarına kadar "Osmanlı Devleti ile olası bir ittifak" konusundaki raporları kararsızlık ve umutsuzluk içermektedir. Nisan 1914'te General Liman von Sanders'in Berlin'e gönderdiği raporunda Osmanlı ordusunun o zamanki durumuyla ilgili "*savaş ve benzeri bir karışıklıkta hızlı bir askeri çöküşün meydana geleceği mutlak*" demiştir. Sanders'in raporu doğrultusunda olsa gerek, Alman Genelkurmay Başkanı ise 18 Mayıs 1914'te öngörülebilir bir zamanda Üçlü İttifak veya Almanya lehine Osmanlı Devleti'yle bir ittifakın tam manasıyla yersizliğine işaret etmiş hatta Temmuz ortalarına kadar Almanya'nın Osmanlı politikasında herhangi bir kesinlik olmamıştır⁷⁶⁹. Almanların olası bir Türk-Alman ittifakına olumsuz yaklaşımlarına rağmen Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bâb-ı Âli'nin arzusu doğrultusunda 22 Temmuz 1914'te Osmanlı Devleti'nin "Üçlü İttifaka" katılma isteğini Alman elçiliğine iletmıştır. Bu ilk girişimde amaç Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunun belirlenmesine yönelik bir nabız yoklaması olurken aynı zamanda herhangi bir olumsuzluk karşısında Osmanlı Devleti'nin Üçlü İtilafa yöneleceğinin açık bir göstergesidir⁷⁷⁰.

23 Temmuz'da savaş bunalımının ortaya çıkması, Berlin'de Osmanlı Devleti'nin bir müttefik olarak değerinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. II. Wilhelm 24 Temmuz 1914'te İstanbul'daki büyükelçisinin olumsuz kararını bizzat geçersiz kılarak Enver Paşa'nın ittifak isteğinin araştırılmasını emretmiştir. Bir gece önce Avusturya,

⁷⁶⁸ Kocabaş, (2003) a.g.e. 57-58.

⁷⁶⁹ Kılıç, a.g.m. 101.

⁷⁷⁰ Mühlman, a.g.e. 77-78.

Sırbistan'a savaş bunalımını başlatan kesin bir uyarıda bulunmuş ve II. Wilhelm de uygun olacağı düşüncesiyle Osmanlı Devleti'nin ittifak yapma isteğinden o anda yararlanılmasına karar vermiştir.

Almanlar'ın Osmanlı Devleti ile yapacakları ittifaktan beklentileri, artık çıkması kesin bir savaşta Avrupa'da çembere alınmamak için Osmanlı Devleti'ni İngiltere ve Rusya ile savaşa tutuşturmadır⁷⁷¹. Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından gizli bir şekilde yürütülen Osmanlı-Alman ittifak görüşmelerinden sadece, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in bilgileri vardır. 27 Temmuz'da başlayan Osmanlı-Alman ittifak görüşmeleri devam ederken, 28 Temmuz 1914'de Belgrad'ı bombalayan Avusturya, Sırbistan'a karşı fiilen savaşı başlatmıştır. Rusya Sırbistan'ın, Almanya'da Avusturya'nın arkasında olduklarını ilan etmeleri ile savaşın Avrupa'ya yayılacağı anlaşılmıştır⁷⁷².

Bu gelişmeler doğrultusunda 2 Ağustos 1914'de imzalanan ve sekiz maddeden⁷⁷³ oluşan Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması'nı Osmanlı Devleti adına Sait Halim Paşa ve Almanya adına Wangenheim imzalamıştır. Antlaşmanın imzalandığı gün Enver Paşa, padişahın dahi iznini almadan ve meclisten herhangi bir karar çıkartmadan, seferberlik emri vermiştir⁷⁷⁴. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yaptığı ittifak antlaşmasını öğrenen hükümet üyelerinin büyük bir kısmı bu duruma tepki göstererek, savaşa mümkün olduğunca geç girilmesini ve ittifakın gizli tutulmasını istemişlerdir. Hükümet üyelerinin ittifak ve savaş konusunda tepki göstermeleri, hükümeti savaşın dışında kalma siyaseti izlemeye sevk etmiştir⁷⁷⁵.

⁷⁷¹ Uçarol, a.g.e. 464.

⁷⁷² Karal, a.g.e. C.IX. 380. Rusya 31 Temmuz'da genel seferberlik ilan etmiş, bunun üzerine Almanya'da 1 Ağustos'ta Rusya'ya ve 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Ayrıca 4 Ağustos'ta Almanya Belçika'yı işgal edince, İngiltere 5 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan etmiştir. 6 Ağustos'ta Avusturya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesiyle bir hafta içinde I. Dünya Savaşı başlamıştır. Sander, a.g.e. 355-356.

⁷⁷³ Antlaşmanın birinci maddesi: Avusturya ile Sırbistan arasındaki bir çatışmada her iki tarafın tarafsız kalacaktır. İkinci madde: Rusya çatışmaya girer ve Almanya'da girmek zorunda kalırsa Osmanlı Devleti İttifak Devletleri'ne katılacaktır. Üçüncü madde: Alman askeri heyetinin Türkiye'de kalacağını ve Osmanlı ordusunda yüksek komutalarda yer verileceğini ifade ediyordu. Dördüncü maddeye göre Almanya Osmanlı topraklarını koruyacaktı. Beşinci madde: antlaşmanın derhal yürürlüğe gireceğini ve 31 Aralık 1918'e kadar geçerli olduğunu söylüyordu. Altıncı madde: taraflardan biri aksine karar vermedikçe anlaşma kendiliğinden beş yıllık süre için yenilenecekti. Yedinci madde: Sultan ve Kayzer anlaşmayı bir ay içinde tasdik edecektir. Antlaşmanın sekizinci maddesi, antlaşmanın gizli kalacağını, tarafların ancak diğer tarafın onayı ile bunu açıklayabileceğini karar altına almıştır. (Efe, a.g.m. 129) Yapılan ittifakın ayrıntıları ve iki devletin bu ittifaktan beklentileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.e. 64-70.

⁷⁷⁴ Efe, a.g.m. 129.

⁷⁷⁵ Sander, a.g.e. 369.

Rusya ve Fransa'ya savaş ilan eden Almanya, 4 Ağustos'tan itibaren ittifak antlaşması gereği Osmanlı Devleti'ni harbe dâhil etmek için sıkıştırmaya başlamış, Osmanlı Devleti ise harbe hazır olmadığından Alman isteklerine direnmiştir. Seferberlik hala devam etmekte iken, harp levazımatı eksikliği giderilememiş, bu sebeplerden dolayı Bâb-ı Âlî 3 Ağustos'ta silahlı tarafsızlığını ilan etmiştir⁷⁷⁶. Osmanlı-Alman ittifakından haberdar olmayan İtilaf Devletleri de Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için çaba harcamışlardır. Çünkü Osmanlı Devleti savaşta tarafsız olursa, İtilaf Devletleri Rusya'ya yardım edebilmek için Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdi. Zaten, Osmanlı Devleti de, Almanya ile ittifak yapmasına rağmen, hemen savaşa girme taraftarı olmadığı için savaşın başladığı günlerde tarafsızlığını ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin adım adım savaşa sürüklenme serüveni ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Almanlar, Goeben zırhlısı ve Breslau hafif kruvazöründen oluşan küçük Akdeniz filosuna, Çanakkale Boğazı'na hareket emri vermişlerdir. Akdeniz'de bulunan İngiliz ve Fransız filolarınca takip edilen bu iki gemi 10 Ağustos'ta Çanakkale Boğazı'na ulaşınca, Enver Paşa'nın emriyle gemilerin boğazdan geçişine izin verilmiştir⁷⁷⁷. Diplomatik bir krizin önüne geçmek için Osmanlı Devleti bu gemilerin Almanya'dan satın alındığı açıklayarak gemilere Türk bayrağı çekilmiş, tayfalarına fes giydirilmiş, Goben'e Yavuz, Breslau'a Midilli adı verilerek iki gemi ve Alman Amiral Souchon'un komutasındaki mürettebat Osmanlı donanmasına dâhil edilmişlerdir. Böylece Osmanlı donanmasında İngiliz danışmanların hâkimiyeti sona ererken Souchon donanma komutanlığına getirilmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinde büyük rol oynamıştır.

İki cepheli bir savaştan sürekli kaçınan Almanya, bu durumu da göz ardı etmemiş ve bu doğrultuda bir savaş planı hazırlamıştır. Buna göre demiryollarının azlığı ve yüzölçümünün genişliği sebebiyle Rusya'nın seferberlik hazırlıklarının uzun süreceğini düşünerek 6 hafta içerisinde Fransa'yı savaş dışı bırakmayı planlamıştır. Fakat Batı Cephesi'nde işler Alman Genelkurmayı'nın planları doğrultusunda gitmemeye başlamış 5 Eylül 1914'e gelindiğinde Almanlar açısından savaşın kaderi belli olmuş, bu tarihte Alman orduları Batı Cephesi'nde Marne'de Fransızlar'a yenilmişlerdir⁷⁷⁸. Marne yenilgisi üzerine,

⁷⁷⁶ Mühlman, a.g.e. 97.

⁷⁷⁷ Uçarol, a.g.e. 465-466.

⁷⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e. 56.

Almanlar o zamana kadar tarafsız olan Osmanlı Devleti’ni savaşa sokmak için baskılarını iyice artmışlardır.

Enver, Talat ve Cemal Paşalar Meclis Başkanı Halil Bey ile birlikte 11 Ekim 1914’te gerçekleştirdikleri gizli bir görüşmede sadrazam ikna olsun ya da olmasın savaşa girme kararı almışlardır. Artan Alman baskılarına karşı, Trablusgarp ve Balkan Savaşları’ndan yeni çıkmış olan Osmanlı Devleti mali durumunun bozukluğunu ileri sürmüş bunun üzerine 11 Ekim 1914’de Almanlar tarafından gerekli yardımın yapılacağı vaadi verilmiştir. Osmanlıların Souchon’u Karadeniz’e göndermeleri karşılığında Almanlar tarafından 2.000.000 altın lira Osmanlı hazinesine gönderilecektir. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti’ne savaşa girer girmez 5.000.000 liralık bir kredi ile birlikte Osmanlı seferberliğine karşılık her ay 500.000 liralık bir “teminat desteği” verilecektir. Dahası Almanya, Sırpı savaşı dışı bırakmak için Avusturya’ya da yardım sözü vermiştir. Böylelikle Bâb-ı Âlî’ye savaş malzemesi ulaştırmakta kesintisiz bir demir yolu hattı oluşturulabilecektir⁷⁷⁹.

Şimdi sıra ilk kurşunun sıkılarak harbin başlatılmasına gelmiştir. Bunun senaryosu da Enver Paşa-Alman Askeri Heyeti arasında oynanmıştır. Osmanlı Devleti savaşa hazır olmadığı için halk, Meclis’i Mebusan, kabinede Enver, Talat ve Cemal Paşalar hariç hükümet ve padişah harbe girmek istememelerine rağmen harbe giriş “Almanya-Enver Paşa gizli kararı” ile olmuştur⁷⁸⁰. Enver Paşa, Ekim ayının son günlerinde Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Souchon’a Karadeniz’e geçtikten sonra açmasını istediği bir mektup vermiş ve daha sonra mektupta yazılanlara göre hareket etmesini istemiştir. Souchon, 27 Ekim’de Osmanlı donanması ile Marmara’dan çıkarak Karadeniz’e açılmış, mektubu açan Souchon, kendisine verilen emir doğrultusunda 28-29 Ekim gecesi Rusya’nın Odesa ve Sivastopol limanlarını bombalayarak Türk-Rus savaşını başlatmıştır⁷⁸¹.

Donanmanın baskın şeklinde yapmak istediği bu girişimden askeri yönden hiçbir kazanç elde edilememiş ancak diğer taraftan Karadeniz olayı büyük ve önemli siyasi gelişmelere yol açmıştır. Gerçekleştirilen bu kışkırtıcı harekete Rusya ve müttefikleri karşılık vermiş, Rus Elçisi Mihail de Giers 2 Kasım 1914’te İstanbul’dan ayrılırken aynı tarihlerde Fransız Elçisi Maurice Bompard ile İngiliz Elçisi Sir Louis Mallet de İstanbul’dan

⁷⁷⁹ Kılıç, a.g.m. 112. Almanlar 12 Ekim’de tarafsız Romanya’dan demir yolu ile bir milyon altını, 17 Ekim’de de ikinci milyonu göndermişler. İkinci parti İstanbul’a 21 Ekim’de ulaşmıştır. a.g.m. 112.

⁷⁸⁰ Kocabaş, (2003), a.g.e. 64.

⁷⁸¹ Uçarol, a.g.e. 467.

ayrılmışlardır. Bir manifesto ile Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilanını Rus halkına duyuran Çar II. Nikolay'ın ardından İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişler böylece 12 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti artık İtilaf Devletleriyle savaşa başlamıştır⁷⁸².

Osmanlı Devleti'nin Almanlar ile yaptığı savaş planının esasları şu şekildedir: ilk olarak Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Rusya'ya bir darbe vurulacaktır. İlan edilen Cihad ile birlikte, bu cephede Kafkasya ve Orta Asya Türklerinin ayaklanmasına güvenilmiştir. İngiltere'nin ana imparatorluk yolunu kesmek için Süveyş Kanalı'na ve Mısır'a karşı harekete geçilecektir. Bu cephede de Trablusgarp ve Sudan Müslümanlarına güvenilmektedir. İngiliz ve Fransız donanmaları Ege ve Akdeniz'e egemen olduklarından dolayı, Çanakkale'yi korumak için Trakya'da önemli bir kuvvet bırakılacaktır. Yapılan Türk-Alman planına karşılık, İngiltere, Osmanlı Devleti'ni hassas noktalarından vurmak için ilk önce güney Irak'ta ve ondan sonra da Çanakkale'de iki cephe açınca, Osmanlı Devleti daha savaşın başında dört cephede savaşmak zorunda kalmıştır⁷⁸³.

Artık harbe girmiş olan Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler, Türk vatanını savunmak veya zaferler kazanıp ona topraklar katmaktan ziyade Alman menfaatlerine uygun olarak açılmış, bunda ana amaç, Avrupa'da Almanlar üzerinde olan itilaf Devletleri'nin askeri yükünü azaltmak olmuştur. Aralık 1914'de düzenlenen Kafkasya Seferi veya Sarıkamış Harekâtına tamamen Alman sevk ve idaresinin isteğiyle girilmiş, Almanlar üzerlerindeki Rus askeri yükünü hafifletmek istemişlerdir. Alman Askeri Heyeti Başkanı ve merkezi İstanbul'da bulunan I. Ordu Komutanı Liman von Sanders ağır kış şartlarını ileri sürerek sefere karşı çıkmasına rağmen Almanya'daki Genel Karargâh bu harekâtın yapılmasını istemiştir. Alman Genel Karargâhı için, Osmanlı Devleti'nin harbi kazanması veya kaybetmesi önemli değildi önemli olan Doğu'da cephe açılarak üzerlerindeki Rus askeri yükü azaltmaktır. Osmanlı Devletinin, Almanlar'ın kışkırtmasıyla açtıkları bir diğer cephe de Mısır Cephesi olmuştur. Bu harekâtın hedefi İngiltere olup, Almanya üzerindeki İngiliz asker yükünü hafifletmeye yöneliktir. Fakat Mısır Seferi'nden zafer kazanma ihtimali çok düşüktü çünkü İngilizler, Mısır'a büyük önem verdikleri için buraya 150 bin kişilik kuvvet yığmışlar, onu en modern silahlarla donatmışlardır. Bu sebeplerden Almanlar'ın

⁷⁸² Kılıç, a.g.m. 114.

⁷⁸³ Armaoğlu, a.g.e. 61.

kendileri de Mısır Seferi'nin Kafkasya Seferi gibi başarısız olacağını bile bile Osmanlı askerini Mısır üzerine göndermişlerdir⁷⁸⁴.

Başarısız Mısır Seferi sonucu üstünlük İngiltere'ye geçince, o günlerde hâlâ Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Sina Yarımadası, Filistin ve Suriye tehlikeye girmiş, İngilizler fazla bir dirençle karşılaşmadan bütün buraları işgal etmişlerdir. Mısır Seferi yenilgisinin bir diğer olumsuz yanı da, Arapçılık Hareketi'ne cesaret vermesi olmuş, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ni çökertmek için destek verdiği bu hareket de sonunda başarıya ulaşarak bütün Arap Yarımadası elden çıkmıştır. Irak Seferi, ardından Hindistan Seferi de, İngilizleri Asya'da daha çok kuvvet bulundurmaya mecbur bırakıp Almanlar üzerindeki asker yükü hafifletmek amacıyla düzenlenmiştir⁷⁸⁵. VI. Ordu'nun da İngilizler tarafından mağlup edilmesi sonucu Irak da bütünüyle kaybedilmiş, Almanlar'ın "Mezopotamya-Hindistan Macerası" böylece suya düşmüştür⁷⁸⁶.

Savaşın İttifak blokunun aleyhine dönmesi üzerine, Alman İmparatoru II. Wilhelm, müttefiki olduğu Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ne verdiği önemi, İslam dünyasına duyduğu saygısını vurgulamak için 15 Ekim 1917 tarihinde son kez İstanbul'a gelmiştir.

3.2. II. Wilhelm Üçüncü Kez İstanbul'da

3.2.1. Ziyaret Öncesi Yapılan Hazırlıklar

I. Dünya Savaşı'nın en buhranlı dönemi olan 1917 yılında Bulgaristan ve Osmanlı topraklarına bir seyahat gerçekleştiren II. Wilhelm'in, 4 gün süren Türkiye ziyareti bir nevi I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a moral ve destek ziyareti olurken, ziyaret sırasında birçok resmi görüşme yapılmış, ayrıca Çanakkale Savaşları'nın geçtiği yerler ziyaret edilmiştir.

İmparator II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ni ziyareti bu kez çok daha farklı anlamlar taşımaktadır. Büyük beklentilerle Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı Devleti savaşın faturasını, büyük bedellerle ödemeye başlamıştır. Rusların Doğu Anadolu'yu işgali, Alman ordularının Batı Cephesi'nde büyük kayıplar verdiği haberleri, Anadolu'da yaşanan yiyecek sıkıntısı, artan vergiler, hükümetin 'yurtseverlik' nutuklarını tamamen etkisiz hale

⁷⁸⁴ Kocabaş, (2003), a.g.e. 66-68.

⁷⁸⁵ Uçarol, a.g.e. 472.

⁷⁸⁶ Kocabaş, (2003), a.g.e. 70.

getirmiştir. Halkın, umutlarını kaybetmeye başladığı böyle bir ortamda, II. Wilhelm'in müttefiklerini ziyareti, bir anlamda destek ve moral ziyareti olmuştur⁷⁸⁷.

II. Wilhelm 1917'deki bu ziyaretini diğerlerinde farklı olarak eşi Augusta Victoria olmadan karayolu ile gerçekleştirmiştir⁷⁸⁸. Bunun sebebi ise denizlerde İngiliz donanmasının bulunması ve *"İ'tilâfçılar tarafından bir sû-i kast tertib ve icrasına mahâl vermemek için seyâhat-i mezkûre ve bilhassa imparator hazretlerinin Sofya'ya tarihi muvâsalatları son derece mahrem"*⁷⁸⁹ tutulmuş ayrıca imparatorun Bulgaristan'ı ziyareti, Bulgar Kraliçesi'nin hastalığı sebebiyle Bulgar Kralı'nın ricası üzerine belirlenen tarihten birkaç hafta sonra gerçekleşmiştir⁷⁹⁰. Sofya'da karşılama hazırlıkları birkaç gün öncesinden başlamış şehir Alman ve Bulgar bayraklarıyla donatılmış ayrıca şehrin girişine üzerinde, *"Büyük müttefikimiz haşmetlü imparator Wilhelm hazretlerine selam"* yazılı bir zafer takı dikilmiştir. İmparatorun karşılanacağı istasyondan misafir edileceği saraya kadar yollar çiçeklerle ve elektrikli lambalarla donatılmış Bulgar Kralı, II. Wilhelm'in karşılanması için Niş şehrine bir heyet dahi göndermiştir. Hariciye Nazırı von Kühlmann ve oğlu August Wilhelm'in refakatinde 11 Ekim 1917 tarihinde gezisinin ilk durağı olan Bulgaristan'da büyük bir coşkuyla karşılanan II. Wilhelm için yapılan karşılama töreni, misafirleri getiren trenin Sofya istasyonuna varması ile top atışları eşliğinde başlamıştır⁷⁹¹.

Karşılama merasiminde Bulgar Kralı yanında Prens Boris, Prens Kril ve askeri yetkililerle birlikte hazır bulunmuşlardır. Prusya Mareşal üniforması giymiş olan Kral Ferdinand'a karşı II. Wilhelm'de fahri kumandanı bulunduğu 12. Bulgar Piyade Alayı üniformasını giyerek bu jeste karşılık vermiştir. İstasyonda gayet samimi bir şekilde kucaklaşan iki hükümdar daha sonra yanlarında bulunan devlet yetkililerini birbirlerine tanıştırmışlardır. İstasyondaki askeri geçit töreninin ardından her iki hükümdar hazır olan atlı arabalara binerek imparatora tahsis edilen saraya gitmişler, burada bir bölük Mekteb-i Harbiye öğrencisi tarafından resmi selam ifa edilmiştir. Kral Ferdinand, ziyaretin ilk akşamı misafiri şerefine 78 kişinin katıldığı bir ziyafet vermiştir⁷⁹². Ziyafette Kral Ferdinand ve

⁷⁸⁷ Orhan, S. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Müttefik Osmanlı Devleti'ni Ziyareti (1917). *Route Educational And Social Science Journal*, 5(14), 1325.

⁷⁸⁸ Baytar, a.g.m. 78.

⁷⁸⁹ BAO, HR. SYS. 2291/3, Lef 3.

⁷⁹⁰ BAO, HR. SYS. 2291/3, Lef 9.

⁷⁹¹ Sabah, Nr. 10024: 12 Teşrin-i Evvel 1333; Tercüman-ı Hakikat, Nr. 13158: 11 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁷⁹² Yemeğe geçmeden önce Kral Ferdinand, Bulgar milleti ve ordusu namına imparatora şecâ'at nişanının murassa' birinci rütbesini takdim etmiştir. II. Wilhelm ise Bulgar Kralı'nı üçüncü Prusya (Hussar) Alayı kumandanlığına tayin etmiştir. Sabah, Nr. 10025: 13 Teşrin-i Evvel 1333, 1-2.

ailesi, Alman Hariciye Nazırı, Alman sefiri ve sefarethane erkânı, müttefik hükümetlerin sefirleri ve ateşemiliterleri, hükümet erkânı, başkumandan ve ordu kumandanları katılmışlardır. İki hükümdar burada ülkeleri arasındaki dostluk ilişkileri ve savaşı kazanacaklarına olan inançlarını içeren birer konuşma yapmışlardır⁷⁹³.

İlk konuşmayı yapan ve konuşmasına, “*Necib Alman milletinin Hükümdar-ı mu’azzamı bulunan zât-ı haşmet-penâhilerine Sofya’da râsime-i hoş-âmedî’yi ifâ etmek şerefine mazhâr olduğum bu gün, yalnız benim ve memleketim için değil, belki bütün Şark için azîm bir ehemmiyet-i tarihiye’ye hâ’izdir.*” şeklinde başlayan Kral Ferdinand Alman milleti ve ordusuna teşekkür ederek konuşmasına devam etmiştir. İçinde bulundukları harb konusunda ise “*Harb meydanlarında akan kanlar ile tahkîm olunan ittifakımız sayesinde, zafer-i nihâ’inin istihsâline kadar harb edeceğiz*” demiştir⁷⁹⁴.

Konuşmasına, “*Berây-ı hoş-âmedi beyan eylediğiniz kelimât-ı samîmâneden dolâyı zât-ı haşmet-penâhîlerine teşekkürât-ı amîkemî beyân eylerim. Zât-ı haşmet-penâhîleri hükümetinizin otuzuncu sene-i devriyesini yakınlarda idrâk eylemiş idiniz. O zamân tahrîren beyân eylediğim tebrikâtımı şimdi yüz yüze tekrar etmek fırsatına dest-res olduğumdan dolâyı bi-memnûniyet-i mahsûsa hissetmekteyim.*” diyerek başlayan II. Wilhelm, devam etmekte olan harple ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştır⁷⁹⁵.

İki seneden beri Almanlar ile Bulgarlar, Avusturyalılar ile Macarlar, Osmanlılar ile müttefik bulunarak bir safda düşman-ı âleme karşı harb ediyorlar. Bu muhârebe Bulgar milleti için şân ve şeref ile mâ-lâ-mâl mücâdelâtı ve emel-i tarihîsinin husûlünü intâc eylemiştir. Benim asâkirimin bu muhteşem ma-esir zafere iştirâk eylesinden dolayı mütefahhirim. Bulgar ve Alman asâkiri’nin birlikde ibrâz eyledi ma-esir zafer her iki milletin târihinde ilelebed bir sahîfe-i şân ve şeref teşkîl edecek ve iki memleketin münâsebât-ı müstakbelesî üzerinde dahi ayn-ı nüfûz ve te’sîr icrâ eyleyecektir. Almanlar ile Bulgarların müştereken dökçükleri kânlar, müştereken görülen tehlikeler ve çekilen mahrûmiyetler, ihtiyâc zamânlarında birbirlerine gösterilen mu’âvenetler, müştereken ihrâz olunan zaferler hatîrâtı bu muhârebâta iştirâk edenler ve evlâdları için zevâl nâ-pezîr bir râbîta teşkil ediyor. Bu silah kardeşliği nâ-kâbil tebeddül bir hiss-i sadâkat husûle getirmiştirki düşmanların her dürlü entrikaları bu sadâkat karşısında kırılacak ve şek ve adem-i emniyet rûh habîsi hiçbir zaman bu sadâkate karşı icrâ-yı te’sîr edemeyecektir.

İmtihân zamânı henüz nihâyet bulmamıştır. Bulgaristan’ın istikbâlini hasûdâne tahrîb ve Almanya’nın terakkîyâtını imhâ etmek isteyen düşmanlarımızın efkâr-ı

⁷⁹³ **İkdam**, Nr. 7425, 14 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁷⁹⁴ **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 13160: 13 Teşrin-i Evvel 1333.

⁷⁹⁵ **Sabah**, Nr. 10026: 14 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

şerîrâne ve mağrurânesi henüz kırılmamıştır. Düşmanlarımız kân akıtmağa nihâyet vermeğe ve istilâcûyâne fikirlerden sarf-ı nazar eylemeğe henüz karâr vermemişlerdir. Ayn-ı sûretle düşmanın hâ'inâne tehdîdâtına ma'rûz bulunan Avusturya-Macaristan ve Türkiye müttefiklerimiz ile birlikde avn-ı samedâni ile uğrunda harb eylediğimiz mukaddesâtımızı te'mîn edecek sulhun istihşâline kadar nâ-kâbil tezelzül bir sûretde sebât edeceğiz. Pek uzak olmayân sulhun avdetinden sonra lutf-u haşmet-penâhîleri ile bu memleketi tekrar ziyârete fırsat bulduğum zaman büyük ve mes'ûd ve mahfûz bir Bulgaristan göreceğimi ve ayrılmış evlâlarının o zaman bir ittifak kavi ile bir taht-ı hükümdârî altında birleşmiş ve iklîl zafer ile tetvic etmiş ve mesâ'î kahramânânesinin semerâtını iktitâf eylemiş Bulgaristan'ın harb müttefikleri ile sadıkane iştirâk mesâ'ide bulunarak zinde ve taze kuvvetini ve müzayât-ı mümtâzasını sulh ve medeniyet eserlerine hasreylemiş göreceğimi kemâl-i i'timâd ile ümid etmekdeyim. Zât-ı haşmet-penâhîleri ve hanedan-ı âlîleri bütün erkânı sa'âdetâne ve mes'ûdâne hükûmetinizin temâdîsine ve şânlı Bulgar ordusu şerefine ve Bulgaristan'ın ta'âlî ve sa'âdetine ref-i bâde eylerim.

Bulgaristan'da kaldığı süre içerisinde; müzeler, Bulgar kilisesi ve kısa bir süre önce vefat eden kraliçenin mezarını ziyaret eden imparator ayrıca Bulgar devlet adamlarına madalyalar vermiş ve onuruna verilen ziyafetlere katılmıştır. İmparator 14 Ekim akşamı itibariyle İstanbul'a gitmek üzere Sofya'dan hareket etmiştir⁷⁹⁶.

3.2.2. II. Wilhelm Son Kez İstanbul'da

Sofya'dan Dersaadet'e gelecek olan imparator için birkaç gün öncesinden hazırlıklara başlanmış, bu tanıdık misafirin yol güvenliğinin sağlanması için Edirne vilayetine telgraf çekilmiş⁷⁹⁷, Sirkeci Garı'nda karşılama salonu misafirler için tekrar düzenlenmiş, istasyon binasının içi ve törenin yapılacağı yollar kıymetli halılar, resmi ve özel binalar ile mağazalar Alman ve Osmanlı bayraklarıyla süslenmiş, köprüler zafer taklarıyla donatılmıştır⁷⁹⁸. Ayrıca II. Wilhelm ikinci ziyareti anısına Sultan Ahmed meydanında yaptırdığı çeşmeyi görmek arzusunda olduğu için çeşmenin tamire muhtaç kısımları onarılmıştır⁷⁹⁹.

İstanbul'da hazırlanan seyahat programına göre II. Wilhelm'in Edirne veya Çatalca'da karşılanması planlanmış, Edirne'de karşılanması halinde burada yapılacak törene "*Edirne valisi ve askeri kumandanı ile erkân-ı me'mûrîn mülkiyye ve askeriyye ve müşârûn-ileyhâ tarafından ittihâb edilecek zevât-ı sâ'ire resm-i istikbâle ...*" katılmaları planlanmıştır. İmparator Edirne'ye gece gelirse istirahatle olmalarından dolayı müzik çalınmaması

⁷⁹⁶ Karacagil, Ö. K. (2013). Alman İmparatoru İstanbul'da (1917). *Gazi Akademik Bakış*, 6(12), 116.

⁷⁹⁷ BOA, DH. ŞFR. 80/69.

⁷⁹⁸ Tercüman-ı Hakikat, Nr. 13162; 15 Teşrin-i Evvel 1333.

⁷⁹⁹ BOA, DH-KMS. 45/53, Lef 1-2.

istenmiştir⁸⁰⁰. Eğer karşılama töreni Çatalca’da yapılacak olursa, Ziyaeddin Efendi, Almanya elçisi Hakkı Paşa ve Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın burada hazır bulunmaları⁸⁰¹ ve II. Wilhelm, Çatalca’ya gelmeden 24 saat önce gerekli inzibati önlemlerin alınması ve şüpheli şahısların istasyondan uzaklaştırılması istenmiştir⁸⁰². Ayrıca güvenlik önlemleri çerçevesinde “*Almanya imparatoru hazretlerinin karîben icrâ buyuracakları seyahat esnasında tertibât-ı inzibâtî’ye me’mûren Alman karargâh-ı umûmîsi tarafından ma’iyyetlerine terfîki mu’tâd olan polis müdürü “Kuntz” ile zabıta-i cinâ’iyye’ye mensûb iki me’mûrdan sâ’ire süvari bölük emini “Şvarz” ve aynı rütbeye hâ’iz polis çavuşu “Loyr” ve polis me’mûru “Şiley”in hizmet-i mezkûreyi ifâya me’mûr*” edilerek 6 Ekimde Berlin’den hareket etmişlerdir⁸⁰³. Fakat hazırlanan programın aksine II. Wilhelm’in isteği üzerine karşılama töreni Küçükçekmece’de gerçekleşmiştir⁸⁰⁴. Programdaki bu değişiklik Edirne Vilayeti⁸⁰⁵ ve Çatalca Mutasarrıflığı’na bildirilmiş, Mutasarrıfın mülkiye ve askeriye memurları ile belde eşrafının resmi selamın ifası için istasyonda hazır bulunmaları da istenmiştir⁸⁰⁶.

15 Ekim sabahı II. Wilhelm’i karşılamak için Şehzade Ziyaeddin Efendi başkanlığında Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa ile Başkumandan Vekili Enver Paşa’dan oluşan bir heyet Küçükçekmece’ye gitmişlerdir⁸⁰⁷. Karşılama törenine katılacak askeri kıtalar, kız ve erkek öğrenciler ile İstanbul halkı imparatorun geçeceği yollarda yerlerini almışlardır. İmparatoru getiren tren saat 10.00 civarında Küçükçekmece istasyonuna varmış, burada ilk karşılama töreninin ardından karşılama heyeti de imparatorun bulunduğu vagona binerek İstanbul’a hareket etmişlerdir⁸⁰⁸. İmparatoru karşılamak üzere Sultan Reşad, maiyetindeki Şehzade Ömer Hilmi Efendi, Seryaver Salih Paşa, Başmabeyinci Fuad Bey ve Baş Esvapçı Salih Bey ile Söğütlü yatıyla saat 10.30’da Sirkeci Garı’na gelmişlerdir⁸⁰⁹. Veliahd Vahdeddin, Sadrazam Talat Paşa, Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Ayan ve Mebusan Meclis başkanları, bakanlar, milletvekilleri ve yabancı elçilerden

⁸⁰⁰ BOA, İ.DUİT. 2/20, Lef 3.

⁸⁰¹ BOA, DH. ŞFR. 80/140.

⁸⁰² BOA, DH. ŞFR. 80/153.

⁸⁰³ BOA, BEO, 4486/336425, Lef 1.

⁸⁰⁴ BOA, DH-KMS. 45/53, Lef 19.

⁸⁰⁵ BOA, DH. ŞFR. 80/144.

⁸⁰⁶ BOA, DH. ŞFR. 80/157.

⁸⁰⁷ Osmanischer Lloyd, 15 Oktober 1917. Aktaran: Kirel-Ortaklan, a.g.m. 127; Şehsuvaroğlu, a.g.m. 83.

⁸⁰⁸ Sabah, Nr. 10028: 16 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸⁰⁹ BOA, İ.DUİT. 2/20, Lef 3.

oluşan bir topluluk tarafından karşılanan Sultan Reşad tören kıtasını selamladıktan sonra karşılama merasimi için gara girmiştir⁸¹⁰.

Saat 11.30'da imparatoru taşıyan tren Sirkeci istasyonuna gelmiştir⁸¹¹. Donanma tarafından yapılan top atışları ve çalınan Alman marşı eşliğinde gerçekleşen karşılama töreninin ardından Sultan Reşad, II. Wilhelm'in bulunduğu vagonun önüne kadar giderek misafirini karşılamıştır. II. Wilhelm'in trenden inmesinin ardından samimi bir şekilde kucaklaşan iki hükümdar, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın tercümanlığında kısa bir süre sohbet ettikten sonra merasim kıtasını teftiş etmişler ardından iki hükümdar birbirlerine maiyetlerinde bulunanları tanıştırmışlardır⁸¹².

Diğer iki ziyaretinde olduğu gibi bu ziyaretinde de mihmandarlar görevlendirilmiştir. II. Wilhelm'in mihmandarlığına Birinci Ordu Kumandanı Esad Paşa, Belgrad Büyükelçisi Cevad Bey, Miralay Naci ve Rıfat Beyler ile Erkânı Harbiye Kaymakamı İsmail Hakkı Bey tayin edilmişlerdir⁸¹³.

Tanışma merasiminden sonra II. Wilhelm istasyon merdivenlerinde öğrenciler tarafından karşılanmıştır. Karşılama sırasında Darülmuaallimin, Galatasaray Lisesi ve İstanbul Lisesi'nden 20 erkek, Dârulmuallimât, Çamlıca Lisesi ve Bezmialem Kız Lisesi'nden 20 kız öğrenci hazır bulunmuştur. Çamlıca Kız Lisesi'nde okuyan Perihan adındaki öğrenci, II. Wilhelm ve Sultan Reşad'a çiçek takdim etmiştir⁸¹⁴. İstasyonda yapılan törenin ardından Yıldız Sarayı'na gitmek üzere saltanat arabasına Sultan Mehmed Reşad'ın sağına II. Wilhelm, karşısına da Enver Paşa binmiştir. Böylece önde hükümdarları taşıyan dört atlı araba arkada maiyet erkânının bindiği arabalar alayın en önünde süvari polisleri ve maiyet-i seniyye bölüğünden bir miktar askerle birlikte, saat 12.00'de istasyondan hareket etmişlerdir⁸¹⁵. Sirkeci-Yıldız arasındaki yol boyunca birçok zafer takı kurulmuş, özel ve resmi binalar çiçeklerle donatılmıştır. Merasim alayı, İstanbul'un farklı okullarında okuyan öğrenciler ve halk tarafından "yaşa" "hurra" sesleriyle karşılanmışlardır. Kız öğrenciler tarafından iki hükümdarın bindikleri arabanın güzergâhı boyunca çiçekler atılmıştır.

⁸¹⁰ **İkdam**, Nr. 7427, 16 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸¹¹ **BOA, BEO**. 4486/336446.

⁸¹² **BOA, DH-KMS**. 45/53, Lef 10/2; **Sabah**, Nr. 10028; 16 Teşrin-i Evvel 1333, 1-2. **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 13162; 15 Teşrin-i Evvel 1333; **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 2250, 15 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸¹³ **İkdam**, Nr. 7427, 16 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸¹⁴ Serpil-Ortaklan, a.g.m. 132.

⁸¹⁵ **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 2251, 16 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

Denizde ise gemiler, küçük vapur ve tekneler Alman bayraklarıyla süslenmiştir⁸¹⁶. II. Wilhelm'in ikametleri için Merasim Dairesi tahsis edilmiş Sultan Reşad misafirine Şale Köşkü'ne kadar eşlik etmiş burada bir süre baş başa sohbet ettikten sonra Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür⁸¹⁷.

İmparator beraberindekilerle birlikte öğle yemeğini Şale Köşkü'nde yedikten sonra bir süre istirahat etmiş ve saat 15.00 civarında araba ile Çırağan rıhtımına inerek buradan Söğütlü yatıyla Tarabya'da bulunan Alman sefaretine geçmiştir. Yapılan resmi görüşmelerin ardından elçiliğin arka tarafındaki parkta bulunan Wangenheim ve Colmar von der Goltz (Golç Paşa) başta olmak üzere İstanbul'da vefat eden Almanların mezarlarını ve II. Mahmud döneminde Osmanlı ordusunda görev yapmış olan General Helmolt von Moltke'nin heykeli ziyaret edildikten sonra otomobille Şale Köşkü'ne dönmüştür⁸¹⁸. İmparator köşke geldikten sonra ilk görüşmesini saat 17.30'da Veliahd Vahdeddin'le yapmış ve kendisine "Siyah Kartal" nişanı verilmiştir⁸¹⁹. İkinci ziyaretçisi Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa olmuştur. Ardından Heyet-i Vükela üyeleri, Ayan ve Mebusan meclisi reisleri ile görüşen imparator, Heyet-i Vükela üyeleri ile savaşın gidişatı hakkında uzun bir görüşme yaparak durum değerlendirmesinde bulunmuştur⁸²⁰. Yapılan bu görüşmelerden sonra, II. Wilhelm mihmandarları ve maiyet-i erkânıyla birlikte, onuruna verilecek yemeğe katılmak üzere saat 19.30'da otomobille Dolmabahçe Sarayı'na hareket etmiştir. Gece resmi ve özel binalar hatta camiler dahi ışıklandırılmış ayrıca Şehremaneti tarafından II. Wilhelm'in geçeceği güzergâhlara Almanca yazılı levhalar asılmıştır⁸²¹. II Wilhelm, sarayın girişinde Sultan Mehmed Reşad, Veliahd Vahdeddin, şehzadeler, Heyet-i Vükela, Ayan ve Mebusan Meclisi başkanları ve Maiyet-i Seniyye Bölüğü tarafından resmi törenle karşılanmıştır. İki hükümdar ziyafetten önce Zülvecheyn salonunda bir müddet görüştükten sonra yemek salonuna geçmişlerdir. Osmanlı ve Alman üst düzey yetkililerinde bulunduğu bu masada Sultan Reşad'ın sağına II. Wilhelm onun karşısına da Veliahd Vahdeddin oturmuştur⁸²².

⁸¹⁶ Demirel, a.g.e. 130-131. İmparatorun bu ziyareti teknik imkânlar ölçüsünde filme alınmıştır. Bu kayıtları incelemiş olan Oya Kasap Ortaklan ise Sirkeci garından çıktıktan sonra Galata Köprüsü'ndeki geçiş töreninden ardından II. Wilhelm ve Sultan Reşad'ın farklı istikametlere doğru hareket ettiklerini yani ayrıldıkları ifade etmiştir. Serpil-Ortaklan, a.g.m. 137,138.

⁸¹⁷ BOA, İ.DUİT. 2/20, Lef 3.

⁸¹⁸ Sabah, Nr. 10028. 16 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸¹⁹ BOA, DH-KMS. 45/53, Lef 10/2.

⁸²⁰ Tasvir-i Efkâr, Nr. 2251, 16 Teşrin-i Evvel 1333, 1; Şehsuvaroğlu, a.g.m. 84.

⁸²¹ Demirel, a.g.e. 131.

⁸²² Karacagil, a.g.m. 120. Ziyafette bulunanlardan bazıları şunlardı: Şehzadeler Abdülmecid, Ziyaeddin, Ömer Hilmi, Abdulhalim, Osman Fuat Efendiler, Sadrazam Talat Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Berlin

Ziyafetin ardından Sumaki salonunda bir müddet görüşen iki hükümdar ardından Zülvecheyn salonuna geçerek burada hazır bulunan devlet yetkilileri ile ayrı ayrı sohbet etmişlerdir. Bu sohbet sırasında II. Wilhelm, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin dini hüviyetine binaen iltifat ve hürmette bulunmuş onunla gayet samimi bir sohbet gerçekleştirmiştir⁸²³. Ayrıca Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi ve Serkâtib Ali Fuad Bey'e "Kırmızı Kartal" nişanı ve mihmandar Belgrad Sefirine "Grand dö Prus" nişanı verilmiştir⁸²⁴. Ziyafet esnasında II. Wilhelm'in, imparatorluk çini fabrikasında özel olarak üretilmiş ve üzerinde resminin olduğu büyük bir vazoyu hediye etmesi Sultan Reşad'ın çok hoşuna gitmiştir. Ziyafetin ardından II Wilhelm, ikameti için tahsis edilen köşke dönmek için saat 21.30'da Dolmabahçe'den ayrılırken padişah ve bazı şehzadeler de imparatora arabasına kadar eşlik etmişlerdir⁸²⁵.

İmparator, 16 Ekim Salı, sabah saat 08.30'da mihmandarları Esad Paşa, Cevad Bey, Naci Bey ve İsmail Hakkı Bey ile beraber otomobille Sultan Ahmet Meydanı'na giderek burada, ikinci ziyareti anısına yaptırdığı Alman Çeşmesi'ni görmüş, daha sonra II. Mahmud türbesi karşısındaki arsada inşası düşünülen "Türk-Alman Dostluk Yurdu" inşaat alanını ziyaret etmiştir⁸²⁶. Burada Türk-Alman Dostluk Cemiyeti mensupları ve İstanbul Şehremini Vekili Sezai Bey tarafından karşılandıktan sonra cemiyet yetkililerinden E. Jaeckh ve Profesör Schmidt tarafından Dostluk Yurdu'nun planı ve mimarisi hakkında yapılan açıklamaları dikkatli bir şekilde dinleyen II. Wilhelm inşa edilen alanı beğendiğini ifade etmiştir⁸²⁷. Saat 09.30'da Süleymaniye Camini ve Evkaf-ı İslamiye Müzesi'ni ziyaret eden II. Wilhelm burada Meclis-i İdare Reisi Reşad Fuad, İstanbul Mebusanı İsmet ve Müze Müdürü Hakkı Bey tarafından karşılandıktan sonra müzedeki eserler hakkında açıklamalar yapılmıştır⁸²⁸. II. Wilhelm Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nden sonra ise Fatih Camini ve

Sefiri Hakkı Paşa, Ayan, Mebusan Başkanları, Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa, Hariciye, Adliye ve Maliye Nazırları, Serkâtib, Alman Karargâhı'ndan Osmanlı murahhası Zeki Paşa ve mihmandar Esad Paşa Almanya tarafından ise Alman Hariciye Nazırı von Külman, Almanya Büyükelçisi, Amiral Müller, Harbiye Nazırı von Stein ve sefaret müsteşarı hazır bulunmuşlardır. **Sabah**, Nr. 10028, 16 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸²³ Şehsuvaroğlu, a.g.m. 84.

⁸²⁴ **İkdam**, Nr. 7428, 17 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸²⁵ **İkdam**, Nr. 7428. 17 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸²⁶ **Osmanischer Lloyd**, 17 Oktober 1917, 1. Aktaran: Kirel-Ortaklan, a.g.m. 140.

⁸²⁷ **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 2252, 17 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸²⁸ II. Wilhelm'e eşlik eden Reşad Fuad Bey, Evkaf Müzesi'nde İmparator'a Evkaf Müzesi'nin defterine imza atması için Osmanlı yapımı bir hokka ve divit uzatmış ancak II. Wilhelm ismini Osmanlıca harflerle yazmadığını belirterek bu isteği geri çevirmiştir. II. Wilhelm, Reşad Fuad Bey'in ikinci bir ricası üzerine altın ve elmaslarla kaplı deftere Latin harfleriyle imzasını atmıştır. **Osmanischer Lloyd**, 20 Oktober 1917, 2. Aktaran: Kirel-Ortaklan, a.g.m. 142.

türbesi'ni ziyaret etmiştir. Ardından Edirnekapı'dan sur dışına çıkarak etrafı gezen ve Topkapı'dan giriş yaparak Aksaray-Divanyolu-Bâb-ı Âlî, Köprü-Galata yolu ile Beyoğlu'na geçmiş ve saat 11.30'da Hürriyet-i Ebediye tepesine kadar giderek Mahmut Şevket Paşa'nın mezarını ziyaret etmiştir. Dönüşte İhlamur Köşkü'ne geçerek burada Veliahd Vahdeddin Efendi'ye iade-i ziyarette bulunmuştur⁸²⁹. Yaklaşık bir saat süren bu ziyaretin ardından Şale Köşkü'ne dönen II. Wilhelm, Sadrazam Talat Paşa, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi, Şehremini Vekili Sezai, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi Azası Doktor Nazım, İstanbul mebusu İsmet Beyler, Zeki Paşa ve mihmandarlarının da hazır bulunduğu bir topluluğa öğle yemeği vermiştir⁸³⁰.

Öğleden sonra Sultan Reşad, müşir üniforması ve elinde mareşallik asası ile Yıldız'a gelmiş ve burada imparatoru ziyaret etmiştir. İki hükümdarın Şale Köşkü'nde Kırmızı salondaki sohbetlerinin ardından görüşmeye Sadrazam ve Harbiye Nazırı dâhil olmuşlardır. Ardından Başkâtip Ali Fuad Bey kıymetli bir muhafaza içindeki müşirlik fermanını padişaha vermiş, o da kabulü ricası ile imparatora sunmuş, ardından müşirlik kılıcını da takdim etmiş, padişahın hediyelerini imparator memnuniyetle kabul etmiştir⁸³¹.

Sultan Reşad'ın köşkten ayrılmasından bir süre sonra otomobille Çırağan rıhtımına inerek saltanat kayığı ile Sarayburnu'na gelen II. Wilhelm, burada Berlin sefiri Hakkı Paşa ile Tevfik ve Refik Beyler tarafından karşılanmıştır. Ardından Topkapı Sarayı'nda Mecidiye, Bağdad kasırlarını ve Harem Dairesi'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden sonra Tarabya'daki Alman sefaretine giden ve burada Alman askeri yetkilileri, İstanbul'da yaşayan Alman vatandaşları ve Anadolu Demiryolları Müdürü Mösyö Kofman ile görüşmeler yapan II. Wilhelm resmîkabullerin ardından saat 19.30'da Şale Köşkü'ne dönmüştür⁸³².

II. Wilhelm bir süre sonra maiyetiyle birlikte Yıldız Sarayı'nda Alman Büyükelçisi, Başmabeyinci, Başkâtip ve diğer bazı yetkililerin davetli olduğu bir ziyafete iştirak etmiştir. Yapılan görüşmeler ve yenilen yemekten sonra Harbiye Nazırı Enver Paşa, mihmandarları Esad Paşa, Naci, İsmail Hakkı ve Rıfat Beyler, Berlin Sefiri Hakkı Paşa ile Almanya'nın İstanbul'daki askeri temsilcisi ve maiyetiyle birlikte Çırağan rıhtımına inilmiştir. Burada

⁸²⁹ **Sabah**, Nr. 10029, 17 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸³⁰ Karacagil, (2013) a.g.m. 122.

⁸³¹ **BOA, MV.** 258/65-66.

⁸³² **Sabah**, Nr. 10029, 17 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

düzenlenen askeri törenle Yavuz zırhlısına geçen imparatoru gemide Alman Milli Marşı eşlinde Harbiye Nazırı Enver Paşa karşılamıştır. Yavuz zırhlısı, Ertuğrul yatı ile üç torpidonun eşliğinde saat 22.30'da Çanakkale'ye gitmek üzere hareket etmiştir⁸³³.

II. Wilhelm ve maiyetinin İstanbul'a gelişlerinin ikinci günü Çanakkale'yi ve Gelibolu'yu ziyaret edecekleri yapılan program dâhilinde olduğu için Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığına bir telgraf çekilerek gerekli önlemlerin önceden alınması istenmiştir⁸³⁴. İngiliz ve Fransızlara karşı büyük bir zafer kazanılan yerleri özellikle görmek isteyen imparator, 17 Ekim Çarşamba günü saat 09.00'da Çanakkale'de karaya çıkmış burada askeri törenle karışlandıktan sonra otomobille Hamidiye tabyasına gitmiştir. İstihkâm meydanında askeri birlikler tarafından selamlandıktan sonra burada II. Wilhelm'e iki saat kadar deniz savaşları hakkında renkli harita üzerinde bilgi verilmiştir. II. Wilhelm, anlatılanları dikkatli bir şekilde dinleyerek zaman zaman sorular sormuş, açıklamalardan sonra istihkâm mevkiini gezen II. Wilhelm'e deniz savaşları sırasında batırılan bir İngiliz gemisinin tahtadan kalem kutusu şeklindeki ve üzerinde "Çanakkale 18 Mart 1915" ibaresi bulunan maketi hediye edilmiştir⁸³⁵.

Buradaki ziyaretini tamamlayan II. Wilhelm, kendisine eşlik eden heyet ile birlikte Gelibolu Yarımadası'na geçerek başta Anafartalar ve Arıburnu olmak üzere diğer harp alanlarını gezmiştir⁸³⁶. Kendisine Liman von Sanders tarafından izahatlarda bulunulmuş, öğle yemeği Arıburnu'nda hazırlanan özel çadırlarda yenildikten sonra Kanlı Sirt ziyaret edilmiştir. Buradan Seddülbahir'e geçen II. Wilhelm'e bu mevki hakkında Cevad Paşa tarafından açıklamalar yapılmıştır. Ziyarete bir süre daha devam eden imparator saat 17.00'de askeri törenle Yavuz zırhlısına uğurlanmıştır. II. Wilhelm'i taşıyan Yavuz zırhlısı saat 18.00'de İstanbul'a gitmek üzere hareket etmiştir. İmparator bir müddet güvertede Başkumandan vekili Enver Paşa ile sohbet etmiş, akşam yemeğinden sonra, ertesi sabah erken kalkmayı arzu ettiği için dinlenmek üzere dairesine çekilmiştir⁸³⁷.

⁸³³ **Sabah**, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 1; **İkdam**, Nr. 7429, 18 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸³⁴ **BOA, DH. ŞFR.** 80/143.

⁸³⁵ Karacagil, a.g.m. 123; **İkdam**, Nr. 7430, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸³⁶ Kirel-Ortaklan, a.g.m. 146.

⁸³⁷ **Tasvir-i efkâr**, Nr. 2254, 19 Teşrin-i Evvel 1333. Çanakkale Nâhiyesi Müdürü İmadüddin Beyin "Almanya imparatoru hazretlerinin mahal-i mezkûre teşriflerinde vesâ'it-i mevcûdenin lüzûmundan pek az olmasına rağmen tertibât-ı inzibât-kârîde fevkâlâde hoş hizmet ve iradesi mesbûk olduğundan bahisle" dördüncü rütbeden Mecidi nişanı verilmiştir. **BOA, İ.DUİT**, 65/31, Lef 2.

18 Ekim Perşembe sabahı İstanbul önlerine ulaşan Yavuz zırhlısı ve Ertuğrul yatı sabah saat 06.00'da Haydarpaşa önüne demir atmıştır. Sabah kahvaltısından sonra bütün mürettebat ve zabitanı güvertede toplayarak bir konuşma yapan II. Wilhelm, konuşmasında iki müttefik devletin samimi ve dostane ilişkilerinden bahsederek, bu savaşta Almanların İslam âlemiyle omuz omuza beraber yürüdüğünden söz etmiştir⁸³⁸. İmparator zırhlıdan inmeden önce subay ve erlerin bazılarına “Demir Salib” nişanı takmıştır⁸³⁹. Yapılan konuşmanın ardından imparator ve Enver Paşa, Yavuz zırhlısından ayrılarak Alman Milli Marşı eşliğinde Haydarpaşa rıhtımından karaya çıkmışlar burada İtfaiye Bölüğü tarafından tören yapılmıştır⁸⁴⁰. Ayrıca rıhtımda Üsküdar askeri komutanı, mutasarrıfı, polis müdürü ve Alman subaylar da hazır bulunmuşlardır. Haydarpaşa'dan otomobille Alman Karargâhına giden imparatoru yolda Darüleytam mektebi talebesi, askeri ve mülki tıp fakültesi öğrencileri tarafından selamlanmıştır. Karargâhta tören alayı tarafından Alman Milli Marşı eşliğinde karşılanan II. Wilhelm burada Alman askerlerini teftiş ettikten sonra bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; Türk askerlerinin yeteneklerinden bahsederek, Avrupa topraklarında Almanlarla yan yana silah arkadaşlığı eden Türk askeri nasıl fedakârlıkla kan dökmüşlerse Almanlarında Asya topraklarında aynı gaye için ve aynı surette kanlarını son damlasına kadar akıtmaktan çekinmemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuşmaya cevaben Alman Karargâh komutanı yapığı konuşmada Alman askerlerinin de Asya topraklarında kanlarının son damlasını dökmek derecesinde fedakârlıkta bulunacağına yemin etmiştir. Yapılan bu konuşmaların ardından II. Wilhelm, birçok askere nişan tevzi' ettikten sonra resmigeçit töreniyle tekrar Haydarpaşa rıhtımına uğurlanmıştır⁸⁴¹.

Deniz yolu ile Dolmabahçe Sarayı'na gelen II. Wilhelm daha sonra otomobille Şale Köşkü'ne dönmüş, köşkte bir süre dinlendikten sonra Beşiktaş-Dolmabahçe-Köprü güzergâhından Ayasofya Camine giderek bir saat kadar burada kalmıştır. Daha sonra mihmandarı Esad Paşa, Alman Hariciye Nazırı ve Almanya sefiri ile beraber Askeri müzeye gitmişle burada Mehter Takımı'nın çaldığı marş eşliğinde, müze müdürü Muhtar Paşa tarafından karşılanan imparatorun ilgisini en fazla Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde Suriye'den getirdiği eşyalar çekmiştir. Ayrıca Osmanlı Sultanları ve komutanlarına ait kılıçları, zırhları, top, tüfek ve mermileri dikkatle incelemiştir. Daha sonra, bu gün İstanbul Arkeoloji Müzesi olarak bilinen Müze-i Hümayûnu ziyaret eden imparatoru burada müze

⁸³⁸ Demirel, a.g.e. 135.

⁸³⁹ Kirel-Ortaklan, a.g.m. 146.

⁸⁴⁰ **İkdam**, Nr. 7430, 17 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸⁴¹ **Sabah**, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

müdürü Halil Bey karşılamıştır. Müzeyi ilk ziyaretinde de gezmiş olan II. Wilhelm bu defa ilk ziyaretinde göremediği İskender Lahidi'ni yakından incelemiştir⁸⁴².

Gerçekleştirilen ziyaretlerin ardından Şale Köşkü'ne dönen II. Wilhelm, saat 13.00'da köşkte bir ziyafet vermiştir. Yemek sırasında büyük ziyafet salonunun bir tarafına dizilen Mehter takımı ve Yeniçeriler, değişik ezgiler icra etmişlerdir. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Said Halim Paşa, Nafia, Ticaret, Posta ve Telgraf Nazırları, Almanya, Bulgaristan Avusturya ve Macaristan Büyükelçileri, Anadolu Demiryolu müdürü, Müze-i Askeri, Müze-i Hümayûn müdürleri ve Alman yetkilileri hazır bulunmuşlardır. Yemek esnasında salonda Mehter Takımı bir gösteri sunmuş, gösteriyi çok beğenen imparator bunu fotoğrafa ve filme aldirtmış, ziyafetten sonra köşkte Said Halim Paşa ve Türk-Alman Cemiyeti Başkanı İsmail Cenani Bey ile görüşmeler yapmıştır⁸⁴³.

II. Wilhelm'in İstanbul'daki son gecesinde Dolmabahçe Sarayı'nda bir ziyafet verilmiş, Mareşal üniforması giymiş olan II. Wilhelm'i sarayın kapısında Maiyet-i Seniyye Bölüğü resmi törenle karşılamıştır. Burada samimi bir şekilde kucaklaşan iki hükümdar daha sonra sarayın üst katındaki salonda bir müddet görüşerek birlikte saat 19.30'da yemek salonuna geçmişlerdir. Mükemmel bir şekilde düzenlenmiş salonun ortasına 120 kişilik büyük bir sofra hazırlanmış, sofra güzel çiçeklerle süslenmiştir. Ziyafete Şehzadeler Vahdeddin, Abdülmecid Efendiler, Sadrazam Talat, Harbiye Nazırı Enver Paşalar, Adliye Nazırı Halil, Maliye Nazır Cavit Beyler ve eski sadrazam Said Halim Paşa olmak üzere 120 kişilik seçkin bir davetli grubu katılmıştır. Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın da bu ziyafette bulunmasını isteyen Sultan Reşad bu isteğini bir irade ile kendisine bildirmiştir⁸⁴⁴. Yemek, Marş-ı Sultani ve Alman Milli Marşı'nın çalınmasıyla başlamış, imparator yemekte Sultan Reşad'ın sağ tarafına oturmuştur. Büyük bir samimiyet içerisinde yenen yemeğin ardından iki hükümdar birer konuşma yapmışlardır⁸⁴⁵.

İlk sözü alan Sultan Reşad konuşmasına, *“Haşmet-me'âb Alman milleti mu'azzamasının pek sevgili ve mu'azzez hükümdarı...”* sözleriyle başlayan ve bütün dünyanın takdir ve hayretini toplayan Alman deniz ve kara kuvvetlerinin komutanı diye

⁸⁴² **Sabah**, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2; **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 13165; 18 Teşrin-i Evvel 1917; **Osmanischer Lloyd**, 19 Oktober 1917, 1. Aktaran: Kirel-Ortaklan, a.g.m. 147.

⁸⁴³ **İkdam**, Nr. 7430, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸⁴⁴ **BOA, BEO**, 4487/336505.

⁸⁴⁵ **Sabah**, Nr. 10031; 19 Teşrin-i Evvel 1333.

devam ettiği konuşmasına, İttifak Devletleri olarak özgürlük ve haklarını müdafaa uğruna verdikleri bu savaşı yakın zamanda kazanacaklarını söylemiştir⁸⁴⁶. Konuşmasına hükümet ve halk tarafından gösterilen misafirperverliğe ve ilgiye teşekkür ederek başlayan II. Wilhelm ise Osmanlı tarihinde birçok zaferler bulunduğunu Anafartalar, Arıburnu ve Seddülbahir'deki savaşlarında bu zaferler arasında yerini aldığını, kendisine mareşallik rütbesi verilerek böyle bir orduyla bir ilişki kurmasından dolayı onur duyduğunu ifade ederek verilen unvandan dolayı Sultan Reşad'a teşekkür etmiştir. Ayrıca, İstanbul'a geldiği 1898 senesinden beri ekonomik ve sosyal hayatta önemli gelişmelere şahit olduğunu da sözlerine eklemiştir. İki hükümdarın yemekten sonra bir süre Zülvecheyn salonunda istirahat etmişlerdir⁸⁴⁷.

II. Wilhelm ve maiyetine ziyaretin anısına hediyeler ile madalyalar verilmiştir. İmparator'un ziyareti anısına Darphane-yi Amirece takriben iki Mecidiye ağırlığında bir tarafı Osmanlı arması ve Türkçe olarak "*Haşmetlü Almanya İmparatoru II. Wilhelm hazretlerinin İstanbul'u ziyaretleri hatırasıdır.*" ibareli ve tarihli diğer tarafta Almanya arması aynı cümlemin Almancası ve tarih yazılı iki adet altın, 50 adet gümüş ile 100 adet bronz madalya basılmıştır. Altın olan madalyalar Sultan Reşad ve II. Wilhelm'e diğerleri ise maiyet erkânına takdim edilmiştir⁸⁴⁸. Padişah tarafından imparatora Çanakkale Savaşı fotoğraflarından oluşan bir albüm ve Hereke fabrikasında imal edilmiş değerli halılar hediye edilmiştir. İstanbul Şehremini Vekili Sezai Bey de, İstanbul manzara resimlerinin olduğu bir albüm, değerli antika bir çini vazo, Darülaceze Müdürü, üzerinde imparatorun resmi işlenmiş bir halı ve Reji Müdürü tarafından ise kıymetli tütünden üretilmiş bir sandık sigara hediye edilmiştir. İmparator ise Şehzade Ziyaeddin Efendiye tunçtan yapılmış bir heykel ve mihmandarı İsmail Hakkı Bey'e imzalı bir sigara kutusu hediye etmiştir⁸⁴⁹.

Gece saat 22.00 sularında II. Wilhelm ve Sultan Mehmed Reşad dört atlı bir saltanat arabasıyla Sirkeci istasyonuna hareket etmişlerdir. Dolmabahçe-Sirkeci güzergâhı uğurlama için düzenlenerek resmi tören yapılmış, gece olmasına rağmen İstanbul caddelerini dolduran binlerce kişi tarafından II. Wilhelm alkışlarla uğurlanmıştır. Sirkeci'ye geldiğinde bir süre istasyonun hususi salonunda dinlenen II. Wilhelm, İstanbul'da kendisine gösterilen ilgi ve

⁸⁴⁶ BOA, HR. SYS, 2291/3, Lef 33; İkdâm, Nr. 7430, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸⁴⁷ BOA, HR. SYS, 2291/3, Lef 36; Sabah, Nr. 10031; 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2-3.

⁸⁴⁸ BOA, BEO, 4486/336426; BOA, İ.DUİT. 38/42, Lef 2; Sabah, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333. 2. Maliye nezaretinden ziyaretin hatırası olarak 100 adet gümüş ve 100 adet bronz madalya daha darp edilmesi istenmiştir. BOA, BEO, 4488/336539.

⁸⁴⁹ Sabah, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2; İkdâm, Nr. 7431, 20 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

nezaketten dolayı Sultan Reşad'a teşekkür etmiş ve ziyaretin kendisinde güzel hatıralar bıraktığını söylemiştir. II. Wilhelm kendisini uğurlamaya gelen Veliahd, Şehzadelerle, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan Büyükelçileri ve devlet adamlarının ayrı ayrı ellerini sıkarak vedalaşmış, Sultan Mehmed Reşad, II. Wilhelm'le vedalaştıktan sonra kendisini tren kapısına kadar uğurlamıştır. II. Wilhelm'i götüren tren, istasyona gelenlerin selam ve alkışları arasında saat 23.30'da Sirkeci garından hareket etmiştir. Şehzade Ziyaeddin Efendi, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Berlin Sefiri Hakkı Paşa Küçükçekmece'ye kadar imparatorun yanında bulunmuşlardır. Böylece, II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği üçüncü ve son ziyaret sona ermiştir⁸⁵⁰.

İstanbul'dan ayrılan II. Wilhelm 19 Ekim akşamı Sofya'ya ulaşmış, burada Bulgar Kralı tarafından karşılanan imparator için akşam saat 20.00'de hususi bir ziyafet verilmiştir. II. Wilhelm'in, "*Dersa'âdet'den gayetle iyi hâtırât ve te'sîrât ile müfârekat eylediğini Bulgarlara gıpta-i âver olacak bir suretde Bulgar ricâl-i hükümetine ayrı ayrı beyân*" ettiği Sofya'daki Osmanlı sefiri tarafında bildirilmiştir⁸⁵¹. Bu ziyafette kral ve ailesi bulunurken, sarayda ise Mösyö Radoslavof tarafından başka bir yemek tertib edilmiştir. Bu yemekte ise, imparatorun erkân-ı maiyeti, Bulgar Başkumandanı, Almanya sefiri, Alman murahhas askerisi ve Almanya sefaret erkânı hazır bulunmuşlardır. Verilen ziyafetin ardından Almanya'ya gitmek için istasyona hareket eden II. Wilhelm'e istasyona kadar Bulgar Kralı Azası, Bulgar Başvekili ve Başkumandan eşlik etmişlerdir⁸⁵².

3.3. Ziyaretin Sonuçları

II. Wilhelm'in 1917 yılında gerçekleştirdiği son ziyareti diğer ziyaretleri gibi basında da kendisine geniş bir yer bulmuştur. Sabah ve İkdâm gazetelerinde bu ziyaretin öneminden bahsedilerek şu açıklama yapılmıştır⁸⁵³.

Bu ziyaret yalnız Osmanlı pâ-y-i tahtında Avrupa hükümdârân izâmından birini kabul etmek i'tibârıyla değil vaz'ıyyet-i dâhiliyye ve hâriciyyemiz i'tibârıyla da ilk iki ziyâretten çok farklı ve ehemmiyetli bir hâdisedir. Fi'l-hakîka imparator hazretlerinin ilk iki ziyâretleri mahdûd bir mahiyetde ve ancak resmî âhvâl ve şerâ'it dâhilinde vukû'â gelmiş, o vakit hükümetden dâ'imâ uzak yaşayan millet o ziyâretlerin ma'nâsına bi-gâne kalmışdı. Bu gün Kayzer hazretleri mukadderâtını bizzât idare eden

⁸⁵⁰ **Sabah**, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 3; **İkdâm**, Nr. 7430, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 2.

⁸⁵¹ **BOA, A.}MTZ.(04)**, 175/44.

⁸⁵² **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 13168, 21 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸⁵³ **Sabah**, Nr. 10031, 19 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

milletin muhîtime girdiler; dört gün zarfında birçok fırsatlarla milletin kalbinden nebe'ân eden hissiyâta şâhid oldular; hiçbir emir ve telkîne hâcet kalmaksızın yalnız âhvâl-i tedkîk ve muhâkeme neticesinde hâsıl olmuş kanâ'atlerin tezâhürât-ı samimiyye ve mütenevvi'asını gördüler. Bunlar, üçüncü ziyâreti evvelkilerden pek kıymetli ve ehemmiyetli bir mevkî'a çıkaran delâ'ildir.

Alman gazeteleri bu ziyareti şu şekilde değerlendirmişlerdir. Aust Doçe Rundşav Gazetesi II. Wilhelm'in yaptığı bu ziyaretten bahsederken, *"Bu ziyaret, Avusturya ve Türkiye'nin kendilerini düşman âmâl ve tasavvuratına karşı ancak kılinc ile müdafaa edebilecekleri yolunda olan Hindenburg nokta-i nazarının kabul ve tasdiki manasını tazammun eder."* açıklamasını yaparken Folk Zaytung Gazetesi ise, *"Kayzer'in İstanbul seyahati, i'tilâfçılar tarafından perverde edilen âmâl ve tasavvuratın akîm kalmağa mahkûm bulunduğunu bütün âleme gösterecektir. Paris ve Londra Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini müzâkere ederlerken Türkiye düşmanlarının beyhude sa'y ve gayretlerine gülüyor ve boğazları demir bir el ile bekliyor."* yorumunda bulunmuştur⁸⁵⁴. Alman gazetelerinden tercüme yapılan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla Alman gazeteleri imparatorun gezisinin siyasal önemi üzerinde durmuşlar, ayrıca "Alman silah kardeşlerinin sadık müttefiki" olarak niteledikleri Osmanlı askerlerinin Çanakkale Muharebeleri'nde gösterdikleri fedakârlıklardan bahsederek, bu başarıların Osmanlı Devleti'ne ileride yapılacak barış antlaşmalarında olumlu katkılar sağlayacağından bahsetmişlerdir⁸⁵⁵.

1917 yılında II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği en son noktayı göstermektedir. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları sonucunda yaşanan kayıplar halkta maddi ve manevi dayanacak bir güç bırakmamıştır. İşte bu ortamda I. Dünya Savaşının en kritik dönemlerinde imparatorun bu ziyareti bir nevi Osmanlı Devletine ve İttihat ve Terakki yönetimine destek niteliği taşımaktadır.

II. Wilhelm bu ziyaretle mütteliklerine desteğini göstermek ve moral vermenin yanında İngiltere'ye karşı İslam Dünyasına "Müslümanların Koruyucusu" mesajını verilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda 15 Ekim akşamı verilen ziyafetin ardından yapılan sohbette II. Wilhelm'in Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'ye ayrı bir ilgi göstermesi ve onunla gayet samimi bir sohbet gerçekleştirmesi ve kendisine 'Kırmızı Kartal' nişanı taltif etmesi bu açıdan değerlendirilebilir. İmparatorun bu hareketi, ikinci ziyaretindeki gibi

⁸⁵⁴ **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 13167, 20 Teşrin-i Evvel 1333, 1; **İkdam**, Nr. 7432, 21 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

⁸⁵⁵ **Tercüman-ı Hakikat**, Nr. 13169, 22 Teşrin-i Evvel 1333, 1.

Osmanlı Devleti ve halkının hassas olduğu din konusu üzerine ılımlı bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. 1898’de 300 milyon Müslümanın dostu olduğunu vurgulamış olan II. Wilhelm, bu ziyaretinde ise şeyhülislam ile birkaç kez görüşmüş, kendisine çok hürmet göstermiştir. Ayrıca Müslümanlar açısından önemli görülen türbe, cami gibi yerleri de ziyaret etmiştir. II. Wilhelm tüm bunlarla hem Osmanlı Devleti’nin Müslüman halkına dostluk mesajı vermeye, hem de başta İngiltere olmak üzere diğer devletlere İslam âlemine yakın olduğunu göstermeye çalışmıştır⁸⁵⁶.

Ayrıca Osmanlı basınında ziyaretle ilgili günlük olarak takip edilen haberlerden anlaşıldığı kadarıyla gezi ile ilgili siyasal içerikli haberlere yer verilmemiş bununla birlikte daha çok gerçekleştirilen ziyaretler ele alınmıştır. Fakat tercümesi yapılan Alman gazetelerinden anlaşıldığı kadarıyla Alman basını II. Wilhelm’in gerçekleştirdiği ziyaretin siyasal yönü üzerinde durmuştur.

1880’lerden itibaren sanayileşmeyle birlikte hızlı bir kalkınma hamlesi gerçekleştiren ve ürettiği mallar için pazar ve hammadde arayan Almanya, hem karadan hem de denizden daha kolay ulaşılabilir olması sebebiyle Osmanlı Devleti’yle yakınlaşmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda II. Wilhelm 1889 yılında Osmanlı Devleti’ne gerçekleştirdiği ilk ziyaret hemen sonuçlarını göstermiş 1890 yılında Osmanlı ve Almanya arasında bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. İmparatorun 1898 yılında gerçekleştirdiği ikinci ziyaret Alman imparatorluğu açısından tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Bağdat Demiryolu inşa imtiyazı, Köstence- İstanbul telgraf hattı ruhsatı, Alman Katoliklerin Alman himayesine alınması gibi imtiyazlar Osmanlı Devleti’ndeki Alman nüfuzunu artırmıştır. İmparator’un yaptığı ziyaretler sonucunda iki devlet arasında imzalanan antlaşmalar, Almanya’ya Osmanlı topraklarında ticari ve iktisadi imkânlar sağlamıştır.

I. Dünya Savaşı’nın en kritik dönemi olan 1917 senesinde müttefik imparator II. Wilhelm Bulgaristan ve Osmanlı Devleti’ne gerçekleştirdiği bu ziyaretle müttefiklerine desteğini göstermeyi ve moral vermeyi amaçlamakla birlikte İngiltere’ye karşı kendisinin İslam Dünyası’nın ve Müslümanların koruyucusu olduğu mesajını vermeyi hedeflemiştir. 1889 ve 1898 yıllarındaki ziyaretler gibi ekonomik ayrıcalıklar elde etmek için gerçekleşmeyen bu 4 günlük ziyarette gerçekleştirilen resmi ve özel görüşmelerde savaşın

⁸⁵⁶ Orhan, (2018), a.g.m. 1327.

kazanılacağına dair vurgular yapılması ve Osmanlı Devleti'nin büyük bir zafer kazandığı Çanakkale cephesini de görmeye gidilmesi bu ziyaretin diğer iki ziyaretinden farklı amaçlar taşıdığını göstermektedir.

Alman imparatorunun bu ziyaretinin güçlü haber değerinin yanı sıra siyasal olarak taşıdığı misyonun ve propagandanın kitleleri yönlendirebilme gücünün de büyük önemi vardır. O günün teknolojisine uygun olarak kameralarla kaydedilen bu ziyaret sadece Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ittifakın gücünü dünyaya hatırlatmak üzere çekilmemiştir. Kayıt altına alınan görüntüler aynı zamanda iki ülkenin kendi halklarına moral ve destek vermek üzere de hızlıca sinema mekânlarında gösterilmiştir.

Bu ziyarete rağmen cephelerde işler imparatorun istediği doğrultuda ilerlememiş ve savaş mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ile iki devlet arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 23. maddesi gereğince Almanya ile her türlü ilişkisi kesilmiştir. Almanya'nın ise 28 Haziran 1919'da imzaladığı Versay Antlaşması'nın 22. maddesi ile Osmanlı Devleti ile ilişkisi engellenmiştir. Böylece savaş öncesi kuvvetlenen ilişkiler savaş neticesinde antlaşmalar gereğince son bulmuştur.

SONUÇ

1871 yılında Bismarck'ın başbakanlığında Prusya önderliğinde kurulan Alman imparatorluğu, üç Avrupa devletini (Danimarka 1863, Avusturya 1866, Fransa 1870) arka arkaya yendikten sonra Avrupa'daki askeri gücünü göstermiştir. Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki ilişkilerin başlangıcı ise XVIII. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. İki devlet arasındaki askeri ilişkiler 1790 yılından itibaren başlamıştır. Bismarck döneminde Almanya'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri geçmiş döneme nazaran azalmıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesinin Avrupa barışı için tehlike doğuracağından endişe edilmesi idi.

Almanya kuruluşunun ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nde nüfuz edinmek için etkin bir politika izlememiştir. Ancak 1888 yılında Alman imparatoru olan II. Wilhelm döneminde bu politikadan vazgeçilmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı sonuçlar Almanya'nın politika değişikliğinde etkili olmuş bu durum Osmanlı-Alman ilişkilerinin hızla gelişmesine katkı sağlamıştır.

Tezgâh üretiminden ziyade fabrikaların ön plana çıkması ve seri üretime geçiş, yüzyılın sonuna doğru petrol ve elektriğin yaygınlaşması, sanayisi gelişmiş ülkelerin ekonomilerini de değiştirmiştir. Bu değişimler sanayileşmiş devletleri daha fazla sömürge elde etme yarışına sokmuştur. Sanayisinin hızla gelişmesine rağmen diğer devletlere oranla sömürgelerinin az olması Alman ticaretinin geri durumda olmasına neden olmuştur. Fransız ürünlerine kıyasla Alman mallarının “zerâfet ve nefâsetinde şöhreti”nin olmaması ayrıca ekonomik hasılatının önemli bir kısmını orduya harcaması Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'ya nispetle daha fakir görünmesine neden olmuştur. Bu darboğazı kırmaya çalışan ve ticarete giderek dünyaya açılma düşüncesi Almanya'yı yayılma alanı olarak Osmanlı topraklarını yöneltmiştir.

Berlin Kongresi (1878) sonrası Osmanlı Devleti, iç ve dış politikaların etkisiyle yeni bir döneme girip kapılarını Almanya'ya açmayı isterken Bismarck, Osmanlı Devleti'ne yönelim konusunda ihtiyatlı davranmıştır. 1888 yılında II. Wilhelm'in, iktidara gelmesi ve 1890'da Bismarck'ın istifası, Almanya-Osmanlı ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Geleneksel sömürgeci ülkelere oranla, ekonomik ve siyasal yayılma konusunda daha değişik ve modern yöntemler izleyerek Osmanlı Devleti üzerindeki iktisadi, kültürel ve siyasal

nüfuzunu artıran II. Wilhelm, “Orduda ve sivil yönetimde ıslahat ve demiryolu yapımı” gibi iki alan üzerinden Osmanlı Devleti’ne nüfuz etmeyi planlamış ve bunda da başarılı olmuştur. Almanya’nın bu alanlarda giriştiği taahhütler silah ticaretini, bankacılığı ve maden imtiyazları elde etmeyi en nihayetinde kolonizasyon faaliyetlerini getirmiştir. Böylece Osmanlı Devleti’ndeki Alman etkisi İngiltere ve Fransa aleyhine artmaya başlamıştır.

Tahta çıktığı günden itibaren Osmanlı Devleti ile ilişkilere büyük önem veren, kişisel etkisinin Alman ekonomisinin gelişmesine ve Alman itibarının artmasına yardımcı olacağını hesaplayan II. Wilhelm, burada siyasi nüfuzunu kullanarak iktisadi yararlar sağlayabileceğini görmüştür. Bu düşüncelerini hayata geçirmek içinde 1889’da Sultan II. Abdülhamid’i ziyaret etmiştir. Osmanlı-Alman ilişkilerinin geliştirilmesi için bir adım olarak lanse edilen gezi, Alman Başbakanı Bismarck’tan destek görmemiş, Bismarck, bu seyahatin sonuçları itibariyle yıllardır büyük çabalarla gerçekleştirdiği antlaşmalar sistemini bozabileceğini düşündüğü için karşı çıkmıştır.

Bu ziyaretinin temelinde aslında II. Wilhelm’in tüm dikkatini askerlik, ticaret ve eğitim etkinlikleri üzerinde topladığı görülmektedir. Alman subayları Osmanlı ordusunu eğitirken, silah fabrikaları da silah ihraç etmişlerdir. Eğitimde ise özellikle İstanbul’da Almanların açtığı okullarda, sonraki süreçte Osmanlı-Alman ilişkilerinde rol alacak kişilerin yetiştirilmesi sağlamıştır. II. Wilhelm’in 1889’daki ilk ziyareti bu sonuçların ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. II. Abdülhamid döneminde, Alman imparatorunun Türk topraklarına adım atmasıyla, Alman dünya politikasının, Ortadoğu’ya akılcı bir şekilde açılmasının temelleri atılmıştır. Daha sonra bu temeller üzerine, ekonomik açıdan önemli projeler, askeri sahada işbirliği vb. ilişkiler kurulmuştur. Avrupalı bir hükümdar olarak ilk defa Osmanlı padişahını ziyaret eden II. Wilhelm, bu ziyaretiyle Almanya’nın dünyaya açılma politikasını (Weltpolitik) gerçekleştirmeye başlamıştır.

II. Wilhelm’in 1898 yılında gerçekleştirdiği ikinci ziyareti de kuşkusuz Osmanlı-Alman ilişkileri ve bunun uluslararası arenadaki yankılanması bağlamında bir dönüm noktası olmuştur. Alman imparatorunun Osmanlı topraklarına yaptığı ziyaretlerin en önemlisi olan bu ziyaret İstanbul’la sınırlı kalmamış, bazı ince siyasi ve iktisadi hesaplar çerçevesinde o günkü konjonktürde bir takım beklentilerini ve hedeflerini gerçekleştirmek için Suriye ve Filistin’e kadar uzanmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen bu ziyaret gerek bir gövde

gösterisi gerekse Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun artmasında etkili olurken Osmanlı Devleti'nin siyasal, sosyal ve kültürel yapısında derin izler bırakmıştır.

Alman imparatorunun 1898 yılı ziyareti sırasında Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kaldığı ve milletlerarası bir soruna dönüşen Girit isyanı, Anadolu'nun birçok yerinde çıkan Ermeni olayları ve yapılan Yunan Harbi, Avrupa'daki Osmanlı karşıtlarına güç sağlamıştır. Başta basın olmak üzere bazı çevreler tarafından yapılan bu propagandaların etkisi altında kalan Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni dışlanmışlardır. İşte bu aşamada başta padişah olmak üzere Osmanlı hükümeti Kaiser'in ikinci gezisine daha da önem vermişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerden birini yanına çekerek diğerlerine karşı bir denge sağlamaya çalışmıştır. Almanya ise diğer emperyalist devletlere karşı ilk ciddi adımını Osmanlı Devleti'nin dostluğunu kazanmak suretiyle atmıştır. Bu bağlamda İki devlet arasındaki ilişkileri geliştirme noktasında Kaiser'in 1898 yılındaki ziyareti önemli bir fırsat oluşturmuş, ziyaretin sonucunda ise Almanya çok yönlü sonuçları net bir şekilde elde etmiştir.

II. Wilhelm'in bu ziyaretteki amacı sadece kutsal yerleri gezmek ve Kudüs'teki Alman Protestan kilisesinin açılışında hazır bulunmak değildi, 9 yıl aradan sonra ikinci doğu ziyaretinin asıl amacı takip ettiği dış politikasını bir adım daha ileriye götürme düşüncesi ve Osmanlı Devleti'ndeki Alman teşebbüslerini desteklemek için II. Abdülhamid nezdinde bir takım girişimlerde bulunmaktır. II. Wilhelm'in bu ziyareti bir taraftan iki ülke arasında yakınlaşma sağlarken aynı zamanda Alman iş adamı ve tüccarlarına Osmanlı Devleti'nde yeni ufuklar açmıştır.

Kaiser'in doğu seyahati Alman dış politikasının bir dönüm noktası olarak değerlendirilirken Almanya diğer emperyalist devletlere karşı bir tavır takınmış ve doğu konusundaki politikalarda artık kendisinin de var olduğunu göstermiş ve Ortadoğu'nun hâkimi olma iddiasını açıklamıştır. Kudüs'te Alman Protestan kilisesini ayinle açan II. Wilhelm burada sadece Protestanların dini liderleri ile değil, Katoliklerin dini liderleri, Alman Yahudilerinin reisleri ile ve Alman kolonistlerle de ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kudüs'te var olan bütün ruhani liderlere ihsanlarda bulunan imparator, Ağlama Duvarı'nı, Rum Ortodoks Kilisesi'ni ve Mescid-i Aksa'yı da ziyaret etmiştir.

Kaiser'in 1898 yılında ziyareti sonucunda elde edilen imtiyazlar arasında hiç şüphesiz en önemlisi 5 Mart 1903'de *Deutsche Bank'a* verilen Bağdat Demiryolunu inşa ve işletme imtiyazı olmuştur. Böylece bir taraftan Osmanlı Devleti'ndeki Alman siyasi ve iktisadi nüfuzu en yüksek noktasına ulaşırken, diğer taraftan da Avrupa'da I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek büyük bir bunalım başlamıştır. İmparatorun bu ziyareti sırasında Kudüs'e gitmesi ve demiryolları konusunda elde edilen imtiyazlar, Batılı devletlerde görülen tedirginliğinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zira İngiltere, Basra Körfezi'ne kadar uzanacak demiryolu hattının Almanya'ya, Ortadoğu'da üstünlük kazandırması ile birlikte Hint yolunu tehdit etmesinden ve bu yol üzerinde söz sahibi olmasından endişe etmiştir. Rusya ise, Anadolu'da gelişen demiryollarının Osmanlı Devleti'nin savunma gücünü artıracığı, iktisadi kalkınmasını hızlandıracağı ve demiryollarıyla taşınacak Anadolu ürünlerinin Avrupa pazarlarında Rus mallarıyla rekabet edeceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Fransa da Alman nüfuzunun Yakındoğu'ya yerleşmesini kendi çıkarları ve itibarı için zararlı görmüştür. Söz konusu endişeleri bertaraf etmek için bu devletlere verilen imtiyaz ve teminatlara rağmen devamlı bir anlaşma sağlanamamış ve diplomatik mücadele gittikçe yoğunlaşmıştır. Bu bakımdan Bağdat Demiryolu, I. Dünya Savaşı'nın sebebini teşkil eden emperyalist girişimlerden birisi, belki de en önemlisi olmuştur.

II. Wilhelm izlediği dünya siyaseti sonucunda Almanya'nın sömürgecilikte ilerlemesi ve endüstride hızla dünya piyasalarında İngiliz mallarına rakip olması, Alman-İngiliz düşmanlığını her geçen gün daha da artıran bu durum uzun süredir yalnızlık politikası izlemekte olan İngiltere'nin Fransa ile yakınlaşmasına yol açmıştır. II. Wilhelm, Bismarck döneminde Avusturya-Macaristan ve İtalya ile yapılan ittifaka bağlı kalarak dünyaya kafa tuttuğu sırada, Avrupa'nın en büyük üç devleti (İngiltere, Fransa, Rusya) Almanya'ya karşı birleşme olanakları elde etmişlerdir. 1894 yılında gerçekleşen Fransa-Rusya Antlaşması'ndan sonra Üçlü İtilafın ikinci halkasını, 1904 yılında İngiltere ve Fransa arasında sömürgeler konusunda imzalanmış olan antlaşma meydana getirmiştir. Alman tehlikesine karşı İngiltere, Rusya ile 31 Ağustos 1907'de ilk ittifak antlaşmasını imzalamıştır. Bu sırada Almanlar, ekonomik olarak İngilizleri sadece Mezopotamya'da değil Anadolu, Suriye ve İran'da da ciddi şekilde tehdit eder duruma gelmişlerdir

Son ziyaretini I. Dünya Savaşı'nın en buhranlı dönemi olan 1917 yılında gerçekleştiren II. Wilhelm'in, 4 gün süren Türkiye ziyareti bir nevi I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a moral ve destek ziyareti olurken, ziyaret

sırasında birçok resmi görüşme yapılmış, ayrıca Çanakkale Savaşları'nın geçtiği yerler ziyaret edilmiştir. 1917 yılında II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği en son noktayı göstermektedir. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları sonucunda yaşanan kayıplar halkta maddi ve manevi dayanacak bir güç bırakmamıştır. İşte bu ortamda I. Dünya Savaşının en kritik dönemlerinde imparatorun bu ziyareti bir nevi Osmanlı Devletine ve İttihat ve Terakki yönetimine destek niteliği taşımaktadır.

Almanya ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 23. Maddesi gereğince Almanya ile her türlü ilişkisi kesilmiştir. Almanya'nın ise 28 Haziran 1919'da imzaladığı Versay Barış Antlaşması'nın 22. Maddesi ile Osmanlı'yla ilişkisi engellenmiştir. Böylece savaş öncesi kuvvetlenen ilişkiler savaş neticesinde antlaşmalar gereğince son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra her ülke de daha çok kendi iç meseleleri ve kalkınma konularıyla ilgilenmiş, yoğun ikili ilişkiler görülmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ise iki ülke arasında Konsolosluk Antlaşması (1929) ve Ticaret Antlaşması imzalanmıştır (1930).

KAYNAKÇA

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA). Belgeleri

Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri (BEO): 4486/336425; 4486/336426; 4486/336446; 4487/336505; 4488/336539.

Dâhiliye, Kalem-i Mahsûs Belgeleri (DH-KMS): 45/53.

Dâhiliye, Şifre Kalemi Belgeleri (DH. ŞFR): 80/69; 80/140; 80/143, 80/144; 80/153; 80/157.

Hâriciye Nezâreti, Siyâsi Belgeleri (HR. SYS): 2291/3.

Hâriciye Nezâreti, Tercüme Odası (HR. TO): 34/19; 34/26; 144/21.

Îrâde, Dâhiliye (İ..DH): 1157/90475. 1157/90482; 1161/90727; 1234/96618; 1234/96647.

Îrâde, Dosya Usûlü (İ..DUİT): 2/20; 38/42; 65/31.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV): 258/65-66.

Sadaret, Bulgaristan (A.}MTZ.(04)): 175/44.

Yıldız, Esas Evrakı (Y..EE): 62/7; 62/22; 81/3, 89/2; 89/8; 89/10; 89/11.

Yıldız, Kamil Paşa Evrakı (Y..EE..KP): 3/237; 3/240; 3/243.

Yıldız, Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV): 40/51; 208/155, 209/100.

Yıldız, Perakende Evrakı, Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK): 58/56; 227/133.

Yıldız, Perakende Evrakı, Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y..PRK.EŞA): 10/12; 10/22; 10/87; 15/64; 15/105; 31/72; 32/86; 34/96; 36/47.

Yıldız, Perakende Evrakı, Hazine-i Hassa Nezareti (Y.PRK. HH): 30/72.

Yıldız, Perakende Evrakı, Mabeyn Başkitabet Dairesi Maruzat (Y..PRK.BŞK): 16/93; 61/103.

Yıldız, Perakende Evrakı, Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y..PRK.SGE): 5/69.

Yıldız, Perakende Evrakı, Name-i Hümayunlar (Y..PRK.NMH): 4/76; 8/11.

Yıldız, Perakende Evrakı, Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y..PRK.PT): 5/78; 5/79; 5/96; 5/107; 5/114; 18/16; 18/69; 18/77; 18/94.

Yıldız, Perakende Evrakı, Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK. ŞH): 8/40; 8/48.

Yıldız, Perakende Evrakı, Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mütercimliği (Y.PRK. TKM): 16/20; 41/2; 41/3; 41/80.

Yıldız, Perakende Evrakı, Umum Vilayetler Tahriratı (Y.PRK. UM): 43/23; 43/129; 44/8; 44/40.

Yıldız, Perakende Evrakı, Zaptiye Nezareti Maruzatı (Y..PRK.ZB): 5/8; 22/4; 22/6; 22/13.

Yıldız, Sadâret, Hususi Maruzatı Evrakı (Y.A.HUS): 229/45; 229/47; 230/14; 230/25; 230/27; 230/55; 231/28; 251/178; 389/142. 390/6.

Yıldız, Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y..PRK.TŞF): 5/50.

2. Gazeteler

İkdam: Nr. 1532; 1533; 1534; 1536; 1537; 1538; 1539; 1557; 1566; 1569; 7425; 7427; 7428; 7429; 7430; 7431; 7432.

Malumat Dergisi

Mürüvvat: Nr. 430; 449; 450; 451.

Sabah: Nr. 35; 36; 45; 53; 57; 64; 65; 66; 68; 72; 81; 3200; 3201; 3202; 3206; 3208; 3217; 3218; 3220; 10024; 10025; 10026; 10028; 10029; 10030; 10031.

Tasvir-i Efkâr: Nr. 2250; 2251; 2252; 2254.

Tercüman-ı Hakikat: Nr. 3416; 3417; 6274-1074; 6281-1081; 13158; 13160; 13162; 13165; 13167; 13168; 13169.

3. Telif – Tetkik Eserler

Aksan, V. (1997). *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)*. (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aktaş, H. (1994). *Türk Alman Askeri İlişkileri (1913-1918)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aktepe, M. (1968). Abdülhamid'in Coblenz Seyahati Anıları ve II. Wilhelm'in İstanbul'u Ziyareti. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (6), 32-34.

Alkan, N. (2008). Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kayser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati. *Osmanlı Araştırmaları*, 31(31), 9-53.

Altıntaş, Y. Z. (2012). *Otto Von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altıntaş, Y. Z. (2013). Prusya'dan Alman İmparatorluğu'na: Osmanlı ile İlişkiler. *Perspektif*, (218), 46-50.

Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. (14. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. (14. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Avcı, R. (2015). Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi. *Mukaddime*, 6(2), 263-282.

Aydiner, M. (2007). Râgıb Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 403-406.

- Ayyıldız, N. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Baytar, İ. (2010). Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti ve Hediyeler. *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*. (Editör, İ. Bayraktar). İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53. 59-96.
- Belge, M. (2011). *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beşirli, M. (2004). Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması Ve Rakipleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (15), 169-203.
- Beşirli, M. (2004). II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 121-139.
- Beşirli, M. (2010) Kudüs'te Almanlar Tarafından Kurulan Bazı Hayır Müesseseleri ve Ortaya Çıkan Vergi Sorunları. *I. Uluslararası Tarih ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya.
- Beydilli, K. (1981). *1790 Osmanlı Prusya İttifakı (Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Beydilli, K. (1984). İlk Prusya Osmanlı Münasebetlerinde Kayıtlar Ve Düzeltmeler. Jurgowsky, Sattler, Seewald. *Serta Balcanica – Orientalia Monacensia in honorem Rudolphi Trofenik septuagenarii*, (Editörler: H. J. Kissling, L. Kretzenbacher, P. Bartl), München: MCMLXXXI, 219-231.
- Beydilli, K. (1985). *Büyük Friedrich ve Osmanlılar (XVIII. yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Beydilli, K. (2007). Prusya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 354-358.
- Bismarck, Otto von. (1991). *Düşünceler ve Hatıralar*, C. I. II. (Çev. N. Akipek). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Blondel J. (1332). *Bismarck'tan Sonra Alman Siyaseti*, (Çev. Raşid Edhem), Dersaadet.
- Bostancı, I. I. (2010). Almanya'nın Filistin Bölgesine Yönelik Politikası ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Bölgeye Ziyareti. *XVI. Türk Tarih Kongresi*, C: IV/ II. Kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 553-563.
- Coşansel, D. (2010). 19. Yüzyılda Değişen Sofra Düzeni ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'e Sunulan Ziyafetler. *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*. (Editör, İ. Bayraktar). İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53. 109-130.
- Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi, *Osmanlı Araştırmaları*, (47), 353-409.

- Çolak, F. (2010). Osmanlı Devleti'nin Dış Ticaretinde Almanya'nın Yeri ve Önemi. *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya.
- Çolak, F. (2013). *Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri (1876-1918)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çulcu, M. (1999). Tarihsel Süreçte Türkiye-Almanya İlişkilerine Yorumsal Bir Bakış. *Çıkarlar, Çatışmalar, Çözümler: Tarihten Geleceğe Türk-Alman İlişkileri*, (Yayına Hazırlayan: E. Yazar). Ankara: Art Basın Yayın.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Demiray, G. (2010). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı-Alman İlişkileri ve Alman İmparatorunun Ziyafetleri. *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, (6). 125-134.
- Demirel, F. (2007). *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *DİA*, C. 14. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 525-546.
- Demirkol, E. (2017). *Kudüs ve II. Abdülhamid (Hristiyanların Dini İmar Faaliyetleri)*. İstanbul: Taş Mektep Yayınları.
- Demiryürek, H. Deniz, İ. (2010). II. Wilhelm'in Osmanlı Devletini Ziyaretinin İngiliz Basınındaki Yansımaları. *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya.
- Deniz, Ö., İmamoğlu, V. H. (2014). Osmanlı-Alman Ticari İlişkilerinin Niteliksel Analizi: 1890 Ticaret Anlaşmasının Öncesi ve Sonrası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (30), 337-355.
- Doğan, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde Alman Kültürel Yayılmacılığı: Maraş Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 3(2), 437-462.
- Dursun, D. (1989). Almanya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 510-520.
- Earl, E. M. (2003). *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)*. (Çev. K. Yargıcı, N. Uğurlu). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ediz, İ. (2016). Tarihten Günümüze Türkiye-Almanya İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış, (Editörler: Duran, B. İnat, K.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015*, İstanbul: SETA, 45-85.
- Efe, İ. (2015). 1914 Yılı Başından Birinci Dünya Savaşı'na Orduyu Modernleştirme Çabaları ve Türk-Alman İttifakı, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 123-136.
- Engin, V. (2010). *Pazarlık (II. Abdülhamid ile Siyonist Lider Dr. Theodore Herzl Arasında Geçen Filistin'de Yahudi Vatanı Görüşmelerinin Gizli Kalmış Belgeleri)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Engin, V. (2017). *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. (Baskı 6). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Enisi, M. (1330). *Alman Ruhü*, İstanbul: Nefaset Matbaası.
- Erhan, Ç. (2012), XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Büyük Güçlerin Küresel Rekabeti, *Siyasi Tarih-I*. (Edt: Prof. Dr. Ç. Erhan ve Yrd. Doç. Dr. E. Yakut.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 50-77.
- Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 93-115.
- Eyüboğlu, K. T. (2010). *Almanya'nın Ekonomi Politikalarında Ortadoğu (1890–1914)*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- François, G. (2006). *Sultan Abdülhamid*. (Çev. A. Berktay). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Fulbrook, M. (2014). *Almanya'nın Kısa Tarihi*, (Çev. S. Gürses). (2. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Gavriel, A. (1327). *Anadolu ve Bağdad Demiryolları İdaresinin İç Yüzü* (II. kısım), İstanbul: Mahmud bey Matbaası.
- Gencer, A., İ. (2006). Dünya Basınında II. Wilhelm'in Kudüs ve Şam Ziyareti ve Gösterilen Tepkiler. *Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı 15*. (Edt: E. Eğribel, U. Özcan), İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 282-296.
- Göğüş, C. (2015). *Bir II. Alman İmparatorluğu Projesi: Kaiser Wilhelm Anıtı'ndan Alman Çeşmesi'ne*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gözeller, A. (2005). Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği (1889–1895), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Hammer, J. V. (1986). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C. XVI. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hayta, N. (2015). I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda 1908 Reval Mülakatı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri. *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 17-36.
- Hugogrote, G. (1330). *Almanlar Atimizi Nasıl Görüyor* (Müt: E. Arif). İstanbul: Kitabhane-i Askeri Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.
- Hülagü, M. (2011). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Demiryolu Politikası (1876-1909). *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*. C. 3. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 125-146.
- Işıksal, C. (2002). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u Birinci Ziyareti. *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, (68),

İnan, U. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnternet: <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?sayfaOturumAc> (Erişim Tarihi: 23.02.2019)

İnternet: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

İnternet: <https://www.academia.edu/> (Erişim Tarihi: 06.05.2019)

İnternet: <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/151-iclal-tunca-orses/386-son-kez-deutschland-uber-alles-kayzer-2-wilhelm-in-turkiye-ye-son-ziyareti> (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

İrez, F. (2010). Belgeler Işığında Son Alman İmparatoru II. Wilhelm'i Konuk Eden Bir Kasr-ı Hümayûn; Şale, İki Dost Hükümdar. *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*. (Editör, İ. Bayraktar). İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53. 47-58.

Jorga, N. (2008). *Kanuni Dönemi-Yenilmez Türk*. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Karabekir, K. (2001). *Tarih Buyunca Türk-Alman İlişkileri*. İstanbul: Emre Yayınları.

Karacagil, Ö. K. (2013), Alman İmparatoru İstanbul'da (1917), *Gazi Akademik Bakış*, 6 (12), 112-133.

Karacagil, Ö. K. (2014). II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898). *Türkiyat Mecmuası*, 24(2), 73-98.

Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*. C. VIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*. C.V. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kaşıkcı, R. (2014). *Nizam-ı Cedid'den Tanzimat'a Osmanlı-Prusya İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Kılıç, S. (2005). *Türk Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852-1945'e Kadar)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Kılıç, S. (2014). Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması. *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, (Ed: Z. Türkmen). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 91-156.

Kırel, S. Ortaklan, K. O. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu Son Ziyareti (1917). *Sinecine*, 9 (1), 113-158.

Kış, S. (2017). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Haçlı Rüyası ve 1898 Kudüs Seyahati, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 487-506.

Kocabaş, S. (1988). *Pancermenizm'in "Şark'a Doğru Politikası" Tarihte Türkler ve Almanlar*. İstanbul: Vatan Yayınları.

- Kocabaş, S. (2003). *Alman Kapıları Almanya'nın Nasıl Sömürgesi ve Eyaleti Yapılacaktık*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kurtaran, U. (2015). Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Rexin'in Faaliyetleri (1755-1761). *Uluslararası İlişkiler*, 12(47), 115-131.
- Kutay, C. (1986). *Türk-Alman Tarihi Kader Bağı*. İstanbul: Ercan Holding Yayınları.
- Lee, S. J. (2012). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1492-1789*. (Çev. S. Aktur). Ankara: Dost Kitabevi.
- Lee, S. J. (2012). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*. (Çev. S. Aktur). Ankara: Dost Kitabevi.
- Lüksemburg, R. (1968). Osmanlı Devleti ve Alman Emperyalizmi, *Aydınlık Dergisi*, (2), 139-144.
- Mahmut Muhtar Paşa, (1341). *Maziye Bir Nazar, Berlin Muahedesi'nden Harbi Umumi'ye Kadar Avrupa ve Türk-Alman Münasebeti*. İstanbul: A. İhsan Matbaası.
- Mahruki, C. (1992), Prusya Kralı II. Friedrich'in Masonik Çalışmaları, *Mimar Sinan*, (86), 50-56.
- Moltke, H. (1967). *Türkiye Mektupları*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mühlman, C. (2009). *İmparatorluğun Sonu 1914*. (Çev. K. Kon). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Noviçev, A. D. (1979), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı-Sömürgeleşmesi*. (Çev. N. Dinçer), Ankara: Onur Yayınları.
- Oğuz, B. (1983). *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Orhan, S. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Müttefik Osmanlı Devleti'ni Ziyareti (1917). *Route Educational And Social Science Journal*, 5(14), 1323-1335.
- Orhan, S. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898). *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 651-665.
- Ortaylı, İ. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. (14. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osmanoğlu A. (2017). *Babam Sultan Abdülhamid*. (11. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Önsoy, R. (1982). *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Önsoy, R. (2008). *Türkiye'deki Almanya 1914-1918*. Ankara: Kütüphane Yayınları.
- Özyüksel, M. (2008). İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38), 239-264.

- Özyüksel, M. (2011). Abdülhamid Devrinde Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi. *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*. C. 3, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 291-331.
- Özyüksel, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1995). *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*. Ankara: Devlet İstatistik Matbaası.
- Quataert, D. (1985). 19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryolları. (Çev: A. Günlük), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C.VI. İstanbul: İletişim Yayınları, 1630-1635.
- Quataert, D. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*. (Çev. S. Tekay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rathmann, L. (1982). *Berlin-Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*. (Çev. R. Zarakolu). (2.Baskı). İstanbul: Belge Yayınları.
- Refik, A. (1333). *Osmanlılar ve Büyük Frederik*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Reşad, A. (1930). *Bismarck*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.
- Reşad, A., Hakkı, İ. (2018). *Bismarck: Hususi ve Siyasi Hayatı*. (Çev. H. Öztürk, E Kılınç.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Reyhan, C. (2005). Türk Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı 1878-1914. *Belleten*, LXIX (254), 119-174.
- Sabah, (1316). *Hatıra-i Seyahat*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Sander, O. (2003) *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. (12. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Satış, İ. (2011). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı–Amerika Silah Ticareti. *History Studies*, 3 (Özel sayı), 295-311.
- Savaş, M. (2018). *Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Filistin ve Suriye Ziyareti (1898)*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schipatich, (1917). *Alman-Şark Münasebat-ı Düveliyesinin Safahat-ı Maziye ve Hazırasıyla İnkışaf-ı Müstakbelesi*. (Müt: Selahaddin (Mütekaid Bahriye Binbaşısı)), Berlin: Alman Hükümet Matbası.
- Schwarz, K. (1988). Brandenburg–Prusya'nın Türk ve Tatarlar ilk ilişkileri Üzerine. *Tarih ve Toplum Dergisi*. X(55).
- Soy, B. (2007-2008). Kudüs'teki Erköserkirche'nin açılışı: II. Wilhelm'in ikinci Doğu seyahatindeki (1898) dini motifler, *Tarih ve Toplum*, (6), 117-141.
- Soy, H. B. (2002). II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid. *Türkler Ansiklopedisi*. C.13. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 25-33.

- Soy, H. B. (2004). *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Soy, H. B. (2010). Almanya imparatoru II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati. (Editör, İ. Bayraktar.) *İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53. 141-172.
- Sultan Abdülhamid. (1987). *Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, N. B. (1972). Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in Yurdumuzu Ziyaretleri. *Hayat Tarih Mecmuası*, (6), 20-27.
- Şehsuvaroğlu, N. B. (1972). Son Ziyaretler. *Hayat Tarih Mecmuası*, (7), 80-87.
- Şimşek, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri (1860-1921). *History Studies* 8 (3), 151-173.
- Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tahsin Paşa. (1931). *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Tansel, S. (1946:a), Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında. *Belleten*, 10(37), 133-137.
- Tansel, S. (1946:b), Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında. *Belleten*, 10(38), 271-292.
- Tepekaya, M. (2002). Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914). *Türkler Ansiklopedisi*. C.13. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 40-56.
- Timur, T. (2009). Bismarck, II. Wilhelm ve Abdülhamid. *Toplumsal Tarih*, 25(181), 22-31.
- Topaktaş, H. (2012). *Dersaadet'te son Leh Elçisi: Franciszek Piotr Potocki'nin Elçiliği Ekseninde Osmanlı-Leh Diplomatik İlişkileri ve Uluslararası Boyutu (1788- 1793)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turan, K. (2000). *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Turfan, R., Yazman, M. Ş, (1969). *Tarihte Türk-Alman Dostluk İlişkileri*. İstanbul: Nurettin Uycan Tesisleri.
- Türk, F. (2012). *Türkiye İle Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. (10. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Unat, F. R. (2008). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. C. IV/I. Bölüm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Üçok, C. (1975). *Siyasi Tarih (1789-1960)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ülman, H. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C.I. İstanbul: İletişim Yayınları, 272-292.
- Ünal, Ö. (2009). *Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Osmanlı – Alman Ekonomik İlişkileri (1856 –1914)*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Üzen, İ. (2009). İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9–11 Aralık 1917). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 329-344.
- Vaylet, B. (1332). *Şarkta İngiliz-Alman Rekabeti*. (Ter. Bedii Fikri), Dersaadet
- Wallach, L. J. (1985). *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, (Çev. F. Çeliker). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Winterstetten, K. V. (2011). *Berlin - Bağdat Alman Yayılmacılığı ve Osmanlı Politikaları*. (Çev: F. Yılmaz) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yalçinkaya, A. (2002). III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası. *Türkler Ansiklopedisi*, C.12 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 629-659.
- Yazman, M. Ş. (1969). Prusya Kralı Büyük Friedrich. *Hayat Tarih Mecmuası*, (5), 88-90.
- Yıldız, Y. (2013). *Osmanlı-Habsburg ilişkileri, Kanuni-Şarlken-Busbecq*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, V. (1993). *1. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar*. İstanbul: Cem Ofset.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C. 5-6-7. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

EKLER

EK-1: Padişahın, 1889 yılındaki ziyaretinde Almanya imparatoru II. Wilhelm'e hediye ettiği mücevheratın cins ve tutarını gösterir cetvel.

T.C. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (İBAG)

Küsur	Lira-yı Osmânî	Atebe-i siireyyâ[?] mertebe-i cenâb-ı tâcdârîye takdim kılman mücevherat
695	695	Almanya İmparatoriçesi'ne ihdâ buyurulan çiçek bukesine mahsus murassa' vazı
44	44	Haşmetli imparator hazretlerine ihdâ buyurulan asker resimli sigara tabakasına ilâvesi emr u ferman buyurulan pırlanta bahâsı
65	65	Bir adet muharebe resimli altın sigara tabakası
30	30	İmparator hazretlerine ihda buyurulan sigara tabakası derununa vaz' edilen levhanın üç defa tebdil ve tahvili masârifi
50	22	Siyah mineli ve elmaslı bilezik olup saat kösteğine tahvili için masârifi
50	30	Başkâtib Bey kullarının emriyle Hakkâkbaşı Yümnî Efendi'ye İhsan buyurulan
50	886	
	134	Emr u ihsân buyurulan yüzde on beş temettû'-ı çâkerî
50	1020	
	893	Yetmiş buçuk kırat vezninde bir adet tek taş pırlanta
	617	Bir aded murassa' altın kemer
	407	Bir aded Pâris-kârî pırlanta kuşlu gerdanlık
	108	Bir aded ortası İncili müdevver pırlanta broş
	65	Defa bir aded ortası İncili müdevver sağır pırlanta broş

Y.PRK.SGE.00005.00069.001

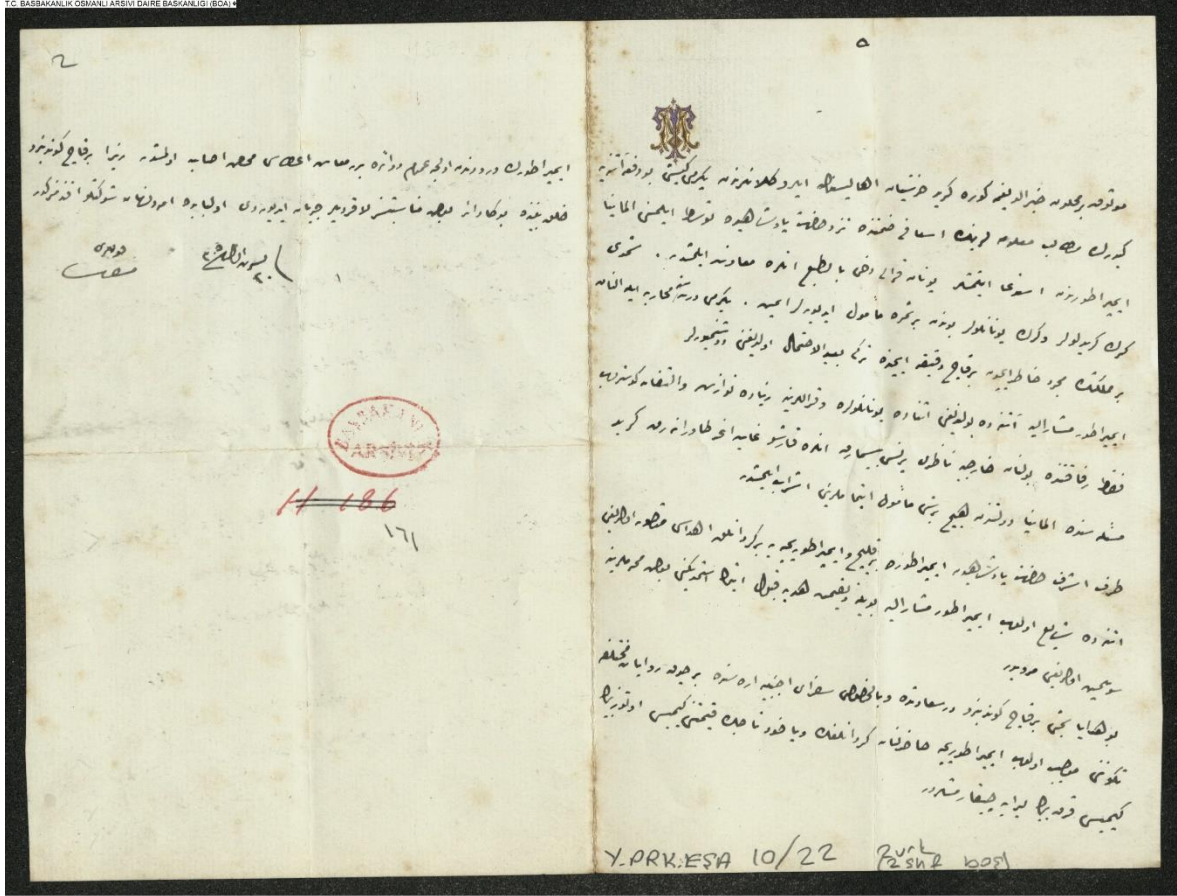
	2085	
25	312	Emr u ihsân buyurulan yüzde on beş temettû'-ı çâkerî
25	2397	
	95	Arz-ı atabe-i ulyâ kılınan eşyadan nezd-i celîl-i cenâb-ı tâc-dârîde tevkîf buyurulan murassa' defne dalı resminde sigara tabakası
	257	İnci ve yâkutlu Pâris-kârî gerdanlık bahâsı
	349	Bir aded elvan renkli ve pırlanta perdeli [?] mahfaza derûnunda gerdanlık
	130	Bir aded ay şeklinde yâkutlu ve elmaslı broş
15	126	İşbu dört kalem mücevherât için emr u ihsân buyurulan yüzde on beş temettû'-ı çâkerî
40	3354	
	360	Murassa' kebîr altın iğne
	295	Murassa' kebir altın iğne
	275	Ortası kebir pırlantalı gül iğne
	245	Murassa' kebîr göğüslük dal iğne
	325	Zümrütlü pırlantalı bilezik
	1500	
	225	Emr u ihsân buyurulan yüzde on beş temettu'-ı çâkerî
	1725	
	200	Başkâtib Bey kullan ma'rifetiyle Beyoğlu'nda Beyaban'dan alınarak esmânı taraf-ı çâkerânemden verilen murassa' yâkutlu [?] saat (Bahriye Nâzırı paşa kulları cemiyeti için)
	200	Başkâtib Bey kulları ma'rifetiyle Beyoğlu'nda Beyaban'dan alınarak esmânı taraf-ı çâkerânemden verilen murassa'saat (Bahriye Nazırı paşa kulları cemiyeti için)
	400	
	65	İcabında küpe ve yüzüğe tahvil olunur Pâris-kârî sarı taşlı pırlantalı göğüs iğnesi
	75	İcabında küpe ve yüzüğe tahvil olunur Pâris-kârî yeşil taşlı pırlantalı göğüs iğnesi
	50	Pâris-kârî elvan elmaslar ile müzeyyen şaretli [şeritli?] bilezik
	35	Pâris-kârî elvan elmaslar ile müzeyyen şaretli [şeritli?] bilezik
	37	Pâris-kârî elvan elmaslar ile müzeyyen şaretli [şeritli?] bilezik
	40	Pâris-kârî elvan elmaslar ile müzeyyen şaretli [şeritli?] bilezik
	15	Uzun köstekli mineli [?] Pâris-kârî saat
	317	
	140	Musâhib Nâdir Ağa kulları marifetiyle köstekli murassa saat
	95	Musâhib Nâdir Ağa kulları marifetiyle pırlanta ve zümrüdlü kol düğmesi
	45	Musâhib Nâdir Ağa kulları marifetiyle elmaslı kravat İğnesi
	280	
	87	Kurenâ Arif Bey kulları marifetiyle Pâris-kârî saat mea-şamdan ve senede bir kurulur saat
	40	Mütevafa Lutfî Bey marifetiyle iki aded Pâris-kârî masa
	127	
	180	Armalı murassa kutu mea-murassa ağızlık
	35	Pâris-kârî yâkutlu göğüslük broş
	35	İncili elmaslı küpe
	36	Pâris-kârî elvan taşlı pırlanta bilezik
	276	
	41	Emr u ihsân buyurulan yüzde on beş temettu'-ı çâkerî
	317	
	30	Yâkutlu elmaslı kıravat iğnesi

	130	Elmaslı ve yâkutlu murassa' saat mea-köstek
	145	Murassa saat mea-köstek
	135	Tek taş kravat iğnesi
	440	
	1950	Karadağ Prensine ihdâ buyurulan büyük pırlanta taşlar ile sûret-i mahsûsada imal ettirilen kolyenin gayr-ı ez temettu' bedeli
	155	Başkâtib bey kullan marifetiyle bir aded murassa kutu ve iki parça mücevherât
	47	Defa murassa armalı saat
	125	Devletlü necâbetlü Abdürrahim Efendi hazretlerinin tasvîr-i necâbet-penâhîlerini muhtevi kebîr murassa mineli kutu
	327	
Ahiren takdîm-i atabe-i ulyâ kılınan broş ortası için 12 kıratlık tektaş pırlanta ile dört taşlı küpe bedeli dâhil olmadığı		
	1000	Başkâtib Bey kulları marifetiyle mahsuben ihsân buyurulan
	150	Ahiren taraf-ı çâkerâneme ihsân buyurulan eşyanın bedeli
	9108	Dokuz bin yüz sekiz liradır

Almanya imparatorunun pâ-yi taht-ı saltanat-ı seniyyelerini ziyâreti zamanından berü hak-pâyı ma'âli ihtivâyı cenâb-ı tâc-dârilere Başkâtib Bey kulları ma'rifetiyle arz ve takdîm kılınan mücevherat-ı vesâ'îrenin müte'addid faturaları takdîm kılınmış ise de icmâli bir kıt'a hassa bey dahi atiyen(?) cenab-ı cihân-bânilerine arz ve takdîmine cesâret eylediğim ma'rûzdur.

Kuyumcu başı kulları

EK-2: II. Wilhelm'in kardeşinin düğün merasimi için Atina'da bulunduğu sırada Girid Hristiyanları ileri gelenlerinin Alman imparatorunu etkilemek amacıyla Atina'ya gideceklerine dair belge.

Y.PRK.EŞA.00010.00022.001

Mevsûk bir mahalden haber aldığımıza göre Girid Hristiyan ahâlisinin ileri gelenlerinden yirmi kişi bu def'a Atina'ya giderek metâlib-i ma'lûmelerinin is'âfı zımnında nezd-i hazret-i padişahiden tevessülât eylemesini Almanya imparatorundan istid'â etmişler Yunan Kralı dahi bittabi anlara mu'âvenet eylemiştir. Şimdi gerek Giridliler ve gerek Yunanlılar bundan bir şehre mâ'mûl ediliyorlarmış. Yirmi dört sene muharebe ile alınan bir memleketin mücerred hatır için birkaç dakika içinde terki ba'de-l ihtimâl olduğunu düşünmüyorlar.

İmparator müşarûn-ileyh Atina'da bulunduğu esnada Yunanlılara ve krallarına ziyade nevâzik ve iltifât gösterüb fakat refâkatinde bulunan Hariciye Nazırı Prens Bismarck onlara karşı gayet ağır davranarak Girid mes'elesinde Almanya Devleti'nden hiçbir şey mâ'mûl etmemelerini işrâb eylemiştir.

Taraf-ı eşref hazret-i pâdişâhîden, imparatora bir kılıç ve imparatoriçeye bir gerdanlık ihdâsı meshûn olduğu Atina'da say olub imparator müşarûn-ileyh böyle dikilmiş hediye kabul atide istediğini bilen mühimmelerini söylemiş olduğu müdevvidir.

Bu hedaya bahsi birkaç günden berü Der'sa'âdet'de ve bil-husûs süfera-yı ecnebiye arasında birçok rivâyat-ı muhtelif sükûnuna mûcib olub imparatoriçeye hazırlanan gerdanlığın veyahud tacın kıymetini kimisi otuz bin kimisi kırk bin liraya çıkarmışlardır.

İmparatorun vürûdundan evvelce umûm rivâyete birer ma'ân i'tâsı mahamen âsâb olmuşdur zira birkaç günden berü halk beyrinde buna dair bâzı münâsebetsiz lakırdılar cereyân ediliyordu olbabda emr u fermân şevketlü efendimizindir.

Fi 20 Teşrin-i Evvel 305

Kulları Mustafa

EK-3: Alman İmparatoru'nun Kudüs'te Hazret-i Meryem'in istirahatgahı olan araziyi Alman Katoliklerine hediye etmesi.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

Le 18 1899
N° d'arrivée
h. m. du
Réexpédié
à
Signature de l'employé

Le 18 1899
Transmis par
h. m. du
Commencé à
Fin
Signature de l'employé

L'Etat n'accepte aucune responsabilité

De Pour

اشارات مخصوصه	طریق	روز و شب	دقیقه	ساعت	محل تاریخ	غروب	عدد کلمات	محل نومروسی
Indications non taxés	Voies	Matin ou soir	Minutes	Heures	Date du dépôt	Group	Nombre de mots	N° du dépôt
								۶۶۶۶

قدس شریفه بر لیده خارجیه تقدیر

صنوا ابراهیم عفتی در زمانه افغانندی اشامنده عفتی عربی اشفت

ای ریلده ارضی بی استحصال ایند کده صوکره المانه قاتولیدرینه بولاجی

تیرا اعه ایندین و ابراهیم عفتی خضره مجبوت قدس شریفه مواصلتدرنده

بناجیه قدس شریف المانه خسته خاندی مدیدر قنولین ایهی جمینی الما بنا

قنولینخانه نه قول ایند طری اشاده تبلیغ ایند در اهر کده طری

Y-PRK-PT 18/77

Kudüs-ü Şerif'den Berlin'de Hâriciye Nezâretine

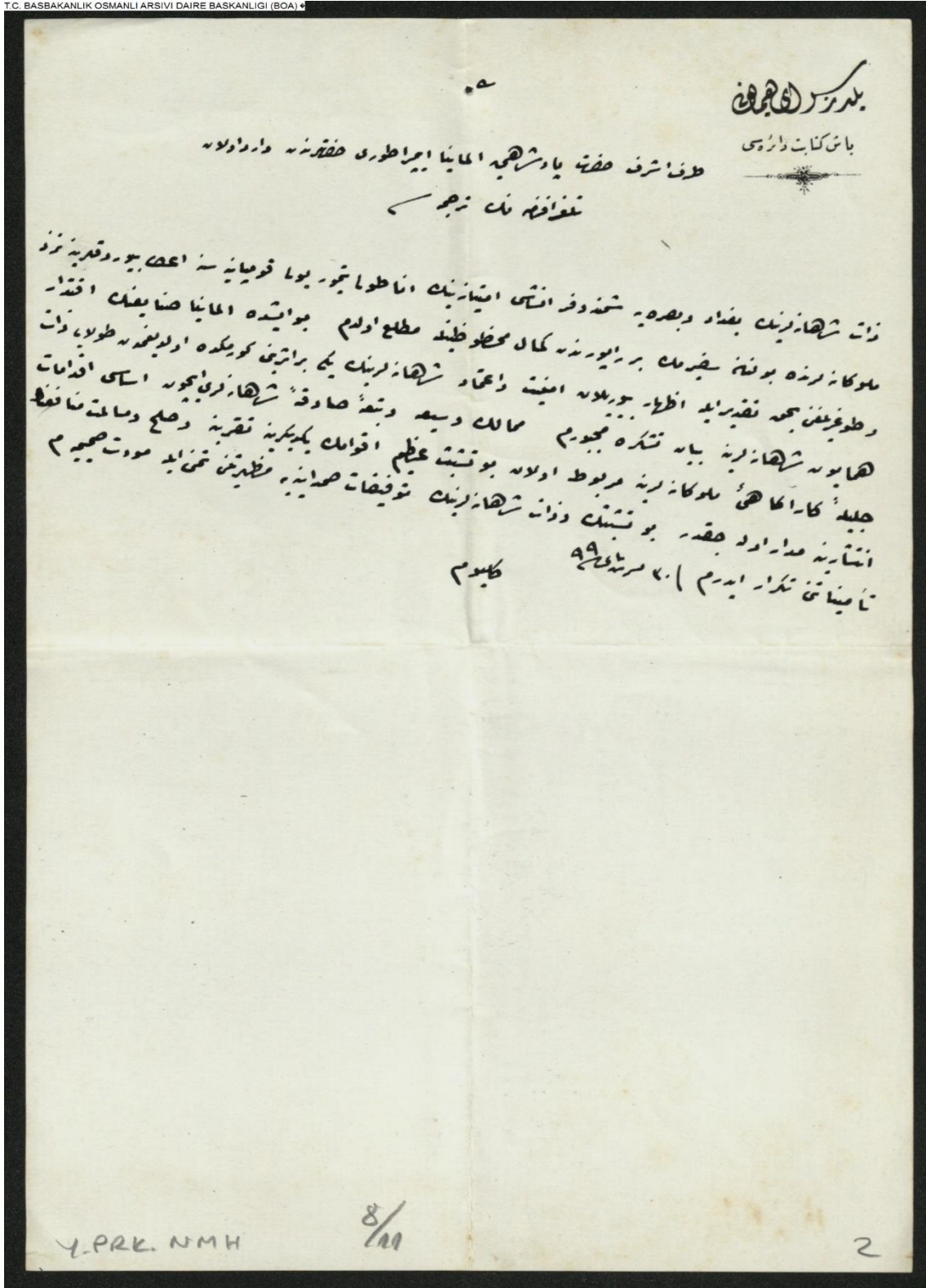
Haşmetlü imparator hazretleri Der'sa'âdet'de ikâmetleri esnâsında hazret-i Meryem'inistirâhatgâhı denilen araziye istihsâl etdikden sonra Alman Katoliklerine bu araziye teberru i'tâ ettiğini ve imparator hazretleri husûs-ı mecûsi Kudüs-ü Şerif'e muvâsalatlarında başlıca Kudüs-ü Şerif Alman Hastahanesi müdürüyle Katolik rahibi cemiyeti Almanya Konsoloshanesinde kabul etdikleri esnâda tebliğ etmişlerdir. Fi 29 Teşrin-i Evvel 1314.

1 top (15,80 m)	Çatma katife döşemelik kumaş
1 top (22,30 m)	Çatma katife döşemelik kumaş
1 top (22,90 m)	Çatma katife döşemelik kumaş
1 top (26,10 m)	Çatma katife döşemelik kumaş
1 top (12 m)	Çiçekli elbiselik kumaş- imparatoriçeye
1 top (13,26 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - İmparatoriçeye
1 top (12,50 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (16,80 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (15 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (13 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (13,20 m)	Çiçekli elbiselik kumaş- imparatoriçeye
1 top (13 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - İmparatoriçeye
1 top (11,40 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (15 m)	Çiçekli elbiselik kumaş • imparatoriçeye
1 top (15,10 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - İmparatoriçeye
1 top (21,20m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (24,90m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (28,60m)	Çiçekli elbiselik kumaş - İmparatoriçeye
1 top (23,20m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (22,10m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (13,50m)	Çiçekli elbiselik kumaş - İmparatoriçeye
1 top (15 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (15 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (14,60 m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (13,70m)	Çiçekli elbiselik kumaş - imparatoriçeye
1 top (24,28m)	Bürümcük kumaş - İmparatoriçeye
(9,40 m)	Çiçekli elbiselik kumaş (elbiselik kumaşlar mecmuu yirmi beş toptur)
4 top (14 m)	Çiçekli elbiselik kumaş
(14 m)	Çiçekli elbiselik kumaş
12	Kadınlara mahsûs işlemeli başörtülük
1 top (5.80x7 m)	İpek karışık yekpare halı - İmparatora
1 top (5,20x6 m)	Diğer karışık yekpare halı - İmparatora
1 top (5.70x9 m)	Kebîr yol halı - İmparatoriçeye
1 top (5,50x8 m)	Diğer kebir yol halı

EK-5: Bağdad ve Basra demiryolu inşası imtiyazının Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verilmesinden dolayı Almanya imparatorunun memnuniyetini ifade eden telgrafname.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

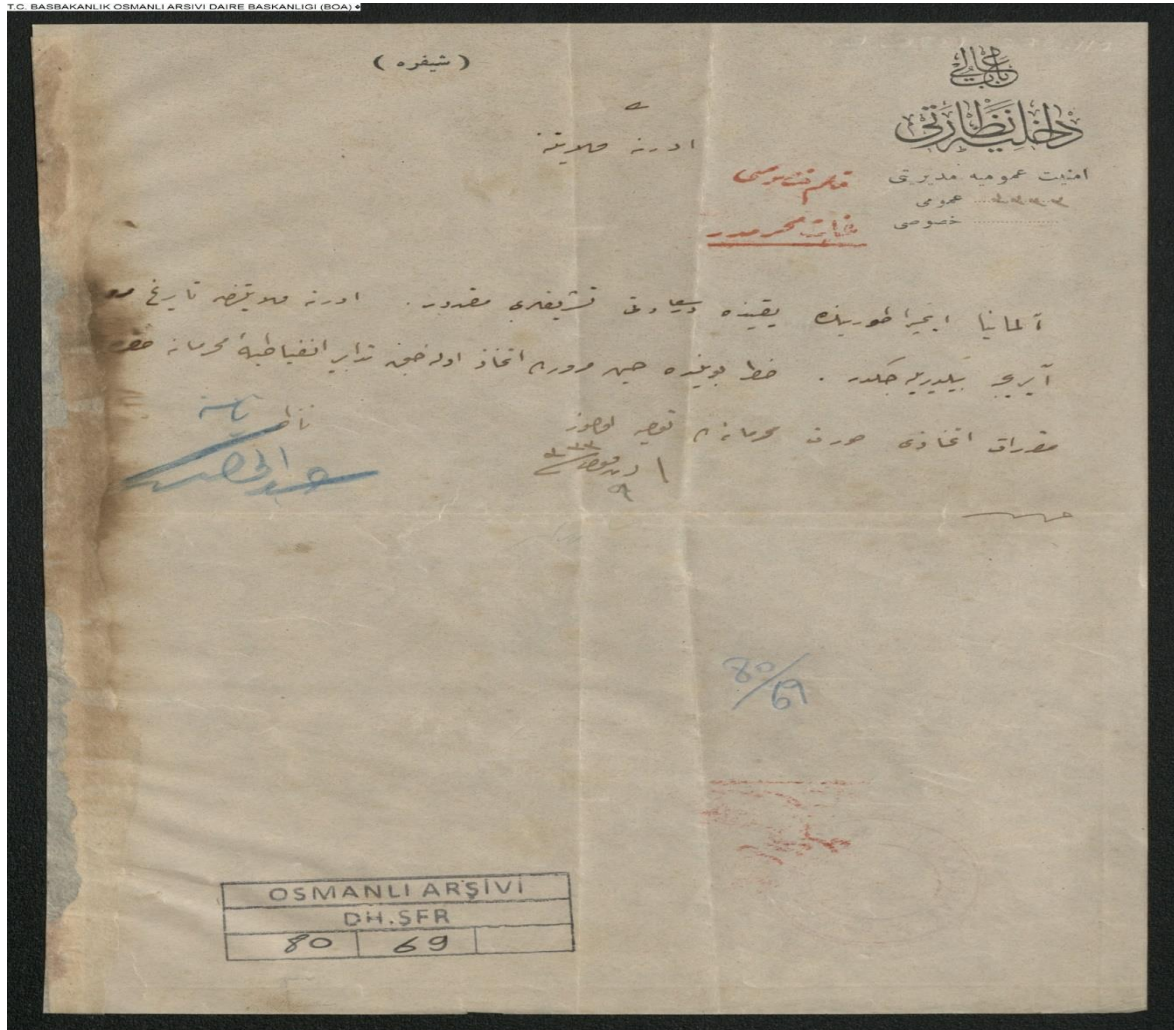

Y.PRK.NMH.00008.00011.002

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu**Baş Kitâbet Dâiresi****Taraf-ı Eşref-i Hazret-i Padişahi'ye Almanya İmparatoru Hazretleri'nden Vârid
Olan Telgrâf-nâme'nin Tercümesi**

Zât-ı şâhânelerinîn Bağdad ve Basra'ya şimendüfer inşâsı imtiyâzının Anadolu Demiryolu Kumpanyasına i'tâ buyurduklarını nezd-i mülûkânelerinde bulunan sefirimin bir raporundan kemâl-i mahzûziyetle mutlu oldum. Bu işte Almanya sanâyinin iktidâr ve doğruluğunu bihak-ı takdîr ile izhâr buyrulan emniyet ve i'timâd-ı şâhânelerin yeni bir eserini görmekte olduğumdan dolayı zât-ı hümâyûn-ı şâhânelerine beyân-ı teşekküre mecburum. Memâlik reisi ve teba'a-i sadıka-i şâhâneleri için esâs ikdâmât-ı celile-i kâr-âgâhî-i mülûkânelerine merbût olan bu teşebbüs azim-i âkvâmın yekdiğerine takarrubuna ve sulh ve müsâlemet menaf'ının intişârına medâr olacaktır. Bu teşebbüsün ve zât-ı şâhânelerin tevfiân samedâneye mahzuresini temenni ile müddet-i samimiyem te'mînâtını tekrâr ederim. Fi 20 Teşrin-i Sani 99 Kilyom

EK-6: Edirne yoluyla Dersaadet'e gelecek olan Alman imparatorunun yol güvenliğinin sağlanmasına dair Edirne vilayetine çekilen telgraf.

DH.ŞFR.00080.00069.001

(Şifre)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezareti

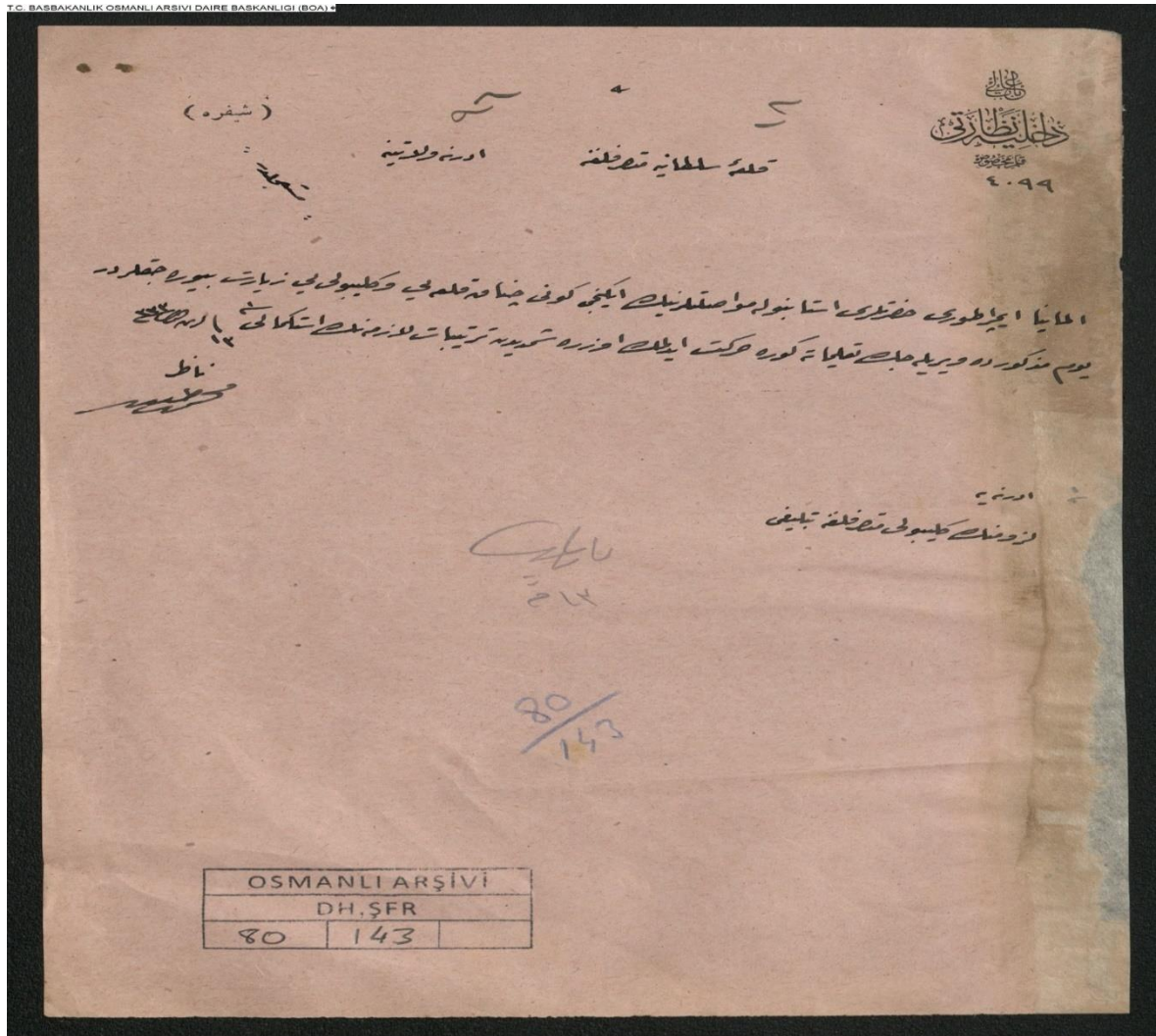
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Edirne Vilayetine

Almanya imparatorunun yakında Der'sa'âdet'e teşrîfleri mukadderdir. Edirne vilâyetine tarih de ayrıca bildirilecektir. Bu ... hin-i mürûrda ittihâz olunacak tedâbîr-i inzibâtîye-i mahremâne hakkında mukadderât ittihâzı suret-i mahremânede tavsiye olunur.

9 Teşrin-i Evvel 1333.

EK-7: Almanya imparatorunun Çanakkale ve Gelibolu'yu ziyaret edeceklerinden bahisle, gerekli tedbirlerin alınmasına dair çekilen telgraf.

DH.ŞFR.00080.00143.001

(Şifre)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezareti

Kale'i Sultaniye Mutasarrıflığına Edirne Vilayetine

Almanya imparatoru hazretleri İstanbul'a muvâsalatlarının ikinci günü Çanakkale'ye ve Gelibolu'ya ziyaret buyuracaklardır. Yevm-i mezkûrda verilecek ta'limâta göre hareket edilmek üzere şimdiden tertibât-ı lâzımenin istikmalı. 12 Teşrin-i Evvel 1333.

Nazır (?)

Edirne'ye

Lüzumunun Gelibolu mutasarrıflığına tebliği.

EK-8: Almanya imparatoru ve imparatoriçesi

EK-9: Kaiser II. Wilhelm'in Yıldız- Şale'ye Gelişi.

EK-10: Kayzer Çadırı Kampında.

EK-11: Çadır Kampı.

EK-12: Kayzer'in Çadırının iç düzenlemesi.

EK-13: Karşılama Töreni, Hayfa.

EK-14: Gezi Sırasında, Beyrut.

EK-15: Kayzer'in Hediye Plaketi.

EK-16: Baalbek harabeleri.

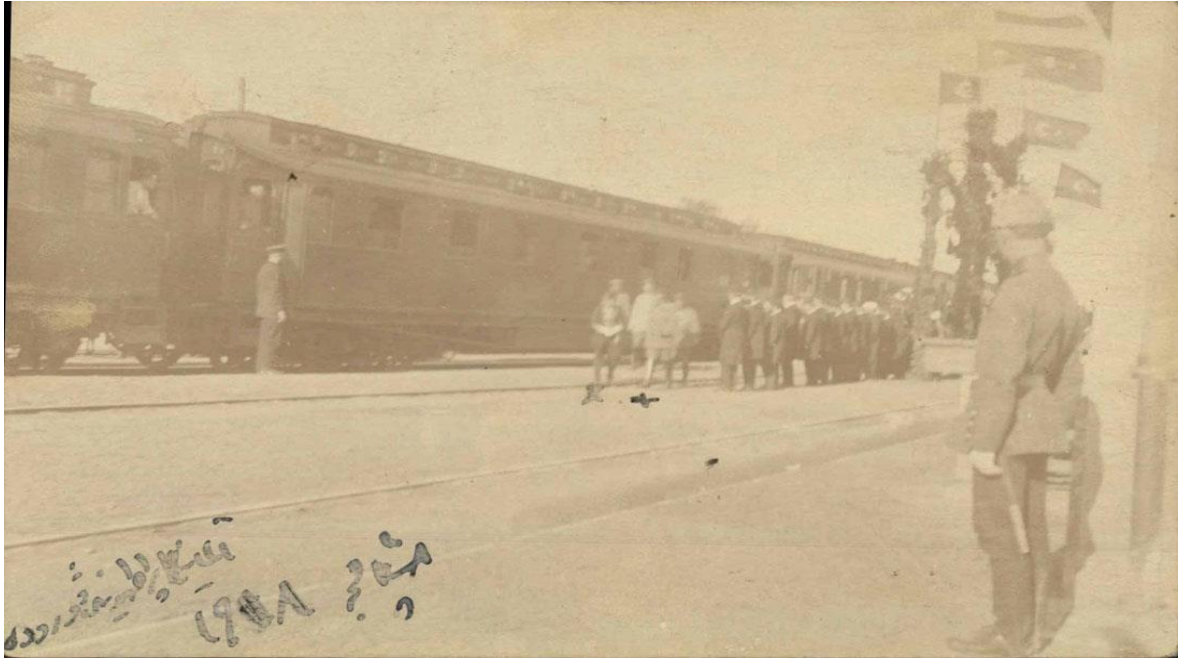
EK-17: Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898'de yaptırdığı Alman Protestan Kilisesi Erlöserkirche.

EK-18: Dormisyon Alman Katolik Kilisesi.

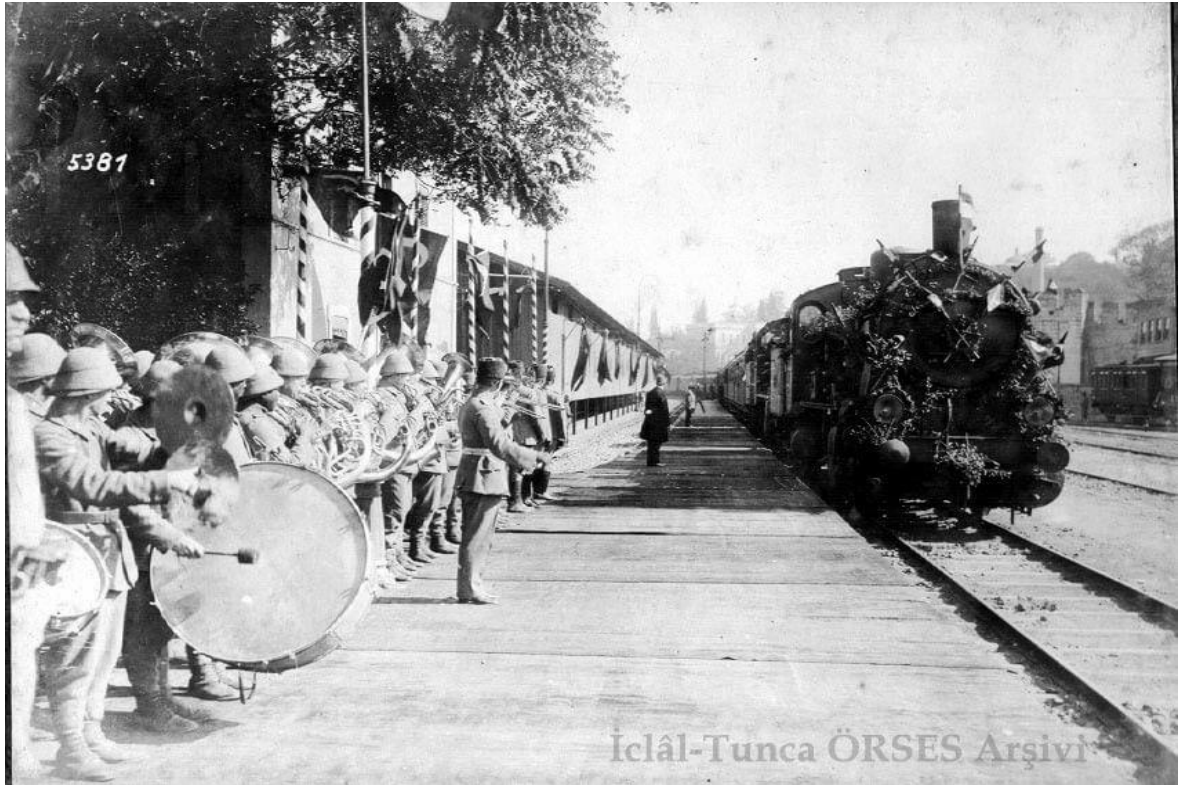
EK-19: Almanya imparatoru Wilhelm'in Çatalca'dan İstanbul'a girişi.

EK-20: Alman imparatoru Kaiser'in 1917 İstanbul ziyaretini bekleyen halk.

EK-21: Kaiser'i getiren trenin Sirkeci Garı'na girerken Alman ulusal Marşını çalan bando.

EK-22: Sultan V. Mehmed Reşad ve Enver Paşa, İmparator II. Wilhelm'i Sirkeci Garı'nda Karşılarken.

EK-23: Çamlıca Kız Lisesi'nde okuyan Perihan, İmparator'a çiçek takdim ederken.

EK-24: Mehmed Reşad ve Alman imparatoru.

EK-25: Çanakkale ziyaretinde General, II. Wilhelm'e Bilgi Verirken.

EK-26. II. Wilhelm'in Çanakkale cephesine teşrifleri. Sağda Cevad Paşa ve Enver Paşa.

EK-27: II. Wilhelm Tarabya'da mezara çiçek bırakırken.

EK-28: Kayzerin Çanakkale ziyaretinden dönüşü.

EK-29: İttifak kartpostalı.

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı, Adı: ŞİMŞEK, Cevat
Uyruğu: TC.
Doğum tarihi ve yeri: 01.11.1991/SAMSUN
Medeni hali: Bekâr
Telefon: 0531 034 38 23
e-mail: cevatsmsk@gmail.com

Eğitim Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2019
Lisans	Hitit Üniversitesi	2015
Lise	Atakum Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi	2009

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

